

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Kateřina J í š o v á

Testamenty novoměstských měšťanů v pozdním středověku

The Testaments of New Town burghers in the Late Middle Ages.

Disertační práce

vedoucí práce: Prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.

2008

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Testamenty novoměstských měšťanů v pozdním středověku

Abstrakt

Kateřina Jíšová

Testamenty jsou jedinečným pramenem pro poznání mnoha oblastí života obyvatel středověkých měst. Jejich prostřednictvím můžeme zkoumat majetkové poměry, a hospodářské poměry, sociální rozvrstvení či religiozitu měšťanů. Testamenty se staly součástí právního života měst od čtrnáctého, resp. 15. století a zůstaly jeho součástí prakticky až do století devatenáctého. Středověké testamenty jsou dochovány v řadě českých a moravských měst - v Českém Brodě, Plzni, Kutné Hoře, Soběslavi či Kadani. Největší množství testamentů nalezneme v Praze, kde jsou v městských knihách dochovány soubory testamentů, pro pozdější období inventáře pozůstalostí, téměř nepřetržité od 15. až do 19. století.

Nejstarší české testamenty nalezneme v pamětní knize Starého Města pražského (rkp. 986, Liber vetustissimus) a jsou z rozmezí let 1360–1419. Soubor asi 80 testamentů z let 1428–1441 se nachází v knize pamětní (rkp. 992) Starého Města pražského, testamenty z Malé Strany se zachovaly v manuálech radních. Stále složitější agenda si vyžádala oddělení knih určených pro pozůstalostní řízení od knih pamětních či trhových. Testamenty Nového Města pražského jsou nejucelenějším souborem pozdně středověkých a raně novověkých testamentů u nás. Nacházejí se ve třech rukopisech Archivu hlavního města Prahy a zahrnují léta 1421–1533. Nejstarším je rukopis (rkp. 2096) zahrnující léta 1421 (1434)–1455, na něj navazuje rukopis rkp. 2094, zahrnující léta 1455–1494 a konečně třetí, nejmladší rukopis rkp. 2095, zahrnuje léta 1495–1533. Paralelní testamenty ze Starého Města pražského nemáme k dispozici, neboť staroměstské knihy testamentů shořely v roce 1945

Dosavadní výzkum testamentů u nás byl zaměřen pouze výběrově, na rozdíl od zahraničního bádání, kde zvláště v Německu vzniklo několik zajímavých komplexních studií o testamentech. U nás vyšlo několik dílčích článků zabývajících se testamentární problematikou, ovšem systematicky se výzkumem středověkých testamentů nikdo nezabýval. Většina badatelů věnovala svoji pozornost spíše rozboru novověkých testamentů. Ze starších badatelů se problematiky testamentů okrajově dotkli V. V. Tomek, Z. Winter a Č. Zíbrt, ze současných badatelů se pak testamenty zabývali B. Zilynskyj, M. Hradilová či P. Rak. Nejvíce pozornosti testamentům, shodou okolností právě těm novoměstským, věnoval německý bohemista T. Krzenck, který sice

naznačil záměr zpracovat testamenty komplexně (mělo se jednat hlavně o vytěžení mnou zpracovávaného rukopisu č. 2094 z Archivu hlavního města Prahy), dosud však publikoval pouze několik dílčích článků a registry zhruba stovky testamentů. A právě díky nekomplexnosti a velmi nahodilému a výběrovému badatelskému přístupu nemůžeme považovat Krzenkovy studie za určující. Komplexního zpracování se zatím dočkaly pouze kadaňské testamenty a částečně pak testamenty soběslavské.

Zpracováním všech tří rukopisů AMP se můžeme kvantitativně s množstvím zhruba 2000 testamentů dostat na úroveň evropských měst s průměrným počtem testamentů, ke kterým řadíme Londýn, Kolín nad Rýnem a Vídeň. Mezi města s nadprůměrným počtem testamentů můžeme počítat Avignon (6000 testamentů), Lübeck (7489 testamentů) a Toulouse s neuvěřitelným množstvím čtyřiceti tisíc testamentů. Nabízí se tedy možnost komparace s těmito městy. Významným aspektem, který musíme vzít do úvahy, je, že náš výzkum se týká pouze jedné skupiny obyvatelstva – měšťanstva, tudíž naše závěry nelze zevšeobecňovat na celou společnost. Další specifickou roli hraje Praha, město natolik svébytné, že je v podstatě těžko srovnatelné s některým jiným městem v Českém království jak počtem obyvatel, tak majetkovými poměry a zvláště pak náboženským životem. V Praze se mísily vlivy vládních a duchovních elit, které prostupovaly i do ostatních vrstev společnosti.

Dizertační práce je rozdělena do sedmi kapitol. První kapitola je věnována rukopisům knih testamentů uložených v Archivu hlavního města Prahy. Druhá kapitola se zaměřuje na testamentární praxi na Novém Městě pražském, s důrazem na formální a právní stránku testamentů. Třetí kapitola mapuje religiozitu novoměstských testátorů, čtvrtá pak na charitativní péči o nemocné a chudé. Okruh bude zaměřen na rozbor majetkových poměrů novoměstských měšťanů. Pátá kapitola se zabývá rozbořem sociálního rozvrstvení novoměstských testátorů, s pokusem vymezit měšťanské elity a další sociální a profesní skupin. Šestá kapitola se věnuje odkazům movitého a nemovitého majetku. Poslední, sedmá kapitola se zabývá smrtí a umíráním v představách pražských měšťanů. Práce je doplněna obrazovými přílohami a biogramy pražských radních, kteří učinili testament.

The Testaments of New Town burghers in the Late Middle Ages.

Abstract

Kateřina Jíšová

Testaments are unique resource in the search for an understanding of the everyday lives of the residents of medieval towns. Through this medium it is possible to investigate religiosity, to analyse the social stratification of the population, and to map property relationships, family life or the relationship of individuals to death.

In this country they have survived in a number of towns, including Český Brod, Plzeň (Pilsen), Kutná Hora, Litomyřl, Soběslav and Kadaň. The greatest number of testaments are found in Prague, where collections survive in the municipal rolls, along with inventories of effects in later periods, for almost the entire period from the 15th through to the 19th centuries. The oldest Czech testaments are in the memorial books of the Prague Old Town (MS 986, *Liber vetustissimus*) and date to the period beginning 1360 and ending 1419. A collection of some 80 testaments from the years 1428–1441 is to be found in a memorial tome (MS 992) of the Prague Old Town, while testaments from the Lesser Town (Malá Strana) survive in the council manual. An ever more designated agenda required the separation of books intended for the administration of effects from memorial or markets books.

The New Town's Prague testaments are the most complete collection of Late Medieval testaments found within the Czech Republic. They are to be found in three manuscripts in the Prague City Archive, and cover the years beginning 1421 and ending in 1533. My proposal is to make use of three manuscripts from the Prague City Archive in this this: the earliest (MS 2096), covering the years 1421 (1434)–1455, to which MS 2094, covering the years beginning 1455 and ending in 1495 is connected, and finally the third, latest manuscript, MS 2095, which covers the years 1495–1533. The parallel testaments from the Prague Old Town are no longer available, as the Old Town Testament Books were destroyed by the fire of 1945.

Research into testaments in this country has up until now been limited to a selection, in contrast to the situation abroad, where in Germany in particular several interesting, complex studies into testaments have appeared. Several lesser articles concerning the *problematique* of testaments have appeared in this country, but clearly no systematic research into medieval testaments has yet to be undertaken. The majority of scholars have devoted their attention rather to the analysis of testaments from the Early Modern

period. Amongst older scholars, the testimonial issues has been touched on by V.V. Tomek, Z. Winter and Č. Zíbrt, while among contemporary researchers testaments have been considered by B. Zilynskyj, M. Hradilová and P. Rak. The greatest attention has been paid to testaments, coincidentally those of the New Town, by the German studier of all Bohemian T. Krzenck, who has indicated rather an intention to comprehensively process them (this mainly having been intended as a study of Prague City Archive MS 2094, already processed by the author of this proposal); to date, however, he has established only a number of partial articles and summaries of around 100 testaments. It is precisely because of this incomplete and highly haphazard and selective approach that Krzenck's study cannot be regarded as determinative. Thus far, only the testaments from Kadaň and some from Soběslav have been subjected to comprehensive study.

The processing of the roughly 2000 testaments which make up the relative 3 manuscripts of Prague City Archive collection would quantitatively approach the numbers found within other European cities such as London, Cologne upon Rhine and Vienna - in terms of the average numbers of testaments available. Amongst those cities with an above average number of testaments are Avignon (with 6000), Lübeck (with 7489) and Toulouse (with an astonishing 40,000). Opportunities for comparisons with these cities would thus arise.

An important aspect which must be borne in mind is that this research relates only to a particular class of the population - the burgher class - and that the conclusions drawn cannot be generalised in application to society as a whole. A specific position is occupied by the City of Prague, reflects its uniqueness in terms that it can neither be compared with other towns found within the Czech Kingdom nor those towns' populations, personal ownership levels and especially religious life. Prague was special in that influences radiating from both the rulling and spiritual élites were filted down upon lower bounds of society.

This thesis is divided into seven chapters. The first chapter deals with manuscript tomes of testament stored within the City of Prague's Archive. The second chapter spotlights testimonial methodology employed by New Town Prague. The emphasis of which is placed solidly upon both formal and legal elements of testament. The third chapter maps out religiosity of the New Town Testament recorders. The fourth chapter deals with the subject of charity for the sick and poor. The emphasis here being an analysis of both social stratification of the New Town testament recorders and an attempt put to one side the city élites and other social and professional groups. The

seventh and final chapter takes into hand the theme of death and its logical process of dying within the collective imagination of Prague Citizens. The entire work is brought to completion with enclosed images and records of real life within the City of Prague's various testimonial recorders.

OBSAH

ÚVOD	1
I. TŘI RUKOPISY NOVOMĚSTSKÝCH KNIH TESTAMENTŮ	14
II. TESTAMENTÁRNÍ PRAXE NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM	21
II/1 Testamentární praxe	
II/2 Způsoby pořizování testamentů a jejich formální stránka	28
III. ZBOŽNÉ ODKAZY NOVOMĚSTSKÝCH TESTÁTORŮ	35
III/1 Spása duše a očištec	39
III/2 Fundace novoměstských měšťanů	48
III/3 Odkazy novoměstským kostelům a kostelům mimo Nové Město	51
III/4 Záduší	64
III/5 Odkazy na stavební úpravy kostelů a kostelní potřeby	68
III/6 Donátorství umění	75
III/7 Odkazy klášterům	79
III/8 Odkazy kněžím	90
III/9 Odkazy školám	104
III/10 Projevy ženské zbožnosti	107
III/11 Bratrstva a cechy v testamentech	110
III/12 Odkazy knih v testamentech	112
IV. PÉČE O NEMOCNÉ A CHUDÉ NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM	123
IV/1 Novoměstské špitály	127
IV/2 Péče o chudé	152
V. SOCIÁLNÍ ROZVRSTVENÍ NOVOMĚSTSKÝCH TESTÁTORŮ	165
V/1 Povolání testátorů	168
V/2 Novoměstští radní testátory	174
EXKURZ I – NOVOMĚSTŠTÍ RADNÍ V NEKLIDNÍCH DOBÁCH	178
VI. MAJETKOVÉ POMĚRY NOVOMĚSTSKÝCH TESTÁTORŮ	185
VII. SMRT A UMÍRÁNÍ V PŘEDSTAVÁCH PRAŽSKÝCH MĚŠŤANŮ	209
VII/1 Zobrazování smrti v literárním a výtvarném umění	214
ZÁVĚR	223

PŘÍLOHY

Biogramy radních	226
Obrazové přílohy	244
Seznam pramenů a literatury	258

ÚVOD

....Pán Buoh mrskaje biczikem svého milosrdenstvie lid obecny ránu se dotýczie, skrze to obávaje se, že též se mie ruka boží dotkla ...¹

Podobnou formulací, i když zdaleka ne tak květnatou jako je tato, začíná nejeden testament čili kšaft více než dvou tisíc obyvatel Nového Města pražského z let (1421)–1434–1533. Testamenty jsou pramenem pro poznání mnoha oblastí života obyvatel středověkých i raně novověkých měst. Zabývat se jimi můžeme v rámci kulturních a právních dějin či z hlediska paleograficko–diplomatického.² U testamentů se zpravidla zkoumá několik základních témat, která se vztahují jak k dějinám hospodářským a sociálním (majetkové poměry, movité a nemovité odkazy, finanční záležitosti, úvěrové hospodářství, sociální rozvrstvení, městské elity, rodinné poměry), tak k problematice historické antropologie, etnologie či mikrohistorie. V poslední době je testamentární výzkum zaměřen především na dějiny mentalit (zbožné odkazy, odkazy knih, na školní vzdělání či charitativní odkazy). Samozřejmě musíme brát do úvahy i úskalí a nástrahy, které může badateli tento typ pramene připravit. Věcí do diskuse je také hledisko reprezentativnosti pramene, pokud nezachycuje všechny obyvatele příslušného města

¹ Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), Sbirka rukopisů, rkp. č. 2094, 1483, 278a – Martin vinopalíč

² K obsáhlé bibliografii na tomto místě pouze výběrově např.: Paul BAUR, *Testament und Bürgerschaft, Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989; Ahasver von BRANDT, *Mittelalterliche Bürgertestamente. Neuerschlossene Quellen zur Geschichte der materialien und geistlichen Kultur*, in: Lübeck, Hanse und Nordeuropa. Gedächtnisschrift für Ahasver von Brandt, hrsg. von Klaus Friedland, Rolf Sprandel, Köln 1979, s. 226–368; Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002; Gerhard JARITZ, *Österreichische Bürgertestamente als Quelle zur Erforschung städtischer Lebensformen des Spätmittelalters*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 8, 1984, s. 249–264; Lothar KOLMER, *Spätmittelalterliche Testamente, Forschungsergebnisse und Forschungsziele. Regensburger Testamente im Vergleich*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 52, 1989, s. 475–500; John Martin KLASSEN, *Gifts for the Soul and social Charity in Late Medieval Bohemia*, in: Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter, Wien 1990, s. 63–81, TÝŽ, *Household composition in medieval Bohemia*, Journal of Medieval History 16, 1990, s. 55–75; Thomas KRZENCK, *Böhmische Testamente aus der Hussitenzeit*, Bohemia 34, 1993, s. 7–28; TÝŽ, *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jh. Das Beispiel der Prager Neustadt*, Husitství – reformace – renesance, vyd. Miloslav Polívka – Jaroslav Pánek, Praha 1994, s. 627–648; TÝŽ, *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jahrhunderts. Regesteverzeichnis*, Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte Siegel-und Wappenkunde, Bd. 44, 1998, s. 141–185; Birgit NOODT, *Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts*, Lübeck 2000; Petr RAK, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, SAP 2, 1998, s. 3–106; Martin ZAHND, *Spätmittelalterliche Bürgertestamente als Quellen zu Realienkunde und Sozialgeschichte*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte 96, 1988, s. 55–78; Bohdan ZILYNSKYJ, *Ještě ke knihám kšaftů Nového Města pražského (s ohledem na Tábor a Táborsko)*, Táborský archiv 4, 1992, s. 42–46; TÝŽ, *Podblanicko v nejstarších knihách kšaftů Nového Města pražského (1436–1494)*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25, 1984, s. 169–185.

Podle mých výzkumů testament sepsala pouhá sedmina obyvatel Nového Města, z čehož plyne, že se testamenty všech obyvatel buď nedochovaly (či spíše nebyly zapsány do městských knih), anebo vůbec nebyly pořízeny.

V návaznosti na nedávnou diskusi k otázce, zda testamenty jsou či nejsou pramenem sériové povahy,³ se s notnou dávkou skepse po mnohaletých zkušenostech s jejich výzkumem domnívám, že alespoň novoměstské testamenty do určité míry mezi prameny sériové povahy počítat můžeme. Zároveň však dodávám, že bez konfrontace s dalšími prameny, v našem případě především s Manuály radních, by výzkum nemohl přinést uspokojivé výsledky. Z obecného hlediska je třeba ovšem vzít do úvahy, že měst s ideálním dochováním pramenů je v zemích českých velmi málo, natož pak těch s prameny sériové povahy. Jedním z mála měst s výjimečně dochovanou pramennou základnou je Cheb, který ovšem za typicky české město můžeme považovat jen ztěží. Tato práce si rozhodně neklade za cíl hledat jednoznačná řešení a dokazovat, že testamenty jsou samy o sobě postačujícími prameny pro většinu sledovaných otázek. V případě Prahy, pragmaticky vzato, hrají prvořadou roli testamenty, které se pro některé časové úseky dochovaly v postačujícím rozsahu. Proti námitce, že ve srovnání Boloňou, Florencií či Benátkami, kde působily desítky soukromých notářů, Praha v tomto ohledu neobstojí, je třeba vzít v potaz, že na pražských radnicích byl k dispozici jen jeden písař způsobilý sepsat poslední pořízení. Podle mínění Haliny Manikowské, která je velmi dobře obeznámena se situací v italských městech, existuje několik možných příčin, proč testamenty nejsou zapsány v městských knihách. V případě zbožných odkazů se zapsání darů mohlo uskutečnit prostřednictvím farního kostela, testamenty mohly být pořízeny také v rámci cechovního bratrstva, ve spojitosti s obchodní cestou či před dalekou zbožnou poutí.⁴

Testamenty z období pozdního středověku se zachovaly ve 42 českých a moravských městech.⁵

³ K tomu Martin NODL, *Středověký testament jako abnormalita*, in: Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie, formy využití, ed. Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ, Praha 2006, s. 73–86.

⁴ Diskuse s prof. Halinou Manikowskou na půdě jejího semináře v Institutu Historii PAN ve Varšavě byla pro mou práci velmi přínosnou a podnětnou, za což jí patří můj dík.

⁵ Viz tabulka 1. Údaje jsem čerpala ze soupisu R. Nového – Rostislav NOVÝ, *Městské knihy V Čechách a na Moravě 1310–1526*. Katalog. AUC Philosophica et historica 4, Praha 1963.

Tabulka 1 – dochování testamentů v českých městech v pozdním středověku (podle R. Nového)

Město	Rukopis	Časový rozsah	Poznámka
Boskovice	Kniha pamětní a sirotčí	1484 – 1565 (1578)	
Brno	Kniha pamětní Kniha nesporného soudnictví Kniha testamentů	1373–1376 (1379) 1391–1515 1510–1572	
Bystřice n. Pernštejnem	Kniha smíšená	1479–1554	
Čáslav	Manuál radní	1496–1506 (1509)	
Čelákovice	Kniha soudní	1369–1484 (1557)	
České Budějovice	Kniha soudní	1375–1396 (1407)	
Český Brod	Kniha soudní a pamětní Kniha testamentů	(1421)–1448–1591 (1444)–1452–1582– (1590)	
Český Krumlov	Kniha testamentů	1515–1581	
Dvůr králové	Kniha pamětní	1496–1541	
Holešov	Kniha pamětní	(1496)–1506–1683–1700	
Chrudim	Kniha testamentů	(1505) – 1614 (1623)	
Ivančice	Kniha pamětní a kšaftů	1442–1509	
Jičín	Kniha testamentů	1514–1569	
Jihlava	Kniha nesporného soudnictví	1359–1377 1378–1403	
Kadaň	Kniha soudní a testamentů	1465–1603	
Kaňk	Kniha testamentů	1505–1593 (1699)	
Kouřim	Kniha pamětní Kniha testamentů	(1400)1405–1592 (1710) 1488–1514 1511–1546	
Krupka	Kniha trhov a testamentů	1496–1787	
Kutná Hora	Kniha pamětní Kniha testamentů	1462–1478 1489–1544	
Litomyšl	Kniha soudnictví nesporného Kniha testamentů a poručenství	1402–1483 (1487) 1440–1536 1492–1537 (1548)	viz Jarmila Hásková
Litovel	Kniha soudní a pamětní	1359–1575	
Mělník	Kniha testamentů (fragment)	1481, 1490	

	Kniha testamentů	1491–1533	
Náchod	Kniha pamětní Kniha testamentů	1442–1496 (1496)–1548–1602	
Nové Město nad Metují	Kniha testamentů	1508–1612–(1618)	
Nový Bydžov	Kniha pamětní	1495–1707	
Olomouc	Kniha dluhů a testamentů Kniha testamentů	1495–1534 1512–1541	ed. Libuše a Vladimír Spáčilovi ⁶
Pelhřimov	Kniha pamětní	(1415)–1419–1575	
Písek	Kniha pamětní	1420–1545 (1567)	
Plzeň	Kniha privilegií a testamentů Kniha testamentů	(1319)1420–1476 1468–1565	ed. J. Strnad ⁷
Polička	Kniha civilního a trestního soudnictví	1432–1523	
Rakovník	Kniha testamentů	1511–1572	
Rokycany	Kniha soudní Kniha testamentů	1404–1673 1517–1721 (1732)	
Soběslav		1455–1523	ed. M. Hradilová ⁸
Stříbro	Kniha soudnictví nesporného Kniha testamentů	1362–1386 1495–1572	
Šumperk	Kniha soudní	(1402)–1410–1531(–1557)	
Unhošť	Kniha pamětní	1497–1627	
Ústí nad Labem	Kniha testamentů	1509–1586(1588)	
Ústěk	Kniha pamětní	1517–1566(1594)	
Vimperk	Kniha pamětní	1479–1671	
Volyně	Kniha testamentů	1370–1586	
Znojmo	Kniha testamentů	(1409)1421–1529	
Žlutice	Pamětní kniha	1448–1567	

⁶ Libuše SPÁČILOVÁ Libuše, Vladimír SPÁČIL (ed.), *Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528*, Olomouc 2004.

⁷ Josef STRNAD, *Listář a listinář města Plzně I*, Plzeň 1891; TÝŽ, *Listář a listinář města Plzně II*, Plzeň 1905.

⁸ Marta Hradilová, *Soběslavské kšafy z let 1455–1523*, Tábořský archiv 4, 1992, s. 47– 107.

Největší množství testamentů nalezneme v Praze, kde jsou v městských knihách dochovány soubory testamentů a pro pozdější období i inventáře pozůstalostí v téměř nepřetržitých řadách od 15. až do 19. století. Badatelský zájem o testamenty zaznamenáváme již na konci 19. století a začátku 20. století u historiků věnujících se dějinám kultury – Zikmunda Wintera a Čenka Zírta.⁹ Testamenty byly v minulosti hojně využívány jako pramen pro biografické studie, zejména však jako neocenitelné zdroje informací pro dějiny a místopis Prahy v dílech Václava Vladivoje Tomka a Josefa Teigeho.¹⁰

Rozumí se samo sebou, že také v zahraničí, zvláště pak ve Francii, Itálii, Rakousku a Německu byla výzkumu testamentů věnována značná pozornost. Po druhé světové válce lze vysledovat intenzivnější zájem o tento druh pramene zvláště od sedmdesátých let. Ve Francii, zejména díky představitelům školy Annales, byly testamenty zkoumány převážně z hlediska dějin mentalit. V této souvislosti je třeba především zmínit práce Jaquese Chiffoleau, který se zabýval středověkými avignonskými testamenty, jichž se dochovalo kolem šesti tisíc.¹¹ Podíváme-li se na množství dochovaných pozdně středověkých testamentů v některých jiných evropských městech, tak např. v Lübecku jich je dochováno 7 500, v Toulouse do konce 15. století na 40 tisíc a patrně ještě více, jak lze usoudit na základě výzkumů Martina Bertrama, v Bologni.¹² Ve vztahu k této práci je ovšem třeba více přihlížet k výzkumům v sousedních zemích. Jednou ze základních prací o testamentech je studie Paula Baura *Testament und Bürgerschaft*, která přinesla rozbor cca 400 pozdně středověkých kostnických testamentů. Testamenty z Kolína nad Rýnem rozebrala Brigitte Klosterberg, lübecké, kterých je osm a půl tisíce Ahasver von Brandt, nejnověji pak Brigitte Noodt, porýnskými testamenty se zabývala Gabriele Schulz, göttingenskými Hartmut Boockmann,¹³ testamenty z Braunschweigu pak Hennig Piper.¹⁴

⁹ Např. Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku, I–II*, Praha 1890, 1892.

¹⁰ Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy I–XII*, Praha 1871–1901; Josef Teige, *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620)*, Díl I, Praha 1910; Díl II, Praha 1916.

¹¹ Philippe Ariès, *Dějiny smrti I – II*, Praha 2000; Jacques Chiffolleau, *La Comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon a la fin du Moyen Age*, Roma 1980.

¹² Údaje jsem čerpala z práce Paula Baura, *Testament und Bürgerschaft, Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989, s. 30–31.

¹³ Paul Baur, *Testament und Bürgerschaft, Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989; Brigitte Klosterberg, *Zur Ehre Gottes und zum Wohl der Familie – Kölner Testamente von Laien und Kleriken im Spätmittelalter*, Kölner Schriften zu Geschichte und Kultur, Bd. 22, Köln 1995; Ahasver von Brandt, *Mittelalterliche Bürgertestamente*, Neuerschlossene Quellen zur Geschichte der materiellen und geistigen Kultur, Heidelberg 1973; Birgit Noodt, *Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts*,

Z rakouských badatelů se studiu středověkých testamentů věnoval zejména Gerhard Jaritz, který pro své studium využil zhruba dva tisíce testamentů.¹⁵ Jaritz je také spoluautorem edice vídeňských knih testamentů z let 1495–1430, kterých zatím vyšly tři díly.¹⁶ Německý historik Martin Bertram se věnoval boloňským středověkým testamentům, přičemž je třeba zdůraznit, že ve svých čtyřech zásadních studiích provedl jenom základní sondu.¹⁷ Sienské závěti v širším časovém horizontu zpracoval Samuel Cohn a benátské pozdně středověké Linda Guzzetti, která pracovala se zhruba 1000 ženskými testamenty.¹⁸ Testamenty z Forezu se zabývala Marguerite Gonon,¹⁹ londýnskými J. M. Jennings²⁰ a lyonskými Marie-Thérèse Lorcín.²¹ Ve výčtu literatury je třeba také zmínit studii Katalin Szende, která se věnovala bratislavským středověkým testamentům.²²

Lübeck, 2000; Gabriele SCHULZ, *Testamente des späten Mittelalters aus dem Mittelrheingebiet. Eine untersuchung in rechts- und kulturgeschichtlicher Hinsicht*, Bonn 1976. Hartmut BOCKMANN, *Leben und Sterben in einer spätmittelalterlichen Stadt. Über ein Göttinger Testament des 15. Jahrhunderts*, Göttingen 1985.

¹⁴ Hennig PIPER, *Testament und Vergabung von Todes wegen im braunschweigischen Stadtrecht des 13. bis 17. Jahrhunderts*, Braunschweig 1960.

¹⁵ Gerhard JARITZ, *Leben um zu sterben*, in: *Alltag im Spätmittelalter*, Wien – Graz – Köln 1986; TÝŽ, *Österreichische Bürgertestamente als Quelle zur Erforschung städtischer Lebensformen des Spätmittelalters*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 8, 1984, s. 249–264; TÝŽ, *Zur Alltagsleben und Sachkultur in österreichischen Städten des Spätmittelalters*, Rotterdam Papers IV, 1982; TÝŽ, *Zwischen Augenblick und Ewigkeit. Einführung in die Alltagsgeschichte des Mittelalters*, Wien – Köln 1986.

¹⁶ *Die Wiener Testamentsbücher 1395–1430*. Teil 1: 1395–1400, hrsg. Wilhelm BRAUNEDER – Gerhard JARITZ (Fontes rerum austriacarum, III. Abteilung: Fontes Iuris, 10/1, Wien – Köln 1989; *Die Wiener Testamentsbücher 1395–1430*. Teil 2 – Köln – Weimar 1998; *Die Wiener Testamentsbücher 1395–1430*. Teil 3: 1406–1411, hrsg. Von Wilhelm BRAUNEDER, Gerhard JARITZ – Christian NESCHWARA (FRA III, 10/3), Wien – Köln – Weimar 2006.

¹⁷ Martin BERTRAM, *Mittealterliche Testamente. Zu Entdeckung einer Quellengattung in Italien*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, Bd. 68, 1988, s. 151–233; TÝŽ, *Hundert Bologneser Testamente aus einer Novemberwoche des Jahres 1265*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken Bd. 69, 1898; TÝŽ, *Bologneser Testamente. Erster Teil: Die urkundliche Überlieferung*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, Bd. 70, 1990; TÝŽ, *Bologneser Testamente. Zweiter Teil: Sondierungen in den Libri Memoriali*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, Bd. 71, 1991, s. 195–240.

¹⁸ Samuel Kline COHN, *Death and Property in Siena 1205–1800: Strategies for the Afterlife*, Baltimore – London 1988; Linda GUZZETTI, *Venezianische Vermächtnisse. Die soziale und wirtschaftliche Situation von Frauen im Spiegel spätmittelalterlicher Testamente*, Stuttgart und Weimar 1998.

¹⁹ Marguerite GONON, *La vie familiale en Forez au XIV siècle et son vocabulaire d'après les testaments*, Macon 1961.

²⁰ John M. JENNINGS, *London and the Statute of Mortmain: Doubts and Anxieties among Fifteenth-century London Testators*, in: *Mediaeval Studies* 36, 1974, 174–177; TÝŽ, *The Distribution of Landed Wealth in the Wills of London Merchants 1400–1450*, in: *Mediaeval Studies* 39, 1977, s. 261–280.

²¹ Marie-Thérèse LORCIN, *Le temps chez les humbles: passé, présent et futur dans les testaments foréziens (1300–1450)*, *Revue historique* 566, 1988, s. 313–336.

²² Katalin SZENDE, *From mother to daughter, from father to son? Intergenerational patterns of bequeathing movables in late medieval Bratislava*, *Annual of medieval studies at the CEU* 7, 2001, s. 209–232; TÁŽ, *Testaments and Testimonies. Orality and Literacy in Composing Last Wills in Late Medieval Hungary*, in: *The Oral History of the Middle Ages. The Spoken Word in Context*. eds.:

Výzkum testamentů se v posledních letech rozbíhá také v sousedním Polsku, kde jim byla věnována pozornost zejména v rámci širších výzkumů městského prostředí. Mimo jiné je zde třeba zmínit Halinu Manikowskou, Hanu Zaremskou, P. Tyszkę, M. Koczerskou, E. Wołkewicz, M. Słona a zejména Urszulu Sowinu zabývající se testamenty krakovskými²³ a Beatu Możejko, která se věnuje testamentům gdaňským.²⁴ Abych získala srovnávací podklady, sama jsem podnikla menší průzkum polských testamentů v Poznani, kde se však pro středověké období dochovalo jen nemnoho testamentů.²⁵ Snažila jsem se tudíž projít alespoň raně novověké testamenty. V městských knihách se jich dochovalo 442, většinou v latině, některé ovšem i v polštině. Svojí strukturou se poznaňské testamenty dosti podobají českým. Zajímavé jsou také tím, že mají podobu nesvázaných aktů.

Tabulka 2 - testamenty dochované v některých evropských městech (podle P. Baura)

Město	Časové období	Počet testamentů	Zpracovány
Apt	1300–1500	3 500	viz Chiffolleau
Avignon	14.–15. st.	6000	viz Chiffolleau
Bologna	1265, –1266, 1270	několik tisíc	viz Bertram
Braunschweig	1320–1500	800	viz Piper
Forez	14. st.	3500	viz Gonon
Köln a. R.	1280–1500	1500	viz Klosterberg
Konstanz	15. st.	400	viz Baur
Krakow	15. st.	500	viz Sowina
London	1400–1450	1753	viz Jennings
Lübeck	1278–1500	7489	viz Brandt

Gerhard Jaritz and Michael Richter, *Medium Aevum Quotidianum*, Sonderband XII = CEU Mediaevalia Vol. 3., Krems and Budapest, 2001, 49–66.

²³ Urszula SOWINA, *Kilka uwag o późnośredniowiecznych inwentrzach rzeczy w najstarszych zachowanych krakowskich księgach wójtofskich*, in: *O rzeczach minionych*, Scripta rerum historicarum Annae Rutkowska-Płachińska oblata, red. Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA i JERZY KRUPPÉ, Warszawa 2006, s. 311–318; TÁŽ, *Najstarsze testamenty mieszczańskie z początku XVI w. Analiza źródłowa*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 1991, s. 3–25; TÁŽ, *Przestrzeń miejska w późnym średniowieczu – rynek w Sieradzu*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 40, 1992, s. 317–324; TÁŽ, *Sieradz. Układy przestrzenne i społeczeństwo miasta XV–XVI w.*, Warszawa – Sieradz 1986; TÁŽ, *Testament pewnego kmiecia. Przyczynek do badań nad relacjami międzystanowymi w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności*, in: *Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*, Wrocław-Praha 2002, s. 209–214; TÁŽ, *Testaments of the burghers from Sieradz 1500–1538*, Acta Poloniae Historica 67, 1993, s. 47–78; TÁŽ, *Testamenty mieszczan krakowskich o przekazywaniu majątku w późnym średniowieczu i we wczesnej nowożytności*, in: *Sociální svět středověkého města*, Colloquia mediaevalia Pragensia 5, Praha 2006, s. 173–183.

²⁴ Beata MOŻEJKO, *Gdański mieczaczanin w obliczu śmierci. Zapisy testamentowe z II połowy XV w. (Na podstawie księgi lawniczej)*, in: *Mieszkanie, wasale, zakonnicy*, Studia z dziejów średniowiecza 10, 2004, s. 129–162.

²⁵ K tomu Kazimierz Kaczmarczyk, *Akta Rad iECKE Poznanskie I, 1434 – 1470*, Poznań 1925, kde je možné nalézt několik vydaných testamentů.

Lyon	14.–15. st.	1200	viz Lorcin
Toulouse	do roku 1500	40 000	viz Chiffolleau
Venezia	1301–1325, 1376–1400	1000	viz Guzzeti
Wien	1395–1430	2230	viz Jaritz

V Čechách vyšlo od šedesátých let několik dílčích článků zabývajících se testamentární problematikou, ovšem systematicky se výzkumem pozdně středověkých testamentů nikdo nezabýval. Počátky takového výzkumu testamentů spadají až do osmdesátých let 20. století, kdy systematický výzkum pražských novověkých pozůstalostních inventářů a testamentů zahájil Jiří Pešek,²⁶ na jehož výzkumy navázal pro středověké období Bohdan Zilynskyj, který zkoumal testamenty středověké.²⁷ Peškovým a Zilynského výzkumům ovšem předcházela rozsáhlá modelová studie Františka Šmahela o pražském povstání 1483, v níž na základě rozboru testamentů novoměstských radních, které smetla převratová vlna, naznačil možnosti bádání tohoto typu pramene.²⁸ O něco později vznikla studie Jarmily Háskové mapující sociální a majetkovou situaci obyvatel Litomyšle na základě dochovaných testamentů. Ze zahraničních badatelů se českými testamenty jako první zabýval John Martin Klassen, který se zabíral zbožnými odkazy za duši na základě rozboru plzeňských a novobýdžovských testamentů a s využitím stejných pramenů napsal objevenou studii o složení měšťanských domácností, kdy v podstatě pro obě města doložil malou nukleární rodinu v průměru se dvěma dětmi.²⁹ Další výzkumy převážně raně novověkých testamentů proběhly v rámci semináře Josefa Petráně na pražské filozofické fakultě, na něž navázala skupina jihočeských historiků soustředěných kolem Václava Bůžka.³⁰

²⁶ Jiří PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předběllohorské*, Pražský sborník historický 15, 1982, s. 63–92.

²⁷ Bohdan ZILYNSKYJ, *Ještě ke knihám kšaftů Nového Města pražského (s ohledem na Tábor a Tábořsko)*, Tábořský archiv 4, 1992, s. 42–46; TÝŽ, *Podblanicko v nejstarších knihách kšaftů Nového Města pražského (1436–1494)*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25, 1984, s. 169–185; TÝŽ, *Rukopis 992 Archivu hlavního města Prahy (K problematice jeho edičního zpřístupnění)*, in: Seminář a jeho hosté, 1992, s. 89–94; TÝŽ, *Tři glosy k Táboru 15. století z pražských městských knih*, Tábořský archiv 2, 1989, s. 37–46; TÝŽ, *Zprávy o Táboře a jeho obyvatelích v nejstarších knihách kšaftů Nového Města pražského (1436–1494)*, Tábořský archiv 1, 1987, s. 61–67.

²⁸ František ŠMAHEL, *Epilog husitské revoluce. Pražské povstání 1483*, Acta reformationem Bohemicam illustrantia 1, 1978, s. 45–127; TÝŽ, *Pražské povstání 1483*, Pražský sborník historický 19, 1986, s. 35–102. Nově autor tyto studie v přepracované podobě přetiskl v knize *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 99–140, 522–540.

²⁹ John Martin KLASSEN, *Gifts for the Soul and social Charity in Late Medieval Bohemia*, in: Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter, Wien 1990, s. 63–81, TÝŽ, *Household composition in medieval Bohemia*, Journal of Medieval History 16, 1990, s. 55–75.

³⁰ Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předběllohorských jižních Čechách. Prameny, metody, stratifikace*, Jihočeských sborník historický 59,

Z výzkumů českých středověkých testamentů v posledních letech bezesporu stojí za zmínku některé studie a práce, na které je třeba podívat se podrobněji. Marta Hradilová zpracovala a vydala soběslavské kšafy a mimoto se také se pokusila velmi zajímavých způsobem na základě kšaftu Doroty z Hobzí načrtnout portrét šlechtičny jagellonského věku.³¹ Petr Rak opublikoval rozsáhlou metodologickou studii o kadaňských testamentech, v níž provedl jednak paleograficko-diplomatický rozbor, ale především popis testamentární praxe v Kadani.³² Zkrátka nepřišly ani testamenty moravské a to zásluhou Tomáše Borovského, který se zabýval zbožností brněnských měšťanů.³³ Germanistka Libuše Spáčilová pojednala o olomouckých testamentech především po stránce jazykové.³⁴ Mladé badatelky Věra Tlapáková³⁵ a Michaela Malaníková se zabývaly testamenty znojemskými, resp. brněnskými.³⁶ Zatím největší pozornost věnoval pozdně středověkým českým testamentům německý badatel Thomas Krzenck,³⁷ který jako jeden z prvních zachytil nový trend výzkumu testamentů a u nás ke svým výzkumům našel vhodné prameny, převážně vydané. Krzenck opublikoval řadu studií vycházejících z českých testamentů, zejména pražských a plzeňských, přičemž se pohyboval převážně v rovině metodologicko – teoretické a komparativní. Své výzkumy mohl založit na dobré znalosti zahraniční literatury, a proto české prameny srovnával především s prameny německými. Při svých výzkumech ovšem opominul jednu podstatnou věc – soustavné studium pramenů, což vyplývá z jeho velmi malé pramenné základny zhruba stovky testamentů, ze kterých vycházel. Na takto malém vzorku se

1990, č. 2, s. 65–79; VÁCLAV BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, Opera historica 1, 1991, s. 43–73; JIŘÍ PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, Opera historica 1, 1991, s. 30–42; JANA STEJSKALOVÁ, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, Opera historica 1, 1991, s. 74–80.

³¹ MARTA HRADILOVÁ, *Dorota z Hobzí (Pokus o portrét jihočeské šlechtičny jagellonského období)*, Tábořský archiv 10, 2000–2001, s. 175–212; TÁŽ, *Soběslavské kšafy z let 1455–1523*, Tábořský archiv 4, 1992, s. 47–107.

³² PETR RAK, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. století do počátku 17. století*, Sborník archivních prací 48, 1998, s. 3–106.

³³ TOMÁŠ BOROVSÝ, „Zu der ere gots und meiner sele zu selikeit“. *Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410–1530*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 46, 1999, s. 79–96.

³⁴ LIBUŠE SPÁČILOVÁ, *Deutsche Testamente von Olmützer Bürgern. Entwicklung einer Textsorte in der Olmützer Stadtkanzlei in den Jahren 1416–1566*, in: Schriften zur diachronen Sprachwissenschaft Bd. 9, Wien 2000.

³⁵ VĚRA TLAPÁKOVÁ, *Testamentární praxe ve Znojmě v 15. století*, in: Jižní Morava 41, 2005, s. 29–43; TÁŽ, *Testamenty znojemských měšťanů v pozdním středověku (do roku 1479)*, nepublikovaná diplomová práce obhájená na FF MU v Brně, 2004; TÁŽ, *Zbožné odkazy v testamentech znojemských měšťanů do roku 1479*, in: Ročenka okresního archivu ve Znojmě 2004, Znojmo 2005, s. 13–23.

³⁶ MICHAELA MALANÍKOVÁ, *Několik poznámek k ženským testamentům v pozdně středověkém Brně*, in: Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie, formy využití, ed. Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ, Praha 2006, s. 139–144.

seriózní a plnohodnotný badatelský výzkum provádět nedá. Krzenek a jeho přístup je v mnohém poučný nejen pro mě, ale i pro další badatele tím, jak snadné je prameny nesprávně interpretovat, k čemuž je samozřejmě potřeba připočíst také jeho jazykové omezení. Domnívám se, že kdyby pracoval s materiálem psaným německy, případně latinsky, dopadly by jeho výzkumy podstatně lépe.

Pokud jde o edice testamentů, není jich příliš mnoho. Některé testamety byly vydány v edicích *Archivu českého*,³⁸ kompletně jsou publikovány testamety plzeňské díky Josefu Strnadovi,³⁹ vydané jsou testamety soběslavské⁴⁰ a část testamentů olomouckých.⁴¹

Podstatně většímu zájmu badatelů se těšily a těší raně novověké testamety, případně inventáře pozůstalostí, kterých je v Čechách dochováno podstatně větší množství.

Pražským novověkým testametům se již kromě zmiňovaného Jiřího Peška věnovala také Jana Ratajová, která zkoumala na jejich základě zejména rodinné poměry⁴² a v neposlední řadě hlavně Olga Fejtová, ve svých výzkumech navazující na J. Peška.⁴³

Michaela Hrubá svůj badatelský zájem soustředila na testamety a inventáře v královských městech severozápadních Čech a vydala monografii o jejich pozůstalostní praxi a agendě.⁴⁴ Na její výzkumy navázalo několik jejích studentů.⁴⁵ Monografie Michaely Hrubé „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době* zatím zůstává

³⁸ *Archiv český XXVI, Zprávy o statcích venkovských z Archivu města Prahy A-K*, Josef TEIGE (ed.), Praha 1909; *Archiv český XXVIII, Zprávy o statcích venkovských z Archivu města Prahy L-Z*, Josef TEIGE (ed.), Praha 1912.

³⁹ Josef STRNAD, *Listář a listinář města Plzně I*, Plzeň 1891; TÝŽ, *Listář a listinář města Plzně II*, Plzeň 1905.

⁴⁰ Marta HRADLOVÁ, *Soběslavské kšafy z let 1455–1523*, Táborský archiv 4, 1992, s. 47–107.

⁴¹ Libuše SPÁČILOVÁ, Vladimír SPÁČIL (ed.), *Památná kniha olomoucká z let 1430–1492*, 1528, Olomouc 2004.

⁴² Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamety (1600–1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, *Pražský sborník historický* 30, 1998, s. 90–125.

⁴³ Olga FEJTOVÁ, *Knih v testamentární praxi měšťanů v 17. století*, in: *Opera romanica* 9, 2006, s. 377–396.

⁴⁴ Michaela HRUBÁ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

⁴⁵ Srov. Michaela ŠTAJNEROVÁ, *Testamety litoměřických měšťanů z let 1527–1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, diplomová práce, Ústí nad Labem 2000; TÁŽ, *Testamety litoměřických měšťanů z let 1527–1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem, UJEP 2000, 87–106; TÁŽ, *Církevní donace litoměřických měšťanů první polovině 16. století ve světle kšaftovní knihy*, Ústecký sborník historický 2001, s. 261–268; Petra HOFFMANOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, diplomová práce, Ústí nad Labem; Vítězslava SMETANOVÁ, *Ústečtí měšťané v Liber Testamentorum z let 1509–1585*, in: *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem, UJEP 2000, 2000, s. 123–131.

ojedinělým pokusem zpracovat testamentární problematiku systematicky. Pro úplnost ještě dodejme alespoň v poznámce další články zabývající se danou problematikou.⁴⁶

Testamentům ze šlechtického prostředí období raného novověku se v posledních několika letech věnoval Pavel Král, který v knize *Mezi životem a smrtí* vydal stovku šlechtických testamentů z let 1550–1650⁴⁷ Výsledky svých výzkumů šlechtických testamentů pak autor zpracoval v monografii *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*.⁴⁸ Stranou badatelského zájmu doposud zůstal výzkum středověkých testamentů šlechty a duchovenstva, neboť vzhledem k jejich rozptýlenosti vyžadují jiný badatelský přístup. Možnosti studia šlechtických testamentů nedávno naznačil Robert Šimůnek⁴⁹ zatímco Petr Elbel doložil význam testamentů pro prosopografické studium členů kapitul či jednotlivých duchovních.⁵⁰

Nejnověji se o zmapování výzkumu pozdně středověkých testamentů v Čechách a na Moravě pokusil sborník *Pozdně středověké testamenty v českých městech*, který shrnul dosavadní poznatky badatelů, ale rozpoutal také diskusi o možnostech a limitech jejich studia v našem prostředí.⁵¹

Knihy testamentů Starého a Nového Města pražského z období pozdního středověku a raného novověku jsou nejrozsáhlejším dochovaným souborem testamentů v českých zemích. Pražské testamenty se nacházejí v 15 rukopisech Archivu hlavního města Prahy a zahrnují léta (1421) 1434–1700.⁵² Větší důraz bude kladen na testamenty obyvatel Nového Města pražského, a to z toho důvodu, že pro Staré Město pražské se nedochovalo potřebné množství pramenů, neboť většina knih testamentů Starého Města

⁴⁶ Jana KOPEČKOVÁ, *Předbělohorská kniha kšaftů města Domažlic a možnost jejího využití k výzkumu každodenního života*, *Západočeský historický sborník* 6, 2000, s. 117–144; Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Poslední pořízení v lidovém právním vědomí*, in: *Obyčejové právo. Sborník příspěvků z konference*, Praha Etnologický ústav 2002, s. 88–106; Hans- Joachim SCHMIDT, „jako bychom ještě žili...“ *Politický rozměr vladařských testamentů 13. století*, ČMM 122, 2003, č. 1, s. 3–19; Marie TOŠNEROVÁ, *Berounské knihy inventářů a testamentů z předbělohorského období*, in: *Minulostí Berounska* 9, 2006, s. 20–38.

⁴⁷ Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, České Budějovice 2002.

⁴⁸ Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.

⁴⁹ Srov. článek Robert ŠIMŮNEK, *Český šlechtický testament pozdního středověku – reálné badatelské téma?* (Prologomena k výzkumnému záměru, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie, formy využití*, ed. Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ, Praha 2006, s. 95–116.

⁵⁰ Petr ELBEL, *Testament olomouckého probošta Pavla z Prahy († 1441)*, ČMM 123, 2004, s. 3–46; TÝŽ, *Testamenty olomouckého kapitulního duchovenstva (1300–1526)*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie, formy využití*, ed. Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ, Praha 2006, s. 145–188.

⁵¹ *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie, formy využití*, ed. Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ, Praha 2006.

⁵² Podrobněji v kapitole č. II.

pražského shořela v roce 1945 při požáru Staroměstské radnice.⁵³ Na Novém Městě pražském se naproti tomu dochovány knihy testamentů pro léta (1421)–1434–1533 kompletně. Můžeme tak v našich výzkumech využít 2078 testamentů dochovaných v rukopisech knih testamentů číslo 2094, 2095 a 2096. Praha se tak dostává dochovaným počtem testamentů na úroveň průměrného evropského města jako byla Vídeň, Londýn či Kolín nad Rýnem.

Zkoumání pramenů úřední povahy má svá úskalí i výhody. Testament sice vypovídá o vztahu kšaftujícího k movitému i nemovitému majetku a k lidem z rodiny a nejbližšího okolí, zpravidla se však z něho nedovíme přesný rozsahu jeho majetku. Odhlédneme-li od určité monotónnosti, někdy až strohosti zápisů, můžeme spatřovat největší nevýhodu v možnosti nesprávné interpretace některých jevů. Uvedu příklad. Zhruba u poloviny testamentů nejsou zmíněny zbožné odkazy. Tuto skutečnost ještě nelze vykládat jako absenci zbožnosti, neboť zbožné odkazy mohly být učiněny jinou formou. Podobně tak ne každý testátor má uvedeno u svého jména povolání. Pro zpracování jednotlivých zápisů jsem vytvořila speciální databázi v programové aplikaci Access. Díky této formě zpracování se velmi jasně vyprofilovaly hlavní okruhy výzkumu, které bylo možné zpracovat. Databáze je pouze prostředkem pro zpracování zápisů, přičemž nahrazuje regist, ale její podoba nemusí být konečná, neboť údaje se do ní dají i nadále doplňovat.⁵⁴

Testamentární praxe v pražských městech se řídila pevně určenými pravidly, které mimo jiné zaznamenal ve své *Praxis cancellariae novoměstský* písař Prokop⁵⁵ Prokop pojednal o testamentární praxi českých měst ve třech variantách, kde můžeme

⁵³ Podrobně v kapitole č. II.

⁵⁴ Databáze obsahuje tyto položky:

- Folium
- Označení rukopisu
- Jméno testátora
- Povolání
- Datum zápisu
- Sociální postavení testátora (měšťan, radní)
- Poručníci
- Svědci
- Arenga
- Sankce
- Odkazy hmotné
- Odkazy sociální a církevní
- Odkazy knih
- Odkazy duchovní
- Dluhy

⁵⁵ František MAREŠ (ed.), *Prokopa Písaře Nového Města pražského Praxis Cancellarie*, Praha 1908.

vypozorovat postupný přechod městských kanceláří od listin ke knihám. Podle Prokopa bylo v Praze obvyklé, že purkmistr na požádání přátel testátora vyslal dva radní s písařem, který na list papíru či do svého manuálu zapsal testament formou regestu. Tento regist byl po uplynutí určité doby přepsán do podoby originální listiny, která byla zpečetěna rychtářem a dvěma konšely. Druhou formou bylo vložení testamentu do městských knih. Tuto formu sice Prokop nezmiňuje lze ji však doložit.

Dizertační práci jsem rozčlenila do sedmi kapitol. V první kapitole se věnuji rukopisům knih testamentů dochovaných v Archivu hlavního města Prahy, na jejichž základě jsem provedla výzkum. Kromě rukopisů testamentů jsem využila ještě další prameny uložené v Archivu – manuály radních, knihy hor viničních či šestipanského úřadu. Druhá kapitola rozebírá testamentární praxi na Novém Městě pražském v 15. století, které patřilo do právního okruhu jihoněmeckého, ale bezprostředně do něj zasáhla zejména Praxis cancellarie a později práva Brikcího z Licka. Jedna z nejrozsáhlejších a stěžejních kapitol mé práce je věnována zbožným odkazům – tedy odkazům za duši, odkazy kostelům, klášterům, duchovenstvu, školám či odkazy knih. Bezprostředně na ni navazuje kapitola zaměřující se na odkazy charitativní a péči o nemocné a chudé. Pátá kapitola a následující šestá kapitola se věnují rozboru sociálního rozvrstvení novoměstských testátorů, respektive jejich majetkových poměrů. Konečně poslední kapitola je věnována smrti a umírání v představách novoměstských měšťanů.

Závěrem bych chtěla poděkovat všem kolegům, kteří mně přispěli svou radou a pomocí. Největší dík pak patří vedoucímu této práce prof. Františku Šmahelovi, který sledoval její vývoj od počátku a byl mi vždy trpělivým a ochotným rádce.

I TŘI RUKOPISY KNIH TESTAMENTŮ ARCHIVU HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

Testamenty a inventáře pozůstalostí ve fondech Archivu hlavního města Prahy, nejprve v knihách, později v aktovém materiálu, se dochovaly nepřetržitě od 15. do 19. století. Prahy.¹ Testamenty Starého Města pražského z let 1518–1850 se nacházejí ve 24 rukopisech AMP.² Testamenty Nového Města pražského z let (1421)–1434–1850 se nacházejí ve 27 rukopisech AMP.³

Zlomky nejstarších českých testamentů nalezneme v památné knize Starého Města pražského rkp. 993, jedná se o testamenty z let 1339 a 1346.⁴ Několik testamentů se nachází v nejstarší české městské knize rkp. 986 tzv. Liber vetustissimus a jsou z let 1360 a 1409–1418.⁵ Soubor asi 80 testamentů z let 1428–1441 se nalézá v knize památné Starého Města pražského rkp. 992. Část staroměstských testamentů z let 1475–1518 se dochovala v knize památné rkp. 94. Stále složitější městská úřední agenda si postupně vyžádala oddělení knih určených pro pozůstalostní řízení od knih pamětních či trhových. S jistotou lze říci, že první samostatná staroměstská kniha testamentů existovala od roku 1448, jednalo se o rkp. 2119 obsahující zápisy z let 1448–1484, následující kniha rkp. 8 zahrnovala zápisy z let 1514–1533, obě knihy však shořely v roce 1945. Jedinou dochovanou staroměstskou knihou testamentů je rukopis č. 2142 obsahující zápisy z let 1518–1554. Na Novém Městě pražském začala být vedena první samostatná kniha rkp. 2096 od roku 1421, resp. od roku 1434. Nejstarší testamenty z Malé Strany se zachovaly v manuálech radních rkp. 2080 z let 1419–1481 a rkp. 2211 z let 1481–1519.⁶ Na Vyšehradě z období středověku samostatná kniha testamentů neexistovala, kšafy z let 1509–1632 se nacházely v knize pamětní rkp. 2238 z let 1495–1544, která shořela v roce 1945.⁷ Testamenty hradčanské z let 1518–1652 byly zapisovány do knihy trhové rkp. 2190.⁸

V knihách kšaftů rozhodně nejsou obsaženy všechny testamenty vzniklé v Praze v daném období. Je pravděpodobné, že ne všechny pozůstalostní převody byly řádně

¹ K rukopisům Archivu hlavního města Prahy dodnes základní práce - Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Soupis rukopisů chovaných v archivu král. hlav. města Prahy*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlav. města Prahy I/2, Praha 1920; Jiří ČÁREK, *Městské knihy archivu hlav. města Prahy*, Praha 1956.

² Jde o rukopisy AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2142, 2120, 2205, 2206, 2265, 3746, 3747–3764.

³ Jde o rukopisy: č. 2094, 2095, 2096, 2207, 2208, 2209, 2210, 4084–4103.

⁴ AMP, rkp. 993, fol. 5 a 18.

⁵ AMP, fkp. 986, fol. 168, 191, 193, 196 a 197.

⁶ K tomu J. ČELAKOVSKÝ, *Soupis*, s. s. 118–119.

⁷ Tamtéž, s. 123, kšafy byly na foliu 87–118 a 146–177.

⁸ K tomu J. ČELAKOVSKÝ, *Soupis*, s. 12; J. ČÁREK, *Městské knihy*, s. 102.

zapsány. Pro léta (1421)–1434–1533 máme na Novém Městě dochováno 2078 testamentů. Najdeme je ve třech rukopisech knih testamentů.

Nejstarší kniha testamentů rkp. 2096 je papírový rukopis vázaný v tuhých hnědých deskách s mosazným kováním a přezkami. Rozměry knihy jsou 30x20 cm, šířka 6 cm. Čelakovský uvádí, že na přední desce najdeme nápis „Liber testamentorum primus“, ale ten je dnes takřka nečitelný (viz obrazová příloha), na hřbetu byl nápis ze 17. století „Liber testamentorum ab anno 1402 ad annum 1455 a z 19. století „Libr. antiq. Miscellane 28“, ovšem při restauraci rukopisu byl hřbet udělán nově.⁹ Podle staré paginace byl rukopis označen A 1 – V 8, ovšem pouze jeho větší část – testamentární zápisy. Podle nové foliace je rukopis označen listy 1a–233b, přičemž od fol. 1a do fol. 13 jsou zápisy útrpných vyznání a opovědi před městským rychtářem z let 1402–1411.¹⁰ Od fol. 13b–20b jsou prázdné listy a od fol. 21b–25b pokračují vyznání. Kniha testamentů začíná od folia 26a–29b, která tvoří rejstřík k testamentům, od fol. 30a–34b jsou prázdné listy, na fol. 35a začínají testamentární zápisy z (1421)–1434–1455, přičemž prvním je testament Elšky, vdovy po Henzlu řezníkovi z roku 1421, posledním zápisem je testament Václava Cvoka z roku 1455.¹¹

Druhá kniha testamentů rkp. 2094 je papírových rukopis v tuhých deskách s mosazným kováním a přezkami. Rozměry knihy jsou 32x21 cm, šířka 8 cm. Na přední desce je nápis ze 16. století „Liber testamentorum ab anno 1455 usque annum 1494, “ dnes již velmi špatně čitelný a na hřbetě nápisy rukou ze 17. století „No 26 ab anno 1455“ a z 19. století „Lib. antiq. Miscellanea 26“ – číslo invent. 26. Stará paginace označovala listy A 1–K 1. Nad kšafy jsou v nadpisu jména testátorů. Nová paginace je číslovaná od fol. 2a–3b, na němž se nachází torzo rejstříku, začíná, fol. 5a začíná prvním testamentem Václava Cvoka, kterým končila kniha rkp. 2096 a končí fol. 343b – testamentem Petra Škopka z roku 1494.¹²

Nejmladší kniha rkp. 2095 je opět vázána v tuhých deskách s mosazným kováním a přezkami. Rozměry jsou 29,5 x 21 cm, šířka 11 cm. Na přední desce je nápis ze 16. století „Liber testamentorum ab anno 1494 usque ad annum 1533,“ který je ze vši tři dochovaných rukopisů nejlépe čitelný. Na hřbetu je nápis ze 17. st. „Libr. antiq. No 27

⁹ Podle restaurátorské zprávy z roku 1999, kdy byla vazba rukopisu opravována byl hřbet udělán nově, podle použitého materiálu zřejmě ve druhé polovině 20. století.

¹⁰ Tamtéž, s. 110–111. K útrpným vyznáním Bohdan ZILYNSKYJ, TÝŽ, *Zápisy novoměstské knihy útrpných vyznání o trestné činnosti na Novém Městě v roce 1402*, Documenta Pragensia 2, 1981, s. 219–237; TÝŽ, *Zápisy o činnosti nižší šlechty v době druhého zajetí Václava IV. z novoměstské knihy útrpných vyznání*, DPr 1, 1980, s. 126–145.

¹¹ Tamtéž, s. 107.

¹² Tamtéž.

ab anno 1494 a z 19. stol. „Miscellanea 27“. Rukopis je opatřen pouze novou paginací od fol. 1a–123b je vedena kniha soudní trhových zápisů pod předsednictvím rychtáře a dvou přísežných od 29. července 1388 do 10. ledna 1397.¹³ Na fol. 125a počínají testamenty a to testamentem Prokopa Radpila z roku 1495, které jsou až do folia 255b z roku 256a–280a z roku 1516, od foliu 280b do folia 280a jsou prázdné listy, na foliu 280b pak testamentem Říhy Dynchýře z roku 1528 začínají zase testamentární zápisy po opětovném rozdělení měst, posledním testamentem je na foliu 368b testament Uršuly Mazánkové z roku 1533.¹⁴ Na foliu 369a–b je blíže nespecifikovatelný zlomek rejstříku, od folia 370a jsou prázdné listy a rukopis končí foliem 371b.

Vzhledem k časovému období vzniku první a druhé knihy testamentů se lze domnívat, že na jejím vzniku se bezprostředně podílel písař nejvyšší písař Prokop, protože svůj úřad vykonával mezi lety 1439–1464. Na rkp. 2096 se zřejmě podílel rovněž písař Ondřej z Myslibořic, který byl nejvyšším písařem mezi lety 1430–1439. Prokop působil na radnici v od roku 1437 jako menší písař radní, v roce 1439 zaujal místo nejvyššího písaře, před Prokopem byl radním písařem Jan Dobrýpán s titulem písař písaře městského, krátce též jistý Mauricius.¹⁵ O podílu Prokopa na vedení novoměstských knih pojednal F. Mareš v úvodu edice *Praxis cancellariae*. Prokop o vedení městských knih i přednášel, takže je nasnadě porovnat teorii s praxí. Bezprostřední Prokopův vliv na některých knihách Mareš přisuzuje zejména běžným manuálům rkp. 88 a 89 a manuálu většímu rkp. 2084 (1445–1455), částečně příslušným zápisům v jediné dochované památné knize NMP rkp. 989 z let 1411–1544, soudní knize rkp. 2081 (kniha bohužel shořela, takže není dnes možné zkoumání) ze zápisů z let 1419–1467 a podle mého mínění také zápisům dnes shořelé druhé památné knihy rkp. 331 z let 1448–1597. Nezpochybitelný je také Prokopův vliv na vedení knih testamentů rkp. 2096 a 2094.¹⁶ Hlavním písařem po Prokopovi se stal Valentin, v městských službách v letech 1464–1467, který mohl mít podíl na rkp. 2094, stejně jako následovník Mistr Mikuláš Tábořský ze Sušice působící v písařských službách v letech 1467–1474, Jan Serafin (1474–1478) a Vavřinec z Opavy (148–1483), Matěj (1488), Jan Krůta z Roudnice, někdejší písař desk zemských (1488). Podíl na rkp. 2094 i 2095 měl zřejmě Matouš bakalář z Chrudimi (1490–1518), syn chrudimského ševce, který je také posledním

¹³ Tamtéž, s. 82.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ K tomu Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy V*, Praha 1905, s. 96 a *Dějepis VII*, s. 283–286.

¹⁶ K tomu František MAREŠ (ed.), *Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae*, Praha 1908, s. XII. Tady Mareš rkp. 2094 označil špatně jako rkp. 2096.

známým novoměstským písařem. Kromě nejvyššího městského písaře působil na radnici také písař radní či menší (notarius consilii), jehož povinností bylo zapisování při sezení rad, z řad radních písařů bylo možné postoupit na post nejvyššího písaře, jak tomu bylo v případě písaře Prokopa, Jana Serafína, Jana z Roudnice či Matouše z Chrudimi. Z dalších písařů známé jmenovitě ingrosátory, kteří přepisovali zápisy do městských knih na čisto, písaře rychtářské (notarius judicis) a ostatní písaře kanceláře. Kolik ovšem v dané době sedělo v novoměstské radní kanceláři písařů můžeme dnes určit je s velkými obtížemi, lze pouze soudit, že v určitém časovém období, podle Tomkových zjištění, to bylo minimálně pět osob, avšak vzhledem k počtu zachovaných městských knih se domnívám, že jejich počet mohl být i dvojnásobný.¹⁷ Od Jana Serafína, Jana z Roudnice a písaře Václava se nám dochovaly i testamenty. Zajímavý, pokud jde o odkazy je testament Jana Serafína, který v roce 1389 odkázal svým synům blíže neurčené množství knih, kromě kancionálu, jenž připadl ke kostelu sv. Štěpána.¹⁸ Jan z Roudnice odkázal zase svůj dům k záduší sv. Michala v Opatovicích.¹⁹ Zajímavostí je, že oba písaři mají testamenty ob jeden testament za sebou, oba jej napsali v roce 1489. Testament písaře Václava řeč. Placenta byl sepsán o deset let později, než testamenty jeho předchůdců.²⁰

¹⁷ K tomu V. V. TOMEK, *Dějepis VII*, s. 286.

¹⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 309a, 1489.

¹⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 309b-310a, 1489.

²⁰ AMP, rkp. 2095, fol. 168b, 1499.

Přehled písařů Nového Města pražského v letech 1420–1518

Písař nejvyšší	Léta	Písař radní (menší)	Léta
Diviš	1420	Jan Dobrýpán	1432–1434
Ondřej z Myslibořic bakalář	1430–1439	Mauritius	1434
Prokop bakalář	1439–1464	Prokop bakalář	1437–1439
Walentin	1464–14467	Jan z Roudnice	1487–1491
Mistr Mikuláš Tábořský	1467–1473	Matouš bakalář	1499–1507
Jan Serafin*	1474–1478	Mistr Briek z Licska	1516
Vavřinec z Opavy	1481–1483	jiní písaři kanceláře	
Matěj	1487?	Václav*	1498–1509
Jan Krůta z Roudnice*	1488	Blažej	1499–1512
Matouš z Chrudimě bakalář	1490–1518	Jiří	1517
ingrosátor		Prokop	1517
Prokop	1437		
Petr (Petřík)	1444–1474		
Jan Serafin	1463–1473		
Jakub	1479–1483		
Matěj	1483		

*je dochován testament

Z toho vyplývá, že náš materiál postihuje zhruba sedminu obyvatelstva žijícího v tomto městě. Průměrně bylo ročně do knih testamentů zapsáno kolem dvaceti posledních pořízení. V časové hranici dvaceti let tedy vychází na jeden rukopis 400 zápisů, což ukázkově dokazuje rukopis 2096, který obsahuje 419 testamentů. Rukopis 2094, který již zabírá dvojnásobnou časovou hranici 40 let obsahuje 954 testamentů. Specifikem rukopisu 2095, který obsahuje 703 testamentů je to, že zápisy jsou vedené od roku 1495 do roku 1517, kde pak nastává desetiletá pauza způsobená spojením pražských měst, takže zápis pak pokračují až v roce 1528 a jsou dovedeny do roku 1533. Testamenty obyvatel Nového Města pražského z let 1418–1428 jsou zapsány v rkp. 2142 a je jich zhruba 500. Ročně bylo běžně vloženo do knih testamentů deset až třicet záznamů, nárůst kolem padesáti záznamů ročně zaznamenáváme v letech 1439 (54 zápisů), 1451 (47 zápisů), 1463 (47 zápisů), 1464 (54 zápisů), 1495 (68 zápisů). Nejvíce testamentů - 76 - bylo zapsáno v roce 1483, kdy je kromě epidemie ještě nutné připočíst možné důsledky povstání. Obecně tento nárůst počtu zápisů souvisel s výskytem morové epidemie, případně v některých letech také s nebezpečím ozbrojeného konfliktu, o které v Praze během 15. století nebyla nouze.

Počet zápisů v jednotlivých letech - rkp. 2096

Rok	Počet zápisů				
1421	1	1444	28	1454	32
1434	2	1445	6	1455	5
1436	8	1446	14	Celkem	419
1437	8	1447	25		
1438	12	1448	19		
1439	54	1449	13		
1440	18	1450	16		
1441	12	1451	47		
1442	29	1452	16		
1443	21	1453	24		

Počet zápisů v jednotlivých letech – rkp. 2094

Rok	Počet zápisů		
1455	10	1475	27
1456	19	1476	12
1457	21	1477	37
1458	13	1478	25
1459	30	1479	21
1460	27	1480	29
1461	33	1481	20
1462	34	1482	32
1463	47	1483	76
1464	54	1484	18
1465	17	1485	20
1466	24	1486	3
1467	9	1487	6
1468	5	1488	3
1469	13	1489	10
1470	26	1490	31
1471	18	1491	21
1472	15	1492	31
1473	36	1493	28
1474	35	1494	29

Počet zápisů v jednotlivých letech – rkp. 2095

Rok	Počet zápisů		
1495	68	1510	15
1496	27	1511	23
1497	19	1512	14
1498	20	1513	12
1499	33	1514	33
1500	14	1515	17
1501	20	1516	19
1502	23	1517	5
1503	9	1528	7
1504	46	1529	28
1505	24	1530	45
1506	23	1531	42
1507	45	1532	18
1508	26	1533	16
1509	12	Celkem	703
1510	15		
1511	23		
1512	14		
1513	12		

II TESTAMENTÁRNÍ PRAXE NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

II/1 TESTAMENTÁRNÍ PRAXE

Testamenty a inventáře jsou jako právní institut starší než jejich knihy, jak výstižně poznamenal ve své objevené studii J. Pešek.¹ Právo svobodného nakládání s majetkem udělil staroměstským měšťanům roku 1366 Karel IV., většině ostatních královských měst pak v privilegiu vydaném roku 1372.² Testamentární praxe ve středověkých městech³ se řídila pevně určenými pravidly, které udávalo skupině měst v čele se Starým Městem pražským jihoněmecké či tzv. norimberské městské právo, druhým právním okruhem bylo právo magdeburské.⁴ Norimberské či pražské právo se udrželo téměř bez proměn od 14. do 16. století. V pasáži *Excerpta ex jure Pragensi de testamentis* nalezneme ustanovení týkající se pořizování testamentů. Podle této knihy má každý měšťan, který je nemocen a při zdravém rozumu, dát svůj statek komu chce bez překážky svých dětí a své ženy. Při studiu dědického práva je nutné vycházet ze studia soudobých právních kodexů či příruček.

Námi sledovanému období stojí nejbližší *Praxis cancellariae novoměstského písaře Prokopa*, který sepsal kancelářskou příručku, kde věnuje pozornost i testamentární praxi. Prokop, někdejší žák Jana Husa, který dosáhl bakalářského gradu, působil nejpозději od roku 1434 jako písař novoměstské kanceláře vedl i přednášky na univerzitě.⁵ Ve svých lekcích probral kromě kanceláře císařské a papežské také kancelář

¹ Jiří PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů*, Pražský sborník historický XV, 1982, s. 65.

² Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Codex Iuris Municipalis I*, Praha 1886, s. 142–144; TÝŽ, *Codex Iuris Municipalis II*, Praha 1895, sl 654–656.

³ K testamentární praxi např. Paul BAUR, *Testament und Bürgerschaft, Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989, s. 69–112; Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002; Věra JORDÁNKOVÁ, Ludmila SULITKOVÁ, *Zásady testamentární praxe královského města na jihoněmeckém právu (na příkladu Brna)*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech*, Praha 2006, s. 39–53; Petr RAK, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, SAP 2, roč. XLVIII, 1998, s. 3–106; TLAPÁKOVÁ Věra, *Testamentární praxe ve Znojmě v 15. století*, in: *Jižní Morava 41*, 2005, s. 29–43; TÁŽ, *Testamenty znojemských měšťanů v pozdním středověku (do roku 1479)*, nepublikovaná diplomová práce obhájená na FF MU v Brně, 2004.

⁴ K tomu Jiří KEJŘ, *Počátky městského zřízení v českých zemích*, Praha 1999. Dále pak Anton HAAS, *Právní oblasti českých měst*, ČsČH 60, 1952, s. 15–24; František HOFFMAN, *K oblastem českých práv městských*, StR 14, 1975, s. 27–66; Josef KALOUSEK, *O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtním na statcích svobodných v Čechách i na Moravě*, Praha 1894; Bedřich MENDL, *Tak řečené právo norimberské*, Rozpravy ČAVU, tř. 1, č. 38, 1938, s. 49–52.

⁵ K tomu František MAREŠ (ed.), *Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae*, Praha 1908, s. VI.

městskou a je tedy logické, že jeho vliv se musel projevit i knihách v kanceláři vedených.

Prokop ve svém *Praxis cancellariae* rozebírá testamentární praxi českých měst ve třech variantách, kde můžeme vypožorovat postupný přechod městských kanceláří od listin ke knihám.⁶

1. Purkmistr na požádání přátel testátora vyslal dva radní s písařem, který na list papíru či do svého manuálu zapsali testament formou regestu
2. Po uplynutí měsíční lhůty (kvůli možným protestům) byl testament přepsán do městské knihy
3. Testament byl přepsán z listu do podoby originální listiny zpečetěné rychtářem a dvěma konšely (pro Prahu není doloženo, např. v Brně)

Pravidla pro sepisování testamentu - osoba sepisující testament musí dosáhnout zletilosti (měšťan 15 rok) a musí být duševně zdráva.

Pořadí odkazů

pro anima

pro manželku

pro syny a dcery

pro příbuzné

přátelé a známí

pro chudé

Nejrozsáhlejší rozbor husitského práva provedl J. Kejř ve své studii *Právní život v husitské Kutné Hoře*. Na základě městské knihy zv. *Liber hereditatum* z roku 1424 rozebral různé aspekty husitského práva. Jeho závěry týkající se dědického práva můžeme zobecnit a aplikovat v jistém smyslu i pro Nové Město pražské.⁷

Za subjekt práv a závazků je pokládána žijící osoba, popř. nasciturus. Způsobilost k právům a právním činům je rozdílná u mužů a žen.⁸ Žena sice není způsobilá zastávat úřady, avšak v dědickém právu je rovna mužům a tudíž disponuje volně svým jměním a dokonce může samostatně vykonávat určitá povolání či řemesla. K poslednímu pořízení je nutná také duševní a tělesná způsobilost k právním činům.

⁶ Tamtéž, s. 19–25.

⁷ Jiří KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha, 1958, s. 191.

Majetkoprávní vztahy mezi manžely bývají upraveny svatebními smlouvami. Dohoda vedla ke společnému vlastnictví majetku mezi manželi, takže v případě úmrtí jednoho spadá vše na druhého. Věno ženy mohlo být zapisováno do městských knih. Dochází k případům, že jako vlastník nemovitosti je uveden jen muž a jsou vyloučena práva ženy k tomuto majetku. Provádáním vystupuje dcera z otcovské moci je oddělena a na nevyplacené věno má nárok i po smrti svého otce. Další právní příručkou, kterou se můžeme řídit byla Práva městská Bričcího z Licka z roku 1536. V kapitole 66 a 67 pojednává Bričcí O kšaftích vuobec, a kterak se činit mají. V prvním artikulu uvádí mimo jiné Bričcí, že „svědkové pod pečeti kšaft sepsali, aneb v paměti ho měli.“ Za svědky mohou pod Bričcího jít jeden nebo dva konšelé přísežní či nepřisežní. Nemůže však jít žena, nezletilý, služebník, přítel, němý, hluchý, nesmyslný, práva ztracený a svědkem také nemá být poručník.⁹ Kšaft nemá činit ten, který je poddán jinému právu, nedospělý, přičemž právní způsobilost k sepsání pořízení podle Bričcího 14 let u chlapce, u dívky pak 12 rok.¹⁰ Dále neměli kšaftovat také prchliví, marnotratní a odsouzení na smrt.¹¹ Pokud jde o pořadí kšaftů, je-li jich sepsáno více, tak platnost má ten nejmladšího data.¹² Další okruh dědického práva tvoří umírající bez kšaftu. Když zemře bezdětná ovdovělá žena její majetek přechází na její matku či otce a ne na manželova bratra.¹³ Zemře-li muž, jenž má více dětí od několika žen, je poslední žena dokud je vdovou oprávněna spravovat majetek.¹⁴ Každá žena může svůj oděv odkázat komukoliv bez souhlasu svého muže, rovněž také jiný majetek, který by neměla ošetřen smlouvami může odkázat libovolně. Každý člověk své věci může poručiti, komuž chce.¹⁵

Na rozdíl od některých badatelů, kteří poukazují na podřízené a ne zcela plnoprávné postavení v hospodářském životě můžeme poukázat na několik příkladů z testamentů, které tento názor částečně vyvracejí. V drtivé většině případů je žena vždy spolu s dětmi hlavním dědicem majetku a dokud děti nedosáhnou hranice dospělosti je neomezenou

⁸ Tamtéž, s. 191.

⁹ Josef a Hermenegild JIREČEK (ed.), *M. Bričcího z Licka práva městská*, Praha 1880., s. 313. K Bričcímu: Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O právech městských Bričcího z Licka a o poměru jich k starším sbírkám právním*, Právník 19, 1880, s. 721–; Bohumil RYBA, *K pramenům práv městských mistra Bričcího z Licka*, Strahovská knihovna 8, 1973, s. 5–18.

¹⁰ J. a H. Jirečkoví, *M. Bričcího*, s. 113–114.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž, s. 321.

¹³ Tamtéž, s. 326.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž, s. 328.

vládkyní a správkyní tohoto majetku s pomocí poručníků určených jejím zesnulým chotěm. V případech, kdy má testátor pouze jedno dítě, dědí majetek rovným dílem. Pokud je dětí více dělí se majetek na více dílů.

V několika novoměstských testamentech odkazuje muž své ženě podíl z majetku pod podmínkou, že se znovu neprovdá. V soudobé terminologii bylo to toto přání vyjádření obratem „*sedět na vdovské stolici*“ či pouze výrazem pokud bude vdovou. O tom, že tuto podmínku ženy nedodržovaly svědčí následně kšafty provdaných vdov.¹⁶ Samozřejmě většina testamentů obsahuje klauzuli o tom, že vstoupí-li žena do nového svazku má být odbyta v lepším případě jednou třetinou majetku, v horším případě pouze osobními věcmi, které si do manželství přinesla např. ložní a chodící roucho či peníze. Vzhledem k tomu, že se ale setkáváme s řadou testamentů vdov, které se znova provdaly a odkazují dále svůj majetek z předchozího manželství, nebylo vydědění asi bráno až tak přísně a v mnoha případech záleželo zřejmě na dobré vůli poručníků a především potomků. Z několika testamentů můžeme dokonce vypožorovat ohromné bohatství novoměstských měštek, které byly zdatnými hospodářkami zděděného majetku a dokonce jej rozmnožily. Zaznamenáváme rovněž případy, kdy testátor štědře obdarovává svého nevlastního syna či dceru, to v častějším případě a uvádí, že se tak děje ne z práva, ale z dobré vůle vůči manželce - matce takového to dítěte. Domnívám, se že tyto případy by mohly svědčit o jistém stupni vlivu žen v hospodářském životě města.

Někteří testátoři si vymínají, že pokud syn či dcera nebude matku poslouchat bude vyděděn. V takovýchto případech není hlavním dědicem syn, ale manželka, ke kterém má manžel větší důvěru. Opačně je tomu v testamentu bečváře Prokopa, který naopak odkazuje dům na Rynku svému synovi rovněž bečváři Martinovi s tím, že u sebe má nechat svoji matku Vaňku až do své smrti, ale ta ho má poslouchat a mají spolu podle přání otce dobrotivě nakládat. V případě, že se Martin ožení, předpokládá otec, že by mohlo společné soužití činit problémy a navrhuje konšelům aby majetek rozdělili, opět ovšem nabádá Vaňku, aby ho příliš rychle a neuváženě utratila, ale aby jí zůstaly peníze na živobytí.¹⁷

Velmi striktně připravil o majetek svého syna sedlář Pavel, který veškerý majetek - dva domy a sedlářský krám odkázal své manželce Vaňce a syna opominul, protože když pro

¹⁶ K tomu Bričí, s. 318. Muž odkázal ženě jeden díl, dětem druhé dva díly, ovšem žena se znovu provdala, poručníci sice hájili právo dětí, ale ona žena je přesvědčila, že o děti bude pečovat lépe.

něj ve své nemoci nechal poslat, syn se neobtěžoval otce navštívit. Tato neochota jej ale přišla poměrně draho, jelikož Pavel nechává pouze na libovůli jeho matky, jestli synovi ze svého statku něco vydá a bude záležet na jeho chování a její dobré vůli. O tom, že v dobré rozuzlení otec nevěří svědčí další část testamentu, ve kterém majetek v případě předčasné smrti své ženy odkazuje její matce Haně Poláčkové. V tomto případě jde tedy vlastně o dvojnásobné upřednostnění manželky a tchýně na úkor syna.¹⁸

Zámožný konšel Valentin Kába rovněž odkazuje svůj velký majetek ženě Dorotě a určuje, že pokud se nedohodne se synem Martinem má mu vyplatit 200 k. gr. , což je částka vsutku obrovská a zbytek mimo jiné 2 domy na Poříčí ji zůstávají. Jelikož krátce před tímto zápisem přišel o jednoho syna Jana obává se i o život manželky a druhého syna v době moru a odkazuje v případě jejich smrti statek dětem syna Jana Petrovi a Janovi.¹⁹

O tom, že ne vždy se scénář dědictví odehraje přesně podle přání pořizovatele svědčí kšafy Petra Doše z roku 1439 a o jedenáct let později jeho syna Řehoře. Petr Doš odkazuje svůj majetek rovným dílem manželce Dorotě a synu Řehořovi, pod podmínkou, že když se manželka vdá dostane svůj díl a zemře-li před dospělostí syn dědí jeho bratraci. Syn Řehoř se sice dospělosti dožil, ovšem všechn majetek, který byl dědictvím po otci odkazuje matce Dorotě a svému otčímovi Jakubovi, který prý jej ne jako otčím, ale jako otec vychovával a sestrám, které se narodily z druhého svazku matku. To je tedy jen další potvrzení skutečnosti, že přání testátora se od skutečnosti může lišit.²⁰

Koželuh Petr řečený Čepříš odkazuje svůj majetek manželce Aleně a synu Jírovi, ale určuje, že dokud bude Alena vdovou má být neomezenou hospodářkou a nikdo jí nemá klást překážky. V případě nového sňatku má se svým manželem vychovávat syna Jíru a držet mu jeho díl dědictví do jeho dospělosti, ovšem pokud bude chtít statek má používat dle libosti.²¹ Pláteník Jošt odkazuje veškerý majetek, pokud zemřou obě děti své manželce i v případě, že se znovu provdá.²² Mara vdova po Svrškovi odkazuje svůj majetek tedy dům svojí nevěstě Ludmile, která má svému synu, tedy vnukovi testátorky

¹⁷ AMP, rkp. 2096, 174b-175a, 1449.

¹⁸ AMP, rkp. 2096, 192a, 1451.

¹⁹ AMP, 2095, fol. 138b-139b, 1495.

²⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 76a-77a, 1439 a fol. 198,a 1451.

²¹ AMP, rkp. 2096, fol. 203a-b, 1452.

²² AMP, rkp. 2096, fol. 204b-205a, 1452.

vydat pouze 7 k. gr.²³ Strunař Kříž z Poříčí odkazuje všečen svůj majetek - dům na Poříčí, zahradu se dnem a všechny dluhy své ženě Stance, i když má syny, kterým ovšem odkazuje pouze finanční hotovost - 12 k. gr. každému a několik kusů vojenské zbroje - 2 samostřily a 2 lebky. Opět tedy matka získává většinu majetku na úkor potomků.²⁴

PORUČNICTVÍ

Způsobilost k právním činům je podmíněna zletilostí. Vzhledem k tomu jsou nezletilí sirotkové pod poručenstvím a jejich jmění je až do dosažení zletilosti pod správou poručníků.²⁵ Na konání poručníků dohlíží městská rada, která se tak stává jakýmsi supervizorem nad jejich právy. Purkmistr a konšelé ze své pravomoci vrchnoporučenské opatřují majetkoprávní záležitosti sirotků. V případě majetkoprávních sporů stojí rada na straně toho slabšího - sirotka. Disponoval-li sirotek vlastními finančními prostředky, byly uschovány u osoby třetí nebo u poručníka. Zajištění sirotčích peněz se děje zástavou statku poručníkovy za dluh, výjimečně i rukojmími. Dluh bývá zapsán jako právo sirotků a při včasném neplnění musí dlužník zaplatit úrok.

Poručník může nakládat se jměním sirotka různými způsoby. Za sirotkovy peníze pro něj bývá koupen statek nebo úrok. Pokud je prodávána nemovitost sirotků, je tržová cena skládána do rukou poručníka. O výchovu a výživu dětí je postaráno několika způsoby. Pokud má sirotek matku, zůstává v její péči a to i v případě, že se matka podruhé provdá. Poručenství končí plnoletostí sirotka. Tehdy dochází také k vyúčtování správy sirotkovy jmění poručníky. Lze předpokládat, že pokud by se poručník dopustil nesprávného nakládání s majetkem, je povinen nahradit případné škody. V případě úmrtí sirotka před dosažením plnoletosti přechází majetek na další osoby zmiňované v závěti nebo na samotné poručníky. Když je sirotků více dědí po sobě navzájem, kdyby zemřeli všichni dědí matka. Poručníkem může být jedna osoba, ale zpravidla jich bývá více s tím, že ručí jeden za druhého nebo jeden z poručníků může být označen za hlavního. V pražských knihách testamentů je, nepočítáme-li určení poručníků v úvodu zápisů, zmínka o poručnících pouze ve 221 případech, což vzhledem k celkovému počtu

²³ AMP, rkp. 2096, fol. 208b, 1453.

²⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 211a, 1453.

testamentů není příliš vysoká frekvence. Podle mého soudu se ovšem v ostatních zápisech není vyslovená zmínka, protože testátoři jejich činnost brali jako samozřejmost a mnohdy se ani nerozepisovali o jejich úkolech v testamentu. Poručníci měli na starost kromě majetkových záležitostí také odkazy zbožné či charitativní.

V několika případech jsou děti v kšaftech nabádáni rodiči, aby poslouchali své poručníky. Jan řeč. Prčka z Poříčí upozorňuje je v závěti syna Jana, aby poslouchal poručníky, v opačném případě mohou jeho dědictví - dům na Poříčí - poručníci rozdat mezi chudé.²⁶ Obdobně upozorňuje svého syna Vavřince Dorota zlatníková²⁷ a konečně sladovník Petr nabádá svého syna, aby poslouchal matku a poručníky.²⁸ Znamý staroměstský měšťan Ondřej Štuk z Kamenice svěruje ve své závěti poručníkům správu svého majetku - dvora v Kamenici s poplužními, dědinami, lesy, rybníky, potoky, pastvinami a lukami, kterému mají vládnout až do plnoletosti syna Prokopa, kterého opět nabádá k poslušnosti vůči poručníkům, kteří mu mají dvakrát ročně, na sv. Jiří a na sv. Havla vyplácet 10 k. gr.²⁹ Matěj Ruta vyzývá poručníky, aby nevyplatili syna do doby než bude mít stav.³⁰ Syn pasíře Mikuláše má být rovněž vychován poručníky, aby statek zbytečně neutrácel a jeho matka nemá mít podle přání žádné právo mluvit do těchto záležitostí.³¹

Poručníci jsou testátory pověřováni nejrozličnějšími úkoly. Jejich hlavním úkolem je péče o sirotky. V péči o sirotky můžeme rozlišit tři druhy péče. V prvním případě jsou poručníci jedinými opatrovníky sirotka (pokud nemá jiné příbuzné). Ve druhém případě jsou poručníci pověřováni péčí o sirotka spolu s nejbližšími rodinnými příslušníky (matkou či otcem). Konečně v posledním případě mohou testátoři přenést péči o sirotka z rodiny na poručníky v případě, že rodinný příslušník neplní dobře podmínky péče v souladu s přáním testátora. Ludmila vdova po radním Vítovi kramářovi vyzývá poručníky, aby pomáhali dceři s péčí o nemalé dědictví čítající dva domy, z toho jeden na Koňském trhu, druhý v Krakově a nemá jim v tom bránit ani její manžel Jaroš.³² Petr Čepriš zase svěruje svého syna do péče své manželky, v případě, že by se vdala, má se o

²⁵ J. KEJŘ, *Právní život*, s. 193–195.

²⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 157a-b, 1448.

²⁷ Tamtéž, fol. 102a, 1442.

²⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 92a-b, 1463.

²⁹ AMP, rkp. 2096, fo. 173a-b, 1440.

³⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 34b-35a, 1458.

³¹ AMP, rkp. 2094, fol. 323a-324a, 1490.

³² AMP, rkp. 2096, fol. 104a-b, 1442.

syna starat se svým novým manželem, kdyby to nešlo, mají se o syna postarat poručníci.³³

Městská rada přidělovala poručníky v případě, že testátor zemřel a neučinil poslední pořízení. Takto přiděla poručníky osiřelé dceři Bernarda Ludmile, kteří mají dbát o jeho dobro.³⁴ Setkat se ovšem můžeme i s nespokojeností s poručníky. Vdova po Danielovi, synovi Pavla špicáře si u novoměstské rady stěžuje na poručníka z jiného města, konkrétně ze Žatce, kde její manžel pořídil kšaft a skonal, že nevyřizuje dostatečně rychle pohledávky.³⁵ Poručník býval také v mnoha případech za svoji práci odměněn a to buď odkazem určitého peněžitého obnosu, nemovitosti či odkazem veškerého majetku. Peněžitá částka za služby poručníkův se pohybovala od jedné do několika kop grošů. Mikeš z Podskalí odkázal poručníkům viničku u sv. Pankráce,³⁶ několik testátorů rovnou celý dům např. Jan Knaysel,³⁷ Margareta chmelářka,³⁸ Alžběta čepičnice,³⁹ či Jana kramáře Marta odkázala dům i krám.⁴⁰ Poručníci dostávají za svoje služby i oděvy, cínové nádoby či půl masného krámu. O tom, že poručnictví mohlo přinášet i značné výhody svědčí kšaft, který uvádí, že má z poručnictví 8 hřiven ročního platu.⁴¹ Poručníci rovněž bývají pověřováni odkazem peněz na dobročinné účely - mají kupovat sukno chudým nebo mohou rozdělit majetek podle svého uvážení. Někdy bývají poručníci pověřováni i dobýváním majetku - tj. vymáháním dluhů, různých platů apod.

³³ Tamtéž, fol. 203a-b, 1452.

³⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 14a, 1456.

³⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 201b, 1452.,

³⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 112b-113a, 1464.

³⁷ AMP, rkp. 2096, fol. 96a-b, 1442.

³⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 97a-98b, 1463.

³⁹ Tamtéž, fol. 41b-42a, 1459.

⁴⁰ Tamtéž, fol. 209a-b, 1475.

⁴¹ AMP, rkp. 2096, fol. 204b, 1452.

II/2 ZPŮSOBY POŘÍZOVÁNÍ TESTAMENTŮ A JEJICH FORMÁLNÍ STRÁNKA

V pozdně středověkém městském prostředí existovaly dvě možnosti, jak testament pořádit – a to buď písemně nebo ústně. Samozřejmě druhá možnost je dnes nedoložitelná, ale může vysvětlit nereprezentativnost dochovaných testamentů. Teoreticky si testament si mohl sepsat vlastní rukou i testátor, ale na Novém Městě pražském pro to nemáme doklady. Další variantou písemného testamentu pak bylo, že si svůj testament nechal testátor sepsat jinou osobou, také tento případ též nemáme doložen. Nejběžnější metodou na Novém Městě bylo vyslání rychtáře, dvou členů městské rady a písaře, který sepsal testament na místě a pak jej přepsal do městské knihy. Je možné, že právě díky této praxi jediného možného zprostředkovatele testamentů, kterým byla na Novém Městě městská rada, nebyly přepsány všechny testamenty pořázené v daném období. Dalším způsobem bylo sepsání testamentu purkmistrem a městskou radou zpětně, a to v případě, kdy testátor nestihl učinit poslední pořízení za svého života.

Ústní pořízení zřejmě probíhalo tak, že testátor před svědky pronesl poslední vůli, svědkové jej v ideálním případě uchovali v paměti a dodatečně mohl být učiněn zápis do knih. Testátor mohl také přijít na radnici osobně a tam v přítomnosti rady svou poslední vůli vyslovit, o čemž mohl městský písař učinit zápis do městské knihy. Je pravděpodobné, že zápisy do městských knih bývaly zpoplatňovány, ale písemné doklady v městských knihách o tom nemáme.

Formální stránka testamentu má svá pevná pravidla, která bývají dodržována s menšími odlišnostmi u všech zápisů. Z formální stránky lze odvodit jméno testátora, jeho povolání, postavení, rodině, poručnicích a svědcích, případně jsou také blíže osvětleny důvody, které vedly k sepsání poslední vůle. Drtivá většina novoměstských testamentárních zápisů je psána v češtině, latinsky je psáno pouze 164 testamentů.

Testamentární formulář, resp. písemná forma kšaftu, má všechny formální náležitosti listiny a lze ji rozdělit do těchto skupin:⁴²

(-nadpis)

-invokace

-intitulace

-arenga obsahující formulí *sana mente* a vysvětlení okolností sepsání kšaftu

-poručníci

-dispozice – dědicové, movité a nemovité odkazy, odkazy zbožné, dluhy a pohledávky

-svědci

-datace

Nadpis – některé z testamentárních zápisů bývají opatřovanými nadpisem, který zpravidla sestává z jména testátora, nadpisy najdeme v rkp. 2094.

Invokace bývá úvodní formulí vlastního textu testamentu a je nábožensky zaměřená.

Uvádím několik příkladů invokací:

Pána Boha především za pomoc žádaje

Ve jméno boží amen...

Pána Boha v této mé nejpilnější potřebě žádaje...

Pána Boha všemohoucího především za pomoc žádaje...

Ve jména pána našeho Ježíše Krista amen...

Potěšení i pomoci milosrdného pána Jezu Krista z jeho božského smilování především žádaje pokorně...

Ve jménu svaté a nerozdílné Trojice amen já...

Intitulace, která následuje po invokaci představuje testátora. Například se můžeme dočíst tyto konkrétní informace:

„Já Mikuláš Bradatý soukeník, měšťan Nového Města pražského z Dlouhé ulice...“

Jak je z příkladu patrné, u jména je v mnoha případech uvedeno povolání, sociální postavení (měšťan, soused, podruh), případně bydliště testátora a rovněž také původ. U žen je ve většině případů uvedeno zda je svobodnou dívkou, manželkou či vdovou.

Za intitulací následuje arenga, v jejímž úvodu se setkáme s prohlášením o schopnosti a právoplatnosti pořizovat testament – s formulí *„sana mente“*, protože zdůraznění zdravého rozumu a dobré paměti testátora patřilo k nezbytným podmínkám platnosti testamentu. Tato formule bývá obvykle umístěna hned za jménem a bližší charakteristikou testátora. Formule se vyskytuje v různých, avšak velmi podobných variantách. Ve 499 testamentech ovšem v arenze nemáme intitulaci ve smyslu sebe prezentace testátora, nýbrž testament je pořízen městskou radou, tudíž bývá

⁴² K tomu P. BAUR: *Testament und Bürgerschaft*, s. 73; Pavel KRÁL: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. České Budějovice 2002, s. 26-27; P. RAK: *Kadaňské knihy trhů a*

používána formule „*My purkmistr a rada Nového města pražského.*“ Několik příkladů arengy:

...ačkoli tělesnou jsa nemocí obtížen a již každou hodinu duše s tělem rozloučení čekaje, však s dobrou pamětí a plným rozumem a rozmyslem...

...ačkolivěk již tělesnou bolest na sobe cítíc, nevědouc, což mi se v tomto smrtelném nebezpečném času v němžto žádný člověk smrtelný svým životem před smrtí a každou hodinu jist nemoc býti dnes, zítra neb pozítří přihodit může... (Barbora Dětřichová - 65b).

...ačkoli bolestí, kteráž jest na mě z božího dopuštění přišla jsa obtížen, však ještě z milosti jeho svaté s dobrou pamětí, s plným rozumem...(Vavřinec Hnátek - 80b- 81a).

...vyznávám tímto listem obecně přede všemi, kdož jej uzří nebo čtou, slyšet budou, že ...z dopuštění božího chci na onen svět jíti...(Václav z Kačic - 194b-195a).

...chtie se stiehovati z tohoto svieta na budoucí

...ačkolivěk tělesnou nemocí jsa obtížen, však z milosti boží zdravého rozumu a plné paměti požívaje, nevěda co mi se v tyto nebezpečné časy dnes, zítra neb pozítří přihodit může, poněvadž žádný smrtelný člověk před smrtí jest okamžení býti nemůže...(Matěj Okant 80 b- 81a).

...ačkoli již ku poslední hodině životě mého časného se přibližuje, čije na těle svém veliké proměny s dobrou však pamětí a s plným rozumem s rozmyslem (Jiřík, 89b-90a).

...maje se vypraviti pro spásu mé duše na cestu kam Pán Bůh obrátiti nejso jist před smrtí, jakožto každý pod sluncem smrtelný žádnou hodinu toto činím ...(Petr, 92a-b).

nemocí častou, která mi den od dne obkličuje v tomto nebezpečném světě jsa obtížen...(Michal 33b-34a).

...znamenaje běh nynější času, v němž žádný člověk pod sluncem obýváje před smrtí není bezpečen (Václav od kokotů, 113a).

...ve jménu Svaté a nerozdílné Trojice amen já...ačkoli zdraví tělesného požívaje ...z milostí boží již k starosti přirozené přišedší čaku mající, že mě v skoře Pan Bůh všemohoucí z tohoto světa ráčí povolati k životu věčnému...(Václava, vdova po Petru Soškovi, 117 a).

...ačkolivěk z dopuštění božího pro mé hříchy, jakož se lidem přihodí zlomením nohy na mém těle nemocí velikou jsa poražen...(Václav řeč. Berun, 105-106a).

...Pomoc Pana Boha všemohoucího především žádaje já...ačkoli z mé nemoudrosti a z dopuštění božího sečen a raněn mnohými ranami na mém jakožto se často přihodí...(Jan Bielý, 144a-b).

...známo činím listem tímto všem, že obyčejem lidí smrtelných, jenž brzo hynou a pomíjejí nemocí těžkou těla mého a mdlovu na smrtelné posteli leže...(Kuba 177a-b).

...pro mé velké prohřešení znamená, že ruka boží se mě dotkla skrze těžké a náhle navštívení velikou nemocí a že mi nelze ujíti rozdělení duše od těla...(Jan Konín, 277b-278a).

...Pán Bůh mrskaje bičíkem svého milosrdenství lid obecný ránu se dotýčí, skrze to obávaje se, že též se mě ruka boží dotkla ...(Martin vinopalič, 278a).

...znamenajíc na sobě velikou bolest skrze ránu boží, kteráž se jest mě velice dotkla skrze kteroužto mě jiného nečekajíc než oddělení duše od těla mého...(Jiřík, 280a)

...ačkoli již ku poslední hodině života mého časného se přibližují čije na těle svém velké proměny...(Duchek, 284a-b).

...znamenajíc pro ránu boží na obecný lid vylitou, kteráž mně se jest také dotkla, že mi nelze živu zůstat a že musím obecního těla cestou jíti (Šimon, 284b).

...chci jet na cestu ven ze země po své živnosti, boje se v tom, aby mě smrt na cestě jakkoli nezastihla pro vyvarování soudů...(Jan Uher, 293a).

Následuje určení poručníků, zpravidla se jedná o dobré přátele, nejbližší příbuzné či sousedy. Poručníci bývají někdy za svou práci odměněni jistým obnosem, v některých případech dědí vše. Jádrem testamentu tvoří dispozice, tzn. movité a nemovité odkazy, odkazy zbožné, dluhy a pohledávky. V testamentech je věcně a jmenovitě uvedeno co a komu testátor komu odkazuje.

Závěr testamentu tvoří výčet svědků, kteří bývají zpravidla tři - rychtář Nového Města a dva členové městské rady. Z 2078 testamentů je jich opatřeno svědectvím 1579. V průběhu let se jména svědků mění, ale vždy po určité časové období se v testamentech objevují stejní konšelé. Z radních byli nejčastěji svědky testamentů Jan z domu Haléřova, Jíra Majnušek, Petr Penžek, Henzl řezník Hynek z Luníkovíc a Jan ze Vzchodce – viz tabulka. U všech svědectví testamentů nemohl chybět rychtář, na Novém Městě tak svoji funkci u sepisování testamentů plnili rychtáři Mareš, Jan Bělec, Jan Rulík, Václav Myslík, Jan Čihař, Mikuláš Michek (přehled v tabulce). Poručníky byli mezi radními nejčastěji Jan ze Vzchodce, Ondřej Řešeták, Ondřej Kahun, Martin

Páv a Hašek od červených zvonů.⁴³ Novoměstské testamenty jsou uzavřeny datací. V několika případech bývají součástí posledních vůlí bývá také stanovení sankcí za jejich nedodržení.

Porovnáme-li podobu novoměstských testamentů s testamenty z jiných českých i zahraničních měst, zjistíme, že až na drobné detaily svoji formou se od sebe zásadně neliší. Úvod testamentu tvoří nezbytnou formální část, v níž jsou uvedeny všechny potřebné náležitosti k jeho pořízení. Testátor proklamuje své duševní zdraví a tím i způsobilost ke kšaftování a jmenuje nejméně své poručníky.

Snaha hledat v textech testamentech nějaký hlubší obsah, zkoumat osobní pocity, motivy jednání či úvahy o životě, které by detailně vypovídaly o osobě testátora můžeme v testamentech najít jen stěží. A to i přes to, že v řadě testamentů se můžeme setkat s rozdílnými arengami, které ovšem nemůže personifikovat s testátorem, ale spíše s prostředím, ve kterém testament vznikl. Ostatně již P. Baur zjistil na základě výzkumů areng kostnických testamentů, že se v nich zvyšuje počet slov a jsou jazykově bohatší.⁴⁴ Baur, stejně jako Krzenck⁴⁵ uvádí jako nejčastější důvod k sepisování testamentů nemoc či snaha zabránit sporům při dělení majetku. Pokud jde o obchodní či poutní cesty, tak tento důvod v Praze naprosto vypadává ze hry. Ročně bylo běžně vloženo do knih testamentů deset až třicet záznamů, nárůst kolem padesáti záznamů ročně zaznamenáváme v letech 1439 (54 zápisů), 1451 (47 zápisů), 1463 (47 zápisů), 1464 (54 zápisů), 1495 (68 zápisů). Nejvíce testamentů - 76 - bylo zapsáno v roce 1483, kdy je kromě epidemie ještě nutné připočíst možné důsledky povstání.

Vlastní jádro testamentu a jeho nejrozsáhlejší část tvoří dispozice. Její obsah tvoří odkazy rodině, přátelům a známým, církevním organizacím, testátor obvykle uvádí také své pohledávky. Jednotlivé body dispozice mívají různé pořadí, zpravidla ovšem na prvním místě stojí nejvýznamnější část dědictví – tedy nemovitost (dům, pivovar, vinice, chmelnice), další části jsou již poskládány libovolně. U nemovitosti bývá testátory přesně rozepsáno, komu jaký díl připadne a v jakém pořadí. Za nemovitostmi bývají zpravidla uváděny movitosti (nádobí, oblečení, nábytek, nářadí apod.). Neméně důležitou složkou testamentů jsou zbožné odkazy. O jednotlivých částech dispozice bude pojednáno v dalších kapitolách.

⁴³ Poručníky byli nejčastěji 24x Jan Vzhodecký, Ondřej Řešeták, 16x Ondřej Kahun, 15x Martin Páv, 13x Hašek od červených zvonů.

⁴⁴ P. BAUR, *Testament und Bürgerschaft*, s. 76.

⁴⁵ T. KRZENCK, *Böhmische Testamente aus der Hussitenzeit*, s. 28.

Svědkové testamentů z řad radních

Jméno svědka	Počet svědectví	Léta svědectví	Členství v radě
Jan z domu Halěřova	105	1449–1469	9x
Jíra Majnušek	103	1448–1475	17x
Vít Hájek	92	1490–1501	3x
Petr Penžek	82	1458–1471	5x
Henzl Řezník	64	1439–1445	2x
Jiřík Bohuslavčín	62	1476–1496	5x
Hynek z Luníkovice	61	1450–1467	6x
Mařík Rathauzský	60	1438–1480	5x
Jan Vzchodecký	59	1449–1478	15x
Prokop Kopet	57	1490–1496	1x
Jan Velvarký	55	1486–1514	6x
Jan Charauz	54	1490–1511	3x
Petr Škopek	54	1472–1478	1x
Pavel Kraupa	52	1471–1492	5x

Svědci - rychtáři

Jméno	Počet svědectví	Léta svědectví	Členství v radě
Mareš	140	1452–1467	
Jan Bělec	120	1441–1448	radní
Martin Rulík	98	1489–1499	
Václav Myslík	92	1458–1474	radní
Jan Čihař	64	1483	
Mikuláš Michek	53	1478–1514	

III ZBOŽNÉ ODKAZY

„Item tvrdí, že přijímající pod obojí získávají lepší a hojnější milosti, než ti, kteří přijímají pod jednou, protože Bůh koná prostřednictvím různých způsobů svátosti jako pomocí nástrojů více milostí...“¹

I když je úvod této kapitoly opatřen poněkud kontroverzním výrokem protivníků arcibiskupa utrakvistické církve v Čechách Jana Rokycany, budu se snažit v následujícím textu dokázat, že religiozita katolíků a utrakvistů měla i některé společné rysy.² Jedním z nejpevnějších a nejdůležitějších jistot v životě středověkého člověka byla jeho víra v Boha. Každý svou víru vnímal a prožíval jiným způsobem, ať šlo o katolíka či o utrakvistu, což je potřeba zdůraznit, protože se budeme zabývat konfesijně odlišným prostředím – pohusitskými Čechami, resp. Prahou. Rozdíly mezi utrakvisty a katolíky byly již mnohokrát probírány, u obou skupin ovšem hlavním cílem bylo dosažení spásy duše – *salus animarum*.³ Termínem religiozita rozumíme vědomou individuální péči jednotlivce o dosažení spásy duše, přičemž způsoby jejího dosažení mohou být u různých skupin obyvatelstva rozdílné.

Zkoumat religiozitu určité skupiny obyvatelstva, v našem případě obyvatel měst, lze díky dobovým literárním či úředním písemným pramenům, například testamentárním zápisům. Právě na základě jejich rozboru se pokusíme vysledovat náboženské cítění pražských měšťanů a ostatních obyvatel města. Ne každý obyvatel města byl měšťanem a ne každý po sobě zanechal svědectví v písemné podobě. Větší důraz bude kladen na

¹ Jaroslav BOUBÍN, Jana ZACHOVÁ (ed.), *Žaloby katolíků na Mistra Jana z Rokycan*, Státní okresní archiv Rokycany 1997, s. 61.

² K religiozitě např. Arnold ANGENENDT, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 2005; Michael BORGOLTE, *Die Stiftungen des Mittelalters in rechts- und sozialhistorischer Sicht*, in: *Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 74, 1988, s. 71–94; TÝŽ, *Stiftungen und Stiftungswirklichkeiten*, Berlin 2001; Peter DINZELBACHER, *Mentalität und Religiosität des Mittelalters*, Klagenfurt – Wien 2003; Jörg OBERSTE, *Zwischen Heiligkeit und Häresie*, 1 – 2, Köln 2003; Karl SCHMIDT, *Stiftungen für Seelenheil*, in: *Gedächtnis, das Gemeinschaft stiftet*, hrsg. Karl SCHMIDT, München – Zürich 1985, s. 51–83. Z českých historiků např. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Donace církevních institucí v Čechách v prvním dvacetiletí 15. století (Statistický přehled)*, in: *Husitství – renesance – reformace*, s. 251–259; TÁŽ, *Religiozita v pražských městech v době Husově*, *Dějiny a současnost* 4, 2002, s. 1–6; TÁŽ, *Fundace pražských měšťanů do roku 1419*, *Documenta Pragensia IV*, Praha 1984, s. 121–137; Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001; Antonín MARÍK, *Teritoriální rozsah katolické církevní správy v době Jiřího z Poděbrad na základě administrátorských akt*, in: *Utrakvistická církevní správa a možnosti jejího studia*, in: *Acta Universitatis Carolinae*, 1999, s. 213–240; Anna SKÝBOVÁ, *K politickým otázkám dvojvěří v Českém království doby předbélhorské*, *Husitský Tábor* 4, 1981, s. 145–157; Blanka ZILYNSKÁ, *Utrakvistická církevní správa a možnosti jejího studia*, in: *Acta Universitatis Carolinae*, 1999, s. 39–54; Bohdan ZILYNSKYJ, *Postavení utrakvistické církve a katolické konfese na Novém Městě pražském v letech 1436–1459*, *Documenta Pragensia IX/II*, 1991, s. 389–405.

obyvatele Nového Města pražského, z toho důvodu, že pro Staré Město pražské se nedochovalo potřebné množství pramenů, srovnatelné s množstvím pramenů novoměstských. Ve snaze o plastičtější obraz duchovního života využijeme mimo testamentů i další prameny, zejména pak díla mravoučné, náboženské a traktátové literatury autorů například Konráda Waldhausera, Matěje z Janova, Tomáše ze Štítného, Jana Husa, Jakoubka ze Stříbra a Jana Rokycany.

Městskou zbožností tzv. religion civis se zabývali kromě historiků francouzských či německých, také badatelé polští.⁴ V českém prostředí zatím příliš pozornosti městské zbožnosti věnováno nebylo.⁵ Religiozita je tématem velmi těžce uchopitelných vzhledem k tomu, že se jedná záležitost ryze individuální, a proto je nutné se vyvarovat promítání současných představ do myšlení a jednání středověkých lidí. Dalším významným aspektem, který musíme vzít do úvahy je ten, že náš výzkum se týká pouze jedné skupiny obyvatelstva - měšťanstva, tudíž naše závěry nelze zevšeobecňovat na celou společnost. Další specifickou roli hraje Praha, město natolik svébytné, že je v podstatě těžko srovnatelné s některým jiným městem v Českém království, jak počtem obyvatel tak majetkovými poměry a zvláště pak náboženským životem. V Praze se mísily vlivy vládních a duchovních elit, které prostupovaly i do ostatních vrstev

⁴ K religiozitě např. sborník *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w miście średniowiecznym*, (ed.) Halina MANIKOWSKA, Hanna ZAREMSKA, Warszawa 2002; Stanisław BYLINA *Kultura ludowa Polski i Słowiańszczyzny średniowiecznej*, Warszawa 1999.

⁵ Ke zbožným odkazům v testamentech např. Tomáš BOROVSÝ, „Zu der Ere Gots und meiner Sele zu Selikeit“, *Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410–1530*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, 1999, s. 79–96; Gerhard JARITZ, *Religiöse Stiftungen als Indikator der Entwicklung materieller Kultur im Mittelalter*, in: *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter*, hg. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 13–35; TÝŽ, *Seelenheil und Sachkultur. Gedanken zur Beziehung Mensch-Objekt im späten Mittelalter*, in: *Europäische Sachkultur des Mittelalters (Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 3)* Wien 1980, 57–68; TÝŽ, *Seelgerüstungen als Indikator der Entwicklung materieller Kultur im Mittelalter*, in: *Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Mittelalter (Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 12 = Sb. Ak. Wien, phil.-hist. Kl. 554)* Wien 1990, 13–35; Zdeněk KAŠPAR, *Zbožnost a milosrdenství olomouckých měšťanů v první polovině 16. století na základě rozboru testamentů*, *Střední Morava* 18, 2004, s. 43–51; John M. KLASSEN, *Gifts for the Soul and Social Charity in Late Medieval Bohemia*, *Materielle Kultur und Religiöse Stiftung im Spätmittelalter*, Wien 1990, s. 63–81; Brigitte KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes und zum Wohl der Familien – Kölner Testamente von Laien und Kleriken im Spätmittelalter*, in: *Kölner Schriften zu Geschichte und Kultur*, Bd 22, Köln 1995; Birgit NOODT, *Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts*, Lübeck 2000; TÁŽ, *Novoměstská zbožnost – kulturní činnost bratrstev a cechů na Novém Městě pražském ve středověku*, *Documenta Pragensia*, XVII, 1998, s. 93–103; Marianne RIETHMÜLLER, „to troste miner sele“. *Aspekte spätmittelalterlicher Frömmigkeit im Spiegel Hamburger Testamente (1310–1400)*, (=Beiträge zur Geschichte Hamburgs, hrsg. v. Verein für Hamburgische Geschichte, Bd. 47), Hamburg 1994; Věra TLAPÁKOVÁ, *Zbožné odkazy v testamentech znojemských měšťanů do roku 1479*, in: *Ročenka okresního archivu ve Znojme* 2004, Znojmo 2005, s. 13–23.

společnosti. Po Lipanech navíc s návratem panovníka Zikmunda Lucemburského do Prahy nutně muselo dojít k jisté koexistenci katolíků a utrakvistů. V roce 1437 byla Rokycanovi odňata týnská farnost a později i administrátorství, protože na jeho místo nastoupil M. Křišťan z Prachatic, takže téhož roku Rokycana Prahu musel opustit. Svou roli tu sehrála také misie papežského legáta biskupa Filiberta. Situace se změnila po smrti Křišťana z Prachatic, když byli do funkce pražských administrátorů zvoleni 17. listopadu 1439 M. Jan Příbram a M. Prokop. Obec pražských měst se usnesla, že má se trpěti toliko přijímání pod obojí.⁶ Podobné nařízení se opakovalo o zhruba deset let později, shodou okolností v době misie kardinála Carvajala, kdy 11. června 1448 přijala pražská synoda usnesení, že má každý z města býti vypovězen, kdo by se jim protivil, pod jednou přijímal a kališníky za kacíře tupil.⁷

Rozbor religiozity jsem založila na výzkumu 2078 testamentů, na jejichž základě jsem zkoumala zbožné odkazů ve prospěch kostelů, klášterů, záduší, farním školám apod. Z novoměstských měšťanů učinilo 1087 (52 %) ve svých pořízeních zbožný odkaz ve prospěch církevních institucí, zbožný odkaz nezapsalo 991 měšťanů (48 %), což ovšem neznamená, že tato část obyvatel neprovedla zbožný dar jiným způsobem – např. přímým darem nebo zápisem přímo k příslušnému kostelnímu či špitálnímu záduší. Velmi zajímavé je vysoké procento zbožných odkazů žen. Z celkem 599 ženských testátorek zapsalo zbožných odkaz 514 žen (tedy 86%), naproti tomu z mužských 1488 testátorů zapsalo zbožný odkaz pouze 573 (53%) mužů. Vzhledem k tomu, že zádušní knihy novoměstských farních kostelů z období středověku se nedochovaly, nemůže tyto domněnky potvrdit doklady, ovšem můžeme podle dochovaných zádušních knih z jiných měst alespoň hypoteticky odhadovat rozsah těchto odkazů. Jedna desetina (159) měšťanů zmínila ve svých posledních pořízeních zabezpečení spásy duše. Zajímavé je doložení víry v očistec u několika měšťanů, které lze považovat za zajímavý příspěvek do diskuse o existenci toho jevu v utrakvistických Čechách a to zejména proto, že jde o jev doložený v českých pramenech 15. století poměrně vzácně.⁸ Za podobně ojedinělý zjev můžeme v utrakvistické Praze považovat odkazy peněz na sloužení zádušních mší.

⁶ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských*. Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy I/2, 1920, s. 236.

⁷ Tamtéž, s. 244.

⁸ K tomu Kateřina JÍŠOVÁ, *Spása duše a očistec u novoměstských měšťanů. K religiozitě novoměstského měšťanstva v pozdním středověku*, in: *Evropa a Čechy na konci středověku*. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, ed. Eva Doležalová, Robert Novotný a Pavel Soukup. Praha 2004, s. 253–268.

Významnou měrou promluvili měšťanští donátoři také do péče o nemocné a chudé, která zhruba do 15. století v českých pozdně středověkých městě ležela především na bedrech církevních institucí.⁹ Prostředky těchto institucí ovšem byly značně omezené a tak se postupně starost o chudé a nemocné stále častěji stávala záležitostí jednotlivců z řad šlechty a měšťanstva. Milosrdenství začíná být chápáno jako všeobecná povinnost a jeho individuální projevy se ve 12. a 13. století rozšířily zejména o měšťanskou elitu. Chudí, nemocní a staří lidé měli ve středověké společnosti své pevné místo a charita se stávala ve středověkých městech zcela běžnou záležitostí.

⁹ Srv. Kateřina JÍŠOVÁ, *Péče o nemocné a chudé v pozdně středověké Praze*, *Medievalia Historica Bohemica* 10, 2005, s. 323–351.

III/1 SPÁSA DUŠE A OČISTEC

„O tom, co by pak učinili za mů duši, nemyslímt', byt' má paměť zde na zemi věčna byla, aniž to muož tak, jakož mnozí mníe, vycházeti; protože nepřikazujit' věčného platu za svú duši...“¹⁰ Každý touží po spáse, nikoliv po ztracení! Takto lapidárně bychom mohli charakterizovat smýšlení novoměstských měšťanů ve druhé polovině 15. století, kteří sepisovali svá poslední pořízení. Osobní postoje novoměstských měšťanů se možná příliš nelišily od názorů Tomáše ze Štítného, které zaznamenáváme o století dříve, přesto si mnozí měšťané snažili svoje spasení pro jistotu zabezpečit. Dosažení spásy duše se stalo vyvrcholením snažení středověkého člověka při jeho odchodu na onen svět.¹¹

„Za spasenie duše mé, předepsaného Benka manžela mého i všech věrných duší křesťanských, jakož jim toho zvláště douvěřím a doufám a jakož se chce v den súdný před Bohem súdci najspravedlivějším vyměřiti a vyčisti.“¹²

Nejde nám o teoretické rozebírání očistce jako jednoho míst záhrobní topografie, nýbrž o výskyt tohoto jevu v praxi, v našem případě měšťanském prostředí. Dalo by se říci, že je jednou z dalších českých „anomálií“. Je možné, že v myšlení praktikujících kališníků byl zakořeněna představa dvou pólů záhrobního světa, šíření očistce mohlo být zprostředkováno kazateli. Tato teorie se mi pro novoměstské utrakvistické prostředí nezdá příliš nosná. V nábožensky reformované společnosti zřejmě nedocházelo k až tak masivnímu ataku farářů či kazatelů na běžné věřící a jejich a získávání jejich financí za účelem spásy duše. Domnívám se, že šlo spíše o spontánní a individuální jednání jednotlivých věřících. Pokud jde o ovlivňování prostřednictvím farářů příslušných kostelů, nejsme schopni posoudit, jak se mohlo projevit a zasadit se tak o šíření myšlenek očistce. O farářích kostelů sv. Štěpána, sv. Václava, sv. Michala a sv. Vojtěcha toho moc nevíme, stěží známe jména. Určitý vliv lze předpokládat u faráře kostela sv. Jindřicha M. Prokopa z Plzně, ovšem tomuto kostelu byl učiněn pouze jede odkaz.

Doložení víry v očistec v novoměstských testamentech považuji za zajímavý příspěvek do diskuse o existenci toho jevu v utrakvistických Čechách.¹³ Zatímco táborské křídlo

¹⁰ *Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, (ed.) Karel Jaromír ERBEN, Praha 1852, s. 311.

¹¹ K onomu světu Jacques LE GOFF, Jean -Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 454–463.

učení o očistci až do čtyřicátých let zcela zavrhovalo v nábožensky tolerantnější Praze, především zásluhou Mistra Jakoubka ze Stříbra a v pozdějším období Jan Rokycany, učení o očistci své kořínky zapustilo. Zmínky o očistci jsou záležitostí spadající do krátkého časového období mezi léty 1440 – 1450, kdy se u jedenácti testátorů můžeme setkat s vírou, že jejich duše bude v soudný den „vyměřena a vyčištěna“. I když by bylo velmi lákavé připsat víru oněch jedenácti duší vlivu Mistra Jana Rokycany, musíme tuto myšlenku zavrhnout vzhledem k tomu, že desetileté období, kdy máme pramenně očištěc doložen, se téměř přesně kryje s dobou Rokycanovy nepřítomnosti v Praze. A je také možné, že se jednalo o projev vzedmuté vlny katolicismu.

Vzhledem k důležitosti jevu se podívejme blíže na oněch pět žen a šest mužů věřících v očistec a hledejme, co je vzájemně spojuje či naopak rozděluje. První z nich Petruše, vdova po Benkovi z Hodkovic odkázala peníze chudým lidem do klášterů na Karlov a ke svaté Kateřině, ale zároveň také kostelům sv. Štěpána na Rybníce a škole u sv. Václava na Zderaze.¹⁴ Budek z domu Bukalova svěřil svoji duši nejvyššímu soudci a odkázal peníze pouze na špitál pod Vyšehradem.¹⁵ Stejně tak Příba, vdova po Henzlovi řezníkovi řeč. Oves odkázala sice na kostely sv. Michala v Opatovicích a sv. Štěpána, ale zároveň také na klášter sv. Kateřiny.¹⁶ Jakub řeč. Korunka neučinil žádný zbožný odkaz, pouze nabádá manželku, aby činila milosrdné skutky za spásu jeho duše.¹⁷ Dorota, vdova po Jakubu Šilhavém zapsala kostelům sv. Štěpána na Rybníce, sv. Michala v Opatovicích a klášterům na Karlov, P. M. Sněžné, sv. Tomáše, P. M. na Botiči a sv. Maří Magdalény celkem 34 kop grošů.¹⁸ V odkazech oběma náboženským stranám pokračuje Petruše Šrámková ze Psí ulice, která nasměrovala peníze do kostelů sv. Václava na Zderaze, sv. Michala v Opatovicích a do klášterů Na Slovanech, P. M.

¹² AMP, rkp. 2096, fol. 86a, 1440.

¹³ Základní práci o očistci je Jacques LE GOFF, *Zrození očistce*, Praha 2003; Dále uveďme např. Stanislav BYLINA, *Člowiek i zaświaty. Wizje kar pośmiertnych w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1992; TÝŽ, *Czyszczenie u schyłku średniowiecza*, *Kwartalnik Historyczny* 90, 1983, s. 729–744; Peter DINZELBACHER, *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku*, Praha 2004; Jacques CHIFFOLEAU, *La Comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen Age*, Roma 1980. O očistci v českém prostředí pojednal zejména František ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, Praha 2001, s. 330 – 345. Za cenné rady k tématu očistce děkuji Mgr. P. Cermanové, která mi rovněž umožnila nahlédnout do rukopisu své diplomové práce věnované Bolesti ve středověku. Viz také Pavlína CERMANOVÁ, „Trpěti velím užitečněje jest.“ *Bolest a utrpení ve středověké duchovní literatuře*, *Kuděj* 5, 2003, s. 3–18.

¹⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 85b-86a, 1440.

¹⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 87b-88a, 1441.

¹⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 90b-91a, 1441.

¹⁷ AMP, rkp. 2096, fol. 95a-b, 1442.

¹⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 100a-b, 1442.

Sněžné a sv. Kateřiny.¹⁹ Radní Šimon Dětrichovic určuje peníze kostelům sv. Štěpána na Rybníce a sv. Vojtěcha v Podskalí a klášteru na Karlově.²⁰ Kateřina řeč. Petrová věnovala peníze klášterům na Karlov, P. M. Sněžné a kostelům sv. Vojtěcha v Podskalí a sv. Jindřicha.²¹ Kláštery sv. Kateřiny a sv. Maří Magdalény obdaroval řezník Štefan, který zároveň dal peníze i do kostela sv. Václava na Zderaze.²²

Za hlavní pojítka můžeme tedy považovat, že sedm z oněch jedenácti testátorů učinilo zbožné odkazy oběma náboženským stranám najednou, což nám značně znemožňuje určení vyznání testátorů. Dalším společným jmenovatelem jsou odkazy klášterům na Karlově a klášteru svaté Kateřiny, které zaznamenáváme u čtyř z výše jmenovaných testátorů.

Jedinými novoměstskými měšťany věřícími v očistec, u kterých můžeme bezpečně doložit odkaz pouze straně pod obojí byli Jakub řeč. Chylý a Matěj řeč. Jurista. Jakub řeč. Chylý, o kterém bude ještě řeč, byl jedním z nejvelkorysejších dárců, mimo jiné poručil obdarovat kostely sv. Štěpána na Rybníce, sv. Vojtěcha v Podskalí, sv. Michala v Opatovicích či klášter Na Slované.²³ Poslední zmínku o očištění duše nacházíme v testamentu pekaře Matěje Juristy, který určil peníze do slovanského kláštera a do kostela sv. Vojtěcha v Podskalí.²⁴

*„Z toho hoře a z tak těžkého pokánie môžu živí pomoci umrlým čtverem činem: najprv, obětí těla božieho na svaté mši; druhé, prosbú a modlitvami; tretie, almužnú; a čtvrté, když jich přivuzní za ně se postie.“*²⁵

Budeme-li postupovat přesně podle Štítného návodu, jakou máme učinit službu duším, začneme u sloužení mši). Je třeba uvést, že i zádušní mše bývají uváděny jako jeden z průvodních jevů víry v očistec. Pokusila bych se přesto oddělit zmínky o víře v očistec, od úkonů souvisejících se spásou duše, které mohly, ale nemusely být zrovna důkazem víry v očistec. Domnívám se, že s pojmem očistec musíme zacházet velmi opatrně a příliš jej nepřeceňovat, avšak zároveň na druhou stranu nepodceňovat. Důležitější než přesná definice zůstává fakt, že očistec byl vedle nebe a pekla jedním ze tří míst, kam mohla doputovat duše po smrti. Oproti nebi a peklu nebyl místem

¹⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 103a, 1442.

²⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 112a-b, 1443.

²¹ AMP, rkp. 2096, fol. 137b-138, 1446.

²² AMP, rkp. 2096, fol. 170b-171a, 1449.

²³ AMP, rkp. 2096, fol. 167b-170a, 1449.

²⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 182b-183a, 1450.

²⁵ T. ŠTÍTNÝ, *Knížky šestery*, s. 283.

definitivním, nýbrž místem dávajícím naději, že duše bude moci být po očištění spasena.

Požadavek na sloužení mší či vigilií za spásu duše vyslovilo třináct novoměstských testátorů. Podobně jako v případě očitce nám znemožňují určení vyznání testátorů odkazy oběma stranám najednou. Vdova trubače Lekše Alžběta uděluje svým poručníkům pokyny ohledně peněz určených kostelu sv. Václava na Zderaze. Přeje si, aby „*za mú duši a mých předších a za jiné křesťanské duše na každé suché dni vigilie a mše zádušní jedna byla zpívaná na věčné časy.*“ Alžběta rovněž štědře obdarovala kláštery a projevila přání, aby ve všech kostelech a kláštorech, kterým odkázala finanční prostředky, byly na suché dny vigilie a zádušní mše zpívány na věčné časy.²⁶ V případě Alžběty nám nabízejí knihy testamentů jedinečnou příležitost k ověření skutečného naplnění vůle testátorky. V roce 1456 učinila městská rada spolu s farářem od sv. Vojtěcha pod Zderazem zápis, v němž potvrzuje přijetí dvaceti kop grošů od Alžbětina poručníka Václava z Prahy, nejvyššího písaře desk zemských a vinice se dnem k záduší kostela sv. Vojtěcha. Jak bude naloženo s oněmi dvaceti kopami vysvětlují radní takto: „*za tiech dvaceti kop grošů od něho přijatých plat a úrok věčný k témuž kostelu našemu kúpiti řediti k věčnosti, aby farář nynější i budoucí faráři naši s kněžími i žáky zpívali každé suché dni vigilie a mši zádušní v kostele našich svrchupsaném za spasenie duše panie Alžběty již řečené.*“²⁷ Jasně mají radní také v případě nenaplnění Alžbětiných přání „neb, kdož by rušil poručenstvo poslednie k tomu se zaváže ten by byl od Pána Boha v veliké kletbě.“²⁸

Soukeník Mikuláš Bradatý požaduje, aby ve všech kostelech, kterým odkázal peníze, „*byly zpívány vigilie a mše svaté nebo čtené obyčejem a řádem za spasení duše mé nebožky Marty manželky mé, našich předších i všech duší křesťanských.*“²⁹ Sladovník Matěj Čistota daroval dvanáct kop grošů kostelu sv. Václava na Zderaze, klášteru sv. Jeronýma na Slovanech a klášteru na Karlově, aby „v tiech kostelech mše zádušnie a vigilie za mú duši byly slouženy a zpívány.“³⁰

„*Den první službu zádušní u fary u té, kdež bych byl, učiňte mi; a chod'te jen k jedné mši k ofěře jednú, aneb dvakrát, a což chcete, to muožte spolkem položit; nechcet' mi se,*

²⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 60a-61b, 1439.

²⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 11b, 1456.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 73a-74a, 1439.

³⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 103a-b, 1442.

*byšte se mnoho túlali po kostele. Třetí den, a sedmý, a třicátý tu čiňte, kdež bych ležal, takýmž činem, jako první. A rád bych, by mezi tím až do třicátého dne na každý den zaprosili jednu mši zádušní čtenú, a ofěru svú tu položili...*³¹

Citát z díla Tomáše ze Štítného naráží na symboliku třiceti mší, které měly zajistit vyvedení duše z očistce. „*Ty věci dušem pomáhají z očistce, když za ně mše zádušní zaprošují. Z očistce vyvede někdy deset, někdy dvacet, někdy třicet...Pak jeho věrný tovariš říkal za něho bohu na čest třiceti mší a buoh jemu odpustil a k milosti své přijal.*“³²

Symbolických třicet mší požadovalo hned několik testátorů, resp. testátorek. Vdova Margareta Zvíkovská poroučí, aby v kostelech, kterým odkázala peníze „třiceti mší bylo slúženo.“³³ Stejný počet mší požaduje i vdova po Petru Srbovi z Podskalí Anna, v jejímž testamentu se píše: „*knězi Havlovi, opatu tudiež odkazuju půl kopy, aby slúženo bylo za mů duši i za duši muže mého svrchupsaného třiceti mší i za všechny vierné duše křesťanské.*“³⁴ Všechny mše mají být odslouženy v klášteře sv. Jeronýma Na Slovanech. Stejný počet mší požaduje i Margareta Šafránková z Podskalí, která uvádí, aby „třiceti mší slúženo bylo za spasení duše mé, nebožce Vavřince syna mého milého a všech duší křesťanských.“³⁵ Poslední novoměstskou vdovou s požadavkem sloužení třiceti mší ve všech kostelech, které obdarovala se stala Kateřina řeč. Petrová.³⁶ Vdova po Jakubu barvíři Margareta odkázala list s platem na jednu kopu grošů ke vatému Štěpánu, aby „*žáci zpievali na každý čtvrtek po nešpořiech v kostele Salve Regina a na každú nedieli také po nešpořiech Respondi Cristi za duše naše i předších našich.*“³⁷ Vaňka, vdova ševce Zikmunda odkazuje deset grošů žákům ke sv. Štěpánu a přeje si, aby „*Salve desetkrát v kostele zpievali po nešpořiech za mů duši.*“³⁸ Nejpodrobněji sepsal svoje požadavky ohledně svatých mší Jakub řeč. Chylý, který mimo jiné ve svém testamentu uvádí, že „*Havel opat slovanský je mu dlužný dvanácte nebo třinácte kop grošů, jestliže ujistí, aby za mů duši na každé suché dni jednu v rok za Elšku manželku i za jiné všechny duše křesťanské mše svatá a vigilie byli*

³¹ T. ŠTÍTŇNÝ, *Knihy šestery*, s. 312.

³² *Jiríkovo vidění*, in: *Próza českého středověku*, (ed). Jaroslav KADLEC, Milada NEDVĚDOVÁ, Praha 1983, s. 230.

³³ AMP, rkp. 2096, fol. 88b-89a, 1441,

³⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 124a-b, 1444.

³⁵ AMP, rkp. 2096, fol.130a-b, 1444.

³⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 137b-138b, 1446.

³⁷ AMP, rkp. 2096, fol. 149a-b, 1447.

³⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 162a,1448.

zpievany po večné časy, aby ty peníze při tom klášteře zuostali.“³⁹ Tímto darem ovšem výčet zbožných odkazů Jakuba nekončí, další věčný plat ve výši jedné kopy grošů připsal kostelu sv. Štěpána na Rybníce, aby „každé suché dni jedna svatá mše zádušnie byla zpíevaná a vigilie po věčný čas.“⁴⁰ Kostelu sv. Michala v Opatovicích určil 40 grošů věčného platu, aby „každé suché dni jedna svatá mše zádušnie byla zpíevaná a vigilie po věčný čas.“⁴¹ Další kopu věčného platu získaly kostely sv. Vojtěcha pod Zderazem i pod Vyšehradem, opět na mše pro věčné časy. Za stěžejní můžeme považovat požadavek Jakuba, aby „v tiech kostelech, do kterých jsem ty platy odkázal tielo a krev pána našeho Ježíše Krista pod obojí způsobú, totiž chleba a vína lidu obecnému bylo rozdáváno vedle kompaktát s svatým basilejských koncilem.“⁴²

Dorota Puršová požaduje, aby „Mistru Prokopovi byly dány dvě kopy grošů za mů duši, aby on je obrátil, kam se jemu zdáti bude, aby byly dány dvě kopy grošů mezi kněží, aby mi žaltář byl čten, vigilie a mše zádušní.“⁴³ Pekař Tóma Lopatský, jehož testament obsahuje řadu zbožných odkazů dal knězi Pavlovi u sv. Martina ve zdi kopu grošů s přáním, aby „za mů duši i za vierné duše křesťanské mše svaté slúžil a na kázání, aby často na mů duši vzpomínal.“⁴⁴ Vdova po Tomeškovi Zdena určila kostelu sv. Štěpána slušnou sumu deseti kop grošů a přidala kněžím tamtéž po jedné kopě, aby „svaté mše za mů duši slúžili a na kázání často zmienku činili.“⁴⁵ Dorota ze Sekyřic zanechala u svého hospodáře Jana tři kopy grošů, které mimo jiné určila na „mši zádušní, aby kázali slúžiti a zvoniti, jakož na to slušie a Salve, aby byla zpíevána za mů duši i za duše mých předších.“⁴⁶ Zikmund Křemenec odkázal část z šesti kop ročního platu na zádušní mše.⁴⁷

Radní Daniel z Tuchoraze poručil manželce, aby „zjednala kaplana k oltáři v kostele sv. Jindřicha jdúce od nás do kapli na levé ruce, aby jemu vždycky dávala každý rok deset kop grošů platu ročního a věčného, aby tu slúžil svaté mše a modlitby svaté činil za mů duši a za předšie naše i za všechny vierné duše křesťanské.“⁴⁸

³⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 168a, 1449.

⁴⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 168b, 1449.

⁴¹ AMP, rkp. 2096, fol. 169a, 1449.

⁴² AMP, rkp. 2096, fol. 169b, 1449.

⁴³ AMP, rkp. 2096, 177b-178a, 1449.

⁴⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 42b-43a, 1459.

⁴⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 99a-b, 1463.

⁴⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 106a, 1463.

⁴⁷ AMP, rkp. 2096, 225b, 1452.

⁴⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 87b, 1462.

Mše jsou podobně jako očištěc, otázkou určitého časového období, v našem případě let 1439 – 1463. Po tomto období se objevuje ještě jeden odkaz z roku 1496, kdy Petr Hrušovský požaduje, aby „*každý měsíc mše zádušní byla zpívána až do roka.*“⁴⁹

Podstatně více testátorů zmiňuje obecně spasení své duše, případně duší svých blízkých, v souvislosti se zapsáním zbožného odkazu. Přibližně od devadesátých let se začínají v testamentech objevovat přání a výzvy ke konání milosrdných skutků. Mezi léty 1490 – 1518 zaznamenáváme 80 případů, ve většině případů jde tzv. „přenesená přání“, kdy testátoři vyzývají své příbuzné či přátele, aby konali milosrdné skutky za spásu jejich duše, čímž plní další z podmínek pro spásu duše.

Dva dárci ve jménu spásy své duše odkázali rovnou celý dům. Jan z Roudnice projevil přání, aby jeho dům Na Příkopě byl prodán a za získaný obnos zakoupen dědičný plat kostelu sv. Michala v Opatovicích „*na víno a na voplatky k velebné obieti tiela a krve pána našeho božieho po věčné časy za spasenie duše dobré paměti panny Elšky sestry.*“ V testamentu je připojeno i varování, aby peníze nebyly použity na lichvu.⁵⁰ Plavec Jan řeč. Vladyka přenechal svůj dům s břehem nad Karlovou lázní a veškerý svůj majetek kostelu sv. Václava na Zderaze za spasení své duše.⁵¹

Jan Poláček z Poříčí nabádá manželku, aby konala almužny a milosrdné skutky, „*zvláště pak což sem jí potají svěřil, pověděl i rozkázal.*“⁵² Nejhezčí odkaz za duši formuloval ve svém kšaftu sladovník Vavřinec Vlášek, jenž uvádí: „*naposledy rozkazují, aby tři kopy grošů z mého statku především ihned po smrti mé pro milý Buoh byly rozděny dušičce mé ku polehčení.*“⁵³

Přímou konfrontaci přání testátora s jeho skutečným naplněním nám nabízí testament Václava Křiváčka, který odkázal osm kop zlatých uherských na zakoupení platu ve prospěch chudých lidí za spasení duše, ovšem jeden z poručníků Jan Kaňha ve svém posledním pořízení uvádí, že „*plat až do tohoto času není zjednán a způsoben.*“⁵⁴ Svému zeti kožešníkovi Václavovi od zlatých hvězd věří barvířka Kateřina, která doufá, že „*na mů duši po mé smrti hodnými modlitbami pánu Bohu zpomínati bude*“⁵⁵

⁴⁹ AMP, rkp. 2095, 1496, fol. 150a.

⁵⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 309b-310b, 1489.

⁵¹ AMP, rkp. 2094, fol. 288a, 1483.

⁵² AMP, rkp. 2094, fol. 6b, 1455.

⁵³ AMP, rkp. 2094, fol. 15a, 1456.

⁵⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 264b, 1482.

⁵⁵ AMP, rkp. 2095, 1504, fol. 195b).

Splnění třetí podmínky pro spasení duše – prosby a modlitby máme doloženy poměrně málo a čtvrtou – půst nenalezneme v testamentech vůbec. Pouze ojediněle prosili testátoři přímo, aby „*kněží služby činili a Pána Boha prosili za spasenie duší našich*,“⁵⁶ jako tomu bylo v případě Jana ze Mstětic. Jan sladovník projevil přání, aby „*kněží nynější i budoucí kostela svatého Štěpána pomněli na naše duše na svých modlitbách a na mši svatých služení i na kázání*.“⁵⁷ Martin řeč. Kapún zase odkázal jednu kopu grošů „*knězi Jindřichovi, faráři kostela sv. Michala v Opatovicích, aby prosil za mů duši a i za duše předších*.“⁵⁸ Radní Duchek kožešník určil do kostela sv. Martina ve zdi „*knězi Janovi pět kop grošů, aby památku, napomínanie a prosby činil za mů, manželky mé i jiných předších duše*.“⁵⁹ Prokop Palův určil plat o jedné kopě grošů v předměstí Českého Brodu „*kostelu sv. Vojtěcha pod Zderazem a list na ten plat, aby v moc kostelníků toho kostela vydán byl a kniez farář, kterýž tu bude, aby prosil boha i služby činil za spasenie duše mé, předších mých i jiných duší křesťanských jakožto vierný pastýř, jakož jemu věřím a důfám toho úplně*.“⁶⁰

V testamentu sladovníka Petra se můžeme setkat také se vcelku ojedinělou snahou o spasení jedné konkrétní osoby – syna Lukáše, kdy se uvádí „*a syn muoj, aby byl poslušen matky i poručníků jako slušie a oni, aby jeho vedli a napravovali k jeho dobrému a k spasení duše jeho i k živnosti tělesné*.“⁶¹ Přenesené přání vyslovil kožešník Petr, který vyjadřuje naději prosbou adresovanou k matce: „*doufám, že mé duše nezapomene, ale učiní vedle Boha za mě spasenie jako věrná máti*.“⁶² Pekař Hereš za pobízí manželku konat milosrdné skutky, aby „*učinila jako vierná manželka z povinnosti, viery, z lásky i z zavázání manželského učiniti, neb se to její duši na onom světě nejlíp hodí*.“⁶³

Pavel z domu Maršíkova vyzývá manželku, aby konala milosrdné skutky „*za mů i za svú i za jiné všecky duše křesťanské neb, což zde bude dobře činiti, to na onom světě nalezne*.“⁶⁴ Kožešník Zachař zase věří, že manželce se vyplatí činit milosrdenství, neboť má „*pamatujice, že ty všecky dobré činy mají jie v den najposlednější podle všech*

⁵⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 30a, 1458.

⁵⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 85a, 1462.

⁵⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 113a-b, 1464.

⁵⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 202a, 1474.

⁶⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 63b, 1439.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² AMP, rkp. 2096, fol. 70a, 1439.

⁶³ AMP, rkp. 2094, fol. 113b, 1443.

⁶⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 142b, 1447.

*vierných odplaceny nynie.*⁶⁵ Jan řeč. Božka si klade podmínku co má činit jeho poručník „*on bude pomněti na mů duši i na mé předšie skutky milosrdnými, jakož se toho má před Pánem Bohem vyměřiti jako na vierného správce a poručníka slušie.*“⁶⁶

⁶⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 188b, 1451.

⁶⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 227b, 1455.

III/2 FUNDACE NOVOMĚSTSKÝCH MĚŠŤANŮ

Emancipace měšťanstva se mimo jiné projevovala i snahou vyrovnat se šlechtě ve vztahu k církevním institucím. Měšťané se snažili o dosažení vlastní svébytnosti v církevním životě města a hlavním projevem této snahy se stala zakladatelská činnost ve prospěch církevních institucí. Setkat se můžeme s donátorstvím všeho druhu, vyjma zakládání kostelů či klášterů, jejichž síť již byla v námi sledovaném období pevně utvořena. Volné pole působnosti našli měšťanští donátoři především v zakládání špitálů, věčných mší, platů, oltářů a oltářnických míst, ovšem je třeba zdůraznit, že mezi pražskými měšťany nepatřilo k jevům nějak hojně rozšířeným. Na počátku 15. století napočítala Z. Hledíková u devatenácti pražských kostelů zvláštní oltáře, z toho u jedenácti kostelů na Starém Městě, u pěti na Novém Městě a u tří na Malé Straně.⁶⁷ Na Starém Městě doložila Z. Hledíková měšťanské fundace především u hlavních farních kostelů soustředěných na Rynku nebo v jeho blízkosti, zatímco úměrně se vzdáleností od centra zájem o podporu kostelů klesal. Na Novém Městě, která nás zajímá především byla situace zcela opačná. Z pěti doložených oltářů byly čtyři založeny u farních kostelů někdejších osad připojených k Novému Městu po jeho založení roku 1348.⁶⁸ Zatímco na Starém Městě může posloužit zakládání oltářů a oltářnických míst jako doklad emancipace měšťanstva pro Nové Město tato teorie nepadá do úvahy, vzhledem k tomu, že založení oltářů proběhlo většinou zásluhou farářů jednotlivých kostelů. Za přispění faráře vzniknul roku 1385 oltář u sv. Klimenta na Poříčí, podobně máme doloženy dva oltáře z počátku 15. století i u sv. Petra na Poříčí. Tamní oltář sv. Štěpána založil zdejší farář spolu s mlynářem Pavlíkem, druhý oltář sv. Doroty pak založil roku 1401 novoměstský písař Duchek.⁶⁹ U kostela sv. Vojtěcha pod Zderazem jméno zakladatele oltáře pocházejícího z roku 1404 neznáme.⁷⁰ V kostele sv. Michala v Opatovicích, k němuž držel patronátní právo ze dvou třetin staroměstský měšťan Johlin Steklice, později Olbramovicové a z jedné třetiny pražský arcijáhen, byl zřízen

⁶⁷ K tomu Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace pražských měšťanů do roku 1419*, Documenta Pragensia IV, Praha 1984, s. 121 – 137; TÁŽ, *Religiozita*, s. 2. K tématu v Brně: Tomáš BOROVSÝ, *Kaplani, oltářníci a jejich benefícia v kostele sv. Jakuba v Brně*, Brno v minulosti a dnes 15, 2001, s. 271–310.

⁶⁸ Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace*, s. 124.

⁶⁹ Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace*, s. 125.

⁷⁰ Tamtéž.

oltář sv. Marty v roce 1369 díky Steklicově testamentárnímu odkazu.⁷¹ Další oltář Božího Těla založil roku 1387 v kostele sv. Michala opět zdejší farář Petr spolu se sirotky měšťana Viléma a o několik let později roku 1402 sám učinil odkaz peněz na zřízení oltáře sv. Marty.⁷² V testamentu vdovy Doroty z osady sv. Michala v Opatovicích z roku 1497 je učiněn odkaz peněz na „vokřídlo k oltáři Matky boží k svatému Michalu,“ což svědčí o existenci dalšího dosud neznámého oltáře.⁷³

Posledním kostelem, kde máme doloženou fundaci oltáře byl kostel sv. Štěpána na Rybníčku, kde z pěti zdejších oltářů známe jméno zakladatele pouze u jediného – oltáře sv. Václava, který založil roku 1383 rektor univerzity Blažej Vlk.⁷⁴ Shrňme-li naše poznatky je jasné, že za čistě měšťanskou fundaci můžeme považovat pouze založení oltáře při kostele sv. Klimenta písařem Duchkem a založení oltáře u kostela sv. Michala v Opatovicích, které ovšem částečně snižuje skutečnost, že Steklice pocházel ze Starého Města. U dvou oltářů můžeme počítat s polovičním podílem měšťanského založení, dva oltáře založili samostatně faráři.

Cesta ke spáse byla vedena zejména prostřednictvím finančních darů, jejichž výše se pohybovala zpravidla v rozmezí od jedné do několika kop grošů. Ve výjimečných případech se objevují větší finanční obnosy. Tak tomu bylo v případě v případě novoměstského radního Jana od mečů, který rozkázal připsat kostelu sv. Štěpána sto kop grošů⁷⁵ ze svého majetku. Vdova Dorota Žiglová zanechala zderazskému klášteru odkaz ve výši sto kop grošů na jeho opravu.⁷⁶ Několikrát zaznamenáváme rovněž odkaz nemovitosti, konkrétně domu či dokonce veškerého movitého a nemovitého majetku. Při odkazech domů docházelo obratem k jejich prodeji a následnému využití finančních prostředků. Povšimněme si těch několika štedrých dárců, kteří na zbožné účely věnovali dům či veškerý svůj majetek. Hrnčíř Martin určil peníze získané prodejem svého domu ležícího mezi domy Martina Kabátníka a Rumpála na opravu kostela sv. Jindřicha.⁷⁷ Se vzdáním veškerého majetku na zbožné účely se setkáváme v případě Maruše, vdovy po písaři Petrovi, která rozdělila svůj majetek, mimo jiné dům na Senném trhu, mezi kostely sv. Jindřicha a sv. Lazara, klášter na Karlově a špitál pod

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ AMP, rkp. 2095, 1497, fol. 153a.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 226a-b, 1454.

⁷⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 286a-287a, 1484.

⁷⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 256a-b, 1481.

Vyšehradem.⁷⁸ Václav z Miletína přenechal veškerý movitý i nemovitý majetek slovanskému klášteru, „*všechn statek svůj movitý i nemovitý, kterýž mám v klášteře slovanském, což by jeho tu v klášteře po mé smrti zuostalo, ten všechn statek i listy na platy, kterýž mě svědčie na domy městské, aby při opatovi zuostalo kláštera slovanského.*“⁷⁹ U Václava z Miletína došlo k jistému posunu, protože o tři roky dříve sepsal testament, kdy klášteru odkázal pouze část svého majetku a zbytek rozdělil mezi své přátele. Mezi přátele Miletína patřila i rodina Prokopa písaře, jehož ženě Margaretě, její matce Doře a neprovdaným sestrám Aničce a Kateřině seděním v opavském domě, odkázal čtyři kopy grošů z platu v Chvatíně, oblečení, lůžkoviny a dvě truhly.⁸⁰

Soukeník Mikuláš Bradatý, jeden z nejštedřejších novoměstských dárců, odkázal jeden ze svých třech domů kostelu sv. Klimenta na Poříčí, navíc dal peníze na olej, víno a jiné kostelní potřeby.⁸¹ Mikeš z Podskalí přikazuje pronajímat svůj dům v Podskalí a utržené peníze mají být dávány na kostel sv. Vojtěcha pod podmínkou, bude-li při něm kněz, když ne, pak má být nájem rozdán.⁸² Další štedrou dávkyní byla vdova po někdejším radním Janu Mečovi Barbora, která odkazuje ve svém posledním pořízení dům ležící naproti kostelu sv. Jindřicha přes ulici tamějšímu faráři Mikulášovi.⁸³

Knězi Řehořovi od svatého Michala na Starém Městě adresovala odkaz svého domu v Opatovicích vdova po sladovníku Ondřejovi Margareta.⁸⁴ Maruše Řezanková odkázala kostelu sv. Jindřicha svůj dům i s nájemníkem ševcem Vavřincem, který „*dokavadž bude chtieti s povolením osady, aby v něm obýval, ale každý rok z toho domu platil jednu kopu grošů míšeňských.*“⁸⁵

⁷⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 226b, 1477.

⁷⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 119b, 1443.

⁸⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 81b, 1440.

⁸¹ AMP, rkp. 2096, fol. 73a-74a, 1439.

⁸² AMP, rkp. 2094, fol. 112b-113a, 1464.

⁸³ AMP, rkp. 2094, fol. 20a-b, 1457.

⁸⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 273b-274a, 1483.

⁸⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 238a-b, 1478.

III/3 ODKAZY NOVOMĚSTSKÝM KOSTELŮM A KOSTELŮM MIMO NOVÉ MĚSTO

Farní kostel představoval přirozené centrum duchovního života středověkého města a zaujímal místo základní buňky v církevní hierarchii.⁸⁶ V kostele začínal životní běh člověka, když přijal křest, poté zde absolvoval první přijímání, zpověď, svatbu a nakonec zde byla završena pohřbem jeho pozemská pout'. Jeho mrtvé tělo pak spočinulo na farním hřbitově. Kostel ovšem také plnil roli místa, kde se odehrával společenský život obce, uzavíraly se zde smlouvy, pořádaly hostiny a také se v jeho prostorách často odehrávalo milostné namlouvání svobodných dívek a chlapců. Konrádu Waldhauserovi přidělali nemálo starostí mladíci, kteří házeli po dívkách kaménky. V této činnosti nejvíce vynikal mladý staroměstský měšťan Hánek Bavorův, jenž při Waldhauserových kázáních věnoval více pozornosti sličným měšťkám, než jeho slovům.⁸⁷ Tomáši ze Štítného zase vadilo, že někteří návštěvníci kostelů zapomněli na Boha: „*A často ponukne svým helmbrechtóm a helmbrechticiem, aby také šli do kostela, aby lidem překlázeli náboženstvie, spolu se chehcíc, spolu ryčiec, aby lidé jim se dívali, v jich kráse a v hrdosti pasúc.*“⁸⁸

Mikrosvět církevní farnosti představoval pro farníky jakýsi záchytný bod v jejich životě, duchovním i běžném.⁸⁹ Někdy možná tento svět člověka mohl svazovat až příliš, protože byl neustále pod drobnohledem obce a každé ukročení vedle vyšlo rychle na povrch. Logicky tedy právě farní kostel sehrál v konečné bilanci při sepisování testamentů roli nejčastějšího adresáta zbožných odkazů.

Na tomto místě je potřeba alespoň ve stručnosti připomenout místo Nového Města pražského v sakrální koncepci Prahy Karla IV., protože u některých kostelů a klášterů založených Karlem IV. se k tomu momentu budeme vracet, i když po husitské revoluci se již o žádnou sakrální koncepci nedá hovořit.⁹⁰ Novoměstské kostely a kláštery měly své nezaměnitelné místo v Karlově sakrální koncepci Nového Města pražského již od

⁸⁶ K významu farního kostela nejnověji Arnd REITEMEIER, *Pfarrkirchen in der Stadt des späten Mittelalters: Politik, Wirtschaft und Verwaltung*, Wiesbaden 2005.

⁸⁷ K osobě K. Waldhausera: František LOSKOT, *Konrad Waldhauser*, Praha 1909, s. 43 – 44.

⁸⁸ T. ŠTÍTNÝ, *Knižky šestery*, s. 203.

⁸⁹ K tomu například Aaron GUREVIČ, *Nebe, peklo, svět*, Praha 1996.

⁹⁰ Nejnověji k tomuto tématu Kateřina KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*, Praha 2006, kde je uvedena i rozsáhlá literatura. K sakrální Prahy, resp. Nového Města např. Viktor KOTRBA, *Nové Město pražské – „Karlstadt“ v univerzální koncepci císaře Karla IV.*, in: *Z tradic slovanské kultury*

jeho vzniku. O tom, jaké toto místo bylo již léta diskutují historikové a zejména kunsthistorikové, kteří Nové Město nazývají druhým Římem, Jeruzalémem či Karlstadtem apod. Jisté je, že se jednalo o donace velkorysé stavebně i finančně, za všechny vyjmenuje kostely sv. Jindřicha a sv. Štěpána, přejmenování kaple u téhož kostela na kapli sv. Longina, podle jedné z nejvzácnějších křesťanských relikvií - Longinova kopí. Klášter P. M. Sněžné, na Karlově, na Slovanech a sv. Kateřiny, ale také sv. Ambrože.

Po založení Nového Města v roce 1348 vyvstala potřeba vybudovat patřičné církevní zázemí a tak se záhy počala církevní síť nového sídla rychle zahušťovat. Některé z kostelů existovaly již před založením Nového Města pražského, jiné byly založeny až po jeho vzniku. Mezi nejstarší farní kostely na území Nového Města pražského patřily kostely sv. Petra na Poříčí (1061-1092), kostel sv. Michala v Opatovicích (12. st.), kostel sv. Klimenta na Poříčí (1226), kostel sv. Václava na Zderaze (1278), kostel sv. Vojtěcha v Jirchářích (13. st.), kostel sv. Mikuláše v Podskalí (asi 14. století) a zřejmě i kostel sv. Vojtěcha v Podskalí (14.st.). Z nefarních kostelů stál již před založením Nového Města kostel sv. Lazara a zřejmě také předchůdce kostela sv. Trojice v Podskalí, kostel sv. Antonína. Po založení Nového Města byly takřka ve stejné době nově vybudovány dva nejdůležitější novoměstské farní kostely - kostel sv. Jindřicha a kostel sv. Štěpána na Rybníčku.

Na teritoriu Nového Města pražského se v námi sledovaném období nacházelo devět farních kostelů. Byly to tyto kostely: sv. Jindřicha, sv. Klimenta na Poříčí, sv. Michala v Opatovicích, sv. Mikuláše v Podskalí, sv. Petra na Poříčí, sv. Štěpána na Rybníce, sv. Václava na Zderaze, sv. Vojtěcha v Jirchářích a sv. Vojtěcha v Podskalí (viz tabulky č. 4 a 5). Údaje o zbožných odkazech těmto kališnickým kostelům se stávají pro náš výzkum stěžejními. Mimo farní kostely pak putovaly odkazy novoměstských měšťanů do dalších novoměstských svatostánků – do Kaple božího těla, do kostela sv. Lazara a do kostela sv. Trojice.

Novoměstským kostelům bylo mezi léty 1434–1533 připsáno na vrub 983 odkazů, které představují 4282 kop grošů českých. Odkazy byly rozepisovány buď adresně s přesnými pokyny či bez konkrétního upřesnění, jak má být s penězi naloženo. Z hlediska početnosti zbožných odkazů jasně převažuje období mezi léty 1455–1494, kdy

v Čechách, Praha 1975, s. 53–66; Jiří KUTHAN, *K vizi posvátné Prahy císaře Karla IV.*, ČNM 173/1-2, 1004, s. 21–50;

zaznamenáváme 488 odkazů, v období mezi léty 1434–1455 bylo zapsáno 178 odkazů, zatímco v období 1495–1533 bylo zapsáno 317 odkazů. Zmíněný nepoměr je dán početností zápisů ve všech třech rukopisech knih testamentů. Převedené na čísla opět jasně dominuje období mezi léty 1455 – 1494 s finanční částkou 2341 kop grošů, na druhém místě stojí období 1495–1533 se sumou 2341 kop grošů českých a v nejstarším sledovaném období je to 469 kop grošů. Suverénně nejvíce zbožných odkazů získaly dva hlavní farní kostely Nového Města pražského kostel sv. Jindřicha a kostel sv. Štěpána na Rybníci, se značným odstupem za nimi stojí kostel sv. Petra na Poříčí a na opačném konci spektra najdeme kostel sv. Lazara, kapli Božího těla a kostel sv. Mikuláše v Podskalí. Pro dosažení výsledných hodnot byla směrodatným měřítkem velikost farních osad a hustota jejich osídlení. Zvláštním případem jsou odkazy nově budovanému kostelu sv. Trojice v Podskalí, který byl sice katolickým, ovšem tím se stal zásluhou Prokopa písaře až v 70. letech, tudíž všech dvacet odkazů tomuto kostelu zaznamenáváme pouze v letech 1460–1465 připočítávám na vrub kališníkům.

Osudy dvou hlavních novoměstských farních kostelů byly velmi úzce provázány. Kostely sv. Štěpána na Rybníčku a sv. Jindřicha byly postaveny zhruba ve stejné době, oba kostely povýšil arcibiskup Arnošt z Pardubic 16. března 1351 na farní kostely a papež Kliment VI. je o rok později povýšil na chrámy. Rovněž velikost kostelů i farních osad byla srovnatelná a tak je těžké rozhodnout, který ze dvou kostelů máme považovat za ten hlavní. Vodítkem se nám tedy stane početnost zbožných odkazů a těmi měřeno se největšímu zájmu novoměstských měšťanů těšil **kostel sv. Jindřicha a sv. Kunhuty**, který obdržel 229 odkazů. S jistotou lze předpokládat, že kostel byl založen brzy po vzniku Nového Města pražského⁹¹ a podobně jako kostel sv. Štěpána původně patřil pod správu staroměstských křížovníků. Ve prospěch kostela byly připsány díky odkazům konšelů Matěje ze zdi sv. Ambrože a Jindřicha z Luníkovíc dvě vinice. Matěj ze zdi sv. Ambrože odkázal ve svém kšaftu z roku 1443 „*vinici v šest strychuov za Vyšehradem nad Podolem*.“⁹² Jindřich z Luníkovíc v roce 1473 zase odkazuje „*svatému Jindřichu na záduší vinici mů, kteráž leží nad Vršovnicemi*.“⁹³ O mnoho let dříve, roku 1411,

⁹¹ Ke kostelu sv. Jindřicha Karel NAVRÁTIL, *Paměti hlavního kostela farního, fary a školy sv. Jindřicha a sv. Kunhuty v Novém Městě pražském*, Praha 1869.

⁹² AMP, rkp. 2096, fol. 110, 1443.

⁹³ AMP, rkp. 2094, fol. 189a, 1473.

zanechal novoměstský konšel Dětrich, někdejší vrátný Václava IV. kostelu vinici za Olšany, jejíž výnos byl určen na ranní zpívanou mši o svátku Panny Marie.⁹⁴

Peníze na vybudování zákristie darovala kostelu v roce 1444 vdova po Fenclovu pícníkovi Anna.⁹⁵ Velmi cenné svědectví nám přináší testament zámožného radního Prokopa Kopeta z roku 1496, v němž se píše o kapli svaté Kateřiny, která dosud nebyla zmiňována. Kopet odkázal celých dvě stě míšeňských kop na věčný plat „*k svatému Jindřichu k oltáři kaply svaté Kateřiny, aby byl kúpen plat a ten plat kaplan, aby chován byl při témž oltáři po časy věčné.*“⁹⁶ Kopet přidal ještě sto kop na ornát, na kalich a misál k témuž oltáři. O naplnění štědrého odkazu se zřejmě postaral také farář od sv. Jindřicha Baltazar Mrzák z Miletínka, který byl jedním z Kopetových poručníků. Deset kop grošů na oltář, aby „*udělán byl a založen ke cti svatého Pavla na viery obrácení*“ odkázal kostelu tesař Vavřinec v roce 1501.⁹⁷ Na opravu střechy a krovu byly odkázány peníze v letech 1461–1464, na zvonici pak v letech 1470 a 1473. Odkazy peněz na dílo a opravy kostela pocházejí z let 1439, 1440, 1442, 1446, 1451, 1455, 1459, 1463 a 1465, 1470 a 1481–1482. Čtyřikrát se v testamentech pořízených kolem roku 1500 objevuje odkaz na jeruzalém u sv. Jindřicha. Co přesně jeruzalém je, jsem nezjistila ani po konzultacích s historiky umění. Domnívám se, že mohlo jít o kapli, resp. jakousi symbolickou podobu posvátného města. Celkem bylo ke sv. Jindřichu odkázáno 1077 kop českých grošů.

Výstavba **kostela svatého Štěpána na Rybníčku** probíhala v letech 1351 – 1401, přičemž v roce 1381 je v pramenech připomínán stavební mistr Jiří.⁹⁸ Zmínky o oltáři Božího těla pocházejí z roku 1376, oltář sv. Václava je připomínán k roku 1379 a z roku 1390 existují zmínky o oltáři sv. Bartoloměje. Zpráva o věži v západním průčelí je datována k roku 1401, kdy byla snad již stavba kostela dokončena. V námi zkoumaném období můžeme vysledovat zmínky o příspěvcích na dílo a opravy kostela v letech 1439, 1444, 1447, 1450, 1464, 1466, 1469, 1474 či 1514. K roku 1440 je datován odkaz Petruše, vdovy po Benkovi z Hodkovic, která „*ku přikrytí kostnice a opravení zvonu rozbitého*“ věnovala ze svého majetku čtyři kopy grošů.⁹⁹ Šimon Dětrichovic investoval

⁹⁴ K tomu K. NAVRÁTI, *Paměti*, s. 46 a 62. Máme k dispozici testament dcery Dětricha Barbory z roku 1439.

⁹⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 131a, 1444.

⁹⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 151b-152a, 1496.

⁹⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 179a, 1501.

⁹⁸ K tomu Růžena BAŤKOVÁ, a kol., *Umělecké památky Prahy Nové Město, Vyšehrad*, Praha 1998.

⁹⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 86a, 1440.

v roce 1443 dvě kopy grošů, aby „*jedno okno v tom kostele sklem bylo uděláno*.“¹⁰⁰ Václav Nosál odkázal roku 1447 dvě kopy grošů na síta k oknům¹⁰¹ a o rok později určila vdova Vaňka „*na dílo oken sklených*“ půl kopy grošů.¹⁰² Na korouhve určil v roce 1475 deset kop grošů Blažek řeč. Rajsek.¹⁰³ Na rozdíl od kostela sv. Jindřicha nezaznamenáváme žádné větší odkazy typu donace kaple či věčného platu. Celková částka příspěvků na stavební úpravy kostela činila 47 kop grošů, celkem pak bylo ve prospěch sv. Štěpána zapsáno 940 kop grošů č. prostřednictvím odkazů 217 testátorů.

Na třetím místě v počtu zbožných odkazů se umístil kostel **sv. Petra na Poříčí**, jenž se může pochlubit bohatou minulostí jednoho z nejstarších novoměstských kostelů. O prehistorii kostela sv. Petra před založením Nového Města existují dvě teorie. Zastánci první teorie, mezi nimiž byli F. Ekert, V. V. Tomek a V. Birnbaum, se domnívali, že kostel sloužil jako farní chrám německé kupecké menšiny usídlené v jeho okolí.¹⁰⁴ Podle druhé, novější teorie zastávané např. A. Merhautovou či V. Richterem, se jednalo o kostel patronátní. Kostel stával v blízkosti významné cesty, která vedla ze Starého Města na východ. V jádru se jedná o románskou baziliku z poloviny 12. století, která byla rozšířena v letech 1382–1395 a přestavěna na přelomu 14. a 15. století. K další přestavbě a novému zaklenutí došlo mezi léty 1483 až 1497/1500. Opravy a budování kostela proběhly v rozmezí let 1439, 1443, 1448, 1453, 1464, 1482, 1484, 1485, 1488, 1489, alespoň podle odkazů v testamentech. Odkazy na kostnici pocházejí z let 1442, 1465, na zvonici pak z roku 1464, zasklení oken je doloženo k roku 1464. Zajímavý odkaz určila ke sv. Petrovi Markéta Bohuslavova, která zanechala kostelu vše od šatů, peněz a truhel a k tomu ještě 50 kop grošů, které měla na svatopetrské osadě.¹⁰⁵ Na stavební úpravy kostela sv. Petra na Poříčí vydali novoměstští měšťané prostřednictvím testamentů 47 kop grošů a celkem kostel 120 odkazy získal 471 kop grošů.

Dalším kostelem z přednovoměstského období je kostel **sv. Michala v Opatovicích**, který je poprvé zmiňován již roku 1115 v zakládací listině benediktinského kláštera v Kladrubech. V listině jej kníže Vladislav I. vymezil jako jeden z hraničních bodů daných klášteru na území nazývaném později Opatovice.¹⁰⁶ Kostel musel být farním

¹⁰⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 112b, 1443.

¹⁰¹ AMP, rkp. 2096, fol. 145a, 1447.

¹⁰² AMP, rkp. 2096, fol. 162, 1448.

¹⁰³ AMP, rkp. 2094, fol. 211b, 1475.

¹⁰⁴ František EKERT, *Posvátná místa král. hlav. Města Prahy, svazek II*, Praha 1996, s. 29 – 40.

¹⁰⁵ AMP, rkp. 2095, fol. 173a, 1500.

¹⁰⁶ F. EKERT, *Posvátní místa II*, s. 467 – 471.

kostelem zmíněné osady již nejpozději ve druhé polovině 13. století a farním zůstal i po roce 1348. O tom, že podací právo ke kostelu drželi ze dvou třetin staroměstští měšťané a z jedné třetiny pražští arcijáhni jsem psala již na jiném místě této kapitoly. Zaznamenáváme zmínky o oltářích sv. Michala, o oltáři Panny Marie a o oltáři Božího těla. Zasludou měšťanky Markéty Steklicové, manželky Šimona Bohuslavova Olbramovice, která držela dvě třetiny patronátu, byl románský kostelík stržen a vystavěna gotická novostavba, která sestávala ze západní věže, obdélné lodi a presbytáře. Roku 1387 byl kostel rozšířen o severní sklenutou boční loď a byly obnoveny oltáře Božího těla (připomínaný opět roku 1408) a sv. Petra a Pavla (nadán r. 1391). Farní škola je zmiňována k roku 1399 a hřbitov k roku 1381. Před rokem 1402 došlo k přistavění jižní boční lodi s kaplí na východě a došlo zřejmě ke zřízení pátého oltáře sv. Marty (zmiňován 1403, 1408). K roku 1497 máme doložen odkaz Doroty z michalské osady na „*vokřídlo k oltáři Matky boží*“.¹⁰⁷ Na materiální zabezpečení fary myslela Anna Zpurná a odkázala tam 2 peřiny, 2 polštáře, 2 podušky, 6 prostěradel, z těchto lůžkovin měla být udělána komže a alba.¹⁰⁸ Z knih testamentů máme doloženy opravy z let 1439, 1452, 1457, 1461, 1464 a 1494. Zbožný odkaz zapsalo kostelu 91 testátorů, což představuje 421 kop grošů.

Někdejší farní kostel zderazské osady kostel **sv. Václava na Zderaze** se může pyšnit bohatou historií s románskými kořeny. Zderazská osada patřila křížovníkům strážcům božího hrobu, a právě na tomto místě se rozhodli Hrabšici Kojata a Všebor založit v roce 1190 u staršího farního kostela sv. Petra a Pavla klášter.¹⁰⁹ Vzhledem k tomu, že kostel připadnul klášteru, přebral jeho funkci kostel sv. Václava. Po založení Nového Města se stal jedním z farních kostelů a patronátní právo k němu drželi i nadále křížovníci, kteří jej zřejmě nechali i goticky přestavět. Ve Vizitačním protokolu¹¹⁰ je uvedeno, že kostel je pěkně postavený, se čtyřmi bohatě nadanými oltáři, vybavený kalichy, ornáty i liturgickými knihami. Někdejší zderazský Václavův Hrádek obýval v letech 1438–1439 při své české misii papežský legát Filibert. Není proto divu, že v sousedním kostele sv. Václava vysvětil znovu oltáře sv. Jana Křtitele a sv. Mikuláše. Větší odkaz zaznamenáváme např. od Duchka řeč. Holub, který zapsal kostelu 50 k. gr.

¹⁰⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 153a, 1497.

¹⁰⁸ AMP, rkp. 2095, fol. 200b, 1504.

¹⁰⁹ F. EKERT, *Posvátná místa II*, s. 217–224.

¹¹⁰ Ivan HLAVÁČEK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ (ed.), *Vizitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382*, Praha 1973.

m. na „nějaký plátek“¹¹¹ či od Jíry Velikého, jenž odkázal ke kostelnímu záduší svůj dům na Koňském trhu.¹¹² Na opravy kostela bylo vydáno v letech 1439, 1451, 1456, 1460 a 1470 22 kop grošů a celkem dosáhla výše zbožných odkazů tomuto kostelu částky 448 kop grošů prostřednictvím 88 dárců.

Kostel sv. Vojtěcha v Jirchářích (pod Zderazem) vznikl podobně jako jiné osadní kostely ještě před založením Nového Města pražského. Původně románská stavba vznikla při založení osady nazývané Zderazské předměstí, Podzderazí či V Jirchářích. Po postavení stejnojmenného kostela v Podskalí začal být nazýván kostelem sv. Vojtěcha Většího a právě nedostatečné rozlišení obou kostelů v testamentárních zápisech nám přináší menší problémy. V testamentech najdeme označení sv. Vojtěch pod Zderazem a sv. Vojtěch ve Smradařích (rozuměj Jirchářích). Stejnojmenný kostel v Podskalí býval nazýván jako sv. Vojtěch pod Vyšehradem a v Podskalí. Bohužel u pěti odkazů se mi přes veškerou snahu nepodařilo rozlišit, kterému ze dvou Vojtěchů jsou připisány. Jedná se o jeden odkaz do roku 1455 a čtyři po roce 1455, celkově neurčené odkazy sv. Vojtěchu dosahují částky šestnácti kop grošů. Jako farní kostel je sv. Vojtěch poprvé zmiňován v roce 1318. Původní románské prvky se zřejmě dochovaly v severní postranní lodi, po založení Nového Města došlo k rozšíření kostela a přístavbě hlavní lodi. Zmínky o faře nalezneme poprvé k roku 1367, hřbitov je poprvé doložen v roce 1385 a škola v roce 1413. V kostele je hlavní oltář zasvěcen sv. Vojtěchovi, další oltáře jsou zasvěceny panně Marii Zderazské (u tohoto oltáře můžeme nalézt pozdně gotickou řezbu Madony z 15. století), P. Marii Bolestné, sv. Anně a sv. Kříži. Roku 1455 kostel získal vinici díky poručníkovi Alžběty Trubačové Václavovi z Prahy: „*A nadto dále z své dobré svobodné vuole jsa hnut zvláštní přívětivostí k kostelu a k záduší našemu již psanému postúpil nám vinice se dnem, kteráž jest byla někdy Alžběty svrchupsané.*“¹¹³ Odkazy na opravy nalezneme v testamentech z let 1444, 1447 a 1471. Celkově byla kostelu určena částka 319 kop grošů prostřednictvím 63 odkazů.

Kostel sv. Vojtěcha v Podskalí (pod Vyšehradem, sv. Vojtěcha menšího) stával v dnešní Vyšehradské ulici na pravé straně (dům čp. 418-II) poblíž Botiče snad již ve 13. století, avšak první písemné zprávy máme doloženy až z roku 1362.¹¹⁴ Podací právo ke kostelu náleželo v letech 1362 – 1416 pánům ze Šternberka a na Konopišti. Během

¹¹¹ AMP, rkp. 2095, fol. 236b, 1513.

¹¹² AMP, rkp. 2095, fol. 319b, 1530.

¹¹³ AMP, rkp. 2094, fol. 10a, 1456.

¹¹⁴ F. EKERT, *Posvátná místa II*, s. 493–494.

bojů Pražanů o Vyšehrad, byl kostel 16. června 1420 vypálen. O kostele existují z doby pohusitské velmi kusé správy. Tomek sice uvádí, že kostel byl dlouho bez kněze, nám se však podařilo nalézt odkaz knězi Šimonovi z roku 1459 (viz níže v části odkazy kněžím.) Anna řeč. Rozcestka odkázala nemalou částku 20 kop grošů č. na archu, ale pouze až bude udělána.¹¹⁵ Anna Kličková odkázala k záduší sv. Vojtěcha svůj dům.¹¹⁶ Stavební úpravy kostela máme doloženy v letech 1443 a 1446. Celková částka peněz vydaných ve prospěch kostela činila 157 kop grošů a byla získána od 33 dárců.

Po kostele **svatého Lazara** již ve stejnojmenné ulici nenalezneme sebemenší stopu. V historii této bezesporu zajímavé stavby sehrál významnou roli architekt J. Mocker, ovšem v tomto případě takřikajíc destruktivní, protože jej roku 1886 doporučil zbořit jako bezvýznamnou památku.¹¹⁷ Na nákresech, které sám Mocker pořídil, ovšem můžeme spatřit zajímavou jednoduchou stavbu s hranolovou věží. Kostel byl zmiňován poprvé v roce 1280 v souvislosti s vykopáním dvou šachet pro oběti hladomoru a od počátku byl kostelem špitálním, spojeným se dvorem a hřbitovem. Kostel byl spravován špitálním bratrstvem.¹¹⁸ Po husitské revoluci špitál zanikl a kostel přešel pod správu novoměstských řezníků, kteří měli v jeho blízkosti masné krámy.¹¹⁹ Jeho historie se tedy prolíná jednak se špitálem, pak také s řeznickým cechem, ovšem nelze přesně říct, kdy řeznický cech krám převzal. Správu záduší vedl starší cech řeznického, o čemž svědčí testament řezníka a radního Víta Hájka z roku 1504, ve kterém je uvedeno, že Hájek má u sebe 18 kop gr. m. zádušních peněz a nezapočítává do této sumy výdaje, které měl s opravami, či koupí ornátů, kalichů a misálů. Dále dává krátký výčet kšaftů, ze kterých mělo ke kapli přijít dalších 31 k. g. m.: Bartoš zvonař – 10 k. g. m., Šturmová za Mřenka 5 k. g.m., Bendová 10 k. gr.m., Jakub 3 k. gr. m. a Průša Tobiáše 4 k. gr.m.¹²⁰ Část zmíněných odkazů se vskutku dá vystopovat v testamentech. Doložen je odkaz Bendové, Mřenka, Tobiáše a Bartoše zvonaře. Navíc máme k dispozici i testament kaplana Pavla z roku 1526, ve kterém uvádí, že je u „pánuov řezníkov kaplan“¹²¹ a jeho nástupce kněze Václava z roku 1530, který k jejímu záduší odkázal 5

¹¹⁵ AMP, rkp. 2095, 165b, 1499.

¹¹⁶ AMP, rkp. 2095, 305a-b, 1530.

¹¹⁷ Ke kostelu sv. Lazara Josef TEIGE, Jan HEREIN, *Kaple sv. Lazara na Novém Městě pražském*, ČSPSČ, VIII, 1900, s. 140–159.

¹¹⁸ F. EKERT, *Posvátná místa II*, s. 465–467.

¹¹⁹ J. TEIGE, J. HEREIN, *Kaple*, s. 142.

¹²⁰ AMP, rkp. 2095, fol. 187a-b, 1502.

¹²¹ AMP, rkp. 2142, fol. 177b, 1426.

k. g. č.¹²² Kostelu, resp. kapli sv. Lazara bylo zapsáno 48 odkazů představující nevelkou sumu 65 k. gr. č.

Kostel **sv. Klimenta na Poříčí**, který patří k nejstarším novoměstským kostelům, vznikl dlouho před založením Nového Města ve druhé půli 11. století. Románská stavba byla ve 12. století nahrazena novou stavbou, přestavěnou po roce 1226 a rozšířenou v první polovině 14. století. Kostel se dochoval ve své gotické podobě z přelomu 14. a 15. století, avšak byl podstatně regotizován na konci 19. století. Z roku 1379 existují zmínky o dvou oltářích v kostele, kromě hlavního oltáře byl zřízen také čtvrtý oltář Panny Marie. Hřbitov je poprvé zmiňován k roku 1396 a farní škola k roku 1382. V letech 1407 – 1419 a v roce 1422 byl farářem v kostele Husův odpůrce Jan Protiva z Nové Vsi, někdejší betlémský kazatel. Během husitské revoluce byl kostel poškozen a vyloupen a na jeho plundrování se údajně měl podílet i mladý Jan Rokycana. Opravy kostela jsou zmiňovány v zápisech z let 1451 a 1485. Bohatá měšťanka Dorota Larvová rozkázala, aby kostelníci nechali všecek kostel vytáflowat od jednoho konce až do druhého, ozdobili dva oltářiky, zjednali na stranách ubrusy, dvě korouhve větší a dvě menší, které mají nosit pacholata.¹²³ Zbožnými 47 odkazy získal kostel 245 kop grošů č.

Kostel Nejsvětější Trojice měl na počátku 14. století svého předchůdce v kostelíku sv. Antonína (či Ondřeje) v plavecké osadě Podskalí. První písemné zmínky o kostele pocházejí z roku 1358, kdy je jmenován farář kostela sv. Ondřeje v Podskalí.¹²⁴ Za husitských válek vypálený kostel obnovil novoměstský písař Prokop, který vlastnil ke kostelu podací právo. Po změně patrocinia v roce 1463 začal být kostel nazýván kostelem Nejsvětější Trojice. Prokop věnoval kostelu svoji vinici za Koňskou branou a zřejmě inspiroval k odkazům i dvacítku svých novoměstských sousedů, kteří v rozmezí let 1461 – 1465 odkázali 71 a půl kopy grošů. O tom, že nový kostel bude zasvěcen svaté Trojici se píše již v testamentu Ludmily řeč. Ostatkové z roku 1460, kde je zmiňováno odkaz peněz „*na kostel k svatému Antonínovi pod Slovany, jenž má být dá-li Buoh svaté Trojici posvěcen.*“¹²⁵ Velkorysý peněžní dar zanechal kostelu Martin z domu štěstí na Poříčí, jenž „*na kostel svatého Antonína pod Slovany, jenž jest znova ve jméno*

¹²² AMP, rkp. 2095, fol. 306b-307a, 1530. K tomu Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvo ke cti božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000, s. 135, která uvádí, že řezníci spravují záduší od roku 1503, kaplana pak uvádí k roku 1526.

¹²³ AMP, rkp. 2095, fol. 198b-199a, 1505.

¹²⁴ F. EKERT, *Posvátní místa II*, s. 184–187.

¹²⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 54b, 1460.

*svaté Trojice vyzdvižen oddávám deset kop grošů a kalich, aby byl udělán o hřivně a k tomu dále na ornát i najme rúcho mešní bud' dáno deset kop grošů. Také na malování toho kostela ku poctivosti svaté Trojice bud' dáno sedm kop grošů nebo více, jakož se Prokopovi viděti bude užitečné.*¹²⁶ Mikuláš ze Slepotic roku 1463 doslova uvádí, že odkazuje tři kopy grošů „Magistro Prokopio pro fabrica Sancte Trinitatis.“¹²⁷

Někdejší dominantou novoměstského Rynku (Dobytčího trhu, dnešního Karlova náměstí) byla **kaple Božího těla**, která byla postavena v letech 1382–1393 a vzala za své někdy kolem roku 1789, kdy byla prodána měšťanu V. Lieberovi, který ji nechal zbořit.¹²⁸ Centrální místo Rynku ovšem mělo svůj význam ještě před výstavbou kaple, kdy tu byly na dřevěném lešení, věži či tribuně (hypotézy se různí), ukazovány svaté říšské ostatky. Rozhodnutí o realizaci kamenné stavby padlo na shromáždění bratrstvo obruče a kladiva (o něm více v kapitole věnované bratrstvům), které proběhlo 1. dubna 1382 v klášteře na Zderaze, přičemž je nutné zdůraznit, že mezi členy bratrstva se nacházela lidé z bezprostředního okolí krále Václava IV., např. Jan Čúch ze Zásady aj. Kaple sloužila k vystavování svatých ostatků získaných Karlem IV. Kaple byla dostavěna roku 1393 a roku 1397 papež potvrdil králi dotaci na zřízení několika kněžských míst. Roku 1403 předali kapli tři hejtmané bratrstva českému univerzitnímu národu.¹²⁹ Kaple sehrála důležitou roli i v období Čech husitských. Roku 1411 dal král Václav IV. z věže při kapli vyhlásit konfiskaci statků duchovenstvu a roku 1416 patřila kaple k jednomu z míst, kde bylo podáváno pod obojí a na věži připevněn kalich. Na velmi zajímavý pramen ke kapli Božího těla upozornil M. Polívka. Jedná se platy vložené do desk zemských pro kapli v letech 1407–1413, mezi nimiž nacházíme především jména drobné mimopražské šlechty. V roce 1420 byl právě z Kaple vyhlášen program boje proti císaři Zikmundovi. Snad nejvýznamnějším počinem bylo vyhlášení kompaktát roku 1437, kdy byly vytesané desky s textem kompaktát připevněny na zdech kaple. Odkazy směřované Kapli, kterých bylo 14 pocházejí z let 1460–1496, přičemž

¹²⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 67a, 1463.

¹²⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 104a, 1461. Martin domu Štěstí sepsal ještě jeden testament fol. 96a, 1463, v němž učinil opět velkorysý odkaz kostelu sv. Trojice, mimo jiné i na školu, bude-li při něm zbudována.

¹²⁸ Ke kapli Božího těla Růžena BAŤKOVÁ a kol., *Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 1998, s. 87–88; Kamil KROFTA, *Nové zprávy o někdejším kostele Božího Těla v Praze*, Method 28, 1902, s. 108–109; Kateřina KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae, Karel IV. a Řím*, Praha 2006; Hana PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000, s. 16; Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze (Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době)*, FHB 5, 1983, s. 95–118.

¹²⁹ F. EKERT, *Posvátní místa II*, s. 481–487.

kromě odkazu z roku 1460 se odkazy seskupují do roku 1485 a 1495, jejich výše dosáhla 41 kop grošů a převážně byly určeny na opravu kaple.

Posledním z novoměstských kostelů, o kterém se zmíníme v našem výčtu je kostel **sv. Mikuláše v Podskalí**. Stával na rohu Rašínova nábřeží¹³⁰ a Dřevné ulice, na jeho místě byl postaven dům (dům čp. 383), který vzal za své při asanaci Podskalí. Podací právo ke kostelu sv. Mikuláše náleželo vyšehradskému děkanovi. Poté, co se někdejší farní kostel sv. Kosmy a Damiána stal klášterním, byla osada přiřazena ke kostelu sv. Mikuláše. Ekert uvádí poslední známé faráře Jana ze Kšel (do roku 1411) a Pavla (1410), Tomek neuvádí jména žádná.¹³¹ Podle Ekerta zanikla po husitské revoluci svatomikulášská fara a osadníci byli podřízeni klášteru Na Slovanech. Třináct odkazů novoměstských testátorů z let 1439–1532 zhodnocené částkou 29 kop grošů nepodporují teorii o zániku kostela.

Tabulka č.4 - Odkazy kostelům na Novém Městě pražském mezi léty 1434–1533

Kostel	1434–1455	1455–1494	1495–1533	Počet odkazů celkem
kaple Božího těla	–	7	7	14
sv. Jindřich	41	98	90	229
sv. Kliment na Poříčí	4	21	22	47
sv. Lazar	1	25	22	48
sv. Michal v Opatovicích	15	45	31	91
sv. Mikuláš v Podskalí	2	4	7	13
sv. Petr na Poříčí	28	67	25	120
sv. Štěpán na Rybníčku	48	117	52	217
sv. Trojice	-	20		20
sv. Václav na Zderaze	16	39	33	88
Sv. Vojtěch v Jirchářích	13	28	22	63
sv. Vojtěch v Podskalí	10	17	6	33
Celkem	178	488	317	983

¹³⁰ F. EKERT, *Posvátní místa II*, s. 497 – 499.

¹³¹ F. EKERT, *Posvátná místa II*, s. 498.

**Tabulka č. 5 - Odkazy kostelům na Novém Městě pražském
v peněžních částkách (v kopách grošů)**

Kostel	1434–1455	1455–1494	1495–1533	Celkem
Kaple božího těla	-	14	26	40
sv. Jindřich	130	520	427	1077
sv. Kliment na Poříčí	6	163	76	245
sv. Lazar	1	23	41	65
sv. Michal v Opatovicích	71	195	155	421
sv. Mikuláš v Podskalí	6	15	8	29
sv. Petr na Poříčí	69	299	103	471
sv. Štěpán na Rybníčku	106	582	251	940
sv. Trojice	-	71		71
sv. Václav na Zderaze	54	202	192	448
sv. Vojtěch v Jirchářích	15	152	152	319
Sv. Vojtěch v Podskalí	11	105	41	157
Celkem	469	2341	1472	4282

Mimo teritorium Nového Města putovalo nejvíce odkazů do sousedního Starého Města. Zbožné odkazy směřovaly těmito sedmi kostelům - do Betléma, sv. Haštalovi, sv. Havlovi, sv. Jiljí, sv. Linhartovi, sv. Martinovi a P. M. před Týnem (viz tabulky č. 4 a 5). Do roku 1455 zaznamenáváme 21 odkazů, které představovaly částku 34 kop grošů. Jednou tolik odkazů - 42 - připadá na léta 1455 – 1494 byly zhodnocené částkou 175 kop grošů, v posledním sledovaném období zaznamenáváme 36 odkazů v hodnotě 175 kop grošů. Při pohledu na rozdělení odkazů zjišťujeme, že po Lipanech téměř přestává fungovat fenomén Betlémské kaple, v jejíž prospěch zaznamenáváme do roku 1455 tři odkazy, v pozdějším období pět odkazů.¹³² Podobně malý počet odkazů získal i hlavní svatostánek kališníků kostel P. Marie před Týnem (deset odkazů) a tyto odkazy je nutné připsat spíše na vrub charismatické postavě Jana Rokycany, než kostelu samotnému. Suverénně nejvíce odkazů – 55 – získal na Starém Městě kostel sv. Martina ve zdi, což bylo dáno zejména jeho polohou na hranici Nového a Starého Města. Na Malé Straně získal tři odkazy kostel sv. Mikuláše a mimo všechna tři pražská města směřovalo 27 odkazů a částka 122 kop grošů.

Tabulka č.2 - Odkazy kostelům na Starém Městě pražském

Kostel	1434–1455	1455–1494	1495–1533	Počet odkazů
Betlém	3	2	3	8
Sv. Haštal	1	1	3	5
Sv. Havel	1	8	6	15
sv. Jiljí	2	1	-	3
sv. Linhart	1	-	-	1
sv. Martin ve zdi	12	23	20	55
P. Marie před Týnem	-	6	4	10
Celkem	20	41	36	97

**Tabulka č. 3 - Odkazy kostelům na Starém Městě pražském v peněžních částkách
(v kopách grošů)**

Kostel	1434-1455	1455-1494	1495–1533	Suma celkem
Betlém	6	11	3	20
Sv. Haštal	1	1	4	6
Sv. Havel	1	14	31	46
sv. Jiljí	4	-	-	4
sv. Linhart	1	-	-	1
sv. Martin ve zdi	20	130	126	276
P. Marie před Týnem	-	19	11	30
Celkem	33	175	175	383

¹³² Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1893, s. 96. V roce 1428 se z Betlémské kaple stalo centrum Betlémské farnosti, která nahradila dosavadní farnost sv. Filipa a Jakuba.

III/4 ZÁDUŠÍ

Dostáváme se také k odkazům na tzv. záduší.¹³³ Podle Ottova slovníku naučného jde „o majetkové věnování pro spásu duše, hlavně nadání neb odkaz ve prospěch chrámů a církevních ústavů“. Záduším ale můžeme rozumět také zádušní jmění, tedy veškeré movité i nemovité jmění kostelů, klášterů, špitálů,¹³⁴ beneficií, kapitul či biskupství. V užším slova smyslu také jmění vyhrazené na opravy a stavbu kostela a mešní provoz. podléhající laické správě.¹³⁵ V neposlední řadě se záduším může rozumět také vlastní církevní osada čili farnost. V případě 57 odkazů na záduší v testamentech se jedná o odkazy věnované za spásu duše, ale také o odkazy majetkové. Samozřejmě i v těchto odkazech můžeme rozlišit jemné nuance. Někdy se jedná o odkaz symbolický, jindy o hmotný (kalich, peníze, vinice, dům, úroční plat apod)

O špitálním záduší špitálu naproti sv. Ambrože na vsích Kunice a Čelechovice se píše v testamentu Ondřeje Štuka z Kamenice, v testamentu Kristiny od hřebenů pak o záduší špitálu pod Vyšehradem v Tuklacích. O záduší ve spojitosti s pohřbem a věcmi za duši se zmiňuje Anna Zdychová, sladovník Blažek či Petr Němec. Kostelnímu záduší je věnován odkaz vinice od Zdeňka zahradník. Dům odkázala záduší světským i duchovním osobám Anna, vdova Lekše pasíře. Peníze chudým na záduší odkázala Margareta lékařka. Mika ze Mstětic zase potvrzuje záduší P. M. Sněžné 1 kopu úroku na dědině Jarkovské v Mstěticích vedle rybníčka, které dal jeho děd Jan Tlesk a kněží se mají modlit za spasení jejich duší. Novoměstský rychtář Janek Stříbrný z Rataj se ve svém testamentu zmiňuje o zádušních penězích zderazského kláštera, které odkázala Alžběta Trubačová. Mikuláš řeč. Mráček odkázal k záduší tři masné krámy na nákup sukna. Dům s břehem a Karlovou lázní odkázal záduší kostela sv. Václava pod Zderazem plavec Jan řeč. Vladyka. Prosbu o konání milosrdných skutků na záduší a předkům vyslovil například Jakub Srb, Matěj Nosek či Lída Jaroška.

Vzhledem k tomu, že se v pohusitské době uplatňovali při správě církevního záduší laikové, začaly být zaváděny úřední zádušní knihy po vzoru městských knih.¹³⁶ Pro české a pražské prostředí se ovšem zádušní knihy do roku 1526 dochovaly jen v šesti

¹³³ K záduší naposledy Blanka ZYLINSKÁ, *Záduší*, in: Facta probant homines, Sborník příspěvků k jubileu prof. Zdeňky Hledíkové, (ed.) Ivan HLAVÁČEK a Jan HRDINA, Praha 1998, s. 535–547.

¹³⁴ Ke špitálnímu záduší Pavel BĚLINA, *Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové (s edicí „Knihy zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411“)*, FHB 3, 1981, s. 77–102.

¹³⁵ K tomu Blanka ZYLINSKÁ, *Utrakvistická církevní správa a možnosti jejího studia*, in: Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku, Praha 1999, s. 50.

¹³⁶ Tamtéž.

městech.¹³⁷ V několika dalších městech se pak zachovaly zápisy o zádušním hospodářství, které byly vepsány do městských knih.¹³⁸ Stejně zřídka doloženým pramenem jsou kostelní počty, z nichž nejstarší pocházejí z Jičína¹³⁹ začínající v roce 1431 a pak knihy tří kostelů v Kutné Hoře. O tom, jak vypadalo hospodaření záduší ve středověku si lze udělat nejlepší představu hlavně z knihy záduší kostela sv. Jakuba v Jičíně. Zádušní počty obsahují příjmy a vydání, psané většinou příslušným kostelníkem, přičemž kupříkladu mezi léty 1431–1437 bylo nejvíce peněz vydáno na opravu kostela.¹⁴⁰ Součástí zádušní knihy je podobně jako u staroměstské kostela sv. Mikuláše také inventář kostela (Francek jej označuje termínem soupis bohoslužebných předmětů), resp. celkem pět soupisů. Nejstarší inventář je z roku 1432, nejmladší pak z roku 1508. Z předmětů se jedná o tradiční věci – kalichy, roucha, knihy, monstrance, ubrusy apod. Třetím okruhem zápisů jičínských jsou pamětní zápisy týkající se darů bohoslužebných předmětů a odkazů nemovitých a peněžních. V malé míře se pak v knize nacházejí zápisy běžné správy – např. volby kostelníků.¹⁴¹ Kostelníci byli voleni městskou radou a střídali se pravidelně ve funkci, většinou šlo o její členy. Faráři a kaplani kostelů se podrobovali jejich rozhodnutí, zejména těch týkajících se financí. Jednou ze vzácně dochovaných zádušních písemností je účet táborských kostelníků z let 1509–1510 čítající šest folií, který vydal a rozebral R. Tecl.¹⁴² Zajímavé je, že v táborském účtu převažují výdaje provozního charakteru – např. na výkrm prasat, vaření piva, výdaje za praní prádla.¹⁴³

Nejstarší pražská dochovaná kniha register záduší sv. Mikuláše rkp. 1665 je až z let 1497–1533.¹⁴⁴ Tato kniha je významná také tím, že její součástí je nejstarší pražský farní kostelní inventář, o němž bude pojednáno na jiném místě. Podací právo ke kostelu sv. Mikuláše měla významná staroměstská měšťanská rodina Olbramoviců, po husitské

¹³⁷ Tamtéž, s. 51. Zádušní knihy se dochovaly v Ústí nad Labem (1438–1473), Uherském Hradišti (1454–1469), Kaplicích (1475, 1514–1562), na Starém Městě pražském – sv. Mikuláš (1497–1533), Kaňku (1511–1519, 1519–1542) a Modřicích (1516–1568).

¹³⁸ Tamtéž, s. 51.

¹³⁹ Knihu záduší kostela sv. Jakuba Většího z let 1431–1508, znovu objevil archivář J. Francek v roce 1977. K tomu Jindřich FRANCEK, *Úřad kostelníků v Jičíně a jejich kniha záduší z let 1431–1508*, SAP XXXI, 1981, s. 75–104.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 96.

¹⁴¹ Ke kostelníkům Rostislav NOVÝ, *K sociálnímu postavení kléru v Čechách v době předhusitské*, Sborník historický 9, 1962, s. 156–157; Rudolf TECL, *Církevní správa a náboženské poměry v Táboře během druhé poloviny 15. a na počátku 16. století (S edicí účtu táborských kostelníků z let 1509–1510)*, Tábořský archiv 10, 2000–2001, s. 279.

¹⁴² R. TECL, *Církevní správa*, s. 254–266.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ K tomu Josef TEIGE, *Základy starého místopis II*, s. 97–103.

revoluci se stal kostel vlastnictvím osady, tedy záduší. Podobně jako v Jičíně se můžeme ze svatomikulášské knihy dozvědět, že v roce 1497 vykonávali úřad kostelníků Marek, Penízek, Lukáš z Kostečné ulice a Duchek ostrožník. Na rozdíl od Jičina, ale u sv. Mikuláše vykonávali úřad kostelníci čtyři.¹⁴⁵ Díky staroměstským rukopisům ale známe i jména kostelníků předchozích, např. kolem roku 1450 byli kostelníky Wolf kramář, Ocásek platněř, Jakub, syn Bradáčův a Martin od tří andělů.

Zlomek zádušních písemností se dochoval pro kostel sv. Valentina, které využil J. Teige, ale jejich těžiště leží mimo námi zkoumané období.¹⁴⁶ Doloženy máme také účty záduší kostela sv. Haštala¹⁴⁷ rkp. 7946 z let 1523–1554 a příjem záduší týnského a sv. Benedikta rkp. 1545 z let 1506–1614.

Co se o kostelnících dovídáme z knihy testamentů? Zmínek není mnoho, ale za pozornost stojí zejména kvůli absenci středověkých zádušních knih kostelů a špitálů. Nejvíce zmínek o kostelnících máme ke kostelu sv. Vojtěcha. Díky testamentu Mikuláše z domu Havléřova známe jména kostelníků u sv. Klimenta v roce 1481 Mařika Piva a Prokopa Larvy, kterým testátor půjčil 6 k. gr. m., které jim odkázal.¹⁴⁸ Vdova Lidmila vcelku striktně ve svém testamentu odkazuje kostelu sv. Vojtěcha peníze prostřednictvím svého dědice Jana Mautvičky, kterého pak kostelníci doslova již nemají obtěžovat.¹⁴⁹ Možná toto vyjádření naznačuje, že kostelníci se ne vždy počínali právě vybíravě. Jisté indicie od spojení s kostelním záduším, možná s úřadem kostelníka, najdeme v testamentu Václav od strak, kde uvádí, že má u sebe 17 k. gr. kostelních peněz sv. Vojtěcha pod Zderazem, které mají být vráceny¹⁵⁰ nebo v testamentu Václava Hracha, jenž přikazuje dát pánům na radnici 7 k. gr. kostelních peněz.¹⁵¹ Dorota Šatolupkova přikazuje, aby stůl z její světnice a cínovou konev vzali kostelníci od sv. Vojtěcha do domu farářského.¹⁵² Někteří testátoři využívají kostelníky jako vykonavatele svých zbožných přání – např. Svata určuje, aby kostelníci od sv. Štěpána

¹⁴⁵ K záduší naposledy Blanka ZYLINSKÁ, *Záduší*, in: *Facta probant homines*, s. 535–547.

¹⁴⁶ V poslední době se záduším sv. Valentina zabývá Pavel B. Kůrka, „*Tu, kdež nyní slove u sv. Valentina na Rynečku*“ – *Dějiny a místopis kostela a farnosti sv. Valentina Starém Městě pražském*, PSH 33, 2005, s. 109–180; TÝŽ, „*Urozenost, ctnost, krása i umění. Za nic nestojí, když peněz není*“, *Správa a majetek záduší kostela sv. Valentina na Starém Městě pražském v raném novověku*, PSH 34, 2006, s. 93–126.

¹⁴⁷ Ke sv. Haštalovi např. Světlana KRŠÁKOVÁ, *Poznámky k místopisu a dějinám farní osady svatohaštalské*, Staletá Praha XVI, 1986, s. 63–74.

¹⁴⁸ AMP, rkp. 2094, 1481, fol. 258b.

¹⁴⁹ AMP, rkp. 2094, 1484, fol. 290b.

¹⁵⁰ AMP, rkp. 2094, 1463, fol. 90a-b.

¹⁵¹ AMP, rkp. 2094, 1483, fol. 281a.

¹⁵² AMP, rkp. 2094, 1490, fol. 318b.

koupili hrách a dřevo žákům.¹⁵³ Kostelníci v témže kostele mají podle přání radní Jana od mečů vybírat úrok z vinice.¹⁵⁴ Pokyn kostelníkům u sv. Klimenta prostřednictvím svého testamentu dala i Dorota Larvová. Měli nechat kostel vytáflowat od jednoho konce do druhého, ozdobit dva oltáříky, pořídit ubrusy a korouhve, která měla nosit pacholata.¹⁵⁵ Poslední známé pokyny se týkají kostela sv. Jindřicha. Podruh Blažek je pověřil aby vybírali 12 k. gr. m. na víno k službě boží, až do vypršení té sumy.¹⁵⁶ Švec Matouš je zase pověřil, aby koupili tamějším žákům nějaký plat ke stravě.¹⁵⁷

¹⁵³ AMP, rkp. 2096, 1448, fol. 163a-b.

¹⁵⁴ AMP, rkp. 2096, 1454, fol. 226a-b.

¹⁵⁵ AMP, rkp. 2095, 1505, fol. 198b-199a.

¹⁵⁶ AMP, rkp. 2095, 1507, fol. 211a-b.

¹⁵⁷ AMP, rkp. 2095, 1508, fol. 208b.

III/5 ODKAZY NA STAVEBNÍ ÚPRAVY KOSTELŮ A KOSTELNÍ POTŘEBY

Nejprve si povšimněme odkazů finanční hotovosti, které se bezprostředně dotýkaly samotné budovy kostela a jeho zařízení. Na výstavbu (tzv. dílo), stavební opravy, úpravy a vnitřní výzdobu kostelů byla prostřednictvím 155 testátorů odkázána celková částka 642 kop grošů č. (viz tabulka č. 1). Suverénně největší sumy byly investovány do oprav a na tzv. dílo, ostatní stavební práce, např. budování krovu, střechy a oken jsou zastoupeny v mizivém počtu. Díky odkazům můžeme vysledovat stavební úpravy jednotlivých kostelů, konkrétní údaje budou uvedeny u jednotlivých farních kostelů.

Tabulka č. 1 - Stavební práce na kostelech a klášterech v letech 1434–1533

Druh práce	množství odkazů	peněžní částka
dílo	50	119
krov	5	38
okna	4	6
oprava	91	445
zákristie	1	9
zvonice - stavba	4	25
Celkem	155	642

Co do počtu jsou nejvíce zastoupeny odkazy na kostelní potřeby, na něž poukázalo 315 testátorů, tedy mnohem více než stavební úpravy, i když na stavební úpravy bylo vydáno více peněz, obrazně řečeno vítězí kámen jako trvalejší a hmatatelnější svědek času, který tak snadno nepodléhá zničení a opotřebování.

Vybavení středověkých kostelů zatím nebyla věnována patřičná pozornost, do jisté míry způsobená roztržitostí pramenů. Dostatečně znám je soupis kostelního pokladu chrámu sv. Víta, ovšem pro potřeby výzkumu běžného středověkého farního kostela se jaksi nehodí. Jako vzácnost se nám tedy může jevit pro pozdně středověkou Prahu ojedinělý inventář farního kostela svatého Mikuláše na Starém Městě pražském z roku 1497, který nám může posloužit jako modelový příklad i pro ostatní kostely.¹⁵⁸ Nynější barokní dominanta Staroměstského náměstí měla svého významného středověkého předchůdce. Kostel sv. Mikuláše byl po Panně Marii před Týnem druhým

¹⁵⁸ K tomu AMP, rkp. 1665, fol. 1- 4. Inventář vydal jako první Josef TEIGE, *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620)*, Díl II, Praha 1916, s. 97–99; Kostelem sv. Mikuláše se zabýval také Josef OPATRŇÝ, *Záduší kostela sv. Mikuláše na Starém Městě pražském*, diplomová práce, katedra PVH FF UK, Praha 1957. Naposledy se danou problematikou zabýval Michal DRAGOUN, *Vybavení*

nejvýznamnějším staroměstským kostelem a své působíště zde našli i významní předhusitští kazatelé Jan Milič z Kroměříže a Matěj z Janova. Koncem devadesátých let 14. století působil v kostele kanovník Mikuláš Puchník. Čtyři folia inventáře kostela se pro nás stávají cenným svědectvím díky němuž si můžeme učinit představu o vybavení farních kostelů v pozdně středověké Praze.

Soupis lze rozdělit do několika okruhů. Nejprve je to okruh liturgického oděvu. Jeho nejreprezentativnější součástí bylo svrchní roucho kněze označované v pramenech jako ornát či kasule. Ve výbavě kostela lze napočítat 23 ornátů, přičemž dalších 16 ornátů bylo se seznamu vyškrtnuto, tzn. že byly buď zničeny nebo prodány. Z barevné škály ornátů jmenujme bílou, zelenou, modrou, červenou a šedou, z materiálů pak damašek, aksamit, atlas a taft. V soupisu je vždy uvedeno zda se jedná o ornát bez přípravy nebo se vší přípravou. Těch se vší přípravou nalezneme v mikulášském inventárním soupisu osm a u všech jsou uvedeny údaje o způsobech jejich zdobení s perlami, hvězdami či kříži. Z dalších oděvů používaných při liturgických obřadech můžeme v inventáři napočítat 25 různobarevných (z toho 3 zlaté) dalmatik (liturgický oděv jáhnů). Na seznamu dále můžeme nalézt 29 různobarevných kápí.

Dalším okruhem seznamu jsou předměty nezbytné pro výkon bohoslužby. Z textilií zaujímají první místo ubrusy, z nichž u třiceti není uvedeno bližší určení. Čtyři ubrusy byly určeny na oltář, u jednoho je uveden i název oltáře - Matky boží, dva ubrusy patřily pod monstranci. U některých z ubrusů můžeme nalézt podrobnější popis jeho druhu, např. že jde o ubrus s třepením či bez. V jednom případě zaznamenáváme, že ubrus pochází z Freiburgu. U dvou dalších ubrusů je popsáno jejich zdobení – v jednom případě to byly obrazy ptáků, ve druhém pak obraz patrona kostela – sv. Mikuláše. Z dalších textilií uvedených na seznamu jmenujme pally - čtverce plátna sloužící k přikrytí kalicha, jichž se v kostelním majetku nacházelo třicet osm kusů. Důležitou součástí kostelních potřeb se stal korporál, původně jedna z příkrývek oltáře, později roucho sloužící jako podklad pro kalich a hostii. Kostel sv. Mikuláše měl k dispozici šest korporálů. K bohoslužebnému náčiní musíme přidat také dvě sukničky na kalichy. Mezi textilie bezesporu patřila také tři prostěradla, která zřejmě nebyla bezprostředně používána při bohoslužbě, jelikož u dvou z nich je uvedeno, že jsou určeny na hrob.

kostela sv. Bartoloměje v Plzni v pozdním středověku, Kuděj 1, 1999, s. 3–13; Jindřich FRANCEK, *Úřad kostelníků v Jičíně a jejich kniha záduší z let 1431–1508*, SAP XXXI, 1981, s. 75–106.

První z prostěradel bylo zelené taftové s perlami, druhé kmentové a třetí šeré taftové, přičemž u žádného z nich nebyl uveden účel používání.

Z vlastního bohoslužebnému náčiní se v majetku kostela nacházela pouze jediná stříbrná monstrance. Kalichů nalezneme ve vlastnictví kostela dvacet čtyři, z toho devatenáct stříbrných, dva měděné a jeden pozlacený. K úschově vína a vody pro svátosti oltářní sloužily nádoby zvané ampule. V soupisu zaznamenáváme deset ampulí, z toho dvě stříbrné. Svíců můžeme napočítat čtyřiatřicet a vyrobeny byly z mosazi, cínu a železa. Posledním okruhem, který v inventárním soupisu můžeme nalézt jsou liturgické knihy, z nichž byly v kostelním majetku zapsány čtyři antifonáře, šest misálů, jeden graduál a dva žaltáře.

Porovnáme-li inventární soupis sv. Mikuláše s odkazy na kostelní potřeby v novoměstských testamentech, můžeme přistoupit k zajímavé konfrontaci dvou pramenů, z nichž jeden nám potvrzuje skutečný stav věci a druhý je svědectvím o záměru, který mohl, ale také nemusel být naplněn v praxi. Nutno podotknout, že některé z odkazovaných předmětů pocházely přímo z domácností jednotlivých testátorů, šlo zejména o svíce, postavníky, svícny, kalichy, monstrance či poněkud kuriózně i oltář. O tom, jakým způsobem se tyto předměty dostaly do vlastnictví novoměstských měšťanů se dnes můžeme pouze dohadovat. Je možné, že během husitských válek se některé z kostelních předmětů mohly dostat do rukou obyvatelstva buď díky odcizení či prodejem.

Převedeno do řeči čísel nejvíce odkazů věnovali novoměstští testátoři na osvětlení kostelů, čemž svědčí celkem 101 odkazů vydaných na olej do lamp, vosk, svíce, postavníky (velké svíce) a svícny. Několikrát je zmíněn odkaz na světlo do kostela či lampu před Božím tělem. Na osvětlení kostelů byly většinou odkazovány sumy, které se pohybovaly od půl do jedné kopy, výjimečně také vyšší. V testamentu Doroty Puršové najdeme přání, aby „*tuna oleje byla kúpena a dokud se nevypálí, aby i ve dne i v noci lampa hořela v kostele sv. Jindřicha ku poctivosti Těla božího, aby také půl tuna oleje byla kúpena do kostela Matky boží Sněžné.*“¹⁵⁹ Kříž řeč. Tuleha z Podskalí určil kostelu sv. Vojtěcha v Podskalí „*na olej před tělo boží 20 kop grošů míšeňských, kteréž má platiti Jan Dunda za dům jemu prodaný.*“¹⁶⁰ U Lidmily, vdovy Vitoše olejníka se odkaz výrobku, který rodinu živil, rozumí samo sebou. Lidmila ve svém testamentu rozkazuje,

¹⁵⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 177b, 1449.

¹⁶⁰ AMP, kp. 2094, fol. 340b, 1494.

aby dědicové či držitelé jejího domu dávali „*vždycky každý týden půl libry oleje k kostelu svatého Jindřicha do lampy před boží tělo, buď olej dráh nebo lacin po všechny časy budoucí*.“¹⁶¹ Soukeník Mikuláš Bradatý odkazuje „*jednu kopu do kostela sv. Petra na Poříčí na olej do lampy, aby hořela ku poctivosti těla a krve Pána našeho*.“¹⁶² Petr Tuchlovský vyslovil ve svém posledním pořízení přání, aby jeho manželka stavěla dvě svíce na jeden oltář u sv. Jindřicha, jenž by ve mše hořely a má to činit za čtyři nebo pět let nebo dokud bude živa.¹⁶³ Velkorysý odkaz dvaceti kop m. učinil ve prospěch kostela sv. Petra Jan Prasátko, který poručil, aby z těch peněz bylo uděláno světlo na svícen, který stojí uprostřed kostela sv. Petra.¹⁶⁴

Na druhém místě kostelních odkazů (56), jsou odkazy na víno k službě boží, na něž byly odkazovány peněžní částky, někdy také část vlastní úrody, zpravidla se jednalo o víno červené. Tuto skutečnost můžeme přičíst na vrub významu, kterou věřící přikládali přijímání pod obojí. Václav Vidlák uvádí ve svém posledním pořízení „*rýnský červeného vína, kteréž mám doma, aby rozdali po kostelech k službě boží a zvláště k svatému Michalu do Opatovic*.“¹⁶⁵ Jakub řeč. Srb soukeník odkázal „*k záduší svatého Jindřicha na víno k velebné oběti pána Ježíše Krista pět kop grošů míšeňských*.“¹⁶⁶ Zdaleka největší odkaz na víno učinila vdova po známém radním Matoušovi Škrudovi Kateřina, která odkázala do kostela sv. Václava na Zderaze 50 kop grošů.¹⁶⁷ Vdova po soukeníku Vítovi Zuzana určila zase padesát kop grošů míšeňských „*k svatému Štěpánu na Rybníčku na víno k službě boží rozdílně na každý rok svatého Havla po pěti kopách míšeňských až do vyplnění těch peněz*.“¹⁶⁸

Za symbolickou můžeme pokládat skutečnost, že z bohoslužebného náčiní testátoři nejvíce odkazovaly peníze na zakoupení či zhotovení kalicha – 53 odkazů. V textu testamentů bývá většinou popsáno, zda se jedná o kalich stříbrný či pozlacený a jsou vypsány i další podrobnosti. Jeden z nejbohatších novoměstských měšťanů Václav Cvok popisuje odkazované předměty takto: „*dva kalichy stříbrné pozlacené v jednom sedmnácte lotuov stříbra a druhý za osm kop grošů odkazují k kostelu svatého Petra na*

¹⁶¹ AMP, rkp. 2096, fol. 42a, 1436.

¹⁶² AMP, rkp. 2096, fol. 73a, 1439.

¹⁶³ AMP, rkp. 2095, fol. 194a-b, 1505.

¹⁶⁴ AMP, rkp. 2095, 239b, 1514.

¹⁶⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 109a, 1443.

¹⁶⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 319a, 1491.

¹⁶⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 326a, 1492.

¹⁶⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 320a, 1490.

*Poříčí, kteréžto kalichy již tam mají.*¹⁶⁹ Petr olejník dal k svatému Václavu na Zderaz na kalich dvacet kop grošů.¹⁷⁰ Soukeník Jan Poláček z Poříčí instruuje svou manželku, aby po jeho smrti „*kalich koupila o dvě hřivnu stříbra k kostelu sv. Klimenta na Poříčí, aby ten kalich tu věčně zůstal.*“¹⁷¹ Podobně zřejmě uvažoval i Jíra Mrdal z Poříčí, který si přeje, aby poručníci „*vzali mé stříbro hotové o dvě hřivnu ihned po mé smrti a kázali udělati z něho kalich a dali jej do kostela sv. Petra na Poříčí ve jméno boží za spasení duše mé, předších mých i jiných duší křesťanských.*“¹⁷² Zcela jiné pohnutky přivedly k odkazu kalicha sladovníka Jakuba, který poroučí své manželce, aby „*kalich k témuž kostelu koupila za čtyři kopy grošů, jakož jsme slíbili jej dáti za pozdravení syna našeho svrchupsaného ve jméno boží, a ten kalich, aby věčně při tom kostelu zůstal.*“¹⁷³ Svíčník Matěj přiznává ve svém testamentu vlastnictví mnoha kostelních potřeb, mimo jiné uvádí: „*také mám kalich za třicet kop o pěti hřivnách pozlacený s patenú a s púzdrem.*“¹⁷⁴ Matěj sice kalich neodkázal žádnému z kostelů, zato nám hezky popsal jednu jeho součást – patenu, což byla kruhová plochá miska na hostii, většinou ozdobená vyrytým křížem na okraji, nepatrně přesahující číši, kterou překrývá. Další částí kalicha byla vlastní číše, tzv. kupa (z lat. cupa), uvnitř pozlacená nebo zlatá a nohy s dřikem přerušené zpravidla tzv. ořechem (z lat. nodus).¹⁷⁵

Prostřednictvím testamentu svíčníka Matěje se dostáváme k další oblasti kostelních potřeb, kterou jsou odkazy liturgického oděvu. Matěj vypisuje, že vlastní „*ornát zlatohlavý se dvěma omiraly perlovými*, to buď při manželce mé, když bude chtít dáti k záduší, aby dala.“¹⁷⁶ V testamentech zaznamenáváme v deseti případech odkaz peněz na ornát, třikrát pak obecně odkaz na mešní roucho, přičemž částka vydaná na tyto účely činila 25 kop grošů. Největší finanční příspěvek na liturgický oděv vydal Martin z domu Štěstí, který určil ze svého majetku nově budovanému kostelu sv. Trojice na mešní roucho deset kop grošů.¹⁷⁷ V některých případech bývá odkazováno více kostelních potřeb najednou. Jan řeč. Ptáček prikazuje „*kalich stříbrný o třiceti lotiech a ornát s tú připravú, kteráž k tomu přísluší, to poručníkům poroučím mým*

¹⁶⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 233b, 1455.

¹⁷⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 256a, 1480.

¹⁷¹ AMP, rkp. 2094, fol. 6b, 1455.

¹⁷² AMP, rkp. 2096, fol. 72b, 1439.

¹⁷³ AMP, rkp. 2096, fol. 83a, 1440.

¹⁷⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 318a, 1490.

¹⁷⁵ Oldřich BLAŽÍČEK, Jiří KROPÁČEK, *Slovník pojmů z dějin umění*, Praha 1991, s. 94.

¹⁷⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 318a, 1490.

¹⁷⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 67a, 1461.

*svrchupsaným, aby oni dali ve jménu božím, kdež by se jim najpodobněji udielo.*¹⁷⁸ Hereš, někdejší pekař Václava IV. zase přikazuje, aby „rúcho mešní, ornát, kalich stříbrný pozlacený, knihy Misál a jinú všecknu přípravu, která přísluší k službě mše svaté,¹⁷⁹ byly půjčovány k službě boží.

Z dalších již méně častých zbožných odkazů uveďme například peněžní odkazy na koupi zvonu. Takový odkaz učinila vdova Maruše Řezanková, jenž kostelu sv. Jindřicha dala na zvon třicet kop grošů.¹⁸⁰ Bětko, vdova po barvíři kůží Janu Velikém, určila ve svém odkazu toto: „mám hotových peněz třiceti kop grošů bílých českých, kteréžto odkazuju po své smrti k záduší svatého Klimenta na Poříčí na zvon a k tomu na týž zvon odkazuji ještě čtyřiceti kop grošův míšeňských na domu mém vysazeném na Poříčí za kostelem.“¹⁸¹ Rozbitý zvon v kostele sv. Štěpána na Rybníci zmiňuje Petruše, vdova po Benkovi z Hodkovic a dává čtyři kopy grošů na jeho opravení.¹⁸²

Jedenáct novoměstských testátorů vydalo celkem 80 kop grošů na zakoupení archy do kostelů sv. Jindřicha, sv. Mikuláše, sv. Michala, sv. Štěpána a sv. Vojtěcha v Jirchářích a v Podskalí. Jan řeč. Šalvěje dal na archu ke sv. Vojtěchu v Jirchářích deset kop grošů.¹⁸³ Václav, syn Velíka z Podskalí určil, aby bylo dáno „na archu k svatému Mikuláši v Podskalí deset kop grošů , k svatému Vojtěchu tudíž v Podskalí na archu dvacet kop.“¹⁸⁴

Pětkrát byly peníze odkázány na monstranci, z toho třikrát do kostela sv. Štěpána na Rybníčku, mimo jiné i zásluhou písaře Duchka, v jehož testamentárním zápise se můžeme dočíst toto: „*můj pás od dvanácti nebo od čtrnácti letech stříbra odkazuji na monstranci k svatému Štěpánu, aby za mů duši prosili Pána Boha.*“¹⁸⁵ K určitým kuriozitám náleží odkaz orloje a varhan do kostela sv. Vojtěcha, který učinil Václav z Hrobky, jak ovšem k těmto věcem přišel, zůstává záhadou.¹⁸⁶ Kateřina řeč. Táborka zmiňuje, že Anička Krchovská má vydat peníze na ubrus na oltář, „*kterýž jsem jej schovati dala.*“¹⁸⁷ Ludmila mučnice, rozená Krasková zmocňuje svého syna Tobiáše,

¹⁷⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 44b, 1459.

¹⁷⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 98a, 1442.

¹⁸⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 138b, 1478.

¹⁸¹ AMP, rkp. 2094, fol. 293a, 1490.

¹⁸² AMP, rkp. 2096, fol. 86a, 1440.

¹⁸³ AMP, rkp. 2094, fol. 253a, 1480.

¹⁸⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 279b, 1483.

¹⁸⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 140a, 1446.

¹⁸⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 65b, 1461.

¹⁸⁷ APM, rkp. 2096, fol. 188b, 1451.

aby „*k svatému Štěpánu na Rybníčce ještě kněží pod ním s božím tělem na procesí chodí, dvě kopy grošů.*“¹⁸⁸

Rozbor zbožných odkazů uzavřeme již jen telegrafickým výčtem zbývajících odkazovaných předmětů, z nichž jsou zastoupeny čaloun, koltra, korouhve, lůžkoviny, nádobí, oblečení, plátno, sukno i hospodářská zvířata. Z nemovitostí pak můžeme na stránkách testamentů najít odkazy domů, krámů, mlýnů a vinic.

¹⁸⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 144b, 1464.

III/6 DONÁTORSTVÍ UMĚNÍ

Poměrně nedávno byly objeveny při sondážním výzkumu kostela sv. Štěpána zbytky nástěnných maleb, resp. zlomek výjevu Zvěstování P. Marie. Historiky umění byl výjev datován do doby někdy kolem 1450 a jedná se o jeden z prvních dokladů raného lámaného slohu v pražských nástěnných malbách.¹⁸⁹ Objev této nástěnné malby nás může svádět k myšlence, že donátorem výjevu Zvěstování mohl být některý z novoměstských měšťanů, ovšem vzhledem k absenci pramenů se dnes o podrobnostech jeho vzniku můžeme pouze dohadovat. S donátorstvím zaměřeným na uměleckou výzdobu kostelů se u novoměstských testátorů můžeme setkat velmi vzácně. Zvláště, když až do nedávna bylo husitská epocha považována za období obrazoborecké, pramálo nakloněné umění. S kritikou přílišného uctívání svatých a jejich obrazů přišel již Matěj z Janova ve svých regulích. Historik umění Karel Stejskal uvádí, že v Praze bylo ve 104 svatyních na 500 oltářů, tudíž bylo nemožné, aby oltářníci zvládli u těchto oltářů odsloužit mše.¹⁹⁰ Důchody k daným oltářům dosahovaly podle Stejskala průměrně 8 k. grošů ročně a tyto důchody zatěžovaly především novoměstské řemeslníky.¹⁹¹ Pro námi zkoumané období jsou nejdůležitější názory M. Jana Rokycany. Zejména jeho projev z roku 1417 v kostelu Matky Boží před Týnem bývá považován za impuls k obrazoborectví.¹⁹² K částečnému utlumení obrazoboreckých projevů došlo ve třicátých letech. U Rokycany pak dochází v posunu v uctívání a vzývání svatých a Panny Marie, na rozdíl od táborské strany.¹⁹³ Velmi významným podnětem pro uměleckou tvorbu v Praze, byl zejména krátký Zikmundův pobyt, s nímž souviselo například poslední veřejné ukazování říšských svátostí a ostatků v Kapli božího těla, o němž již byla řeč a také procesí kanovníků a řemeslníků pražských. Samozřejmě s pobytem císaře souvisel i pobyt biskupa Filiberta a dalších papežských legátů, kteří

¹⁸⁹ K výtvarnému umění v době husitské a pohusitské klasická práce Karla CHYTILA, *Antikrist v naukách a umění středověku a husitské obrazné antithese*, Praha 1918. Z novější literatury zejména husitologické sympozium, z něhož byly publikovány příspěvky v Husitském Táboře 8 - Jan CHLÍBEC, *K vývoji názorů Jana Rokycany na umělecké dílo*, tamtéž, s. 39–58; Josef KRÁSA, *Husitské obrazoborectví: Poznámky k jeho studiu*, Husitský Tábor 8, 1985, s. 9–17; Jana NECHUTOVÁ, *Prameny předhusitské a husitské ikonofobie*, tamtéž, s. 29–38; Noemi REJCHRTOVÁ, *Obrazoborecké tendence utrakvistické mentality jagellonského období a jejich dosah*, tamtéž, s. 68; Karel STEJSKAL, *Funkce obrazu v husitství*, tamtéž, s. 19–19–28; V poslední době zejména Milena BARTLOVÁ, *Mistr Týnské kalvárie. Český sochař doby husitské*, Praha 2004.

¹⁹⁰ K. STEJSKAL, *Funkce obrazu*, s. 21.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² J. CHLÍBEC, *K vývoji názorů Jana Rokycany*, s. 39.

¹⁹³ Tamtéž, s. 40.

požadují umístování obrazů Krista, Panny Marie a svatých zpět do pražských kostelů.¹⁹⁴ Tak se tedy můžeme k roku 1436 dočíst ve Starých letopisech, že „*téhož léta při sv. Lucii řádové kostelní začati skrze faráře pražské, v neděli Asperges me, pacem na mši. Tabule malované po oltářích položeny.*“¹⁹⁵ Kutnohorská synoda svolaná v roce 1441 Rokycanou povolila uctívání svatých. Velmi významným byl pro rozvoje výtvarného umění také Rokycanův traktát *Tractatus de existencia corporis Christi* z roku 1443, ve kterém Rokycana obhájí obrazy a sochy Ukřižovaného.¹⁹⁶ S hlavními Rokycanovými myšlenkami se můžeme seznámit zejména v jeho *Postile*, v níž se můžeme dočíst o tom, že obrazy v kostelech nemají odvádět pozornost věřících od úcty k Tělu páně.¹⁹⁷ Podobně bylo zavrhováno uctívání svatých ostatků, protože zatímco ti svatí „*živi jsúce penězi pohrdali, a již pak mrtví přinuceni bývají k žebrání.*“¹⁹⁸ Výzdoba Týnského chrámu není příliš typickým důkazem utrakvistického purismu. Zničená socha Jiřího z Poděbrad či náhrobek Mistra Rokycany a dodnes dochovaný diptych s Pannou Marií a Kristem bolestným.¹⁹⁹ Máme také doklady o tom, jak kněz Jan Poduška roku 1519 dal zavřít a zatarasit tabuli starou a malovanou s Marií řezanou a o rok později kněz Václav bakalář „*kazil obrazy, kteríž byli zůstali po Tábořích, a krucifixy z mšálu vyřezoval.*“²⁰⁰

Táboři uctívání světců v podstatě zavrhovali, Pražané je povolovali, pokud nebylo nepřiměřené. Kult sv. Václava, tedy neděli nejbližší tomuto svátku stanovil Jan Rokycana jako celopražské posvícení. Zákazem posvícení u jiných pražských kostelů hodlal předcházet zbytečnému opíjení. Ve svátečních dnech a nedělích neměli lidé navštěvovat krčmy a holdovat alkoholu. O zobrazování zemských patronů nalézáme jen skromné zmínky, zejména o sv. Ludmile a sv. Václavovi v souvislosti s tím, že přijímali pod obojí.²⁰¹ O úctě Pražanů k sv. Václavovi můžeme najít doklady u Mikuláše Příbrama, který kritizuje Pražany, že Písni svatováclavskou se dožadují jeho pomoci, kteráž ovšem náleží pouze Bohovi.²⁰² Obecně se k uctívání svatých v Praze vyjadřuje Mikuláš z Biskupce takto: „*Vždyť celá Praha na základě učení mistrů pevně zastává*

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 41.

¹⁹⁵ Staré letopisy, s. 128.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 42.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 47.

¹⁹⁸ František ŠIMEK (ed.), *Postila Jana Rokycany*, Praha 1929, s. 329.

¹⁹⁹ J. CHLÍBEC, *K vývoji názorů*, s. 55.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ J. CHLÍBEC, *K vývoji názorů*, s. 54.

²⁰² Tamtéž.

*tohle vzývání svatých a nesnáší ty, kdo jí odporují...*²⁰³ Zároveň Biskupec míní, že falešné zvelebování svatých olupuje Boha o slávu.²⁰⁴

Ve studii J. Pešiny se mluví o nárůstu odkazů na umělecká díla (malby, náhrobky, oltáře), ovšem pro pražské měšťanské prostředí takové doklady k dispozici nemáme.²⁰⁵ Vratislavský kronikář P. Eschenloer psal ve své kronice o tom, jak si pražští měšťané nechávali ve svých domech vymalovat hanlivé obrazy ve snaze zavděčit se Jiřímu z Poděbrad a Janu Rokycanovi.²⁰⁶ Jako konkrétní příklad uvedl strom, s jehož koruny padaly nahé ženy, jež pak chytali do svých rouch papež, kardinálové a biskupové.²⁰⁷

V daleko větší míře nalezneme podporovatele umění například mezi měšťany v katolických městech, např. Kadani.²⁰⁸ Kadaňští kupříkladu odkazovali na nový deskový obraz pro hlavní oltář Panny Marie ve stejnojmenném farním kostele, přičemž v testamentech je uvedeno i jméno malířského mistra zhotovujícího obraz.²⁰⁹ Mariánský deskový obraz „ženy sluncem oděné“ v hodnotě třiceti kop grošů odkázala kostelu Kateřina Stetnerová.²¹⁰ Další odkazy směřovaly na zřizování oltářů²¹¹, sochu Milosrdenství Kristova²¹², výtvarné ztvárnění agónie Kristovy v Getsemanské zahradě²¹³ či vytvoření obrazu Ukřižování s přáním, aby ve spodní části obrazu byli vymalováni Panna Maria, sv. Jan a sv. Longin.²¹⁴ O podobném rozsahu podpory umění si u novoměstských měšťanů můžeme nechat jenom zdát. Soukromých zadavatelů, kteří by prostřednictvím výtvarného umění projevili svou osobní zbožnost a zanechali tak po sobě nesmazatelnou stopu dalším generacím nalezneme na Novém Městě žalostně málo. Doloženy máme pouze čtyři případy. Martin z domu Štěstí odkázal kostelu sv. Petra Poříčí pět kop grošů na malování pašijí nebo umučení božího v tom kostele.²¹⁵ Zlomky nástěnných maleb byly v kostele objeveny v roce 1928, jestli mají nějakou souvislost s odkazem Martina se nám ovšem dnes podaří prokázat jen ztěží.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Jaromír PEŠINA, *Studie k malířství poděbradské doby*, Umění 7, 1959, s. 206.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 202.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 202. Srv. K. CHYTIL, *Antikrist*, s. 192.

²⁰⁸ K tomu Petr HLAVÁČEK, *Kadaňská městská kniha jako pramen k dějinám gotického umění, Gotické sochařství a malířství v severozápadních Čechách*, Ústí nad Labem 1999, s. 155 - 163.

²⁰⁹ P. Hlaváček, *Kadaňská*, s. 156.

²¹⁰ P. Hlaváček, *Kadaňská*, s. 156.

²¹¹ P. Hlaváček, *Kadaňská*, s. 157.

²¹² P. Hlaváček, *Kadaňská*, s. 157.

²¹³ P. Hlaváček, *Kadaňská*, s. 157.

²¹⁴ P. Hlaváček, *Kadaňská*, s. 161 - 162.

²¹⁵ AMP, rkp.2094, fol.95b-96b, 1463.

Roku 1461 odkazuje Martin z Poříčí sedm kop grošů na malování kostela sv. Trojice v Podskalí. Máme sice k dispozici zmínky o fragmentech gotických maleb u portálu vedoucího do sakristie, avšak situaci značně stěžuje barokní přestavba kostela. Máňa Vožická odkazuje roku 1455 částku deseti kop grošů kostelu sv. Michala v Opatovicích rovněž na malování, ovšem dnes doklady o malbách v tomto kostele k dispozici nemáme.²¹⁶ Jakub Kolmský odkázal roku 1460 částku sedmi kop grošů kostelu sv. Jindřicha, kde má být pochováno jeho tělo a namalována boží muka a obraz svatého Václava, pro kostel sv. Jindřicha dnes doklady o malbách nemáme k dispozici.²¹⁷ Čtyřikrát se v testamentech pořízených kolem roku 1500 objevuje odkaz na jeruzalém u sv. Jindřicha, jednou pak u sv. Štěpána. Co přesně v dobové terminologii jeruzalém znamenal, jsem nezjistila ani po konzultacích s historiky umění. Domnívám se, že mohlo jít o kapli, resp. jakousi symbolickou podobu posvátného města.

V neposlední řadě je zajímavá otázka dvou „obecních zakázek“, roz. soch Bolestných Kristů zhotovených pro zasedací síně Staroměstské a Novoměstské radnice zhotovil tzv. Mistr Týnské kalvárie. Jejich původní datování bylo mezi léty 1410–1420, M. Bartlová je pak posunula až do roku 1410.²¹⁸

²¹⁶ AMP, rkp.2094, fol.66b-67a, 1461 a rkp. 2096, fol. 232a-b, 1455.

²¹⁷ AMP, rkp.2096, fol. 137a, 1446.

²¹⁸ K tomu M. BARTLOVÁ, *Mistr Týnské kalvárie*, c. d.

III/7 ODKAZY KLÁŠTERŮM

Vznik většiny novoměstských klášterů je spojen se jménem Karla IV., jenž založil kláštery Na Slovanech, P. M. Sněžné, sv. Karla, sv. Ambrože, sv. Kateřiny či P. Marie na Trávníčku. Bohužel mnoho z těchto klášterů bylo poničeno během husitské revoluce, protože právě ničení klášterů bylo jedním z nejhmatatelnějších důsledků husitské revoluce.²¹⁹

*„Pobízení k tomu kněžími, bořili pak kláštery – nejprve Kartouzy..., pak pobořili Břevnov, Strahov..., klášter u sv. Tomáše na Malé Straně, u Matky boží konce mostu, u sv. Klimenta na Starém Městě, u sv. Benedikta, u sv. Marie Magdaleny, na Karlově, u sv. Ambrože, u sv. Kateřiny, na Zderaze, u sv. Františka, u Matky boží na Botiči.“*²²⁰

Pro lepší orientaci se podívejme na stav pražských klášterů během husitské revoluce a krátce po ní. Zaměříme se nejenom na kláštery novoměstské, ale i staroměstské, protože finanční odkazy novoměstských testátorů byly adresovány klášterům v obou městech. S trochou nadsázky bychom mohli říct, že novoměstští obyvatelé nejprve kláštery více či méně aktivně pomáhali ničit, aby je o pár let později zase pomáhali obnovovat. Po výbuchu husitské revoluce se většina klášterů stala cílem útoků rozvášněného davu. Mezi první kláštery, které utrpěly roku 1419 zkázu patřil klášter sv. Tomáše na Malé Straně, po bitvě na Žižkově Táboři pobořili zderazský klášter na Novém Městě a klášter sv. Klimenta na Starém Městě. Mezitím byly více či méně zničeny také další novoměstské kláštery. Na klášter sv. Kateřiny zaútočily rozvášněné táborské ženy. Zničeny byly dále kláštery sv. Ambrože a sv. Karla, zatímco kláštery sv. Jakuba či sv. Anežky na Starém Městě zůstaly ušetřeny.²²¹

Po Lipanech se začal klášterní život v pražských městech velice pomalu obnovovat. Klášter sv. Ambrože vznikl v roce 1355, kdy sem Karel IV. přivedl ambrosiánskou větev benediktinů jako připomínku své korunovace železnou langobardskou korunou.²²² Po husitské revoluci zůstával v sutinách až do roku 1461, kdy městiště kláštera postoupil král Jiří z Poděbrad františkánům - observantům (tzv. bosákům). Svou činnost vystupňoval řád, o jehož rozšíření v Čechách se zasloužil proslulý Jan Kapistran, za

²¹⁹ Ke klášterům *Encyklopedie českých klášterů*, (ed.) Pavel VLČEK, Petr SOMMER, Dušan FOLTÝN, Praha 1997.

²²⁰ *Ze starých letopisů*, s. 58–59.

²²¹ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 125–126.

²²² *Encyklopedie českých klášterů*, s. 491.

vlády Vladislava Jagellonského, kdy se hlavním terčem bosáků stali vyznavači kalicha. Roku 1483 si sice bosáci vystavěli nový klášter, ten však vzal za své ještě téhož roku při pražské bouři. Bosáci pak z Prahy nadobro odešli, pozemek se dostal do světských rukou a roku 1539 přešel k záduší sv. Jindřicha.²²³ Odkazy novoměstských měšťanů tomuto klášteru pocházejí z let 1460–1483 a jejich prostřednictvím bylo zapsáno na opravy kláštera 44 kop grošů.

Zderazský klášter křížovníků – strážců Božího hrobu vznikl již v první polovině 12. století. Po vzniku Nového Města pražského se klášter, který stál za hradbami začlenil do prostoru Nového Města, takže jeho jedna část bezprostředně sousedila s domy tvořícími východní frontu novoměstského Rynku. Zderazští křížovníci se vrátili zpět do vypáleného kláštera snad někdy kolem roku 1440 ze svého azylu ve slezské Nise, ovšem bez majetkové základny.²²⁴ Křížovníci se dočkali jisté podpory novoměstských konšelů, kteří jim pomáhali získat zpět jejich majetek. Zderazský probošt Petr (1438–1442) se za pomoc odvděčil novoměstskému rychtáři Jankovi Stříbrnému postoupením klášterní zahrady za jeho domem. Purkmistr Pavel z Dětrichovic upustil od práva na misál, který si vypůjčil z majetku kláštera, a který měl v úschově Johan Rotlevův. Roku 1443 zaznamenáváme v odkazu Něty, vdovy Maříka Ješnického podrobný popis navrácení někdejší vinice zderazského kláštera. V testamentu se píše: „*Vinici kněží zderazských, kterůž sem tato léta s mužem mým svrchupsaným kupuvší držala, té vinice i se dnem i se vším příslušenstvím pustúpila sem před purkmistrem i před konšely kněžím zderazským nadepsaným a v jich moc tu vinici navrátila ve jméno božie, aby týž kněží platili z té vinice každý rok jednu kopu grošů kostelu svatého Petra na Poříčí na opravenie téhož kostela až do krále v Čechách budúciho a niž dále. A když král v české zemi bude, aby toho platu prázdni byli a ta vinice, aby při klášteru zderazském svobodna zuostala bez překážky.*“²²⁵ O neutěšené finanční situaci kláštera svědčí fakt, že roku 1450 byl probošt Mikuláš (1450) nucen prodat za 43 kop grošů vápenici pod Zderazem.²²⁶ Probošt Pavel (1467–1475), působil v diplomatických službách u krále Jiřího z Poděbrad, který se proboštovi odvděčil za dobré služby darováním domu na Novém Městě a vinice nad Nuslemi.²²⁷ Prodej či pronájem domků poblíž areálu

²²³ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 139–140.

²²⁴ *Encyklopedie českých klášterů*, s. 558–561.

²²⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 120a, 1443.

²²⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 147–149.

²²⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 148.

zderazského kláštera byl asi běžnou záležitostí, protože máme doloženy ještě dva případy z pozdější doby, navíc jeho poloha u Rynku se k tomu přímo nabízela. Za opata Pavla, který byl zároveň také proboštem kostela pražského, prodal roku 1496 klášter domek se zahrádkou v ohradě klášterské, zv. stará škola Petru Trubačovi a jeho ženě Martě s právem vlastnit jej pouze do smrti a s povinností platit každý rok 2 groše na štědrý den do výše pěti kop grošů. Noví nájemníci dostali svolení domek opravovat, ale nesměli dům bez povolení probošta pronajímat podruhům.²²⁸ O koupi domku u staré školy vedle slepé pekařky Aničky, se jednalo také v roce 1507, kdy Jan ze Švamberka, nejvyšší převor řádu jeruzalémského, potvrdil jeho prodej Martinovi řeč. Pastouška a jeho manželce Anně. Podmínkou byla opět platba proboštovi zderazskému, s jehož svolením mohli vlastníci dům prodat či zastavit.²²⁹ Odkazy pěti pražských měšťanů pocházejí z rozmezí let 1439–1483. Zderazským křížovníkům odkázali novoměstští měšťané částku 109 kop grošů, přičemž převážnou část této částky představoval odkaz sta kop grošů od vdovy Doroty Žiglové na opravu kláštera.²³⁰

Klášter servitů P. Marie nad Botičem (u kostela Zvěstování P. Marie na Trávničku, Matky boží na Botiči) byl pod Vyšehradem vybudován v roce 1360 opět zásluhou Karla IV. V době husitské revoluce jej díky jeho výhodné poloze využili husité jako kryté stanoviště palných zbraní, z nichž odstřelovali nedaleký Vyšehrad. Od roku 1434 se tu opět usídlili servité. O přízni novoměstských měšťanů svědčí osm odkazů, které zahrnují celkovou částku 17 kop grošů, přičemž tato suma byla určena především na obnovu klášterního kostela, který byl v 90. letech 15. století nově zaklenut.²³¹

Téměř shodný počet odkazů získaly oba nejvýznamnější novoměstské kláštery - klášter Panny Marie Sněžné (31 odkazů) a klášter sv. Karla (30 odkazů). Karmelitánský klášter P. M. Sněžné, jedna z nejvýznamnějších karlovských staveb, z něhož později vzešlo revoluční hnutí vedené knězem Janem Želivským, jehož stoupenci byli karmelitáni vyhnáni. Karmel se dostal do správy obce, která ho rozprodávala. V konci revolučních bojů mezi Starým a Novým Městem byla zničena kostelní věž. Karmelitáni se vrátili zpět v roce 1435 a klášter se opět vrátil k běžnému provozu. Finanční odkazy zhodnocené sumou 75 kop grošů pocházely především z období do roku 1445 a byly určeny především na obnovu kláštera. Z těchto odkazů se vymyká odkaz Miky ze

²²⁸ AČ VIII, s. 515.

²²⁹ Tamtéž, s. 541.

²³⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 286a-287a, 1483.

²³¹ *Encyklopedie českých klášterů*, s. 571–572.

Mstětic, který roku 1458 poroučí toto: „*kněží od Matky boží Sněžné mají spravedlivého úroku jednu kopu grošů tudíž ve Mstěticích na dědině někdy Jarkovské vedle rybníčka, kterůž jest jim dal jim na zádušie Jan Tlesk, dobré paměti děd náš, aby toho úroku požívali s radí poručníka mého.*“²³² Nicméně obnovitelské nadšení nemělo dlouhého trvání, neboť klášter se stal cílem útoků během pražského povstání roku 1483 a karmelitáni se vrátili zpět až roku 1492.²³³

Patrně nejreprezentativnější stavbou plně spjatou s Karlem IV. byl klášter sv. Karla augustiniánů kanovníků, o jehož významu napovídala již sama poloha vysoko nad městem a jedinečná architektura připomínající cášskou korunovační kapli. Během husitské revoluce zůstal klášter opuštěn a řeholníci se sem vrátili v roce 1437, kdy proběhly opravy, o čem svědčí i naše odkazy.²³⁴ Ve prospěch kláštera sv. Karla byla prostřednictvím odkazů v testamentech zapsána částka 100 kop grošů. Podobně jako u kláštera P. M. Sněžné pocházela větší část z období do roku 1455. Další vlna oprav proběhla do roku 1498, kdy došlo k znovu vysvěcení kostela, ostatně na obnově kláštera měl zájem i Vladislav Jagellonský.

Nejvýznamnějším novoměstským ženským klášteřem byl augustiniánský klášter sv. Kateřiny, který byl zbudován zásluhou Karla IV. kolem roku 1367. Klášter měl upomínat na jeho vítězství u San Felice, ke kterému mu měla dopomoci sv. Kateřina. Během revoluce byl klášter poškozen a řeholnice se sem vrátily v roce 1439, ovšem jejich komunita již nikdy nedosáhla své předchozí velikosti.²³⁵ Co do počtu zbožných odkazů se klášter umístil na třetím místě, když prostřednictvím 18 odkazů získal částku 27 grošů, která byla určena na opravu kláštera. Převažují opět odkazy do roku 1455 a v případě kláštera sv. Kateřiny můžeme vypožorovat ještě jednu zvláštnost - jasnou převahu ženských odkazů oproti mužským (12 ženských odkazů oproti šesti mužským).

Zbývá stručný pohled na odkazy klášteřům mimo Nové město pražské. Klášteři sv. Jakuba na Starém Městě, který zůstal během husitské revoluce ušetřen, odkázalo pět novoměstských měšťanů finanční příspěvek 13 kop grošů. Do staroměstského kláštera sv. Klimenta, který byl během revoluce částečně pobořen se vrátili dominikáni. Zisk kláštera prostřednictvím 7 zbožných odkazů činil 36 kop grošů. Z malostranských klášteřů získaly menší příspěvky od novoměstských obyvatel kláštery sv. Tomáše a sv.

²³² AMP, rkp. 2094, fol. 30a, 1458.

²³³ *Encyklopedie českých klášteřů*, s. 487.

²³⁴ Tamtéž, s. 566.

²³⁵ Tamtéž, s. 569.

Maří Magdaleny. Ve prospěch kláštera sv. Tomáše, ve kterém působili augustiniáni, zaznamenáváme celkem tři odkazy zhodnocené sumou osmi kop grošů. Klášter Maří Magdaleny byl během husitské revoluce vypálen a díky odkazu Jana Rečka z roku 1439 usoudil Tomek, že klášter opět fungoval, definitivně pak zanikl v době vladislavské. Dva odkazy ve výši tři kop zapsané ve prospěch kláštera pocházejí z let 1439 a 1449 a byly určeny na dílo kostela. Ve prospěch zbraslavského kláštera zapsala odkaz pěti kop grošů z platu na domě Alžběta Lekšová.²³⁶

Informace o finančních darech klášterům jsou v rámci zbožných odkazů velmi důležité, protože jsou v podstatě jedinými odkazy ve prospěch katolické církve. Odkazy katolickým institucím jsou pro nás důležité z mnoha důvodů. Díky těmto odkazům lze lépe zmapovat postavení katolické církve ve druhé polovině 15. století. Vzhledem k značně oslabenému postavení katolické církve v Čechách a nízkému počtu kostelů pod jednou nelze očekávat výraznější podíl katolické strany na zbožných odkazech. V novoměstských testamentech nacházíme pouze dva odkazy hlavnímu katolickému svatostánku - kostelu pražskému (sv. Václava), jejichž dárci Maruše Strádalíková a Václav řeč. Bryňha odkázali kostelu tři kopy grošů.²³⁷ Druhému nejvýznamnějšímu katolickému centru - kostelu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě - určili čtyři novoměstští měšťané celkovou sumu dvanácti kop grošů a vinici. Shodou okolností jedním z dárců byl i výše zmíněný Václav Bryňha, který odkázal zdejším kněžím kopu grošů. Dalšími dárci peněz byli Alžběta Lekšová, která odkázala kopu grošů a Ondřej Kahun, který zanechal kostelu částku deseti kop grošů.²³⁸ V testamentu vdovy po Matěji drastníkoví Mandy se píše: „*vinici větší za Vyšehradem poručím mým poručníkům, aby oni tu vinici k záduší kostela sv. Petra.*“²³⁹ Při dobytí Vyšehradu roku 1420 utrpěl kostel sv. Petra vážné škody, duchovenstvo se rozprchlo a statky byly rozebrány částečně obcí, částečně Zikmundem. Vzhledem k výše naznačenému je zřejmé, že odkázané finanční prostředky sotva mohly přispět k nějaké masivní stavební obnově kostela.

Možná právě díky malému počtu kostelů pod jednou upřednostňovali novoměstští měšťané ve svých odkazech katolické straně kláštery. Můžeme tedy prakticky ztotožnit odkazy klášterům s odkazy katolickým institucím. Pokusit se ovšem podle odkazů určit, jakého vyznání testátoři byli je obtížné, neboť testátoři zpravidla odkazovali určité

²³⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 61a-b, 1439.

²³⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 267b-268a, 1482; fol. 242a, 1478.

²³⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 60a-61b, 1439; fol. 277b, 1483.

²³⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 80b, 1440.

finanční částky oběma náboženským stranám najednou. Podle mých zjištění pouze pět testátorů učinilo zbožné odkazy pouze ve prospěch katolických institucí. Vavřinec řeč. Hnátek odkázal roku 1441 po jedné kopě grošů do klášterů P. M. Sněžné a na Karlov²⁴⁰ a téhož roku učinil odkaz klášteru sv. Klimenta také Velík.²⁴¹ Další čistě katolický odkaz zaznamenáváme až v roce 1458, kdy Mika ze Mstětic odkázal kopu grošů klášteru P. M. Sněžné.²⁴² Největší odkaz zapsal katolické straně již dříve zmíněný Václav řeč. Bryňha, který odkázal celkem šest kop grošů kostelu pražskému, kostelu sv. Petra na Vyšehradě a klášterům sv. Karla, Matky boží na Botiči, P. M. Sněžné a sv. Klimenta.²⁴³ Posledním příznivcem katolické strany byl kupec Wolfgang, podle jména si troufám usuzovat, že byl německého původu, který roku 1483 připsal celkem třicet kop grošů míšeňských klášterům P. M. Sněžné, sv. Karla a sv. Ambrože.²⁴⁴

Ke značnému nárůstu zbožných odkazů klášterům dochází v období mezi léty 1434–1455, kdy zaznamenáváme 68 odkazů měšťanů, zatímco mezi léty 1455–1494 jich bylo skoro o polovinu méně - 35 odkazů (tabulky č. 6 a 7), v posledním sledovaném období 1495–1533 bylo klášterům připsáno už jen 10 odkazů. Převáděno na řeč čísel se nám pořadí obrací. V prvním námi sledovaném období zaznamenáváme částku 139 kop grošů, zatímco ve druhém období 247 kop grošů a v posledním sledovaném období 52 kop grošů. Nejvíce odkazů bylo zapsáno ve prospěch klášterů sv. Karla, Panny Marie Sněžné a sv. Kateřiny. Námi dosažené hodnoty mohou mírně poopravit dosud tradovaný názor o nárůstu odkazů katolickým institucím v sedmdesátých a osmdesátých letech, které byly dávány do souvislosti se zvýšenou aktivizací katolické strany v době pražského povstání roku 1483.²⁴⁵ Spíše lze tento fenomén vysvětlit možnou nostalgií dožívající předhusitské generace či vzedmuté vlně katolicismu. Je také možné, že pouze z čistě pragmatických důvodů si část měšťanů snažila pojistit spásu své duše na obou náboženských stranách.

Trochu odlišný vývoj než ostatní pražské kláštery prodělal klášter sv. Jeronýma Na Slovanech (Emauzy), který byl ušetřen revolučního běsnění a fungoval i v průběhu

²⁴⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 86b-87a, 1441.

²⁴¹ AMP, rkp. 2096, fol. 91b, 1441.

²⁴² AMP, rkp. 2094, fol. 29b-30b, 1458.

²⁴³ AMP, rkp. 2094, fol. 242a, 1476.

²⁴⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 283b, 1483.

²⁴⁵ František ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, PSH 19, 1986, s. 46 - 47. F. Šmahel provedl rozbor odkazů katolickým institucím mezi léty 1460–1483 na základě rkp. 2094. Naše výsledky se nepatrně rozcházejí u klášterů P. M. Sněžné a sv. Ambrože. Šmahel napočítal celkem 37 odkazů katolickým

neklidného revolučního období, jelikož se podle našich dosavadních poznatků přidal ke straně pod obojí.²⁴⁶ O tom, jak se klášter stal utrakvistickým nemáme příliš informací, nicméně lze předpokládat, že k tomu došlo někdy ve druhé polovině roku 1419. Ve Starých letopisech se k roku 1420 uvádí: „*V pondělí velikonoční téhož roku vybudovali Pražané příkop proti Vyšehradu. Dále umístili posádky na Slované, u sv. Apolináře a u Matky Boží na Botiči, protože Vyšehrad byl velmi silně vojensky obsazen.*“²⁴⁷

Je zřejmé, že klášter fungoval jako jeden z opěrných bodů v bojích proti Vyšehradu. Pokud jde personální složení kláštera, tak známe pouze několik málo osob. Roku 1426 zemřel opat Pavel, jehož nástupcem se stal Mikuláš, který zemřel před rokem 1432. Od té doby nebylo místo opata trvale obsazeno. Ve zdech kláštera pobýval mezi léty 1432–1434 Petr Payne zv. Engliš, který nějakou dobu dokonce klášter řídil.²⁴⁸ Hospodářství špitálu řídil mnich Havel či Havlík, označovaný v pramenech jako „*venerabilis et religiosus Gallus oekonomus et administrator monasterii Slavorum,*“²⁴⁹ který měl velmi blízko k novoměstské radě a jenž se roku 1433 zúčastnil s Novoměstskými i obléhání Plzně. O klášterní kuchyni se starala Markéta, vdova po Matěji pilařovi.²⁵⁰ Havel se stal opatem roku 1436 či 1437 a byl schválen i biskupem Filibertem, roku 1441 pak získal potvrzení od pražských administrátorů strany pod jednou.²⁵¹ A zřejmě právě osoba opata Havla přiměla novoměstské měšťany k zapsání zbožného odkazu ve prospěch slovanského kláštera. Opat Havel zemřel podle roku 1446, ovšem v testamentech se odkaz Havlovi objevuje ještě v roce 1450. K roku 1446 jsou doloženy dva zajímavé zápisy. V listu datovaném 10. srpna 1446 se opat Havel spolu s opaty jiných klášterů zavazuje papeži k poslušnosti. Druhý zápis ze Starých letopisů by mohl svědčit o přijímání nových řeholníků do kláštera, neboť se v ní píše, že „*téhož roku odešlo několik urozených panošů se zbožnými úmysly do kláštera Na Slované; čtyři z nich složili slib čistoty a pátý z nich, žák, se zřekl tohoto světa*“²⁵² V roce 1450 došlo také k významné cestě do Cařihradu vedené Konstantinem Anglikem, ztotožňovaného

institucím. Do odkazů započítal i chrám sv. Víta, neuvádí však kláštery Maří Magdaleny a P. M. nad Botičem, protože odkazy těmto klášterům byly mimo časovou hranici, kterou si pro svůj výzkum určil.

²⁴⁶ Ke slovanskému klášteru např. sborník *Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*, Praha 1975; Srv. Vladimír SAKAŘ, *Klášter Na Slované v období husitského revolučního hnutí a jeho doznívání*, in: *Z tradic slovanské kultury v Čechách*, Praha 1975, s. 187–201.

²⁴⁷ *Ze Starých letopisů*, s. 64.

²⁴⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 126–127.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 127.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 127.

²⁵¹ K tomu V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 141. Manuál radní rkp. 2082, kde byl zápis bohužel již k dispozici nemáme, protože shořel, tak se musíme plně spolehnout na Tomka.

nesprávně s Petrem Englišem, kde mělo dojít k jednání mezi dolní konzistencí a pražskými patriarcháty ve věci svěcení arcibiskupa a biskupů. Jakou úlohu sehrál Slovanský klášter při této misi není úplně přesně vyjasněno, jisté je pouze to, že poselstvo s sebou jako dar neslo tzv. Remešské evangelium.²⁵³ Není také jasné, zda Konstantin Anglik jednal na vlastní pěst či z pověření Rokycany.

Jmenovitě známe další Havlovi nástupce, i když s více než dvacetiletou mezerou. Byli jimi opat Bartoš (1471), opat Václav (1480–1496), Matyáš ze Slaného (1500–1507), Mistr Jíra Sovka (1507–1510), Mistr Martin z Vlašimi (1510–1514), podruhé Matyáš ze Slaného (1514–1518) a Jan Osel (1525).²⁵⁴ O dosazování opata se střídavě popotahoval král s novoměstskými konšely. Jak uvádí Tomek po odvolání opata Matyáše králem uvedli 30. června 1507 novoměstští konšelé do úřadu opata proslulého týnského kazatele Mistra Jíru Sovku z Chrudimi,²⁵⁵ který se po třech letech vzdal utrakvistické víry i úřadu opata a za nástupce si zvolil Mistra Martina z Vlašimi, dosavadního faráře od sv. Štěpána na Rybníčku.²⁵⁶ Sovka byl spolu s Martinem z Počátek spolupracovníkem biskupa Filipa de Novavilly. Konverzi Mistra Sovky si bere na mušku i soudobá satirická báseň vzešlá patrně z okruhu konzervativního utrakvismu. Obecně byl Sovkův přestup brán jako zrada měšťanstva a projev mistrovi charakterové nepevnosti, sama báseň je pak tvrdým výpadem proti jeho osobě personifikované stejnojmenným ptákem, čehož je důkazem první a poslední sloka básně.

<i>„Byla jedna sova potvorná,</i>	<i>Sovo nemotorná,</i>
<i>bohu i všem nevěrná,</i>	<i>hubená, potvorná</i>
<i>s kalousy se smluvila,</i>	<i>na tě všickní ptáci</i>
<i>by ptáčky dráždila.</i>	<i>nevraží domácí</i>
	<i>Protož z Prahy zletěla,</i>
	<i>v noci vyběhla,</i>
	<i>v Němcích si se shnízдила</i>

²⁵² Ze starých letopisů, s. 156.

²⁵³ K tomu V. SAKAŘ, *Klášter Na Slovanech*, s. 188–189 a Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský II*, Praha 1918, s. 544–547.

²⁵⁴ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 351.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 143.

²⁵⁶ Tamtéž.

Sovkův nástupce ovšem vydržel v opatském křesle o pouhý rok déle. Jeho uvedení do úřadu byli opět přítomni novoměstští konšelé a zástupci horní konzistoře. Mistr Martin utekl z Prahy do Roudnice, snad z důvodu, že nebyl nakloněn sbližování Starého a Nového Města. Do úřadu se vrátil opat Matyáš (Matěj Korambus), kterého uvedli do úřadu společně konšelé Starého i Nového Města a administrátor konzistoře M. Pavel ze Žatce. Matyáš byl ovšem v roce 1518 sesazen Vladislavem Jagellonským.²⁵⁸ Podobně jako u zderazského kláštera i v případě slovanského kláštera se můžeme setkat s pronájmem či prodejem domků stojících na pozemcích kláštera. V listině z července 1496 potvrzuje král Vladislav Jagellonský, aby domky se zahrádkami vysázené opatem Václavem na pustých gruntech kláštera byly nadále pronajímány za roční plat a při klášteře zůstali.²⁵⁹ K roku 1506 je dochován zápis staroměstského měšťana Jana řeč. Hnát, o tom, že jistému Havlíkovi z Kobylis půjčil 70 kop grošů míšeňských na grunt slovanského kláštera řeč. Okružlý. Slovanskému opatu Matyášovi proto dává právo, aby mohl tento dluh dobývat ve prospěch kláštera.²⁶⁰

Mezi léty 1434–1533 bylo klášteru zapsáno 26 odkazů představují sumu 262 kop grošů.²⁶¹ V testamentech se čtyřikrát objevuje odkaz opatu Havlovi, jednou odkaz opatu Václavovi a jeden odkaz převoru Janovi. Je třeba zdůraznit, že klášter sv. Jeronýma představoval jedinou alternativu pro ty, kteří chtěli učinit zbožný odkaz nekatolickému klášteru. Vzhledem k jeho specifickému vývoji, zejména vztahu kláštera a novoměstské obce, by si jistě slovanský klášter zasluhoval podrobnější studium, v němž jsme ovšem hodně limitováni nedostatkem pramenů.

²⁵⁷ Jaroslav KOLÁR (ed.), *Zrcadlo rozděleného království. Z politických satir předbělohorského století v Čechách*, Praha 1963, s. 37–42.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 143–144.

²⁵⁹ AČ VIII, s. 516–517.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 510–541.

Tabulka č. 6 – Počet odkazů klášterům mezi léty 1434–1533

Klášter	1434–1455	1455–1494	1495–1533	Celkem
sv. Ambrože	–	5	–	5
sv. Jakuba	1	2	2	5
sv. Karla	18	9	3	30
sv. Kateřiny	17	1	–	18
sv. Klimenta	3	2	2	7
kl. Maří Magdaleny	2	–	–	2
P. M. nad Botičem	4	3	1	8
P. M. Sněžné	18	9	4	31
sv. Tomáše	2	1	–	3
kl. zbraslavský	1	–	–	1
k. zderazský	2	3	–	5
Celkem	68	35	8	115

²⁶¹ Slovanskému klášteru bylo zapsáno 10 odkazů do r. 1455 a ten samý počet mezi léty 1455 – 1494, v posledním období pak pouze 6 odkazů.

Tabulka č. 7 - Odkazy klášterům mezi léty 1434–1533 v peněžních částkách (v k. gr. č.)

Klášter	1434–1455	1455–1494	1495–1533	Celkem
sv. Ambrože	–	44	–	44
sv. Jakuba	1	5	7	13
sv. Karla	28	61	11	100
sv. Kateřiny	26	1	–	27
sv. Klimenta	7	3	26	36
kl. Maří Magdaleny	3	–	–	3
P. M. nad Botičem	6	11	1	17
P. M. Sněžné	54	14	7	75
sv. Tomáše	6	2	–	8
kl. zbraslavský	5	–	–	5
k. zderazský	3	106	–	109
Celkem	139	247	51	407

III/8 ODKAZY KNĚŽÍM

Revoluční změny zasáhly velmi výrazně i do života pražského farního kléru. Bohužel situaci nám výrazně komplikuje nedostatek pramenů, který byly běžné pro období předhusitské zejména konfirmačních knih pro pražské prostředí konce 15. století a počátku 16. století. Utravvistická církevní správa, na rozdíl od správy katolické, zatím není pro dané období příliš rozsáhle zpracována.²⁶² Situace se zlepšuje až pro období po polovině 16. století.²⁶³ Důležité je uvědomit si, že v době poděbradské došlo k laicizaci církevní správy, neboť kupříkladu ve dvanáctičlenné utravvistické konzistoři měli 8 míst duchovní a 4 laikové, čímž se také utravvistická církev nejvíce lišila od církve katolické.²⁶⁴ K dispozici máme seznam členů konzistoře až z roku 1520, ale podle něj si můžeme udělat představu, ze kterých novoměstských kostelů pocházeli její členové. Byl to farář od sv. Michala v Opatovicích, sv. Vojtěcha ve Smradařích, sv. Václava na Zderaze, sv. Jindřicha a sv. Štěpána. Jediného zástupce z členů konzistoře zvolené roku 1520 máme doloženého i v testamentech – faráře Martina od sv. Michala v Opatovicích.²⁶⁵ Významným byl také úřad práva duchovního, který v Rokycanově době sídlil na Staroměstské radnici a přebíral částečně funkci konzistoře, např. manželské spory.²⁶⁶ Důležitý mezník v utravvistické církevní správě představovala smrt J. Rokycany, kterého ve funkci administrátora nahradil Václav Koranda ml., teologicky

²⁶² Ke katolické církevní správě z novějších prací např. Veronika MACHÁČKOVÁ, *Církevní správa v době jagellonské (na základě administrátorských akt)*, FHB 9, 1985, s. 235–287; Veronika MACHÁČKOVÁ, Antonín MAŘÍK, *Praha v činnosti administrátorů pod jednou v letech 1450–1550*, Documenta Pragensia IX/2, 1991, s. 407–415; Antonín MAŘÍK, *K postavení katolické církve v Čechách v době poděbradské (Činnost katolických administrátorů za Jiřího z Poděbrad)*, FHB 7, 1984, s. 101–196; TÝŽ, *Teritoriální rozsah katolické církevní správy v době Jiřího z Poděbrad na základě administrátorských akt*, in: *Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*, Praha 1999, s. 213–240.

²⁶³ K utravvistické církevní správě např. Klement BOROVIČ, *Die Utraquisten in Böhmen*, Wien 1866; Jan HERBEN, *Církevní zřízení strany pod obojí*, Jednota, roč. 1, 1892, s. 17–43; František HREJSA, *Dějiny křesťanství v Československu 2–4*, Praha 1947–1947; Kamil KROFTA, *Boj o konzistoř pod obojí v letech 1562–1575 a jeho historický základ*, Praha 1911; Jiřík RAK, *Rozvoj utravvistické správní organizace v době předbělohorské*, SAP XXXI, 1981, s. 179–206; Václav Vladivoj Tomek, *O církevní správě strany pod obojí v Čechách od r. 1415 až 1622*, ČČM 22, 1848, s. 365–383 a 441–468; TÝŽ, *Rozdíly v náboženství a církevním zřízení v Čechách v 15. století*, ČČM 1891, s. 145–169; Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský 3*, Praha 1930; Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách 1–2*, Praha 1895–1896; Blanka ZILYNSKÁ, *Utravvistická církevní správa a možnosti jejího studia*, AUC, 1999, s. 39–54; Bohdan ZILYNSKIJ, *Postavení utravvistické a katolické konfese na Novém Městě pražském v letech 1436–1459 (úvodní poznámky)*, Documenta Pragensia IX/2, 1991, s. 389–403. Bohužel stěžejní práce Noemi REJCHRTOVÉ, *Studie k českému utravvismu, zejména doby jagellonské*, habilitační práce ETF UK, Praha 1984 není publikována.

²⁶⁴ K tomu N. REJCHERTOVÁ, *Studie k českému utravvismu*, s. 6.

²⁶⁵ K tomu Tomek, *Dějepis IX*, s. 327.

²⁶⁶ N. REJCHERTOVÁ, *Studie k českému utravvismu*, s. 6.

vzdělaný laik.²⁶⁷ Během období jagellonského se v Čechách střetaly dva koncepty zbožnosti – oficiální reprezentovaná biskupem Augustinem Lucianim a administrátorská. Velmi zajímavá je závěť biskupa Lucianiho, který po odchodu z Prahy do Kutné Hory kšaftoval ve prospěch kutnohorských konšelů.²⁶⁸ Pokud jde o vlastní farní soustavu, tak lze jenom souhlasit s domněnkou N. Rejchertové, že soupis farností určitě existoval, ovšem nedochoval se.²⁶⁹ Menší sondu podnikla N. Rejchertová do sociálního složení z diaria kutnohorského a tam vycházel největší počet na svěcence z řemeslnických rodin. Obecným problémem utrakvistické farní soustavy byl nedostatek kněží, což způsobila absence vlastní teologické fakulty a také finanční náročnost vysvěcení, které vyšlo zhruba na 27 k. m. Ne každá farnost si mohla dovolit vydržovat řádného kněze, a proto velmi často jejich hodnost suplovali kaplani či střídníci, nazývaní v pramenech jako mladí kněží. Po husitské revoluci se také výrazně změnilo postavení utrakvistického kněze ve společnosti, přičemž základním zdrojem jeho příjmů pocházelo ze záduší, které bylo vedeno laickými úředníky. Farář dostával vyplácen tzv. „stojecí plat“.

Vraťme se ovšem chronologicky k pohusitskému období. Ve všech pražských farnostech došlo k velmi výraznému personálnímu obměnění.²⁷⁰ O tom, že církevní správa v Praze prošlo zásadní změnou svědčí to, že počet patronátů ke 30 farním kostelům náleželo utrakvistické straně, zatímco katolická strana měla patronáty pouze dva – kostel pražský a kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Výjimku představoval kostel sv. Trojice, o jehož znovuzaložení se zasloužil písař Prokop. Podací právo ke kostelu sv. Antonína v Podskalí získal Prokop v roce 1460 od měšťanské rodiny od kokotů.²⁷¹ Poté začal Prokop s opravami kostela, který byl zasvěcen svaté Trojici a kromě Prokopových prostředků podpořen také odkazy 20 novoměstských měšťanů. Prokop chtěl obnovit také faru a za tím účelem koupil od svého švagra ševce Jana dům, k řízení fary však v důsledku nedostatku financí nedošlo.²⁷² Ve svém testamentu z roku

²⁶⁷ Tamtéž, s. 7.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 9.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 35.

²⁷⁰ V. V. TOMEK *Dějepis IX*, s. 89–90. K svěcení kněží srv. Blanka ZILYNSKÁ, *Svěcení kněžstva biskupem Filibertem v Praze v letech 1437–1439*, *Documenta Pragensia IX/II*, s. 361–358.

²⁷¹ František VACEK, *Prokop, přední písař Nového města pražského*, SHK XXVI, 1925, s. 78.

²⁷² AMP, rkp. 2086, fol. B 10.

1463 Prokop odkazuje v případě úmrtí svých potomků svůj majetek právě kostelu sv. Trojice.²⁷³

Jediným farářem, který přečkal revoluční změny, včetně roku 1420, a zůstal na své farnosti během celého období, byl Mistr Křišťan z Prachatic, jehož působištem byl kostel sv. Michala na Starém Městě.²⁷⁴ Povšimněme si nejprve farářů působících těsně v porevolučním období v kostelech na Novém Městě pražském, jejichž jména figurují v Tomkově seznamu farářů.²⁷⁵ V kostele sv. Jindřicha působil od roku 1436 do roku 1437 farář Blažek, kterého v roce 1437 vystřídal Mistr Prokop z Plzně, který setrval na tomto místě téměř dvacet let až do roku 1455. Kněz Jan Biskupec zvaný Ořech podle Tomka působil v kostele sv. Petra na Poříčí již před rokem 1433, ale již v roce 1439 v kostele nalezneme faráře Matěje. Jméno faráře Jana neboli Janka nalezneme v Tomkově seznamu již k roku 1435 a v kostele sv. Štěpána na Rybníci setrval až do roku 1458. Kněz Jan ze sv. Štěpána bývá někdy považován za kněze Jana Ocáska ze Strakor, o kterém víme, že působil v kostele sv. Štěpána v Praze a poté se roku 1452 stal tábořským duchovním správcem.²⁷⁶ Tomek jej uvádí jako faráře kostela sv. Štěpána ve zdi na Starém Městě v letech 1448–1461, Jan u sv. Štěpána na Rybníci působil podle Tomka ve svém funkci od roku 1435–1458, takže je záhadou jak mohl první či druhý působit zároveň také v Táboře. B. Zilynskyj zase přináší svědectví městských knih z října 1451, kde Jan označen přídomkem ze Slaného. V této souvislosti je zmiňován spolu s Tomášem, synem Jakuba z Lipé, někdejší správce svatoštěpánské školy, který získal kněžské svěcení v roce 1451 a stal se také svatoštěpánským knězem.²⁷⁷ Je zajímavé, že tuto kněžskou dvojici uvádí v souvislosti s Tábořem k roku 1452 R. Tecl.²⁷⁸ O Ocáskovi jako o knězi u sv. Štěpána na Rybníčku se píše ve Starých letopisech a Urbánek se něm také zmiňuje v souvislosti s jeho horlivostí a se známou příhodou uřezaného koňského ocasu kardinála Carvajala, ale kostel sv. Štěpána blíže neurčuje.²⁷⁹

²⁷³ K tomu F. VACEK, *Prokop*, s. 79.

²⁷⁴ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 90.

²⁷⁵ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 324–354.

²⁷⁶ K tomu V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 345–346; R. TECL, *Církevní správa*, s. 215; B. ZILYNSKYJ, *Tři glosy k Táboru z pražských městských knih, Tábořský archiv* 2, 1989, s. 37–46.

²⁷⁷ B. ZILYNSKYJ, *Tři glosy*, s. 41.

²⁷⁸ R. TECL, *Církevní správa*, s. 215.

²⁷⁹ František ŠIMEK (ed.), *Staré letopisy české*, Praha 1937, s. 112; Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský III/2*, Praha 1918, s. 312.

Před rokem 1439 máme doloženo působení faráře Jan Floridy v kostele sv. Vojtěcha v Jirchářích. Z dalších novoměstských kostelů můžeme nalézt zmínku o působení faráře Václava u sv. Michala v Opatovicích v rozmezí let 1447–1453. U sv. Mikuláše v Podskalí neznáme žádná jména farářů. U sv. Trojice (někdejšího sv. Antonína) zaznamenáváme jméno faráře Ondřeje z Budišova, kanovníka vyšehradského, až v letech 1476–1481. V kostele sv. Václava na Zderaze máme doloženo působení faráře Mikuláše v letech 1441–1450 a u sv. Vojtěcha v Podskalí se první jméno faráře objevuje až k roku 1518. Kněží a střídníci jednotlivých, převážně farních kostelů, se stávali prostředníky a pomocníky při plnění zbožných odkazů pražských měšťanů. Ve prospěch kněží jednotlivých kostelů bylo učiněno 132 odkazů. Nejvíce odkazů kněžím – 67 – pochází z let 1455–1494, z let 1434–1455 zaznamenáváme 37 odkazů, nejméně odkazů máme z let 1495–1533 – 28. U 69 jmen farářů je uvedeno i jméno kostela, ve kterém působili, bohužel dalších 39 jmen farářů jsem v Tomkově soupisu duchovních nenalezla.²⁸⁰ Můžeme se tedy pouze dohadovat, zda testátoři uvedli název kostela a jméno kněze správně, či zda nám mohou pomoci některá z jmen zaplnit bílá místa v Tomkově seznamu (viz přílohy). Dalším problémem je používání označení kněz, případně kněz - střídník, ne vždy podle mého názoru testátoři toto označení důsledně rozlišovali, střídníků tak můžeme napočítat 12, kaplana pouze jednoho.

Podívejme se blíže na ona jména navíc u jednotlivých kostelů do roku 1455. U kostela sv. Jindřicha to byli Kliment (1449) a Petr (1455). V případě Klimenta lze téměř s určitostí říci, že šlo o střídníka, jelikož v letech 1437–1455 při kostele působil jako farář Mistr Prokop z Plzně, věhlasný soupevník Mistr Jan Příbrama a přední představitel husitského konzervativního křídla.²⁸¹ V případě Petra bychom mohli připustit možnost, že šlo o faráře, protože Prokop z Plzně po svém návratu do lůna katolické církve skončil u sv. Jindřicha v roce 1455 a jeho nástupce Mikuláš Řehovec nastoupil na faru až v roce 1457. U svatého Michala působil kolem roku 1446 kněz Prokop. Podle mě se jednalo opět o střídníka, protože faráře Václava máme sice u Tomka doloženého až mezi léty 1447–1453, ale odkazy pro něj zaznamenáváme už v letech 1444 a 1446. Ke svatému Petru na Poříčí je adresován odkaz knězi Janu Poláčkovi v roce 1443, tady opět můžeme hypoteticky předpokládat, že šlo o faráře, protože tamější farář Matěj skončil v roce 1439 a znovu se vrátil na faru až v roce 1448. K roku 1439 ještě zaznamenáváme odkaz

²⁸⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 324–354.

střidníku Mikulášovi. V případě kostela sv. Štěpána můžeme všechny tři kněze – Erazima, Klimenta a Petra - bezpečně zařadit mezi střidníky, protože zdejší farář Jan na faře působil mezi léty 1435–1458.

Po roce 1455 je už situace mnohem komplikovanější a znatelně přibývají neznámá jména. U kostela sv. Jindřicha zaznamenáváme hned tři – Jana Němce (1492), Matěje (1476) a Petra (1464), přičemž všichni tři spadají do časových mezer, kdy neznáme jména farářů. Petr před nástupem faráře Tobiáše (1465), Matěj a Jan Němec po jeho odchodu (1471), a aby se situace ještě zkomplikovala ještě roku 1479 je určen odkaz pro kněze Tobiáše, který byl ovšem farářem pouze od roku 1465 do roku 1471 a odkazy v jeho prospěch pocházejí ještě z let 1462 a 1479, tedy před a po této časové hranici. Navíc bývá Tobiáš ztotožňován s farářem působícím od roku 1477 v Táboře.²⁸² Tobiáše radí Mistr Židek ve Spravovně „dāti na Tábor“ a také doporučuje panovníkovi, aby Tobiáše Rokycana vzal k sobě a dával mu týdně pět kop, čímž by mu zajistil „dobré bydlo“.²⁸³ O tom, že ještě roku 1474 působil Tobiáš u sv. Jindřicha nám poskytují svědectví nejen testamenty, ale rovněž svědectví Jana Vodňanského, který v roce 1473, kdy byl studentem svatojindřišské školy uvádí Tobiáše jako faráře u sv. Jindřicha, jehož pomocníkem se také stal.²⁸⁴ Vzpomínky na Tobiáše neměl Vodňanský právě nejlepší, podle nich měl Tobiáš na kázáních málo posluchačů a jako jeden z prvních dal podnět k bouři pražské proti katolíkům, zejména proti bosáckým kazatelům.²⁸⁵ Podle Vodňanského nebyl Tobiáš ani řádným knězem, ale pouze podjáhnem, za zpověď bral 30 kop a po bouři vzýval věřící slovy: „*Holuby jste vyplašili, hleďte nyní, aby se nevrátili, rozbourati jim hnízda.*“²⁸⁶ Úplně opačný postoj k Tobiášovi je cítit ze dvou dopisů mezi Tobiášem a katolickým knězem Oldřichem Křížem z Telče, v nichž rozebírá věroučné otázky, a které nepřímou potvrzují možnost, že tábořský Tobiáš by mohl být totožný s knězem Tobiášem od sv. Jindřicha.²⁸⁷ Kněz Tobiáš se pak navíc objevuje v roce 1482 jako kněz u sv. Štěpána na Rybníce. Posledním tábořským knězem byl Mistr Jan z Opočna, který ovšem v Praze působil v kostele sv. Petra na Poříčí

²⁸¹ K osobě Prokopa - Jaroslav PROKEŠ, *M. Prokop z Plzně*, Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské, Praha 1927.

²⁸² K tomu B. ZILYNSKYJ, *Tři glosy*, s. 41; R. TECL, *Církevní správa*, s. 219.

²⁸³ Zdeněk V. TOBOLKA (ed.), *M. Pavla Židka Spravovna*, Praha 1908, s. 9.

²⁸⁴ K tomu Josef TRUHLÁŘ, *O životě a spisech známých i domnělých bosáka Jana Vodňanského*, ČMKČ 58, 1884, s. 526.

²⁸⁵ Tamtéž. Pražskou bouří myšleno pražské povstání roku 1483 k němu F. ŠMAHEL, *Pražské povstání*, c. d.

²⁸⁶ Tamtéž.

(1483–1497) a poté u sv. Václava na Proseku (po roce 1497) až po svém odchodu z Tábora, kde působil kolem roku 1479. K jeho působení v Táboře se váže zajímavý dokument. Jedná se o list tábořského purkmistra a městské rady adresovaný dolní konzistoři, v němž táborští požadují zamezení odchodu Mistra Opočna z Tábora.²⁸⁸ Bližší podrobnosti se ale z dopisu vyčíst nedají, takže o důvodech sepsání tohoto listu se můžeme pouze dohadovat. I nástupce M. Opočna kněz M. Jan Ryba má určitou spojitost s Prahou, resp. se Starým Městem pražským. Jedná se o dopis rady města Tábor radě Starého Města pražského z listopadu 1485 o kvitanci staroměstské měšťanky Johanky na Táboře, přičemž aktu asistoval farář Ryba.²⁸⁹

Farářem v kostele sv. Klimenta na Poříčí měl být v letech 1484–1498 kněz Lukáš, ovšem odkazy knězi tohoto jména pocházejí již z roku 1479. V kostele svatého Michala v Opatovicích přibývá dokonce pět jmen kněží a opět dochází k časovým posunům. Farář Jindřich, který měl podle Tomka na faře působit v letech 1460–1472, získal odkazy již v letech 1457 a 1459, vzhledem k tomu, že jeho předchůdce skončil už v roce 1453 je pravděpodobné, že zde působil již dříve, než uvádí Tomek. Jeho nástupce Daniel, který měl podle Tomka nastoupit roku 1480, získal odkaz již roku 1471, přičemž Jindřich měl skončit v roce 1472, takže zřejmě začal působit na faře ještě v době, kdy tam byl Jindřich. Z výše zmíněných pěti jmen o čtyřech bezpečně víme, že se jednalo o střídáky - byli to Augustin, Jíra, Ondřej a Tobiáš. Poslední Matěj byl střídákem zřejmě také, protože jeho působení se kryje s působením faráře Jindřicha. U svatého Štěpána nám přibývají tři jména - střídák Václav (1492–1493), střídák Jan (1473). Jíra, který působil na faře zřejmě spolu se střídákem Václavem, mohl být střídákem nebo také farářem, protože nevíme, do kdy působil při kostele kněz Tobiáš.

V kostele svatého Václava na Zderaze zaznamenáváme působení střídáka Kryštofa o tři roky dříve (1460), než uvádí Tomek. Také u faráře Petra se náš časový údaj liší, zatímco Tomek jeho působení dává do let 1472–1474, my máme doloženo jeho působení v odkazu již v roce 1466, kdy je doslova uváděn jako farář u Václava na Zderaze. K roku 1475 zaznamenáváme jméno kněze Tobiáše, vzhledem k tomu, že mezi odchodem kněze Petra a nástupem kněze Svatomíra zbývá rok, mohlo jít o faráře.

U svatého Vojtěcha v Jirchářích zaznamenáváme časový posun v působení obou farářů. U Jakuba jdou naše záznamy úplně mimo léta známá z Tomka, který uvádí jeho

²⁸⁷ K tomu František MAREŠ, *Literární působení kláštera Třeboňského*, ČMKČ 70, 1896, s. 521–547.

²⁸⁸ K tomu R. TECL, *Církevní správa*, s. 221 a 250, kde je edice listu.

působení v letech 1471 – 1473. Naše odkazy jsou ale z let 1469 a 1475, tedy za touto časovou hranicí. Podobně u faráře Tomáše Tomek uvádí rok 1499, ovšem náš odkaz je už z roku 1492. Navíc se nám objevuje jméno Matěje, který je v jednom testamentu označován jako kněz²⁹⁰ (1461) a ve druhém je jmenován jako kněz Matěj Němec střidník (1463).²⁹¹ Ve prospěch faráře Jana (1471) byl připsán jeden odkaz, přičemž působení Jana se časově částečně krylo s působením faráře Jakuba.

Ke kostelu sv. Vojtěcha v Podskalí zaznamenáváme pouze jeden odkaz knězi Šimonovi (1459) a tady jde o doklad zvláště cenný, protože u tohoto kostela uvádí Tomek jméno prvního faráře Prokopa až k roku 1518.²⁹²

V sedmnácti případech je uvedeno pouze jméno kněze bez určení kostela. Celková suma peněz odkázaných kněžím činila 200 kop grošů a zahrnula jsem ji do odkazů jednotlivým kostelům. Kněžím určilo finanční prostředky na zakoupení sukna, ošacení, a na stravu 142 testátorů. Pokud bychom brali četnost odkazů jednotlivým kněžím jako měřítko popularity, tak pak by do roku 1455 byl nejoblíbenějším duchovním se čtyřmi odkazy opat kláštera sv. Jeronýma na Slovanech Havel se ziskem sumy 29 kop grošů. Vysvětlit oblíbenost Havla, jenž byl opatem v letech 1436 a 1437, není obtížné vzhledem k tomu, že slovanský klášter se stal jediným kláštelem pod obojí a fungoval i během husitské revoluce, je tedy zřejmé, proč právě sem směřovalo nejvíce odkazů.

Po roce 1455 byl jednoznačným favoritem novoměstských měšťanů farář Jindřich, jenž působil u sv. Michala v Opatovicích. Peněz ovšem nezískal mnoho, pouze deset kop grošů z devíti odkazů. Mnohem větší zisk peněz vykázal farář Tobiáš od svatého Jindřicha – rovných šestnáct kop grošů.

Mimo Nové Město putovaly odkazy kněžím především na Staré Město, kde nejvíce odkazů získali faráři stejného jména Pavel působící při kostele sv. Martina ve zdi. V pozdějším období je pak vystřídal v témže kostele farář Jan. Do Betlémské kaple šly dva odkazy Mistru Václavovi z Dráchova.²⁹³ Ke sv. Jiljí Mistru Duchkovi z Mělníka a ke sv. Michalovi faráři Řehořovi. Zdaleka nejvyšší částku třiceti kop grošů získal díky odkazu radního Daniele z Tumoraze Mistr Jan Rokycana. Tumoraz projevil přání, aby

²⁸⁹ K tomu B. ZILYNSKYJ, Tři glosy k Táboru, s. 41 a R. TECL, *Církevní správa*, s. 223.

²⁹⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 61b, 1461.

²⁹¹ AMP, rkp. 2094, fol. 90b, 1463.

²⁹² V. V. Tomek, *Dějepis IX*, s. 347.

²⁹³ K Václavovi z Dráchova – Jindřich MAREK, *Husitské postily připisované mistru Václavovi z Dráchova*, in: *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků*. Rok 2003-2004, č. 18, s. 4-144.

„za mě na svém kázání lidu napomenutie činil, aby za mů duši prosili Pána Boha a mše svaté slúžil a slúžiti způsobil jakožto muoj věrný přítel.“²⁹⁴

Několik novoměstských měšťanů adresovalo zbožné odkazy svým potomkům, kteří se vydali na kněžskou dráhu. V testamentu řezníka Štefana najdeme podrobné pokyny pro syna: *„najprve knězi Pavlovi synu mému odkazuji dům můj s městištěm, kterýž leží na Rynku, puoldruhého krámu masného a k tomu rúcho ložnie i chodície, aby jakož z své mladosti přijímal tielo i krev boží pod obojí způsobú, chleba a vína, aby ještě v tom trval a tiem bude-li kde u fary lidu obecnímu posluhoval a zvláště, že bych rád, aby byl u svatého Václava na Zderaze, kdežto tielo jeho matky a jeho předších odpočívá a té osadě tu velebnou svátost tiela a krve pána Ježíše posluhoval vedle kompaktát a neboli kdežkoli by jinde bude, aby to za pravú, pevnú a jistú vieru držel a k tomu se nikoli neprotivil ani odpieral proti kompaktátum.“²⁹⁵* Přehlédneme-li seznam novoměstských farářů, Pavlovo jméno mezi nimi nenajdeme.

Kateřina Kočíčková zase prikazuje, *„aby duom muoj prodán a zpeněžen byl a z tiech peněz poručím, aby najprve bylo dáno knězi Janovi, synovi mému 30 kop grošů, na kostel svatého Štěpána šest kop, item kněžím u téhož kostela, aby dáno bylo každému po půl kopy a knězi Janovi mladému, kterýž tu jest poroučím kopu, což by pak z těch peněz za duom po tomto vydání zuostalo za to, aby sukna bylo kupeno a mezi chudé rozkrájeno.“²⁹⁶*

Podobně odkázala svému synu knězi Karlovi dům vdova Kateřina *„v tom pak odkazuji tomu knězi Karlovi synu mému duom muoj, kterýžto leží na Dlážené ulici se vším jiným statkem mým movitým i nemovitým, však toto také oznamujíc, aby Marta dcera má a sestra častopsaného kněze Karla v tom domu obydlí své miela s Havlem manželem svým i také dietkami jejích.“²⁹⁷*

Povšimnout si musíme i posledních pořízení samotných kněží. V novoměstských knihách testamentů najdeme taková pořízení čtyři. Jedním z oněch čtyřech kněží byl i výše zmiňovaný Karel, kterému jeho matka zanechala vcelku slušný majetek. O osm let později za kněze Karla z Prahy sepsala testament novoměstská rada. Karlův zápis je podstatně obsírnější, než zápis jeho matky a v soupisu jeho majetku můžeme nalézt kromě domu na Dlážení, také tři stříbrné pásy, stříbrnici, pět stříbrných lžic, korálový

²⁹⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 87a-88a, 1462.

²⁹⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 170b-171a, 1449.

²⁹⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 191a, 1473.

²⁹⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 237b, 1482.

páteř, klenoty a peníze. Vše odkazuje své sestře Martě pod podmínkou, aby „*Havla manžela svého neopustila a vydala a vyplatila Ondřejovi, Kateřině, Magdaleně a Martinovi, dětem svým po 20 kopách grošů míšeňských a to, kdyby k letům dospělým přišly.*“²⁹⁸

Roku 1464 pořídil testament kněz Václav, kdysi farář u sv. Michala. Poručníky svého majetku ustanovil kožešníka Filipa Čubka a jeho manželku Kateřinu, kterým určil „*po mé smrti rúcho ložnie i chodicie, knihy všecky, buď jich málo aneb hodně, peníze hotové i na dluzích i všecken jiný statek, také listy, které mám na platy do života, jestliže by kterýž úrokové drženy byly. A také, aby mě smrti dochovali v domě svém živnost a potřebu tělesnú dávající.*“²⁹⁹

Kněz Mikuláš Polák sepsal svůj testament roku 1490 „leže v těžkých bolestech u Mikuláše svičníka,³⁰⁰“ kterého spolu s radním Janem od kos určil za svého poručníka. V testamentu se Mikuláš vyznává, že má u Mikuláše Herfilše na Starém Městě pražském 43 kop grošů na míšeňských, dvě kopy dluhu za obilí a jedenáct zlatých uherských a čtyři rýnské. Poručníky nabádá, aby „peníze k sobě vzali a kam já rozkáži, aby vydány byly a mě na to opatrovali, živnost a potřeby způsobující a kdyby mě Pán Bůh neuchoval, tehdy aby činili skutky milosrdné nuzným a chudým lidem.“³⁰¹ Zbývá ještě doplnit, že poručníkům za jejich práci určil Mikuláš po čtyřech kopách a své kuchařce Doře zanechal tři kopy grošů. Podobně jako u knězů Karla a Mikuláše ani u posledního z nich, Jeronýma neznáme místo jeho působení. Jeroným sepsal testament roku 1492 a odkazuje vcelku běžné věci – nádobí, oblečení, peníze a jako jediný z oněch čtyřech duchovních také knihy.³⁰²

²⁹⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 314b-315a, 1490.

²⁹⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 124a-b, 1464.

³⁰⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 313a-b, 1490.

³⁰¹ Tamtéž.

³⁰² AMP, rkp. 2094, fol. 327a, 1492.

Příloha č. 1- odkazy kněžím mezi léty 1434– 1455

Jméno kněze	Kostel	Počet odkazů	Suma (v k.gr. gr.)
Bernard	sv. Vojtěch J.	1	2
Blažek	sv. Jindřich	1	-
Erazim	sv. Štěpán	3	2
Flaška	sv. Jindřich	3	0,5
Havel	Slovany	5	34
Jan	sv. Štěpán	2	4
Jan Poláček	sv. Petr	1	1
Jiří	Hrad	1	-
Juda	Vyšehořovice	1	1
Kliment	sv. Jindřich	1	-
Kliment	sv. Štěpán	2	0,5
Matěj	sv. Petr	3	2
Mikuláš	sv. Petr	1	1
Mikuláš	sv. Václav Z.	1	0,5
Petr	P. M. Sněžná	1	1
Petr	sv. Jindřich	1	1
Petr	sv. Štěpán	1	1
Pavel	sv. Martin	1	1
Pavel	sv. Martin	1	0,5
Prokop z Plzně	sv. Jindřich	2	10,5
Prokop	sv. Michal	1	-
Václav	Betlém	1	3
Václav	sv. Michal	2	-
Celkem		37	66,5

Příloha č. 2 - Časové vymezení odkazů kněžím 1434 - 1455

Jméno kněze	Hodnost	Kostel	Odkazy v letech
Bernard	kněz před r.1450	sv. Vojtěch J.	1454
Blažek	kněz 1436-1437	sv. Jindřich	1436
Erazim	středník	sv. Štěpán	1444,1447-1448
Flaška	středník 1436	sv. Jindřich	1436,1449
Havel	opat 1436-1446	Slovany	1442,1444, 1445,1450
Jan	kněz1435-1458	sv. Štěpán	1453-1454
Jan Poláček	kněz	sv. Petr	1443
Jiří	kněz	Hrad	1446
Juda	kněz	Všehořovice	1451
Kliment	kněz	sv. Jindřich	1449
Kliment	středník	sv. Štěpán	1446,1448
Matěj	kněz, 1439,1448-1461	sv. Petr	1439
Mikuláš	středník	sv. Petr	1439

Mikuláš	kněz 1411-1450	sv. Václav Z.	1447
Petr	převor 1441	P. M. Sněžná	1446
Petr	kněz	sv. Jindřich	1455
Petr	kněz	sv. Štěpán	1443
Pavel	kněz 1439-1443	sv. Martin	1442,1454
Prokop z Plzně	kněz 1437-1455	sv. Jindřich	1441,1449
Prokop	kněz	sv. Michal	1446
Václav z Dráchova	kněz 1433 – 1440	Betlém	1439
Václav	kněz 1447-1453	sv. Michal	1444,1446

Příloha č. 3 - odkazy kněžím mezi léty 1455 - 1495

Jméno	Kostel	Počet odkazů	Suma v (k.
Augustin	sv. Michal	1	1
Daniel	sv. Michal	3	3,5
Mistr Duchek z Mělníka	sv. Jiljí	1	2
Jakub	sv. Vojtěch Z.	2	1
Jan	Mnichovice	1	1
Jan Němec	sv. Jindřich	1	1
Jan	sv. Martin	3	7
Jan	sv. Štěpán	1	1
Jan	sv. Vojtěch J.	1	1
Jan Vodička	sv. Petr	1	-
Jindřich	sv. Michal	9	10
Jíra	sv. Michal	4	3
Jíra	sv. Štěpán	2	2
Kryštof	sv. Václav Z.	2	2
Lukáš	sv. Kliment	1	3
Matěj	sv. Jindřich	2	1
Matěj Kadeřavý	Slovany	1	1
Matěj	sv. Michal	1	0,5
Matěj	sv. Vojtěch S.	2	2
Mikuláš	sv. Štěpán	1	1
Ondřej	sv. Michal	1	5
Pavel	SV. Martin	3	4
Petr	sv. Jindřich	1	0,5
Petr	sv. Štěpán	1	2
Petr	sv. Václav Z.	2	4
Jan Rokycana	P. M. p. Týnem	1	30
Řehoř	sv. Michal Staré Město	1	-
Svatomír	sv. Václav	4	2
Šimon	sv. Vojtěch P.	1	0,5
Tobiáš	sv. Jindřich	4	16
Tobiáš	Sv. Michal	1	1
Tobiáš	sv. Štěpán	1	2

Tobiáš	sv. Václav	1	2
Tomáš	sv. Vojtěch S.	1	2,5
Václav z Drachova	Betlém	1	6
Václav	sv. Štěpán	3	3
Celkem		67	124,5

Příloha č. 4 - Časové vymezení odkazů kněžím 1455 - 1494

Jméno	Hodnost	Kostel	Odkazy v letech
Augustin	střídník	sv. Michal	1476, 1478
Daniel	kněz 1480	sv. Michal	1471,1478,1490
Místr Duchek z Mělníka	kněz 1483	sv. Jiljí	1485
Jakub	kněz 1471 - 1473	sv. Vojtěch J.	1469,1475
Jan	kněz	Mnichovice	1469
Jan Němec	kněz	sv. Jindřich	1492
Jan	kněz 1471-1487	sv. Martin	1471,1473-1474
Jan	kněz	sv. Štěpán	1473
Jan	kněz	sv. Vojtěch J.	1471
Jan Vodička	střídník 1476	sv. Petr	1476
Jindřich	kněz 1460-1472	sv. Michal	1457,1459,1463-1464,1466
Jíra	střídník	sv. Michal	1457,1459,1464
Jíra	kněz	sv. Štěpán	1492-1493
Kryštof	střídník 1463-1465	sv. Václav Z.	1460,1463
Lukáš	kněz 1484-1498	sv. Kliment	1479
Matěj	kněz	sv. Jindřich	1476
Matěj Kadeřavý	kněz	Slovany	1475
Matěj	kněz	sv. Michal	1464
Matěj	kněz, střídník	sv. Vojtěch J.	1461, 1463
Mikuláš	kněz 1470	sv. Štěpán	1474
Ondřej	střídník	sv. Michal	1485
Pavel	kněz 1456-1459	SV. Martin	1456,1459
Petr	kněz	sv. Jindřich	1464
Petr	kněz 1474	sv. Štěpán	1460
Petr	kněz 1472-1474	sv. Václav Z.	1466,1474
Jan Rokycana	kněz 1427-1437,1448-1471	P. M. p. Týnem	1462
Řehoř	oltářník kaple sv.Tomáše 1482-1487	sv.Michal Staré Město	1483
Svatomír	kněz 1476-1485	sv. Václav	1477,1478,1484
Šimon	kněz	sv. Vojtěch P.	1459
Tobiáš	kněz 1465-1471	sv. Jindřich	1462,1470,1479
Tobiáš	střídník	Sv. Michal	1460
Tobiáš	kněz 1482	sv. Štěpán	1482
Tobiáš	kněz	sv. Václav	1475

Tobiáš	kněz 1499	sv. Vojtěch J.	1492
Václav z Drachova	Kněz 1448 - 1473	Betlém	1457
Václav	středník	sv. Štěpán	1492-1493

Příloha – 5 - ODKAZY KNĚŽÍM MEZI LÉTY 1495–1533

1	Václav	opat slovanský	opat (1480, 1490-1496) T	200 k. m.	1495
2	Jakub z Pacova	sv. Havel	kazatel (1486-1502) T	10 k. m.	1495
3		sv. Štěpán	farář	5 k. m.	1496
4	Jakub	Sv. Martin	středník (1498)T	2 k. m (1k.faráři)	1498
5	Petr Valentin z Chrudimi	sv. Štěpán	středník (1470-1499) T	7,5 k. m 7,5 k.. m	1498
6	Tomáš	Sv. Vojtěch	farář	8 k. m.	1499
7	Prokop	sv. Štěpán	kněz	15 k. č.	1499
8	Jan	Slovany	převor (1483-1498) T	1. k. m.	1500
9	M.Jan Opočno kněz Duchek	sv. Petr?	(1483-1497) T		1500
10	Jan	sv. Kliment	kněz	3 k. m.	1501
11	Jan Opočno	Prosek	po r. 1497 T	10 k. m.	1507
12	Matěj	sv. Jindřich	kněz	3 k. m.	1508
13		sv. Jindřich	kněží		1509
14	Matěj Frank		kaplan	2 k. m.	1510
15		sv. Jindřich	farář	2 k. m.	1511
16	Jíra	sv. Jindřich	kněz		1514
17	Klíč		kněz	2k. m.	1514
18	Martin	sv. Michal	kněz (1520-1524)T	10 k. m.	1515
19		sv. Štěpán	kněží	4 k. m.	1515
20	Pavel	sv. Štěpán	kněz	10 k. m.	1529
21	Jan	Hradec	kněz	knihy	1530
22		sv. Václav Zderaz	kněz		1532
23		sv. Jindřich	kněz	2 k. m.	1496
24		sv. Havel	kněz	30 k. m.	1496
25		sv. Štěpán	farář	5k. m.	1496
26		sv. Vojtěch	farář	2 k. m.	1504
27		sv. Lazar	farář	1 k. m.	1504
28		sv. Jindřich	farář		1512

III/9 ODKAZY ŠKOLÁM

Farní školy se v 14. století nacházely na Novém Městě pražském při těchto kostelech - sv. Jindřicha, sv. Klimenta, sv. Michala v Opatovicích, sv. Petra na Poříčí, sv. Štěpána, sv. Václava na Zderaze a sv. Vojtěcha v Jirchářích, dalších pět škol bylo v novoměstských osadách (z nichž čtyři byly v Podskalí). Kolegiátní škola byla u sv. Apolináře. Nejvíce škol leželo u hřbitovů kostelů (sv. Kliment, sv. Michal, sv. Štěpán, sv. Vojtěch).³⁰³ Po husitské revoluci byly na Novém Městě školy u těchto kostelů: sv. Jindřicha, sv. Klimenta na Poříčí, sv. Petra na Poříčí, sv. Michal v Opatovicích, sv. Štěpána, sv. Václava na Zderaze, sv. Vojtěcha v Jirchářích a nově byla zřízena škola sv. Vojtěcha v Podvyšehradí (zmínka 1468). Na teritoriu Nového Města se nacházela také klášterní škola P. M. Sněžné a kolegiátní škola na Vyšehradě (1483).³⁰⁴

Odkazy školám nepřinášejí žádná nečekaná odhalení týkající se městské vzdělanosti. Zmínky týkající se vzdělání ve školách najdeme jen ve velmi mizivém počtu. Martin řeč. Kareš svěruje roku 1449 svého syna Jana poručníkovi Janu Milkovi a prosí jej, „aby jeho u sebe choval poctivě stravu a oděv jemu dávaje jako slušie a aby vedl v učení a múdrosti v škole a mezi mistry a toho neodpadal, až by Pán Buoh milý ráčil jemu dáti dojíti múdrosti, kterémuž to Janovi synu mému milému, aby se tiem pilněji učil a v cirkvi svaté mohl prospiešen býti, ježto by to i mé duše k spasení prospielo.“³⁰⁵ Vdova po Jírovi pekařovi Marta odkazuje deset kop grošů „Antochovi žáku od svatého Jindřicha, příteli mému, když by k letům přišel dospělým.“³⁰⁶ Duchek řeč. Tyreš odkazuje zase pět kop grošů svému pastorkovi Mužíkovi pod podmínkou, „bude-li se svému dobrému v škole učiti, a když k letům dospělým přijde.“³⁰⁷

Margareta Hnátková uděluje pokyny ohledně výchovy svého syna z prvního manželství Janka, kterého si má sobě vzít k sobě jeho strýc Tóma Lanth, který má rovněž jeho 29 kop grošů „aby ho k sobě vzal, jeho choval, stravu a odiev jemu dávaje jako slušie a ku učení školnému nebo k řemeslu, aby jeho dal, jakož jemu se zdáti

³⁰³ K tomu V. V. TOMEK, *Dějepis III*, s. 262 – 263.

³⁰⁴ V. V. TOMEK *Dějepis IX*, s. 242 – 252. Tomek uvádí rovněž jména některých správců či kantorů. U sv. Jindřicha byl správcem bakalář Jiří Chrudimský (1499), kantorem Jan z Vožice (1491). U sv. Štěpána na Rybníce byl správcem Matěj z Vilémova, jinak z Branného a kantorem Bartoš z Vilémova (1480). U sv. Václava na Zderaze byl správcem P. De S., který byl i novoměstským písařem. Správcem školy sv. Vojtěcha v Jirchářích byl Martin, syn Petrův (1453-1454).

³⁰⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 171b-172b, 1449.

³⁰⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 329a, 1492.

³⁰⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 8a-9a, 1456.

bude.³⁰⁸ Jan střelec u sebe choval syna Jana heverníka a dával jej do školy.³⁰⁹ Barbora, vdova po radním Janu Mečovi, odkázala „*ctihodnému Mistru Janovi Rokycanovi deset kop grošů a z těch deseti kop, aby týž Mistr Rokycana koupil dva postavy sukna svým žákům do Týna, knězi Viktorinovi, faráři od svatého Havla v Starém Městě deset kop grošů a z těch deseti kop, aby týž kněz Viktorin koupil dva postavy sukna žákům svým k svatému Havlu, knězi Janovi faráři a správci duchovnímu kostela svatého Štěpána na Rybníce deset kop grošů a z těch deseti kop, aby týž kněz Jan koupil dva postavy sukna žákům svým k svatému Štěpánu, Mistrova milost i kněží svrchupsaní, aby činili za mů duši i duše křesťanské.*“³¹⁰

slabost zralých vdov pro mladé žáky možná stála na počátku manželství Doroty z Horšova, vdovy po Buškovi z Hrádku, která se provdala za Mistra Matěje ze školy sv. Václava na Zderaze. Mistr Matěj si ovšem zmíněným sňatkem příliš finančně nepomohl, protože manželka mu odkázala jenom několik kop grošů.³¹¹ O podpoře žáků majetnými vdovami svědčí i odkaz Doroty, vdovy Hanuše bečváře, která odkázala „plášť černý Jakubu Žáčkovi, synu Petrovu lékařovu, jestliže bude trvati v škole svému dobrému učeje, pakli by v škole nesetřval, tehdá, aby ten plášť poručníci prodali a ty peníze na kostel sv. Michala v Opatovicích naložili.“³¹² Kateřina Terklecová z Vápenice odkázala částku deseti kop grošů „Janovi příteli mému Mistru školnímu.“³¹³ Podobně odkázala tři kopy grošů „rektorovi aneb mistru školnímu od sv. Mikuláše“ vdova po krejčím Kašparu Kateřina.³¹⁴

Jak vyplývá z rozboru testamentárních zápisů nejvíce odkazů směřovalo do školy sv. Štěpána na Rybníce. S téměř shodným počtem odkazů následovaly školy sv. Jindřicha, sv. Petra a sv. Václava. Největší počet odkazů určili novoměstští měšťané na zakoupení dřeva na topení (celkem 35 případů). Nemenší pozornost věnovali novoměstští testátoři žaludkům žáků, kdy v celkem 31 případech věnovali finanční prostředky právě na jejich jídlo, i když se zdá, že strava žáků přílišnou rozmanitostí netrpěla, spíše naopak. Z testamentárních zápisů se můžeme pokusit sestavit studentský jídelníček, jehož součástí byl hrách, občas zpestřený slaninou či masem. Na třetím místě v odkazech

³⁰⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 116b-117a, 1443.

³⁰⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 295a-296a, 1485.

³¹⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 20a-b, 1457.

³¹¹ AMP, rkp. 2096, fol. 104b-105a, 1442.

³¹² AMP, rkp. 2096, fol. 144a, 1446.

³¹³ AMP, rkp. 2096, 186b-187a, 1451.

³¹⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 281b-282a, 1483.

školám stojí v šestnácti případech odkaz sukna. Pokud jde o další odkazy farním školám zastoupeny jsou odkazy na knihy, na pití, na stavební práce a odkazy ložního prádla a šactva.

Vzhledem k tomu, že finanční částky odkazované žákům nebyly nijak závratné, připočítala jsem je k odkazům kostelům. Pro úplnost ovšem zaznamenejme, že celková částka odkázaná ve prospěch farních škol činila 156 a půl kopy, přičemž největší sumu získala škola sv. Štěpána, jednalo se o 57 a půl kopy grošů. K celkem 155 odkazům novoměstským školám můžeme připočíst také 18 odkazů staroměstským školám. Na Starém Městě získala nejvíce odkazů škola sv. Martina ve zdi (15 odkazů), dva odkazy škola sv. Havla a jeden škola P. Marie před Týnem. Celkově byla na Starém Město určena suma 31 kop grošů č.

Tabulka č. 8 - Odkazy farním školám na Novém Městě 1434–1533

Název školy	1434–1455	1455–1494	1495–1533	Celkem	Částka
sv. Jindřicha	12	13	3	28	16
sv. Klimenta	1	4	1	6	4
sv. Michala	7	9	1	17	29
sv. Petra	8	16	-	24	22
sv. Štěpána	23	29	-	52	58
sv. Václava	13	11	-	24	30
sv. Vojtěch	7	2	2	11	6
Celkem	71	84	7	162	165

III/10 PROJEVY ŽENSKÉ ZBOŽNOSTI

Významným fenoménem, které nelze opominout byly projevy ženské zbožnosti.³¹⁵ Ženské publikum oceňovali již Husovy předchůdci. Pod vlivem kázání K. Waldhausera odhazovaly parádivé pražské měšťky svá nádherná roucha a ozdoby. Milíč pro padlé ženy založil svůj Jeruzalém. Tomáš ze Štítného své dceři a okruhu jejích přítelkyň, se kterými žila pod jednou střechou ve svém pražském domě, věnoval překlad Zjevení svaté Brigity. V případě Štítného se ovšem pohybujeme v rovině poněkud exkluzivní zbožnosti, neboť Štítného texty byly určeny pouze velmi úzké skupině žen. Zcela jiného rozměru dosáhla ženská zbožnost v éře Husova působení v Betlémské kapli. Oproti niternějšímu Štítnému, Hus zcela přesně dokázal rozeznat v ženách jejich potenciál, uplatnivší se později v reformním hnutí. Koneckonců ženám z okolí Betlémské kaple adresoval Hus svůj spis *Dcerka*. Stoupenkyně revolučního tribuna Želivského zašly ještě dále, když se staly aktivními účastnicemi revolučního hnutí. Znamé líčení o rozlícených tábořských ženách, strhávajících z pražským měštek jejich hezké šaty hovoří za vše. Zřejmě nás proto nepřekvapí poměrně vysoké procento - 86 % - žen zastoupených v charitativních a církevních odkazech. Jedná se o 514 ženských odkazů na zbožné a charitativní účely z 599 ženských testamentů z celkového počtu 2078 novoměstských testamentů. Tento počet tedy značně převyšuje poměr žen v jejich celkovém zastoupení v testamentárních zápisech.

Typickými představitelkami ženské zbožnosti ve středověkých městech se staly sbory bekyň. Sbory bekyň, které zaznamenáváme v Praze již od druhé poloviny 13. století, žily hlavně z podpory štědrých donátorů po většinou v malých domech.³¹⁶ Mezi nejstarší sbory náležel ten při kapli Všech svatých při zadní části Olbramovického domu na Staroměstském náměstí. Jmenovat bychom mohli další sbory – bekyně Freibergovy, v Templu, bekyně Zbraslavské, bekyně Kadanského za sv. Jakubem, bekyně Bolkovy, Posenpachů, Geunherovy a bekyně pánů z Rožmberka naproti Jeruzalému.³¹⁷ K těmto devíti sborům přibýly časem ještě další, ovšem po Lipanech se situace změnila a většina sborů vzala za své. Zachoval se sbor bekyň v Templu v Celetné ulici a některé další sbory. Sbor v Templu dostal finanční injekci díky odkazu Kateřiny z Nyněchova, která

³¹⁵ K tématu ženské zbožnosti např. Erika UITZ, *Die Frau in der mittelalterlichen Stadt*, Stuttgart, 1988.

³¹⁶ V. V. Tomek, *Dějepis III*, s. 234.

bekyním odkázala dvůr v Lochkově. Správcem a ředitelem nadání jmenovala Kateřina Samuela z Hrádku a Valečova.³¹⁸ V novoměstských knihách testamentů zaznamenáváme dva odkazy bekyním do Templu. Martin Rybář přenechal v roce 1453 jednu kopu grošů „*pannám do Templu*.“³¹⁹ Regina, dcera Jana Charváta ve svém posledním pořízení z roku 1442 poroučí „*paní Kateřině vedle Betléma odkazují dvě kopy, paní Dorotě v Templu oddávám kožich můj zaječí bílý*.“³²⁰

Odkaz Reginy Charvátové nás přivedl k bekyním u Betléma, které vlastně původně v pravém slova smyslu bekyněmi ani nebyly, protože žily z vlastních prostředků a ve vlastních domech. Postupně se ovšem i pro jejich společenství vžilo označení bekyně. Počátky „betlémským bekyň“ musíme hledat u již dříve zmiňované dcery Tomáše ze Štítného Anežky. Ta vlastnila polovinu domu přímo vedle Betlémské kaple, jehož druhou část vlastnila Kunka z Vartenberka. Anežka ji odkoupila roku 1402. Genius loci Betléma zafungoval dokonale a postupně přilákal především díky známým kazatelům i další zbožné ženy urozeného původu. Za všechny obyvatelky z té doby jmenujme alespoň Petru z Říčan či Markétu z Peruce.³²¹ Poskočíme-li o více než půlstoletí dopředu, do roku 1473, najdeme jako držitelku domu vedle někdejšího domu Anežky ze Štítného Elšku, v jejímž domě se nadání udrželo až do počátku 16. století. V blízkém okolí Betléma můžeme zmínit příbytek další bekyně Elšky v nynější Konviktské ulici a především tři domky stávající v místech někdejšího Miličova Jeruzaléma.³²² Všechny příbytky bekyň, o nichž jsme pojednali, ležely na teritoriu Starého Města pražského, jedinou výjimku, kterou zmiňuje Tomek, představují dvě Doroty „vyšší a nižší“ přebývající v Angelově zahradě.³²³ Obě zmiňované ženy, spolu s Kateřinou Vysokou z Betléma, ustanovila za poručnice svého majetku panna Anna ze Zdechovic.³²⁴

Vraťme se opět k projevům ženské zbožnosti doložených v novoměstských testamentech. Příkladem zbožnosti, která dokonce neznala konfesijních rozdílů, může být odkaz Reginy, dcery někdejšího písaře Mikuláše, která roku 1439 mimo tří postavů určeným chudým, uvádí „*bekyním do Betléma odkazují kopu grošů...*“ Hned za touto

³¹⁷ V. V. Tomek, *Dějepis III*, s. 234.

³¹⁸ V. V. Tomek, *Dějepis IX*, s. 164.

³¹⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 212b, 1453.

³²⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 105a, 1442.

³²¹ V. V. TOMEK, *Dějepis III*, s. 441.

³²² V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 103–104.

³²³ TAMTÉŽ, s. 166.

³²⁴ TAMTÉŽ, s. 166.

větou se můžeme dočíst, že jednu kopu určuje též pannám ke svaté Kateřině.³²⁵ Jak vidíme paní Regině nečiní žádný problém odkázat své peníze oběma náboženským stranám. Její jednání bylo zřejmě oproštěno od náboženských sporů a bylo vedeno čistě osobními pohnutkami. Zámožná novoměstská vdova Barbora Mečová učinila roku 1459 toto pořízení „*Mistru Václavovi z Betléma deset kop grošů a z těch deseti kop, aby týž mistr Václav paní Kateřině, kteráž jest si nohu zlámala a Marušce vdově a jiným pannám, kteréž bydlejí podle dveří kostela Betléma čtyři kopy grošů.*“³²⁶ Pokud jde o bekyně v Betlémě, tak máme doložený odkaz v testamentech až z roku 1518, kdy vdova Marta Holubová učinila odkaz pěti kop gr. m. „*babkám, které jsou podle Betléma na opravu téhož domku.*“³²⁷

Stopy někdejšího náboženského zanícení zbožných paní a dívek můžeme vysledovat v odkazu panny Kateřiny od sv. Štěpána, která v testamentu z roku 1457 určila, aby „*domek muoj s městištěm, kterýž leží mezi domy Tobiáše panského posla a Jíry ševce nábožným a bohabojným pannám a vdovám chudým a poctivým.*“³²⁸ Kateřina ještě dodává: „*Prosím také ctihodného kněze Jana, správce duchovního od sv. Štěpána, aby k tomu ráčil nápomocen býti, aby se v tom domku řád božský a poctivost dala.*“³²⁹

Panna Kateřina zase učinila následující pořízení: „*můj dům, jenž leží na Senném trhu i se vším, což v něm jest, odkazuji i mocně poroučím poctivým a bohabojným pannám Zdeni, Lidmile, Vaňce a druhé Lidmile takovým obyčejem, aby v něm všechny obývaly spolu, pakli by z nich, která umřela, aby na druhú spadl až do nejposlednějšího a jestliže by všechny zemřely, aby dům byl prodán.*“³³⁰

Lidmila, vdova po Vitoši olejníkoví zase učinila odkaz bekyním u sv. Anny. V jejím testamentu se mimo jiné píše: „*mám pět a čtyřiceti hotových zlatých a z těch odkazuji pět zlatých paní Katrušce čtrnácte u svaté Anny, a dluh, kterýž jsou mi za olej ty panny dlužny jim odpůštím pro Pána Boha, aby za mě prosili jeho svaté milosti.*“³³¹ U sv. Anny máme doloženy bekyně Kláry Silberzeigové k roku 1414, avšak doklady o tom, v jakém postavení byla paní Katruška v roce 1436 bohužel nemáme.³³²

³²⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 66b, 1439.

³²⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 20b, 1457.

³²⁷ AMP, rkp. 2142, 1518, fol. 17b.

³²⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 18a-b, 1457.

³²⁹ TAMTÉŽ.

³³⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 109b-110a, 1463.

³³¹ AMP, rkp. 2096, fol. 41b-42a, 1436.

³³² AMP, V. V. TOMEK, Dějepis III, s. 443.

III/11 BRATRSTVA A CECHY V TESTAMENTECH

Zcela nepatrné zmínky nalezneme v testamentech o pražských náboženských a cechovních bratrstvech.³³³ Na území Nového Města pražského působila tři náboženská bratrstva, z nichž nejznámějším bylo Bratrstvo Těla a krve Páně, vzniklé roku 1382.³³⁴ Odkazy ke kapli Božího těla jsme se zabývali v kapitole o odkazech kostelům. Další bylo Literátské bratrstvo u sv. Jindřicha vzniklé roku 1490 a Literátské bratrstvo u sv. Petra na Poříčí vzniklé roku 1513. Za doklad činnosti literátských bratrstev na Novém Městě pražském můžeme považovat odkaz Martin Páva z Koňského trhu „*na knihy neb na specialník literátům kostela sv. Jindřicha*“³³⁵ a odkaz Jana Prasátka, který odkázal literátům ke sv. Petrovi blíže nespecifikované knihy.³³⁶ Ještě můžeme zmínit testamenty samotných literátů, což ovšem nemusí nutně znamenat příslušnost k bratrstvu. Z celkem šesti literátů, kteří se takto označují v testamentech, pouze dva z nich uvádějí ve svém kšaftech vlastnictví knih – byl to Ondřej z Chlumce a Jan řeč. od Mečů (ke knihám viz následující kapitola).³³⁷

Z cechovní bratrstev na Novém Městě působili malíři a zlatníci, krejčí, pekaři, soukeníci, kováři, sedláři, jehláři a řezníci, kteří spravovali záduší kaple sv. Lazara. Svědectví o odkazu soukenickému cechu přináší kšaft vdovy po soukeníkovi Bartošovi Jičinském Bětky z roku 1445, která píše, že „*koupila, způsobila a zjednala kalich stříbrný v němž jest pět hřiven a několik lotů stříbra pozlacený k záduší kostela sv. Petra na Poříčí a ten kalich mocně jsem poručila a mocí listu tohoto poroučím přísežným řemesla soukenického od té fary svatého Petra nynějším i budoucím, aby oni jej v své moci chovali, jím vládli a k službě boží vydávali, aby ten kalich k tomu za duši svatého*

³³³ K bratrstvům např. Martin ČAPSKÝ, *Opavské bratrstvo Panny Marie a Božího těla mezi změpánem a městskou komunitou*, Husitský Tábor 14, 2004, s. 243–258; Hana PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti Boží. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000; TÁŽ, *Novoměstská zbožnost – kultovní činnost bratrstev a cechů na Novém Městě pražském ve středověku*, DPr, XVII, 1998, st. 93–103; TÁŽ, *Pražská bratrstva mezi husitstvím a reformací*, DPr XVIII, 2000, s. 13–18; Hanna ZAREMSKA, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław 1977; TÁŽ, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, in: *Kultura elitarna i kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, ed. Bronisław GEREMEK, Wrocław 1978, s. 25–40; TÁŽ, *Żywi wobec zmarłych. Brackie i cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – pierszej połowie XVI w.*, *Kwartalnik historyczny* 81, 1974, s. 733–749; Bohdan ZILYNSKYJ, *K starší fázi vývoje literátských bratrstev na Novém Městě pražském*, *Hudební věda* XXIV, 1987, s. 154–161.

³³⁴ K tomu H. PÁTKOVÁ, *Bratrství*, s. 16–20; Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době*, FHB 5, 1983, s. 95–118.

³³⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 316a-b, 1490.

³³⁶ AMP, rkp. 2095, 1514, fol. 239b.

³³⁷ U dalších pěti literátů nelze povolání bezpečně doložit pouze o dvou z nich víme, že byli pekař a sladovník. K tomu srv. H. PÁTKOVÁ, *Bratrství*, s. 41.

*Petra po věčné časy od přísežných řemesla svrchupsaného chován a zachován byl ke cti a chvále Pána Boha všemohoucího a toho řemesla poctivého dobrému.*³³⁸ Druhou zmínku v souvislosti s cechy nalezneme v testamentu kováře Jana řeč. Laciny, který odkázal část ze dvou kop grošů do cechu kovářského.³³⁹ S kovářským cechem souvisí i odkaz Mikuláše ze Slepotic do kláštera P. M Sněžné, kde se při bohoslužbách scházeli novoměstští kováři, jejichž cech vznikl v roce 1446.³⁴⁰ Obecně ovšem platilo, že řemeslníci odkazovali své náčiní spíše rodině a přátelům a odkazy cechům bývají označovány jako dary „k řemeslu“. Jehlář Jan tak odkázal čtyři svíce od svého otce Jakuba, které příslušeli k řemeslu, synu Burianovi s tím, že pokud je bude chtít někdo z řemesla má zaplatit 61 a půl kopy grošů.³⁴¹ Jirchář Matěj řeč. Opička ve svém testamentu přiznává dluh jirchářskému řemeslu, v jaké výši, neuvádí.³⁴² Řezník Šimek odkázal pět kop grošů starším řemesla řeznického³⁴³ a řezník Václav Hnát učinil odkaz čtyř kop grošů do řemesla.³⁴⁴ Jeho kolega Pavel Pelikán zanechal starším řemesla odkaz 9 kop grošů.³⁴⁵ Václav Kabátník věnoval cechu krejčovskému pole, které mají ke cti a slávě boží obracet.³⁴⁶ Do cechu ovšem také někdy šly i dluhy. Švec Střecha do cechu dlužil dvě kopy grošů,³⁴⁷ koželuh Václav Piklík z Podskalí zase 10 k. gr. m.³⁴⁸

³³⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 133a-b, 1445.

³³⁹ AMP, rkp. 2096, 1447, fol. 155a-b.

³⁴⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 103b-104b, 1463; H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie*, s. 52.

³⁴¹ AMP, 2094, 1480, fol. 250a-b. K tomu H. PÁTKOVÁ, *Novoměstská zbožnost*, s. 98.

³⁴² AMP, 2094, 1485, fol. 297 b.

³⁴³ AMP, 2094, 1480, 252b.

³⁴⁴ AMP, 2094, 1483, fol. 288 b.

³⁴⁵ AMP, 2094, 1484, fol. 292a-b.

³⁴⁶ AMP, 2095, 1510, fol. 225a.

³⁴⁷ AMP, rkp. 2095, 1511, 229b.

³⁴⁸ AMP, rkp. 2095, 1513, 238b.

III/12 ODKAZY KNIH V TESTAMENTECH

Pozdně středověké měšťanské testaments patří mezi jedny z mála pramenů, kde nacházíme zmínky o středověkých knihách, resp. o jejich odkazech. Ve srovnání se 16. stoletím a 17. stoletím a následným boomem měšťanských knihoven, se ovšem jedná o zmínky velice skromné, ale domnívám se, že i přesto cenné. Pokud jde v období raného novověku vysledovat vztah měšťana ke knihám či vzdělanosti, ve středověku je to v městském prostředí skoro nemožné.³⁴⁹ Samozřejmě v prostředí středověkého duchovenstva³⁵⁰ a intelektuálů je situace zcela odlišná, protože výzkumu privátních středověkých knihoven je věnována už delší dobou badatelská pozornost a je dochováno i několik knižních soupisů.³⁵¹ Přesto je historik zabývající výzkumem středověkých knih a knihoven odkázán především na studium dochovaných rukopisů vlastních knižních titulů, které se dají dohledat v případech známých knihovních katalogů, takřka vůbec se nedají dohledat knižní tituly zmiňované v pramenech úřední povahy – např. v testamentech. Například výzkumy středověkých maďarských, rakouských, německých či švýcarských středověkých měšťanských testamentů potvrzují výskyt knih v 1–7 % dochovaných testamentech.³⁵² Naproti tomu německý bohemista Thomas Krzneck našel 49 testamentů z různých českých z let 1293–1495, kde se

³⁴⁹ K měšťanským knihovnám naposledy Olga FEJTOVÁ, *Kniha v testamentární praxi měšťanů v 17. století*, Opera romanica 9, 2006, s. 377–396.

³⁵⁰ K knihovnách duchovenstva Petr ELBEL, *Knihovna olomouckého probošta mistra Pavla z Prahy ve světle testamentu z l. 2. 1441*, in: Ad citame et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, edd. Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda. Brno 2003, s. 595–610; TÝŽ, *Testamentum meum de libris meis. Knihovna olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (1451–1457) opět v centru pozornosti*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Brno 2005, s. 85–119; Ivo KOŘÁN, *Knihovna Mistra Jeronýma Pražského*, Český časopis historický 94, 1996, s. 590–600.

³⁵¹ Největší zásluhu na bádání o středověkých knihovnách patří I. Hlaváčkoví, výběrově uvádím některé z jeho prací: Ivan HLAVÁČEK, *Husovy knihy*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, Praha 1995, s. 90–95; TÝŽ, *Knihy a knihovny v českém středověku*, Praha 2005; TÝŽ, *Pronikání cizích prvotisků do českých knihoven v 15. století*, in: Knihtisk a Univerzita Karlova, Praha 1972, s. 6–73; TÝŽ, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, Praha, 1965; Thomas KRZENCK, *Books in Late Medieval Wills in Bohemia*, Annual of Medieval Studie at CEU, Vol. 7. Budapest, 2001, s. 187–208; TÝŽ, *Bücher in böhmischen Bürgertestamenten des Spätmittelalters*, Táborský archiv 11, 2002, s. 39–65; Jiří PEŠEK, *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1566–1620*, FHB 2, 1980, s. 306–315; Michal SVATOŠ, *Univerzitní kniha před husitstvím a po něm*, Documenta Pragensia X/1, 1990, s. 119–129; František ŠMAHEL, *Ceny rukopisných knih v Čechách do roku 1500*, Sborník historický 14, Praha, 1966, s. 5–48; TÝŽ, *Knihovní katalogy Koleje národa českého a Koleje Rečkovy*, AUC, Praha, 1961, str. 59–85; Zikmund WINTER, *Měšťanské libráře v XV a XVI věku*, Časopis českého museum LXVI, 1892, s. 65–79 a 281–292; Bohdan ZILYNSKIJ, *K starší fázi vývoje literátských bratrstev na Novém Městě pražském*, Hudební věda XXIV, 1987, s. 154–161.

³⁵² O. FEJTOVÁ, c. d., s. 383.

vyskytují odkazy knih.³⁵³ Bohužel pracoval pouze s malým vzorkem pramenů (rozuměj měšťanských testamentů), zvolil si příliš velký časový rozsah a konečně smíchal dohromady odkazy měšťanů, intelektuálů a duchovních. A navíc metodicky vycházel z výzkumů pro 16. století. Z těchto důvodů nemůžeme jeho výsledky plně akceptovat. Pro zajímavost, mezi laiky, kterých v Krzenckově soupisu nalezneme 25, zařadil i královnu Žofii Bavorskou, nic proti tomu laikem byla, ale se svými 11 knihami a zázemím dvora Václava IV., známého bibliofila, ji těžko můžeme srovnávat s dalšími „laiky“ v soupisu. Duchovních Krzenck napočítal 24, mimo jiné jednoho biskupa, Husa a Želivského.³⁵⁴ Domnívám se, že tudy cesta bádání o středověkých měšťanských knihovnách nevede. Samozřejmě, že je nutné srovnávat měšťanské prostředí s jinými vrstvami společnosti, ale není možné je dávat dohromady a činit závěry na základě takovýchto podkladů.

Z celkem 2078 testamentárních zápisů jsem našla informace o 25 měšťanech odkazujících ve svých posledních pořízeních knihy a 21 měšťanech odkazujících peníze na knihy (viz příloha). Výskyt knih odpovídá zhruba 1,2 % dochovaných zápisů, což představuje dolní hranici běžného výskytu v Evropě.³⁵⁵ Je třeba zdůraznit, že zatímco odkazům týkajících se majetkových záležitostí bývá věnována v testamentárních zápisech poměrně velká pozornost, zápisy obsahující zbožné odkazy, do nichž řadíme i odkazy knih, jsou podstatně stručnější. Pro srovnání je třeba uvést situaci v 17. století, kdy jsou knihy doloženy v 33 testamentech z celkového počtu 733, což svědčí o jistém nárůstu a o rozšíření knih do měšťanského prostředí, nicméně daleko více informací o knihách a knihovnách v tomto období najdeme v pozůstalostních inventářích.³⁵⁶

Podívejme se blíže na samotné vlastníky knih, z nichž pět by podle metodologických kritérií, které stanovil Ivan Hlaváček, mohlo být zařazeno do kategorie vlastníka knihovny. Zmiňovaní měšťané vlastnili více než tři svazky a právě tento počet stanovil Hlaváček jako výchozí kritérium pro označení knihovna.³⁵⁷ Soukeník Mikuláš Bradatý sepsal roku 1439 testament, ve kterém se mimo jiné píše „*knězi Matějovi do kostela sv. Petra na Poříčí odkazují Zákon nový českým písmem.*“³⁵⁸ O několik řádků dále testament pokračuje „*Misál a knihy v červené kóži v nichž sú životové Svatých popsány,*

³⁵³ T. KRZENCK, *c. d.*, s. 191.

³⁵⁴ T. KRZENCK, *c. d.*, s. 48–49.

³⁵⁵ K tomu O. FEJTOVÁ, *c. d.*, s. 385.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 386.

³⁵⁷ I. HLAVÁČEK, *Soupis*, s. 16–19.

³⁵⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 73a, 1439.

ty odkazují kostelu sv. Petra na Poříčí, aby při tom kostele věčně zuostaly.“³⁵⁹ Počítáme-li dobře mohl by soukeník splňovat Hlaváčkovu podmínku a zařadit se mezi majitele knihoven, nicméně v Hlaváčkově Soupisu se neobjevuje a rovněž v něm nefiguruje ani kostel sv. Petra jako vlastník knih. Dalším novoměstským měšťanem, který by mohl splňovat kritéria pro zařazení mezi vlastníky knihoven byl písař Duchek. Ve svém testamentu z roku 1446 uvádí „*mám Bibli bezmála celú rúku mů psanú a druhé Biblie polovici na velikém pargameně.*“³⁶⁰ Duchek rovněž vyslovil toto přání „*knězi Jírovi z Hradu odkazuju knížky na pargameně čtyři Theologia v deskách, Mistru Demetrovi lékaři odkazuji knížky o lékařství.*“³⁶¹

Z Hlaváčkovy soupisu již známe další tři novoměstské vlastníky knih. Prvním z nich je Jana Literát řeč. od mečů, který roku 1454 odkázal „*knězi Janovi od Svatého Štěpána Žaltář smintem iluminovaný, Prokopovi písaři Novú radu Nikodémovu.*“³⁶² Dalším vlastníkem knih byl rovněž literát Ondřej z Chlumce, v jehož testamentu z roku 1456 můžeme nalézt seznam zhruba dvaceti svazků s deseti tituly.³⁶³ Vítovi, synovi své kmotry Mandy odkázal Ondřej „*čtvery knihy Bible na papíře, osmery knihy, na nichž psána jsú kázání přes celý rok nedělní i o svatých a Kanoniky s výkladem na papíře, Skutky apoštolské s výkladem na papíře.*“³⁶⁴ Dalším obdarovaným se stal Řehoř, syn Mikuláše od melouna na Starém Městě získal: „*knihy Jeremiáše, Baruch s výkladem, výklad na dvanácte prorokuov menších, Izaiáše proroka s výkladem doktora Hervey.*“³⁶⁵ Kostel sv. Michala v Opatovicích získal knihy *Příslaví Šalamúnovy s výkladem na*

³⁵⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 73b, 1439.

³⁶⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 140a, 1446.

³⁶¹ AMP, rkp. 2096, fol. 140a, 1446.

³⁶² AMP, rkp. 2096, fol. 126b, 1454; I. HLAVÁČEK, c. d., s. 48.

³⁶³ AMP, rkp. 2094, fol. 12b-13a, 1456; I. HLAVÁČEK, c. d., s. 33.

Viz příložený seznam:

Čtyři knihy bible na papíře

Osm knih kázání přes celý rok nedělní

Kanoniky o svatých s výkladem na papíře

Skutky apoštolské s výkladem na papíře

Knihy Jeremiáše

Baruch s výkladem

Výklad na 12 proroků menších

Izaiáše proroka s výkladem doktora Harvey

Knihy přísloví Šalamouna s výkladem na papíře

Žaltář kuorný

Tabulky

Knihy(nespecifikováno)

³⁶⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 13a, 1456.

³⁶⁵ Tamtéž.

papíře a konečně „Žaltář kuorný a Tabulky a což jest jiných knih poroučím přátelům knězi Janovi farářovi z Týna a Jeronýmovi kožešníkov z Opatovic.“³⁶⁶

Třetím a největším soukromým vlastníkem knih mezi novoměstskými měšťany se bezesporu byl pergameník Havel, v soupisu jehož majetku z roku 1454 je uvedeno neuvěřitelných 29 svazků knih se zhruba stejným počtem jednotlivých titulů.³⁶⁷ Takové množství knih neměli ani vyhlášení intelektuálové té doby. Osobně se domnívám, že vlastnictví takového množství knih nemůžeme přičítat ani tak intelektuální vyspělosti Havlově jako spíše jeho profesionální zaměření. Mezi spisy, které můžeme nalézt v Havlově soupisu převažuje teologická literatura. Z děl českých reformátorů je zastoupena Postila studentů Pražské univerzity K. Waldhausera, Husova Postila, spis Mistra Jakuba de Pueris. Z ostatních autorů jmenujme díla Tomáše Akvinského či Jakuba de Voragine.

Vdova po vazači knih Jírovi Anna uvádí ve svém testamentu, že má šest knih u kožešníka Zachaře.³⁶⁸ Pekař Hereš vyslovil ve svém testamentu přání, aby jeho Misál spolu s ostatním bohoslužebným náčiním, které vlastnil, byl půjčován do kostela k službě boží.³⁶⁹ Kožešník Jeroným ze svatoštěpánské osady se stal majitelem Výkladu

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ AMP, rkp. 2096, fol. 4a-b, 221a, 1454; I. Hlaváček, c. d., 85.

Viz přiložený seznam:

Item liber pustilla magistri Johannis Hus in Bohemico

Item Sermones de septem vitiis et septem virtutibus

Item Sermones dominicales cum comento

Item excerpta de libris Thome de Aquino et sermones de Sanctis

Item liber sermonum dominicalium et de decem preceptis

Sermones incipientes Ecce ascendimus Jerusalem, et dominicales

Item Hugo de consciencia anime. Item Jacobus de Voragine super Sermones dominicales

Volumen, quod incipit in omnibus me defectuosum reperiens

Item liber de septem profectibus speculum humane salvacionis

Item Soccus de sanctis. Item descriptio genesis in parvo libello

Item liber congregatus qui incipit de corpore Christi. Ideo inter nos multi

Tractatuli de confessione. Item multi tractatus in pergamento, videlicet sermones de prima

Item postilla studencium Sancte pragensis universitatis. Item speciale missarum in pergamento

Et hii omnes in foliis et in cute

Hic sequuntur in copertoriis

Pustilla Jube domine benedicere. Item argumenta, utrum omnem sententiam cujuslibet consilii

Item prothemata Johliconis et alia de Sanctis. Item postilla incipiens Alpha et omega

Item Cantus de lancea domini. Item introductoria Rethorice

Item psalterium in pergamento. Item liber qui incipit Anglia quo fulget. Item passiones

Item liber magistri Jacobi de pueris in Bohemico. Item viaticus in pergamento

Item testamentum novum

³⁶⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 82a, 1440.

³⁶⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 98a, 1442.

na čtení Mistra Jana Husa díky zástavě paní Reginy ze špitálu pod Vyšehradem, která za zmíněné knihy dostala čtyřicet grošů.³⁷⁰ Paní Regina, která mimo jiné sehrála významnou roli v životě špitálu sv. Alžběty pod Vyšehradem, se z několika mála zmínek pramenů jeví jako žena vzdělaná, která uměla při nejmenším alespoň číst a rozhodně nebyla lhostejná k osudům svých chudých spoluobyvatelů. A zejména tím určitě překračuje její postava rámec běžně vžitě představy o měšťance té doby.³⁷¹

Václav z hrobky odkazuje kromě peněz vnuku Vítovi také „*knihy mé vsecky*“.³⁷² Martin Vranský ve svém testamentu uvádí: „*mám u Ctibora Herborta ševce u sv. Jiljí truhlu s knihami*“,³⁷³ kterou odkazuje spolu s dalším majetkem svým pěti dětem. Někdejší farář u svatého Michala v *Opatovicích Václav odkazuje roku 1461 řezníkovi Filipovi řeč. Čubek a jeho manželce Kateřině „knihy mé vsecky bud' jich málo aneb mnoho*“.³⁷⁴ Blíže nespecifikované „*knihy české*“ odkazuje svému ševci Petrovi Matěj z Velvar.³⁷⁵ Kráječ sukna Kliment Žalud zanechává všechny své knihy synu Prokopovi.³⁷⁶ Bohatý kupec Kunc odkazuje svým dvěma dětem roku 1479 „*knihy troje, dvoje německé, třetí latinské*“.³⁷⁷

Písař Jan řeč. Serafín uvádí: „*knihy mé což jest jich mnoho nebo málo svrchupsaným synům mým kromě Kancionálu, kterýž odkazují k osadě sv. Štěpána na Rybníce v moc jej dávám panu Duchkovi Košíkovi*“.³⁷⁸ Matěj svíčník zanechává ve svém testamentu pokyny „*co se tkne knih ty, aby byly dány Janovi, synu našemu*“.³⁷⁹ V testamentu ševce Jana řeč. Koláček se píše: „*Prokopovi poručníku mému odkazují Bibli mů*“.³⁸⁰ Kněz Jeroným ve svém testamentu z roku 1492 odkazuje knězi Václavovi z Janovic „*osmery knihy totiž kázání sv. Lukáše, sv. Jana, sv. Marka...jiné knihy, aby poručníci rozdali mezi mladé kněží, jakož se jim zdáti bude*“.³⁸¹

Pokud jde o sociální rozvrstvení odkazovatelů knih tak o šesti z nich víme, že byli řemeslníci, dva literáti, dva písaři, čtyři kněží a jeden bakalář, u deseti je povolání neurčitelné, žena je mezi vlastníky knih pouze jedna. Šest testátorů uvádí v popisu knih,

³⁷⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 24a-b, 1457.

³⁷¹ AMP, rkp. 88, fol. 673a, 1451.

³⁷² AMP, rkp. 2094, fol. 65b, 1461.

³⁷³ AMP, rkp. 2094, fol. 85b, 1462.

³⁷⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 123b-124a, 1464.

³⁷⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 237a, 1478.

³⁷⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 247b, 1479.

³⁷⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 251a, 1479.

³⁷⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 303a, 1489.

³⁷⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 318a, 1490.

³⁸⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 290b, 1478.

že jsou psány česky, z toho jednou jde jednou o dílo M. Jana Husa, třikrát o česky psanou bibli a jednou česky psaný Nový zákon. Pokud jde o adresáty odkazů, tak v jedenácti případech jsou to farní kostely či faráři a ve čtrnácti případech rodinní příslušníci nebo přátelé.

Podívejme se, jak na tom byly s vlastnictvím knih novoměstské kostely a jak do případného vlastnictví mohli zasáhnout naši testátoři. Pro farní kostely čerpáme údaje převážně z Vizitačního protokolu. Kostel sv. Michala v Opatovicích vlastnil pět misálů,³⁸² sv. Mikuláš v Podskalí měl ve svém vlastnictví 8 liturgických rukopisů,³⁸³ sv. Štěpán na Rybníce 8 liturgických rukopisů,³⁸⁴ kostel sv. Václava na Zderaze 6 liturgických rukopisů³⁸⁵ a sv. Vojtěch v Podskalí 4 liturgické rukopisy (z toho 3 misály).³⁸⁶ Díky našemu soupisu můžeme doplnit vlastnictví knih u kostelů sv. Michala v Opatovicích, sv. Petra na Poříčí a sv. Štěpána na Rybníce. Odkazy novoměstských měšťanů putovaly do farních kostelů rovnoměrně – pod dvou do kostela sv. Jindřicha a sv. Petra na Poříčí a po jednom ke sv. Štěpánu, ke sv. Michalu do Opatovic a do Týna.

Opominout nelze odkazy peněz na zakoupení knih do jednotlivých farních kostelů, s nimiž se v novoměstských testamentech setkáváme ve 22 případech a odkazy na knihy spadají převážně do 90. let 15. století, což je možné do určité míry přičíst vlivu literátských bratrstev.³⁸⁷ Pokud jde o druh knih, vyskytují se antyfonáře, misály, speciálníky a zpívací knihy. Martin, podruh pivovarského mistra Ondřeje určil „*k svatému Štěpánu na Rybníčku na knihy, na nichž žáčci mše zpievají, totiž na graduál čtyři kopy grošů.*“³⁸⁸ K témuž kostelu učinil odkaz Vít z Krakova na *hradal či knihy kostelnie*.³⁸⁹ Jan řeč. Šantruoček odkázal tamtéž deset kop grošů na knihy *kostelnie zpievaci*.³⁹⁰ Nejvíce odkazů na knihy (8) putovalo do kostela sv. Jindřicha, kde sídlilo i literátské bratrstvo. Martin Páv z Koňského trhu zanechal odkaz „*na knihy nebo na specialník literátuom téhož kostela sv. Jindřicha odkazuji jednu kopu grošů.*“³⁹¹ Sladovník Štěpán z Rynku přikazuje své manželce, aby „*dala kostelu svatého Václava*

³⁸¹ AMP, rkp. 2094, fol. 327a, 1492.

³⁸² I. HLAVÁČEK, c. d., s. 84.

³⁸³ Tamtéž.

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ I. HLAVÁČEK, c. d., s. 85.

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ Na to ostatně upozornil již B. ZILYNSKIJ, *K starší fázi*, s. 156.

³⁸⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 214a, 1451.

³⁸⁹ AMP, rkp. 2094, 1494, fol. 341a.

³⁹⁰ AMP, rkp. 2095, 1495, 143b.

³⁹¹ AMP, rkp. 2094, fol. 316a-b, 1490.

na Zderaze na knihy zpievací dvě kopy grošů.³⁹² Vdova Kateřina Janečková odkázala ve prospěch zbožných nadání svůj dům a mimo jiné projevuje přání, aby do kostela sv. Jindřicha byl koupen misál a knihy kostelní.³⁹³ Bohatý radní Prokop Kopet odkázal kostelu 100 k. gr. m., ze kterých měl být zakoupen také misál.³⁹⁴ Témuž kostelu odkázal na knihy jednu kopy grošů českých Kristofor zvaný zlý kněz,³⁹⁵ huntér Prokop Němec pověřil manželku, aby dala 10 kop grošů m. knihy, když by je uzřela.³⁹⁶ Václav řeč. Slanský odkázal jednu kopy grošů na specialník³⁹⁷ a na specialník odkázala peníze i vdova Jana platněře Dorota.³⁹⁸ Tkadlice plátna Anna odkázala na knihy také deset kop g. m.³⁹⁹

Kostel sv. Petra na Poříčí podobně jako sv. Jindřich byl sídlem literátského bratrstva. Jan Manis odkázal někdejšímu zvoníku u sv. Petra 3 kopy svého dluhu na misál a k tomu ještě další 3 k. g. m.⁴⁰⁰ Jan Prasátko odkázal 9 kop gr. míš. na knihy literátům u sv. Petra na Poříčí.⁴⁰¹ Vdova po Martinu strunařovi Jana zanechala odkaz 6 k. g. m. na žaltář,⁴⁰² přičemž jejím poručníkem byl Mikuláš řeč. Kanha, který ve svém kšaftu dochovaném v rkp. 2142 poručil dávat peníze na žaltáře ke sv. Petru z jejího dědictví.⁴⁰³ Kostel sv. Václava na Zderaze získal deset k. g. m. na antyfonář od kupce Hanuše z Budějovic⁴⁰⁴ a od Vavřince řeč. Žralík jednu kopy g.⁴⁰⁵ Štěpán, sladovník z Rynku pak kostelu odkázal dvě kopy na *knihy zpievací*.⁴⁰⁶

Václav, syn Velíka z Podskalí odkázal k svatému Vojtěchovi v Podskalí „na antyfonář a hradal kneihy, ježto na nich mše a nešpoře zpívá dvacet kop grošů.“⁴⁰⁷ Čtyři kopy grošů m. na antyfonář ke sv. Vojtěchovi v Jirchářích odkázala vdova Marta Kuthanová.⁴⁰⁸ Martin řeč. Pábek, bělič plátna odkázal na antyfonář ke sv. Klimentu na

³⁹² AMP, rkp. 2094, fol. 342b, 1494.

³⁹³ AMP, rkp. 2095, fol. 136a, 1495

³⁹⁴ AMP, rkp. 2095, 1496, fol. 151b-152a.

³⁹⁵ AMP, rkp. 2095, fol. 151a-b, 1496.

³⁹⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 169b, 1499.

³⁹⁷ AMP, rkp. 2095, 1498, fol. 157b.

³⁹⁸ AMP, rkp. 1499, fol. 166b.

³⁹⁸ AMP, rkp. 2095, fol. 170a, 1499

³⁹⁹ AMP, rkp. 2095, fol. 170a, 1499.

⁴⁰⁰ AMP, rkp. 2094, 1493, 338b

⁴⁰¹ AMP, rkp. 2095, fol. 239b, 1514.

⁴⁰² AMP, rkp. 2095, 1516, 250a.

⁴⁰³ AMP, rkp. 2142, fol. 1517, 18b-19b.

⁴⁰⁴ AMP, rkp. 1498, fol. 157b-158b.

⁴⁰⁵ AMP, rkp. 2095, 1498, 159b.

⁴⁰⁶ AMP, rkp. 2094, 1494, fol. 342b

⁴⁰⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 279a-b, 1483.

⁴⁰⁸ AMP, rkp. 2095, 1495, fol. 134a.

Poříčí deset kop grošů.⁴⁰⁹ Do našeho výčtu musíme zahrnout odkaz řezníka Víta Hájka na misál do kaple sv. Lazara náležející řeznickému cechu⁴¹⁰ a odkaz Jana kotláře na je určen na speciální kostelu sv. Martina ve zdi.⁴¹¹

Pokud jde o vlastnictví knih u měšťanů na Starém Městě pražském, tak tady bohužel máme zmínky strohé, protože většina knih testamentů shořela, dá se ovšem vycházet alespoň z Teigeho Základů starého místopisu pražského, kde jsou opisy některých shořelých testamentů. Nicméně v památné knize Starého města pražského rukopis 992 máme doloženého například jako vlastníka knih Václava Voštníka, který odkázal roku 1427 „*knězi Janovi Rokycanovi dvě kopě a k tomu ty knihy, za něž jsem dal dvě kopě a knězi Václavovi z Drachovcovi bibli dvě kopě a k tomu Bibli, kterouž u sebe má, za niž jsem dal třinácte kop*“.⁴¹² Daleko více knih vlastnil staroměstský radní Šimon od bílého Lva, který učinil v roce 1433 následující velkorysý odkaz: „*knihy mé, aby mistr Rokycana převzal a což by se hodilo do libráře to aby dal a mým sestřencům což by se hodilo, aby ostavil a k tomu deset kop z mého statku aby vydáno bylo na librář obecní, misál nejlepší w červené kóži..., druhý misál pod tím do Tochovic odkazuji i jiné misály a postily, aby byly po chudých farářích do vsí rozdány*“.⁴¹³ Pozoruhodná je rovněž zmínka o obecním libráři, bohužel pro jeho rekonstrukci nám chybějí doklady. Na Staroměstské radnici zřejmě existovala obecní knihovna, jak ostatně dokládá Šimonův zápis a byla pravděpodobně i na Novoměstské radnici, protože osoba Prokopa písaře se pro takovou aktivitu přímo nabízí. Další odkazy knih pocházejí ze shořelého rukopisu staroměstských testamentů rkp. 2119 (1448–1484). Velmi pozoruhodný odkaz knih nalezneme v testamentu kněze Jakuba z roku 1473, faráře u kostela sv. Mikuláše na Starém Městě, který přikázal, aby „*knihy Rychardum Parisiensem a Liru na pargameně na čtyři evangelisty, zač moci prodadúce, peníze ty na pokrm chudým a jiné skutky milosrdné. Item Mistru Janovi Libkovi vydajte knihy mé Liru na papíře a troje knihy Floretum a některé knihy jemu užitečné. Item knězi Valentinovi, u sv. Jijlie faráři, knihy Summam Pisanam a ve dskách Isodora knihy troje a Pastoral. Item knězi Havloviv v Tuchorazi knihy červenú kóži v nově polvečené, má troje knihy Decretalium. Item p. Mikuláši z Landštejna Zákon mouj nový, mistru Vavřincovi Kroniku a Kompaktata. A*

⁴⁰⁹ AMP, rkp. 2094, 1489, 309a-b.

⁴¹⁰ AMPK, rkp. 2095, 1502, fol. 187a-b.

⁴¹¹ AMP, rkp. 2095, 1515, fol. 248a-b.

⁴¹² AMP, rkp. 992, fol. 146a, 1427; Srovnej též Z. WINTER, *Měšťanské libráře*, s. 65.

⁴¹³ AMP, rkp. 992, fol. 154a, 1433; Též Z. WINTER, *Staroměstské libráře*, s. 67.

*knihy mé Racionale divinorum officiorum, panie Zlenické. I jiné pak knihy mé mezi kněze chudé rozajte.*⁴¹⁴ Tento odkaz, i když by splňoval podmínky jako knihovna, nezaznamenal ani I. Hlaváček ve svém Soupisu. Farář kostela sv. Linhartu Mikuláš, zase odkázal roku 1452 čtvery knihy, které u sebe měl jeho pomocník kněz Alexius, k osadě sv. Linhartu.⁴¹⁵ Z rukopisu 2119 pochází i kšaft Mistra Jana z Příbramě z roku 1448, který v něm také odkazují knihy, ovšem bez bližšího určení.⁴¹⁶

Domnívám se, že husitská revoluce sice změnila vztah ke knihám tím, že je zpřístupnila většímu okruhu čtenářů, ovšem malé procento vlastníků knih doložené v dochovaných pramenech stále svědčí o jisté exkluzivitě. Je však možné, že obecní knihovny umožnily přístup ke knihám širším vrstvám obyvatelstva. Svou roli tu sehrály i husitské války během nichž se mohly některé knihy dostat do soukromých rukou, například z klášterních knihoven. Je pravděpodobné, že knihy byly také dostupnější na knižním trhu. Studium středověkých měšťanských knih, potažmo knihoven, nabízí badateli vcelku omezený a uzavřený pramenný materiál a tím pádem umožňuje spíše malé krůčky vpřed směrem k poznání.

Soupis odkazů knih mezi léty 1434–1533

Jméno testátora	Rukopis	Rok pořízení zápisu	Komu	Knihy
Anna, vdova Jíry vazače	2096	1440		6 knih u Zachaře kožešníka
Mikuláš Bradatý soukeník	2096	1439	Kostel sv. Petra na Poříčí	Misál Knihy vázané v červené kůži, v nichž jsou popsány životy svatých Nový zákon česky psaný
Havel pergameník *	2096	1454		29 svazků knih - viz seznam
Hereš pekař	2096	1442	půjčovat do kostela k službě boží	Misál
Jan od mečů * literát	2096	1454	Prokop písař Sv. Štěpán	Nová rada Nikodémova Žaltář iluminovaný smintem

⁴¹⁴ J. TEIGE, *Základy II*, s. 97. Kšaft byl v AMP, rkp. 2119, který shořel.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 79.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 686–687.

Ondřej z Chlumce * literát	2094	1456	Vít, syn Mandy kožešnice Řehoř, syn Mikuláše U melouna - St. M. Kostel sv. Michala kněz Jan v Týně a Jeroným kožešník z Opatovic	Čtyři knihy bible na papíře Osm knih kázání přes celý rok nedělní Kanoniky o svatých s výkladem na papíře Skutky apoštolské s výkladem na papíře Knihy Jeremiáše Baruch s výkladem Výklad na 12 proroků menších Izaiáše proroka s výkladem doktora Harvey Knihy přísloví Šalamouna s výkladem na papíře Žaltář kuorný Tabulky Knihy
Jeroným, kožešník z osady svatoštěpánské	2094	1457	od paní Reginy ze špitálu	Knihy české má v zástavě jedny ve 40 gr. - výklad na čtení Jana Husa
Václav z hrobky	2094	1461	Vít vnuk	knihy
Martin Vranský	2094	1462	děti	truhla s knihami u Ctibora Herborta ševce od sv. Jiljí
Václav kněz kdysi u sv. Michala v Opatovicích	2094	1464	Filip řeč. Čubek, řezník a jeho žena Kateřina	knihy buď málo nebo hodně
Matěj z Velvar	2094	1478	Petr švec zeť	české knihy
Kliment Žalud	2094	1479	syn Prokop	knihy
Kunc kupec	2094	1479	děti Petr a Anička	2 německé knihy, 1 latinská
Jan řeč. Serafín, písař	2094	1489	synové Kryštof a Jindřich osada sv. Štěpána	knihy (hodně či málo) Kancionál
Matěj svíčník	2094	1490	syn Jan	knihy
Jeroným kněz	2094	1492	kněz Václav z Janovic	osmery knihy - Kázání sv. Lukáše, Jana, Marka
Duchek písař	2096	1446		Bible psaná vlastní rukou skoro celá Bible polovina na velikém pergamenu

			kněz Jíra z Hradu Mistr Demeter lékař	Knížky na pergamenu m. Teologia v deskách Knihy o lékařství
Jan řeč. Koláček	2094	1478	Prokop poručník	Bible
Matěj, bakalář od Horské brány	2095	1500	manželka Kateřina	2 knihy
Kunka Příbylova	2095	1508		Bible česká
Matěj Šarkan	2095	1510	fara sv. Jindřicha	Bible česká
Hedvika z Poříčí	2095	1511	kostel sv. Petra na Poříčí	Bible
Václav, kněz u sv. Lazara	2095	1530	kněží Jan a Jiří	truhla knih
Jakub, kněz líbeznický	2095	1533	kněz Řehoř	knihy
Bohuslav z Němčic	2095	1533	Mikuláš z Prahy	Bible česká, pěkně malovaná

*jsou uvedeni v Hlaváčkově Soupisu knihoven

IV. PÉČE O NEMOCNÉ A CHUDÉ NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

Středověký člověk byl neustále ohrožován řadou nakažlivých chorob – morem, tuberkulózou či malomocenstvím.¹ V podstatě by se dalo říct, že už od svého narození odolával nástrahám a pokud překonal nebezpečný čas dětství, měl vyhráno jen dočasně, což by se dalo říci i o hranici dvaceti, třiceti a čtyřiceti let života. Nebezpečí smrti ohrožovalo mladé stejně jako staré, bohaté stejně jako chudé.

Péče o nemocné kráčela ruku v ruce s péčí o chudé. Jejich propojení bylo tak úzké, že někdy můžeme hranici mezi nimi oddělit jen s obtížemi. Organizace péče o nemocné a chudé v pozdně středověkém městě ležela především na bedrech církevních institucí. Prostředky těchto institucí ovšem byly značně omezené a tak se postupně starost o chudé a nemocné stále častěji stávala záležitostí jednotlivců z řad šlechty a měšťanstva. Chudí, nemocní a staří lidé měli ve středověké společnosti své pevné místo a charita se stávala ve středověkých městech zcela běžnou záležitostí. Milosrdenství začíná být chápáno jako všeobecná povinnost a jeho individuální projevy se ve 12. a 13. století rozšířily zejména o měšťanskou elitu.² B. Pohl- Resl vystihla proces vzájemného obdarovávání chudých bohatými termínem „gift exchange“.³ Sociální péči o chudé a

¹ K morovým epidemiím je k dispozici početná literatura. K pražským morovým traktátům viz zejména Karl SUDHOFF, *Pestschriften aus den ersten 150 Jahren nach der Epidemie des "schwarzen Todes" 1348. XV. Pesttraktate aus dem östlichen Süddeutschland, Böhmen und Österreich in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, Archiv für Geschichte der Medizin 14 (1922–1923), s. 129–168, dále Gustav GELLNER, *Jan Černý a jiní lékaři čeští do konce doby jagellonské*, Praha 1935 a nejnověji Milada ŘÍHOVÁ, *Dvorní lékař posledních Lucemburků. Albik z Uničova*, Praha 1999. K diskusi o morové epidemii v roce 1380 Eduard MAUR, *Morová epidemie roku 1380 v Čechách*, Historická demografie 10, 1386, s. 37–71, TÝŽ, *Mory v Praze 1348–1419 ve světle úmrtnosti farního kléru*, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 145–156; dále Petr ČORNEJ, *Epidemie a kalamity v letech 1419–1471 očima českých kronikářů*, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 193–224; Jaroslav ČECHURA, *Mor, krize a husitská revoluce*, ČČH 92, 1994, s. 286–303; Jaroslav MEZNÍK, *Mor z roku 1380 a příčiny husitské revoluce*, ČČH 93, 1995, s. 702–710; TÝŽ, *Mory v Brně ve 14. století*, MHB 3, 1993, s. 225–235; Martin NODL, *Lékař a mor aneb Intelektuál rezignující i bojující*, Listy filologické 24, 2001, č. 3–4, s. 259–273; TÝŽ, *Morová epidemie na Rakovnicku v roce 1380*, in: Fakta probant homines, 1998, s. 301–310; TÝŽ, *Předhusitské mory - k problémům jedné interpretace ČMM 120*, 2001, č. 2, s. 491–503; TÝŽ, *Západočeské Stříbro v roce 1380. (Kvantitativní analýza vlivu moru na demografický vývoj středověkého města*, in: Minulostí západočeského kraje 29, 1993 [vyd. 1994], s. 7–14. Obecně k problematice morových epidemií mj. František GRAUS, *Pest - Geissler - Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit*, Göttingen 1987; Klaus BERGDOLT, *Černá smrt v Evropě*, Praha 2002; Eduard WONDRAK, *Historie moru v Českých zemích. O moru, morových ranách a boji proti nim, o zoufalství, strachu a nadějích i o nezodpovězených otázkách*, Praha 1999.

² K tomu Branislav GEREMEK, *Slitování a šibenice*, Praha 1999, s. 28.

³ Brigitte POHL-RESL, *Family, Memory and Charity in late medieval Vienna*, Medium Aevum Quotidianum 35, 1996, s. 125 – 131; TÁŽ, *Rechnen mit Ewigkeit. Das Wiener Bürgerspital im Mittelalter*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 33, Wien 1996; TÁŽ, *Vorsorge für die Hinterbliebenen als Verpflichtung. Zu einschlägigen Aussagen bürgerlicher Testamente des späten Mittelalters*, „du guoter tôť“. Sterben im Mittelalter – Ideal und Realität. Akten der Akademie Friesach „Stadt und Kultur im Mittelalter“, Friesach (Kärnten), 19.–23. September 1994, hg. von Markus J. Wenninger, s. 181–202.

spásu o duše je možné podle B. Pohl-Resl chápat jako symbolický kapitál, který umožňuje nebo spíše ospravedlňuje akumulaci kapitálu ekonomického.⁴ Úměrně k ekonomickému kapitálu donátorů pak do jisté míry roste právě jejich symbolický kapitál.⁵ Podpora špitálu se tedy jeví jako sociální kapitál, který díky penězům, výživě a péči o duši probíhající ve výroční dny se ukazuje jako hlavní projev procesu vzájemného obohacování, pro nějž použila Pohl-Resl termín „počítání na věčnost“, tj. možnost naspořit si peníze na spásu duše. Tento jev demonstrovala na příkladu vídeňského městského špitálu, který byl institucí řízenou městskou radou.⁶ Velmi výstižně o vztahu peněz a spásy pojednal J. Le Goff v souvislosti s lichváři.⁷

Nemoc jako důvod sepsání testamentu je uvedena zhruba jen u pětiny testamentů, což je dáno tím, že v testamentech se vyskytují ustálené formulace, ze kterých nelze činit obecné závěry. V některých případech je uvedeno, že šlo o nemoc těžkou. I když v testamentech bývá napsáno velmi zřídka, že jsou psány v době morové epidemie, v „morových letech“ zaznamenáváme jejich značný nárůst. Jednalo se především o léta 1439 (54 zápisů) a 1451 (47 zápisů), doklady o morové epidemii zmiňované v pramenech k roku 1445 se bohužel v testamentech neodrážejí.⁸ Zato epidemie z let 1463 (47 zápisů) a 1464 (50 zápisů) se již do nárůstu počtu zápisů promítly.⁹ Největší počet testamentů pak zaznamenáváme v roce 1483 (76 zápisů), kdy v Čechách vypukl po sv. Vítu veliký mor, při němž podle tvrzení Starých letopisů zemřelo přes 30 tisíc lidí, což je samozřejmě počet značně nadsazený. Epidemie trvala až do svatého Václava a král Vladislav Jagellonský před ní odjel z Prahy do Plzně.¹⁰ Ohrožení morem ve svém testamentu z roku 1451 uvádí radní Valentin Kába.¹¹ V několika případech mám zdravotní problémy specifikovány blíže. Václav řeč. Berun například napsal: „*Ve jménu Svaté a nerozdílné Trojice amen...ačkolivěk z dopuštění božího pro mé hříchy, jakož se lidem přihodí zlomením nohy na mém těle nemocí velikou jsa poražen...*“¹² Novoměstský písař Jan Bílý zase sepsal toto: „*z mé nemoudrosti a z dopuštění božího s sečen a raněn*

⁴ B. POHL-RESL, *Family, Memory and Charity*, s. 130.

⁵ Tamtéž, s. 125.

⁶ B. POHL-RESL, *Rechnen mit Ewigkeit*.

⁷ Jacques LE GOFF, *Peníze a život*, Praha 2005.

⁸ K tomu P. ČORNEJ, *Epidemie a katastrofy*, s. 203. V roce 1445 bylo vloženo do knih testamentů pouze 6 zápisů.

⁹ Tamtéž, s. 204.

¹⁰ *Ze starých letopisů českých*, (ed.) Jaroslav PORÁK, Jaroslav KAŠPAR, Praha 1980, s. 251.

¹¹ AMP, rkp. 2096, 1452, fol. 192b.

¹² AMP, rkp. 2094, 1463, fol. 105a.

mnohými ranami na mém jakožto se často přihodí.“¹³ Štěpán Bukva zase popsal, že „*skrze nešlechtného člověka jsa raněn velmi těžce na mém těle...*“¹⁴

Jak to bylo s léčením nemocí? Samozřejmě, že nejlepší lékařská péče byla poskytována především příslušníkům panovnického dvora a nejvyšším vrstvám společnosti a také bohatým klientům. Lékaři ovšem působili rovněž v městských špitálech a za nemocnými docházeli do jejich příbytků. Péči o lidské zdraví se nevěnovali pouze vysokoškolsky graduovaní studenti, ale také ranhojiči, lazebníci, bradýři apod. Středověcí lékaři se snažili především o jakousi prevenci před chorobami. Dávali návody na správný způsob života, nabádali jak a co správně jíst, mimo jiné doporučovali bílé maso a ryby. Důležité pro lékaře bylo získat si vážnost. Podle rady Mistra Albíka z Uničova bylo nejlepším způsobem obstarat si nějakou starou ženu, která bude všude o dotyčném roztrušovat, že je vynikající lékař.¹⁵ Rozhodně ovšem neplatilo, že by lékař měl u nemocného setrvat až do konce, pokud byl pacient beznadějně nemocný, lékař jej předal do péče kněze, v některých případech lékaři volili i útěk, vzhledem k tomu, že se obávali pomsty příbuzných. Kromě již zmiňované Albíka z Uničova či jeho předchůdce Havla ze Strahova, známe jménem i jiné významné středověké lékaře. Jedním z nich byl Mistr Jan Černý (Joanes Niger), mimo jiné bratr biskupa Jednoty českobratrské Lukáše a sám bratrský kněz a zakladatel bratrských kolonií v Litomyšli a Prostějově, jehož nejproslulejším dílem byl Spis o nemocech morních sepsaný roku 1496.¹⁶ Tento spis vyšel v mnoha vydáních a získal značnou popularitu, protože byl napsán tak, aby mu rozumělo co nejvíce čtenářů. Z hlediska pražského je pro nás zajímavá postava lékaře Jana Bílého (Albuse či Alby), resp. otce a syna téhož jména. Jan Bílý (otec) byl pražským měšťanem, jehož rodina původně pocházel z Chlumce nad Cidlinou, od roku 1473 vlastnil staroměstský dům U čápů (čp. 482) na Rynku naproti Staroměstské radnice. Tohoto Jana Albu nazývají prameny „lékařem umělým“, protože nemáme k dispozici doklady o jeho studiu.¹⁷ Roku 1493, kdy dosáhl bakalářského titulu jeho syn Jan Bílý ml., mu měla odkázat vděčná pacientka pozlacený koflík a prsten.¹⁸ Jan Bílý ml. byl spolužákem již zmiňovaného Jan Černého, působil na Starém Městě nejen jako

¹³ AMP, rkp. 2094, 1471, fol. 174a.

¹⁴ AMP, rkp. 2094, 1478, fol. 243b.

¹⁵ K tomu Milada ŘÍHOVÁ, *Středověký lékař*, in: *Člověk českého středověku*, (ed.) Martin NODL, František ŠMAHEL, Praha 2002, s. 309–336.

¹⁶ K Černému G. GELLNER, *Čeští lékaři*, c. d.

¹⁷ G. GELLNER, *Čeští lékaři*, s. 126–127 a V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, 1893, s. 235–236; Michal SVATOS, *Pražská lékařská fakulta a zdravotnictví v pražských městech 14.–16. století*, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 225–233.

¹⁸ Tamtéž.

lékař, ale v úřadu staroměstského konšela (v letech 1513–1515, roku se stal 1514 purkmistrem, zemřel 14. 12. 1512.).¹⁹ Dalo by se říci, že jeho jméno se ~~nesmazatelně~~ zapsalo také do dějin českého knihtisku, když roku 1488 spolu s Matějem od bílého lva, Janem Pytlíkem ze Zvoleněvsi a kramářem Severýnem financoval první úplné vydání české bible tzv. bible pražské, vytištěné tzv. tiskařem pražské bible.²⁰

Mezi známými lékaři 15. století nemůže chybět poněkud svérázný mistr Pavel Židek, který mezi dvě z pěti nejpotřebnějších věcí ve městech počítal na třetím místě „*dobrého lékaře ranného a vnitřního, ješto by těla lidská zachovávali...*“²¹ Svoji představu měl Židek i doktorovi, který měl být podle něj „*řádne doktorovaný*“, tedy takový, „*ješto se učil v lékařství po mistrovství pět let.*“²² Židek sám se marně snažil prosadit jako úspěšný lékař, nejlépe u královského dvora, v čemž mu ale bránili stávající lékaři Jiříka z Poděbrad – Jan z Krčina a jakýsi Čejkeřík, kterého nazýval „nepravým doktorem.“²³ Vzhledem k neúspěšným snahám jeho pražská lékařská praxe za moc nestála, štěstí mu však přálo při léčení neplodnosti.²⁴

Zmínky o léčení z nemoci, které bývá označováno v soudobé terminologii jako „*lékařství*“, zaznamenáváme jen sporadicky např. u Janka řeč. Dráb, horníka z Kutné Hory, který přijel do Prahy na lékařství pro velikou nemoc,²⁵ kožešník Hanuš zase myslel ve svém posledním pořízení na lékaře Mistra Jana pomáhajícího při nemoci.²⁶ Vdova Anna Vrabcová se vydala na lékařství do Nového Města až ze Žlutic²⁷ a z Písku zase přibyl na Nové Město Václav Ryšavý, které v době své nemoci pobýval na svatoštěpánské faře u Mistra Martina z Vlašimě a kostelu zanechal odkaz deseti kop míšeňských.²⁸ Mistru Demeterovi odkázala za lékařskou péči dvě kopy grošů Petr Zachařův.²⁹

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ K tomu nejnověji Petr Voit, *Encyklopedie knihy, Starší knihtisk a příbuzní obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 108.

²¹ Zdeněk V. TOBOLKA (ed.), *M. Pavla Židka Spravovna*, Praha 1908, s. 55; K tomu František ŠMAHEL, *Praha minulosti a současnosti očima Pavla Židka*, in: *V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných V. Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, Praha 2007, s. 79–86.

²² Z. V. Tobolka, M. Pavla Spravovna, s. 57.

²³ Tamtéž, s. 34.

²⁴ Tamtéž, s. 33. Mezi jeho šťastné pacientky patřila paní Albrechtová, Vojieřová, Prokopová apotékařka či paní Hynková z Koňského trhu.

²⁵ AMP, rkp. 2096, 1443, 118b-119a.

²⁶ AMP, rkp. 2096, 1444, 128a-b.

²⁷ AMP, rkp. 2096, 1450, fol. 178b-179b.

²⁸ AMP, rkp. 2095, 1506, fol. 221a-b.

²⁹ AMP, rkp. 2094, 1471, fol. 175a-b.

IV/1 NOVOMĚSTSKÉ ŠPITÁLY

Život ve středověkých městech sebou přinášel spoustu hygienických obtíží spojených především se špínou v ulicích a všude přítomným odpadem organickým i neorganickým. Špatná hygienická situace přímo nahrávala epidemiím a nemocem všeho druhu. Při pravidelně se opakujících epidemiích se s velkou pravděpodobností málokterá z rodin mohla vyhnout tomu, aby někdo ze členů rodiny nebyl zasažen. Organizace péče o nemocné, ležela podobně jako chudinská péče, především na bedrech církevních institucí.³⁰ Samotné latinské označení pro špitál - hospitale či domus hospitalis, vychází z latinského slova hospes, tedy host. Prvotní význam tedy zřejmě spočíval v označení místa, kde bylo pečováno o kupce, poutníky či pocestné. Podobné označení najdeme i v jiných jazycích. Ostatně již první pražský, resp. český hospic, doložený v pramenech, se nacházel v Týně a sloužil především jako útulek pro cizí kupce.³¹ V 10. století v Týně existoval také špitál pro lidi domácího původu, založený snad knížetem Boleslavem, později se vžil název Panny Marie před Týnem, podle přilehlého kostelíka, zanikl před rokem 1274.³² Pohostinství (hospitalis) se pak přesunulo především na půdu klášterů, kde vedle vlastních špitálů vznikaly také místnosti pro příchozí hosty. Od počátku můžeme rozlišit tyto typy špitálů: špitály klášterní a městské, které byly zřizovány soukromým donátorem či církevním řádem a sloužily k ošetřování chudých, starých, nemocných či práce neschopných lidí. Klášterní nemocnice (infirmarium) sloužící k ošetřování nemocných řeholníků o něž pečoval frater infirmarius, který měl na starosti také klášterní lékárnu.³³ Na posledním místě špitální hierarchie stála

³¹ K tomu: Marie BLÁHOVÁ, *Vývoj špitálů v raněfeudální Evropě a problematika nejstaršího špitálu v Praze*, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 44–59; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pražské klášterní špitály od 13. do počátku 15. století*, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 74–90; Kateřina JÍŠOVÁ, *Péče o nemocné a chudé na Novém městě pražském v pozdním středověku*, Medievalia Historica Bohemica 10, 2005, s. 323–352; František KAŠIČKA, Bořivoj NECHVÁTAL, *Vyšehradské podhradí s bývalým kostelem sv. Alžběty*, Památková péče 33, 1973, s. 193–205; František MAREŠ, *Český hospic v Římě*, ČČM 64, 1890, s. 65–100; NOVÝ Rostislav, *Pražské předhusitské špitály*, Documenta Pragensia VII/1, Praha, 1987, s. 62–73; Bohuslav ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*, Právněhistorické studie 12, 1961, s. 41–90; Rudolf SECKÝ, *Staropražské špitály*, Praha 1928; Petr SVOBODNÝ, Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999; Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1983, s. 180–188; Bohdan ZILYNSKYJ, *Špitály Nového Města pražského v pohusitské době (do r. 1518)*, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 91–103.

³² R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 8–10.

³³ K tomu naposledy Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Cisterciáci a medicína*, in: Colloquia mediaevalia Pragensia 3, Historia Monastastica I, Praha 2005, s. 33–44; Dana MARTÍNKOVÁ, *Infirmarium v latinských pramenech*, in: Colloquia mediaevalia Pragensia 3, Historia Monastastica I, Praha 2005, s. 49–54; Petr SOMMER, *Infirmarium jako součást denního života v klášteře*, in: Colloquia mediaevalia

leproseria, kde nacházely poslední útočiště malomocní – vydědenci středověké společnosti. Lepra představovala jednu z nejhorších středověkých nemocí, neboť malomocní byli nemocní tělem i duchem, v podstatě chodící mrtvolky.

Zřízení špitálního nadání nemohlo proběhnout bez patřičného hmotného zabezpečení a také bez souhlasu panovníka jako nejvyššího představitele moci a potvrzení církevním jurisdikcionářem příslušné diecéze. Kapacitou však tato zařízení sotva stačila umístit všechny nemocné a chudé žijící ve městě. Lze se domnívat, že do některých špitálů byli přijímáni pouze zchudlí a nemocní měšťané. Důležité je také položit otázku, jak vypadala vlastní správa špitálu. Jednak mohl být špitál spravován přímo svým donátorem či jeho příbuznými, jak tomu bylo v případě špitálu naproti sv. Ambroži, který spravovala rodina Štuků z Kamenice. Spíše pravděpodobnější alternativou je přenesení výkonné pravomoci na městskou radu, klášter či pověřené správce špitálu, v pramenech označované jako *procuratores hospitalis* – čili úředníci špitálští, kostelní špitálníci, poručníci a kostelníci špitálů, úředníci nad špitály a chudými apod., jež jmenoval fundátor či městská rada a v některých případech mohli být také členy městské rady. Většinou byla snaha do těchto úřadů dosazovat lidi, u kterých bylo pravděpodobné, že se nebudou ze spravovaných peněz obohacovat, tudíž že mají dostatečné vlastní jmění. Funkční období špitálních bývalo zpravidla totožné s délkou městské rady. U každého špitálu fungoval také zvláštní správce nadání *in temporalibus*, jehož povinností bylo bydlet ve špitálu vést jeho hospodářství a celý provoz.³⁴ Jeho pravomoc závisela na velikosti špitálu a míře pravomocí, v některých případech tak byl pouhým správcem budovy – např. v Jindřichově Hradci, Pardubicích či Hradci Králové. Neméně důležitá byla také správa duchovní – *in spiritualibus*, kterou mohl vykonávat laický duchovní, v pramenech označovaný také jako provizor *hospitalis*, *procurator seu magister hospitalis*, *cusot*, *gubernator seu tutor domus s. hospitalis* apod. O špitálním hospodářství se vedla špitální registra, takže správcové museli skládat účty alespoň jednou ročně. Správcové špitálu samozřejmě nepracovali bezplatně, kromě důchodů dostávali také pravidelnou peněžitou odměnu. Tak například správce českého špitálu v Římě dostával ročně 3 kopy grošů. Správce špitálu najímal služebné osoby k posluhování nemocných, zpravidla se jednalo o dvě služebné a jednoho sluhu.³⁵

Pragensia 3, *Historia Monastastica* I, Praha 2005, s. 11–24; Milada ŘÍHOVÁ, *Kláštevní medicína, Colloquia mediaevalia Pragensia* 3, *Historia Monastastica* I, Praha 2005, s. 25–32.

³⁴ B. ROUČKA, *Špitály*, s. 73.

³⁵ Tamtéž, s. 76. K českému špitálu v Římě F. MAREŠ, *Český hospicv Římě*, c. d.

Kromě již zmiňovaného špitálu u Týna působily na území Prahy i další špitály, špitál zřejmě existoval na Malé Straně při johanitském klášteře a zřejmě také na Zderaze, pramenně doložené jsou však v Praze špitály až ve 13. století.³⁶ Za jeden z nejstarších špitálů můžeme pokládat křížovnický špitál vzniklý ve třicátých letech 13. století při klášteře Anežky Přemyslovny, který nejdříve stával při kostelu sv. Haštala, poté se přestěhoval na Poříčí a mezi léty 1247–1252 byla vystavěna nová špitální budova u sv. Františka, jenž se stala jeho sídlem.³⁷ Po zániku týnského špitálu se špitál u sv. Františka na dlouho dobu stal hlavním špitálním zařízením v Praze. Chudí se začali soustřeďovat také kolem kostela sv. Linharta na Starém Městě, odkud byli ještě před koncem 13. století přesunuti ke kostelu sv. Lazara.³⁸

Špitál sv. Kříže Většího, byl založen roku 1256 cyriaky, které povolal do Prahy král Přemysl Otakar II. při jejich klášteře. Špitál, kostel, dvůr a zahrada se nacházely na východním konci Dušní ulice. Špitál, který se nijak významně nezapsal do dějin českého špitálnictví vzal za své během husitské revoluce. V letech 1433–1436 byla jeho majitelkou měšťka Ozanka, která jej koupila od pražské obce a špitál snad poté zaniknul.³⁹

Na počátku 14. století bylo na území Prahy a v jeho těsném okolí 25 klášterů, které se mimo jiné zabývaly také péčí o chudé, o poutníky a nemocné. Péče o nemocné se ovšem týkala především vlastních příslušníků řádů.⁴⁰ Na teritoriu Prahy existoval pouze jediný špitál s veřejnou působností – křížovnický špitál a dále pak leproserium u sv. Lazara. Do poloviny 14. století ovšem došlo k založení čtyř nových špitálů – špitálu naproti sv. Ambrože, špitálu Bohuslavova, špitálu sv. Antonína a Alžběty na Hradčanech a špitálu sv. Alžběty pod Vyšehradem.⁴¹ Špitály fungovaly především jako starobince a chudobince a měly za poslání především zmírňování utrpení a bolesti zejména okrajových vrstev obyvatelstva, rozhodně však nemohly přinášet výrazné léčebné výsledky. R. Nový odhadl, že počet dotovaných míst v předhusitských špitálech činil 200 – 250 míst, tzn. že v žádném případě nemohl pokrýt poptávku po umístění všech potřebných jedinců.⁴² Špitál rovněž poskytoval jistou formu právní ochrany.⁴³

³⁶ R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 11.

³⁷ Z. HLEDÍKOVÁ, *Pražské klášterní špitály*, s. 77.

³⁸ R. NOVÝ, *Pražské předhusitské špitály*, s. 63..

³⁹ R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 14.

⁴⁰ R. NOVÝ, *Pražské předhusitské špitály*, s. 64.

⁴¹ TÝŽ, s. 64–66.

⁴² R. NOVÝ, *Pražské předhusitské špitály*, s. 67.

⁴³ Tamtéž, s. 9.

V žádném případě se tedy díky špitálům nesnížil počet žebráků žebrajících před kostely a na veřejných prostranstvích, protože život ve špitálech jim prostě ke slušné obživě stačit v žádném případě nemohl. Zajímavé nařízení bylo v roce 1407 vydáno litomyšlským špitálníkům. Byli v něm vyzýváni, aby v případě nemoci nelehali před kostelem, na za účelem žebroty po zemi rozestlaná lože, ale nechali žebrat jen cizí žebráky.⁴⁴ Toto opatření neodráželo skutečnost, že by se litomyšlští chovanci měli finančně tak dobře, že nemuseli žebrat, nýbrž šlo o záměr čistě hygienicko-estetický. Pravidelní návštěvníci litomyšlského kostela prostě měli zůstat ušetřeni pohledu na nevábná těla a neměli pocítit jejich nelibou vůni.⁴⁵

O založení **špitálu sv. Lazara** podrobnější informace nemáme. Jisté je, že stával už ve 13. století, tedy dávno před založením Nového Města. Podobně jako u kostela sv. Lazara, s nímž je jeho vývoj úzce spjat, existují první písemné zmínky z roku 1281, kdy byly údajně do dvou šachet na zdejším hřbitově pochovány dva tisíce mrtvol po morové epidemii. Podobných šachet nechali novoměstští konšelé vykopat ještě šest.⁴⁶ Jedná se o jednu z mála zpráv o pohřbívání vůbec. Svatý Lazar byl určen „bídým chorým“ a je tedy možné se domnívat, že sloužil především lidem s těžkými a nevléčitelnými chorobami, jako bylo např. malomocenství. Tomu by odpovídala i původní lokace špitálu za městskými hradbami, kam byly právě útulky pro malomocné často umístovány. Tomek označil špitál termínem „*domus leprosum*“ a zmiňuje se o cestě „*via quae olim dividebat agros leprosum ab agris hospitaliourum*“, která dříve oddělovala pozemky špitálu malomocných od pozemků špitálníků (roz. křížovníků s červenou hvězdou), kterým patřily do založení Nového Města, kdy jim byly za náhradu odňaty.⁴⁷ R. Secký vyslovil domněnku, že právě do špitálu sv. Lazara byli přemístěni malomocní lidé od kostelíku sv. Linharta na Starém Městě.⁴⁸ Otázkou zůstává, jak dlouho mohli být malomocní ve špitále sv. Lazara tolerováni v okamžiku, kdy se špitál s kostelem stal součástí nového městského celku, jehož okolí bylo rychle zastavováno a zalidňováno. Velkou neznámou jsou pro nás také vlastnické poměry špitálu u sv. Lazara, který zřejmě byl po určitou dobu spravován městskou radou, ovšem přímých důkazů máme velice málo, v podstatě se jedná pouze o kusé zmínky. Z těch můžeme doložit pouze to, že ve 13. a 14. století žil špitál z nadání Václava II. a

⁴⁴ Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst II*, Praha 1892, s. 109.

⁴⁵ Tamtéž, s. 9.

⁴⁶ TÝŽ, s. 63–64.

⁴⁷ Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu pražského II*, Praha 1870, s. 4.

⁴⁸ R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 15.

Jana Lucemburského, později pak z platů v Knovízi a Malého Jenče, což byla dřívější panovnická nadání, v době Karla IV. došlo ke směně těchto statků za Lhotku u Kouřimi.⁴⁹ K Lhotce se váže až pozdější zápis z 14. června 1522, podle něhož ji koupil Jan Novodvorský z Třebovle za 70 k. gr. m. od Václava Brauma a po předchozím majiteli mu zůstala povinnost úročit k špitálu sv. Lazara do úřadu šestipanského na sv. Havla 3 kopy a na sv. Jiří také tři.⁵⁰ Navíc je k roku 1393 doložen areální plat ve výši 7 a půl kopy grošů, který měl ročně platit majitel domu č. 87 ve Spálené ulici.⁵¹ Ekert v souvislosti se správou špitálu uvádí, že špitál podléhal právu světskému ne duchovnímu.⁵² K roku 1397 je doložen světský správce špitálu staroměstský měšťan Fráňa Černý.⁵³ Ve starší i novější literatuře bývá uvedeno, že špitál podobně jako kostel nepřežil čas husitských válek a přešel spolu s kostelem do majetku novoměstských řezníků. Obecně bylo ke kostelu sv. Lazara či k jeho záduší mezi léty 1434 – 1533 učiněno 50 odkazů, z nichž vysloveně na špitál šly pouze dva odkazy. Odkaz chudým a nuzným lidem u svatého Lazara je zmiňován jednou v testamentu Václava Huncledra z roku 1458.⁵⁴ Další odkaz „svatému Lazaru na špitál chudým“ pochází z roku 1460 od Ludmily Ostatkové.⁵⁵ Poslední odkaz na špitál tak zřejmě pochází od staroměstské měšťanky Margarety od Kozlů z roku 1482, která odkazuje chudým a malomocným u sv. Lazara část z peněz utržených za prodej vinice.⁵⁶ Více nenapovídá ani testament řezníka Víta Hájka, který píše, že u sebe má 18 kop grošů míšeňských zádušních peněz kostela.⁵⁷ Je možné, že došlo k jisté koexistenci špitálu a kostela i za nového vlastníka, otázkou ovšem je do jaké doby. A pak je tu samozřejmě ještě plat ze Lhotky, který zmiňuje špitál ještě v roce 1522. Osobně se domnívám, že podle nám dostupných pramenů nelze pohusitskou existenci špitálu sv. Lazara uspokojivě osvětlit.

Významným počinem byly soukromé měšťanské fundace, se kterými se můžeme setkat hned u několika pražských špitálů. Měšťanským donátorům přinášely špitální fundace možnost vybudování si důkazu vlastního charitativního citění. Měšťanští

⁴⁹ K tomu František EKERT, *Posvátní místa královského hlavního města Prahy II*, Praha 1996, s. 466; Ro. NOVÝ, *Pražské předhusitské špitály*, s. 69; Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu pražského II.*, Praha 1870, s. 4.

⁵⁰ Archiv český XXVIII, (ed.) Josef TEIGE, s. 11.

⁵¹ K tomu Bedřich MENDL, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, in: Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy VI2, 1932, s. 231.

⁵² F. EKERT, *Posvátná místa*, s. 466.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 34a-b, 1458.

⁵⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 54a-b, 1460.

⁵⁶ Josef TEIGE, *Základy starého místopisu pražského (1475–1507)*. Oddíl I, Praha 1910, s. 688.

⁵⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 187a-b, 1503.

fundátoři byli rovněž do jisté míry vedeni snahou zajistit si posílení vlastních mocenských pozic v rámci městské společnosti, což se ovšem vzhledem k jejich velmi nízkému počtu nedá zevšeobecňovat.

Špitál naproti sv. Ambroži byl založen kolem roku 1350 měšťanem Janem Jakubovým z vlivné rodiny Velflovičů. Původně byl špitál nazýván Jakubův, podle svého donátora, který věnoval na vybudování špitálu za staroměstskou branou sv. Benedikta velkorysou sumu 2000 kop míšeňských. Z této sumy byly pořízeny budovy špitálu, kaple P. Marie, dvůr, hospodářství a zahrada, které zaujímaly rozsáhlý pozemek v ploše asi 1, 65 hektarů.⁵⁸ Jen pro představu, špitál, který stával na místě dnešního kostela sv. Josefa, zaujímal celý vojenský objekt i s kostelem sv. Josefa a zbytkem kláštera kapucínů.⁵⁹ Z peněz Jana Jakubova byl vyplácen také důchod pro kaplana a špitální chovance.⁶⁰ Pro špitál se záhy vžilo označení špitál u sv. Ambrože či naproti kláštera sv. Ambrože.⁶¹ Později přešel patronát ke špitálu na další dvě významné staroměstské rodiny Štuků a Rokycanských. Zástupci těchto rodin rovněž přijímali chudé, kteří měli být ve špitálu zaopatřeni. Roku 1418 vdova po Václavu Štukovi Anna přikoupila sousední dům a špitál rozšířila. O tom, že spoluvlastnictví špitálu přinášelo i problémy, svědčí případ sporu zmíněné Anny s vdovou po Františku Rokycanském Machnou. Staroměstští konšelé prisoudili Anně přijímat dvě třetiny osob, zatímco Machna mohla přijímat pouze třetinu. Roku 1434 odkázala Anna Štuková patronát nad špitálem svému synovi Johánkovi Štukovi z Pitkovic. Jeho bratr staroměstský měšťan Ondřej Štuk z Kamenice, který žil převážně na svých venkovských statcích, učinil své poslední pořízení v roce 1440 na Novém Městě pražském, v němž uvádí, že drží záduší v Kunicích a Čelechovicích, z něhož má být vyplaceno 50 k. gr. ke k jeho „rodinnému“ špitálu naproti sv. Ambrože.⁶² Pro doplnění uvádím zápis z roku 1502, kdy král Vladislav Jagellonský svolil s vyplacením vsi Čelechovice hofrychtěrem Janem Hlaváčem z Třebřich s tím, že peníze půjdou k záduší špitálu proti zbořenému sv. Ambroži, k čemuž mu dali svolení fundátorové špitálu Pitkovští (dědicové Štuků z Kamenice).⁶³ Na splnění podmínek měli dohlížet Hlaváčovi dědicové, novoměstský purkmistr a městská rada. Tento odkaz zároveň vyvrací domněnku o tom, že by špitál

⁵⁸ Vilém LORENC, *Nové Město pražské*, Praha 1973, s. 145.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ R. Nový, *Předhusitské špitály*, s. 64.

⁶¹ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, s. 181.

⁶² AMP, rkp. 2096, 1440, fol. 173a-b.

⁶³ AČ XXVI, s. 136–137.

přestal úplně fungovat.⁶⁴ Zdá se, že držení špitálu přešlo pak úplně na rodinu Štuků, poněvadž v roce 1493 bylo držení špitálu v rukou dvou bratří Zdeňka a Jana z Pitkovic a špitál byl nazýván špitálem Štukovic. Poslední pramenný doklad ke špitálu je připojen k listině z roku 1502 trochu komplikuje náš pohled na situaci ve špitálu. Anna z Pitkovic byla obeslána, protože podle sdělení novoměstské rady uvázala ves Čelechovice obranním listem na místo Zdeňka z Pitkovic, sirotka Hynka z Pitkovic, jehož byla poručnicí. Na tyto platy údajně sirotek neměl právo, protože byly určeny výhradně chudině ve špitálu. Jak dokázal soud nejednala paní Anna protiprávně, protože se nepodařilo dokázat, že by nějací chudí v té době ve špitálu byli.⁶⁵

Ve stejné době (1354) jako špitál naproti sv. Ambrože byl založen, snad z jisté rivality, dalším bohatým staroměstským měšťanem Bohuslavem, synem Menharta Olbramovice, poblíž kostela sv. Kříže Většího špitál s kaplí sv. Šimona a Judy, nazývaný **špitálem Bohuslavovým**. Vždy nejstarší příslušník rodiny Bohuslavů byl poručníkem špitálu, podle kterého byla nazývána také ze špitálu.⁶⁶ Odkazy a platy špitály byly roku 1368 potvrzeny Karlem IV. a Janem Očkem z Vlašimi. Novoměstský měšťan Jan řeč. Daleký učinil roku 1463 odkaz čtyř kop grošů českých „*Bohuslavovi ze špitálu svatého Kříže na ornát*.“⁶⁷ Špitál u sv. Ambrože i špitál Bohuslavův vykazují mnohé společné rysy. Oba špitály vznikly díky měšťanské fundaci, a přestože byly řízeny osobou duchovního stavu, ponechali si jejich donátoři právo rozhodovat o přijetí každého chovance. Jsou ideálním dokladem přenesení péče o chudé a nemocné z beder církevních institucí na jednotlivce z řad měšťanských elit. Rodina Bohuslavova spravovala špitál až do 15. století, kdy zřejmě došlo k jeho zániku. Po svém přestěhování do sousedství na přelomu 15. a 16. začal být nazýván jako špitál sv. Kříže. Budovy špitálu se kolem roku 1616 dostaly do vlastnictví jednoty bratrské a roku 1620 je získal řád milosrdných bratří, který tu položil základ pozdější známé nemocnice Na Františku.⁶⁸

Vývoj špitálnictví na Novém Městě pražském je v pohusitské době spjat zejména se **špitálem sv. Alžběty pod Vyšehradem**, kam směřovala většina odkazů z testamentů

⁶⁴ Tuto domněnku vyslovil B. ZILYNSKYJ, *Špitály Nového Města pražského*, s. 97, ovšem autor pominul právě odkaz Ondřeje Štuka z Kamenice.

⁶⁵ AČ XXVI, s. 137.

⁶⁶ R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 14.

⁶⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 92a, 1463.

⁶⁸ K tomu P. SVOBODNÝ, L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály*, s. 14.

novoměstských měšťanů. Dnes bychom na rušné křižovatce u železničního viaduktu.⁶⁹ Podobně si v současnosti již můžeme jen stěží představit někdejší koryto Botiče, dnes kryté, u kterého špitál stával. Špitál byl založen roku 1364 arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi, který jej dotoval ročním důchodem 70 kop grošů českých. Výrazná špitální silueta s několikapatrovou kostelní věží dominovala prostoru pod Vyšehradem až do konce 18. století. Platy ke špitálu a připojenému kostelu Pokory Panny Marie šly původně ze vsi Ředhoště, která tvořila špitální záduší, avšak v souvislosti s majetkovými přesuny arcibiskupských statků došlo v roce 1418 ke směně Ředhoště za Novou Ves u Českého Brodu.⁷⁰ Pro doplnění je třeba uvést, že arcibiskup Jan Očko z Vlašimi zřídil zhruba o deset let později obdobnou špitální fundaci na Hradčanech. Jednalo se o špitál sv. Antonína a sv. Alžběty, zvaný též hradčanský špitál, o jehož činnosti si můžeme udělat alespoň částečnou představu díky archeologickému výzkumu, který zde proběhl v osmdesátých letech 20. století.⁷¹ Na rozdíl od novoměstského špitálu však šlo o čistě účelovou instituci, která sloužila jako útočiště pro přestarlé a choré duchovní z pražské diecéze.⁷²

V pozdějším období začal být kostel i klášter nazýván podle hlavního oltáře patronky chudých - sv. Alžběty. Původně byl špitál zřízen pro dvanáct mužů a žen, kteří zchudli, takže plnil funkci starobince a chudobince, ovšem fungoval také jako špitál poutnický.⁷³ Dozor nad špitálem měl rektor či probošt vyšehradské kapituly spolu s dvěma kaplany, kteří zde vykonávali bohoslužby, a to i v čase interdiktů vyhlášeného v roce 1413. Po pádu Vyšehradu byl kostel i nadační dům poškozen a správce špitálu rektor Humprecht i spolu s dvěma kaplany špitál opustil.⁷⁴ Revoluční léta tak přinesla v organizaci špitálu podstatné změny.⁷⁵ Přímé napojení na novoměstskou obec zřejmě do roku 1419 neexistovalo, a pokud existovalo, tak pouze prostřednictvím jednotlivců.⁷⁶ Funkci

⁶⁹ K Vyšehradu a špitálu sv. Alžběty František KAŠIČKA, Bořivoj NECHVÁTAL, *Vyšehrad pohledem věků*, Praha 1985, zejm. s. 21; TÍŽ, *Vyšehradské podhradí*, c.d.; Bořivoj NECHVÁTAL, *Vyšehrad*, Praha 1976, s. 104–108; Vojtěch RUFFER, *Historie vyšehradská neb vypravování o hradu, o kapitole a městu hory Vyšehradu u Prahy v království Českém*, Praha 1861, s. 149; Nejdůkladněji se historií Vyšehradu zabýval František VACEK, *Královský Vyšehrad v 15. a 16. století*, Sborník historického kroužku XVII, 1916, s. 125–177.

⁷⁰ R. NOVÝ, *Předhusitské špitály*, s. 65.

⁷¹ Jan FROLÍK, *Nálezy 14.–17. století z hradčanského špitálu*, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 106–112.

⁷² R. Nový, *Předhusitské špitály*, s. 66.

⁷³ R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 17.

⁷⁴ Tamtéž, s. 17.

⁷⁵ K tomu R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 17–19; V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy IX*, s. 180–186.

⁷⁶ Jak se domnívá B. ZILYNSKYJ, *Špitály Nového Města pražského*, s. 92.

veřejných charitativních institucí plnily špitály naproti sv. Ambrože a u sv. Lazara.⁷⁷ Někdy po roce 1419 byl špitál zabrán novoměstskou obcí a zřejmě na určitý čas přestal plnit svou funkci. V době husitských válek ke špitálu sv. Alžběty, resp. ke kostelu, konali poutě katoličtí Pražané, protože na zdejší kostel se nevztahovala klatba. Přívrženci kalicha údajně své katolické protivníky častovali posměšky, například, že se chodí modlit na „pes, na ovnec a na buben“ (rozuměj Do Psář, do Ovence a do Buben) a pokřikovali na něj „na pes, na pes“. ⁷⁸ V důsledku nedostatku pramenů vyslovil B. Zilynskyj domněnku,⁷⁹ že špitál se ocitnul mimo provoz po celou jednu generaci a na Novém Městě tak v podstatě nefungoval žádný obecní špitál. Zdálo by se tedy, že špitálnictví na Novém Městě během husitské revoluce tak pro nás nadále zůstává jedním z bílých míst, ovšem situaci trochu osvětlují dva doklady. Jednak je to poslední poručení Albíka z Uničova z roku 1425, ve kterém stojí „na špitál pod Vyšehradem 10 kop úroků duchovním kostela na nemocnici, které poukazujeme na zboží v Jenštejnu.“⁸⁰ Tento odkaz je tak jediným svědectvím o fungování špitálu během husitské revoluce. Roku 1429 se stal špitál předmětem narovnání mezi Starým a Novým Městem pražským a dostal se pod světskou správu novoměstské obce. Zřejmě někdy na počátku čtyřicátých let, v době stabilizace poměrů v zemi, započaly snahy o znovuoobnovení špitálu, o něž usilovala zřejmě především novoměstská rada v čele s purkmistrem Pavlem Dětrichovic. Dalším dokladem o aktivitách špitálu ještě před rokem 1441, který bývá brán jako datum obnovy špitálu, je ustanovení rady Nového Města pražského z roku 1434, která jmenovala radní Jana Šitku⁸¹ a Václava z hrobky⁸² úředníky špitálu a téhož roku jim vydala 4 kopy grošů na jeho opravu.⁸³ Ani na základě výše zmíněných dokladů nelze

⁷⁷ K tomu R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 17–19; V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy IX*, s. 180–186.

⁷⁸ R. SECKÝ, *Předhusitské špitály*, s. 18.

⁷⁹ B. ZILYNSKYJ, *Špitály Nového Města pražského*, s. 92–93.

⁸⁰ Testament Albíka z Uničova můžeme nalézt v notářském instrumentu Jana Vaultiera, sekretáře kardinála Jana Karvajala z roku 1448 (Národní archiv, Kapitula vyšehradská, listina č. 355). K tomu Ivan HLAVÁČEK, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny (Od počátku do husitství)*, Studie o rukopisech 14, 1975, s. 5–25; V. RUFFER, *Královský Vyšehrad*, s. 203–206; F. VACEK, *Královský Vyšehrad*, s. 128. K Albíkovi z Uničova Milada ŘÍHOVÁ, *Dvorní lékař posledních Lucemburků*, Praha 1999; TÁŽ, *Vyšehradský probošt Albík u Uničova*, in: *Královský Vyšehrad II*, Praha 2001, s. 154–169.

⁸¹ Jan Šitka sepsal testament roku 1451. Radním byl čtyřikrát v letech 1428, 1434–1435, 1436, 1441–1448.

⁸² Václav z hrobky sepsal testament roku 1461, členem rady byl čtyřikrát v letech 1441–1448, 1457–1458, 1458–1459, 1459–1460.

⁸³ K tomu F. Vacek, *Královský Vyšehrad*, s. 128. Bohužel Vacek citaci Manuálu radních Nového Města pražského, AMP, rkp. 2083, fol. J 13, kde je zápis týkající se Opavského domu z roku 1444. Domnívám se, že se spletl a citoval Manuál radních AMP, rkp. 2082 z let 1432–1440, který bohužel shořel, takže není možné bezpečně tento zápis doložit. Co doložit bezpečně lze, je to, že v případě obou úředníků se jednalo o spolehlivé a poměrně majetné občany.

zpochybnit, že největší nárůst odkazů ve prospěch špitálu začíná až rokem 1441 (z let 1441 – 1442 pocházejí čtyři odkazy), přičemž v rozmezí let 1441 – 1455 bylo připsáno špitálu 38 odkazů. Jedná se zejména o svědectví o opravách, které nám přinášejí testamenty, ale také zápisy z novoměstských manuálů radních. První odkaz je datován na středu před hodem velikonočním roku 1441, kdy Budek z domu Bukalova odkázal špitálu jednu kopu grošů českých.⁸⁴ Tu samu částku odkázal ve stejném roce vozataj Havel.⁸⁵ Dva odkazy z roku 1442 byly finančně zajímavější. Nejprve vdova po Jakubu Šilhavém Dorota odkázala list na vranský mlýn v hodnotě pěti kop grošů na jizbu ve špitále a k tomu ještě další dvě kopy grošů českých.⁸⁶ Blažek z Litomyšle odkazuje část podílu na mlýnech Šťastníkových: „...aby z těch mlýnuov dvě kolů úrokové a požitky dávány byly na dílo a na opravenie toho špitálu, dokavadž by zdělán a opraven nebyl, že v něm chudí nemocní bydleti mohli.“⁸⁷ Blažek přidává ještě deset kop grošů českých na kněze, který by ve špitále kázal pod obojí a nemocným v službě boží posluhoval.⁸⁸ Za poručníky si zvolil osoby z nejpovolanějších – purkmistra Pavla z Děřichovic a konšela Valentina Kábu.

K definitivnímu zprovoznění špitálu zřejmě došlo na přelomu čtyřicátých a padesátých let, kdy k dosavadnímu vlastnictví špitálu, vesnici Nová Ves u Českého Brodu, byl za purkmistra Pavla z Děřichovic roku 1447 přikoupen dvůr v Herynku za Kunraticemi od měšťanky Reginy, vdovy po Mikuláši střelci za dvacet kop grošů českých.⁸⁹ Tato částka měla být splácena po sedmi kopách ročně na sv. Bartoloměje (3 k. gr. č.) a na sv. Václava (4 k. gr. č.), přičemž doklady o splacení sumy pocházejí z konce listopadu 1450.⁹⁰

Testament střelce Mikuláše ani jeho manželky Reginy nemáme k dispozici, ovšem je zaznamenán testament jejich syna, střelce Hány z roku 1439, ve kterém se uvádí, že rodinný majetek, dílna v Koňské bráně a jiný statek je rozdělen na tři díly. Jeden má Hána, druhý Regina a třetí bratr Jaroš. V testamentu se Hána zmiňuje také o tom, že matka Regina sedí na dvoře v Herynku.⁹¹ O tom, že paní Regina sehrála v životě špitálu významnou roli, svědčí zápis z roku 1451 v novoměstském běžném manuálu: „My

⁸⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 87b-88a, 1441.

⁸⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 90b, 1441.

⁸⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 100a-b, 1442.

⁸⁷ AMP, rkp. 2096, fol. 107b-108b, 1442.

⁸⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 107b-108b, 1442.

⁸⁹ Kupní zápis je v rukopisu AMP, Manuálu radních rkp. Č. 88, fol. 120 je datován 19. 7. 1447; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, s. 184–185.

⁹⁰ AMP, rkp. 88, fol. 561, 1450.

⁹¹ AMP, rkp. 2096, fol. 48a-b, 1439.

*purkmistr a konšelé zpravení jsouce a znamenající, která paní Regina střelcova učinila jest dobrý a šťastný počátek k vyzdvižení špitálu pod Vyšehradem postoupiv k němu dvoru v Herynku, vsi, která byla v držení a potom se se svým statečkem do toho špitálu přihrnula a již tu od několika let v tom špitále pracuje robotně s chudými vedouc hospodářství. Svolili sú a moci zápisu tohoto svolují, aby táž Regina byla hospodyní v tom špitále a bydlela v něm s chudými potřebu mající do své smrti beze vší překážky. V tom což nejdále může hledajíc těch chudým dobrého obecného.*⁹² Poslední zmínka z pramenů o paní Regině je neméně zajímavá. Kožešník Jeroným z osady sv. Štěpána uvádí v roce 1457, že u něj za 40 grošů českých zastavila české knihy Výklad na čtení Mistra Jana Husa.⁹³ Z těchto několika mála zmínek o Regině nám vystupuje obraz velmi zajímavé osobnosti a svádí nás k domněnkám o tom, že mohlo jít o ženu vzdělanou, která uměla při nejmenším alespoň číst a rozhodně nebyla lhostejná k osudům svých chudých spoluobyvatelů. A zejména tím určitě překračuje její postava rámec běžně vžitě představy o měšťance té doby. Paní Regina však nebyla ve svém počínání jedinou ženou, svoji následovnici našla v paní Anastázii z Třebíče, která odkázala špitálu 40 kop grošů „*mající velkou žádost, aby mohla chudým posluhujících za to věčnou odplatu jměti a tu potřebu tělesně majíc své kosti složit, aby tu chudé opatrujíc živnost mohla jměti, dokavadž jí pan Bůh živnosti ráci přáti*“.⁹⁴ Další donátorkou špitálu byla Kateřina, vdova po Martinu Bezrukém ze Starého Města, která špitálu postoupila jeden díl ze svých pivovarů ve Vodičkově ulici, po jejichž prodeji získali úředníci do špitální pokladny 50 zlatých uherských.⁹⁵ Další ze známých ženských postav vyšehradského špitálu se stala vdova Alžběta z Nadčeradce, které roku 1451 dovolila novoměstská městská rada, aby „*bydlela ve špitále pod Vyšehradem v pokoji, kterýž sobě udělala bez překážky do své smrti...*“ K zápisu je připojen i dovětek o tom, že všechn statek paní Běty, zůstane po její smrti špitálu a peníze budou použity k opravě špitálského kostela, poručníky byli jmenováni kněz Václav od sv. Štěpána a Mařík Smard'och.⁹⁶ Z roku 1451 máme k dispozici záznam o pohledávce osmi kop grošů českých, kterou měla již známá Alžběta z Nadčeradce uplatňovat na Matěji střelci z Vyšehradu a jeho manželce, z něhož Alžběta poručila dát 5 kop grošů špitálními kostelu na olej do lampy a 3 kopy

⁹² AMP, rkp. 88, fol. 673a, 1451. K dvoru v Herynku též AMP, rkp. 2084, fol. A 47.

⁹³ AMP, rkp. 2094, fol. 24a-b, 1457.

⁹⁴ AMP, rkp. 2085, 1460, fol. J 6.

⁹⁵ K tomu V. V. TOMEK, *Dějepis IX*, s. 109.

⁹⁶ AMP, rkp. 88, fol. 666, 1451; Tentýž zápis je také v rkp. 2084, 1451, fol. E 3.

k nedalekému farnímu kostelu sv. Vojtěch v Podskalí.⁹⁷ Peníze na špitální kostel odkázala ve svém kšaftu také Kateřina řeč. Táborka.⁹⁸ Svolení k ubytování v špitálu dala městská rada roku 1451 i Kateřině z Litoměřic.⁹⁹ Dorota z Třebíče odkázala špitálu černý plášť, z jehož prodeje měl být koupen olej do lampy.¹⁰⁰ Další dárkyně Anna, vdova po Michalovi z domu Štěpánkova na Starém Městě, dala ke špitálu kalich s patenou za duši svého manžela a svých předků a poručila, aby „*na každý den od kněze v tomu špitálu obývajícím obět slavná se dala syna božího*.“¹⁰¹ Kalichu určila i vlastního poručníka pana Jana Vodičku takto: „*dokavadž v tom špitálu rozdávána byla krev boží, aby tu vždy ten kalich zůstal*“, s tím že v opačném případě by měl poručník právo kalich záduší odebrat.¹⁰²

Finanční hospodaření obnovené instituce muselo být náročné, protože bylo třeba znovu získat zabraný špitální majetek, především chmelnice. Průběh získávání majetku můžeme vysledovat opět díky radním manuálům.¹⁰³ Další nemalé finanční obnosy přinesly špitálu odkazy novoměstských obyvatel, které se staly jednou z možných forem finanční soběstačnosti špitálu, avšak rozhodně nemohly pokrýt veškeré náklady na provoz této instituce. Je pravděpodobné, že hlavním finančním zdrojem špitálu zůstávaly i nadále příjmy z nemovitostí a polností.¹⁰⁴

Na špitál pod Vyšehradem obrátilo své odkazy v rozmezí let 1441 – 1494 celkem 107 novoměstských měšťanů a špitálu byla odkázána celková suma 548 kopy grošů českých. Je třeba zdůraznit, že odkazy špitálu řízeného městskou samosprávou, představovaly pro měšťanské donátory relativně bezpečnou investici, protože městská rada jim musela skládat vyúčtování. Porovnáme-li počet odkazů špitálu pod Vyšehradem s ostatními druhy zbožných odkazů, jsou sice odkazy ve prospěch chudých vyšší, ale odkazy špitálu jasně převyšují odkazy jednotlivým novoměstským farním kostelům, vyjma kostelů sv. Štěpána na Rybníce a sv. Jindřicha. Pokud jde o označování špitálu byl v odkazech od čtyřicátých let označován jako špitál pod Vyšehradem, pouze v jednom případě odkazu Kateřiny Kahúnové z roku 1489, byl nazván jako špitál sv. Alžběty pod Vyšehradem.¹⁰⁵

⁹⁷ AMP, rkp. 88, fol. 518-519, 1450; rkp. 2084, 1451, fol. E 18.

⁹⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 188b, 1451.

⁹⁹ AMP, rkp. 89, fol. 161, 1453.

¹⁰⁰ AMP, rkp. 2086, 1463, fol. A 2.

¹⁰¹ AMP, rkp. 2086, 1466, fol. J 18.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ K tomu AMP, Manuály radních č. 88 a 89; B. ZILYNSKYJ, *Špitály*, s. 93.

¹⁰⁴ B. ZILYNSKYJ, *Špitály Nového Města pražského*, s. 93.

¹⁰⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 308b, 1489.

Podívejme se na strukturu odkazů špitálu pod Vyšehradem. Celkem čtyřikrát byl odkázán špitálu roční plat, o jehož pořizování rozhodovali pravděpodobně špitální správcové. Mezi nejštedřejší dárce špitálu bezesporu patřila vdova po Matěji od hřebenů Kristina, která odkázala pod Vyšehrad deset kop grošů českých z platu v Tuklacích, který byl zapsán v deskách zemských.¹⁰⁶ Věčný plat odkázal klášteru roku 1455 také kotlář Mika.¹⁰⁷ Dalším donátorem byl soukeník Václav Křiváček, který určil špitálu sumu 200 kop grošů českých na zakoupení dědičného platu. Knězi ve špitálu pak určil pět kop grošů českých na modlitby.¹⁰⁸ Podle Tomka odkázal roku 1472 Křiváček špitálu také lázeň pod Pučkou v Podskalí, kterou koupil za 280 kop grošů českých.¹⁰⁹ V kšaftech zmínku jsem zmínku o lázni nenašla, ale Křiváček je zmíněn mezi donátory, kteří se vzdali svého domu ve prospěch chudých. Kříž Tuleha z Podskalí odkázal roku 1494 špitálu čtyřicet zlatých uherských na zakoupení věčného platu.¹¹⁰

Dvakrát byl špitálu odkázán podíl na mlýnech. O prvním odkazu Blažka z Litomyšle jsem se zmínila již dříve. Druhým případem je odkaz Hrdibora z Veletic, který odkázal v testamentu z roku 1482 jeden ze tří dílů na půl druhém mlýnu Šťastníkových a úředníkům špitálu nařizuje: „*z toho dielu do roka polovici aby sami obrátili na chudé a druhú polovici aby vydali poručníkuom*“.¹¹¹ Poručníci mají peníze vydávat průběžně: „*aby též chudí sobě mohli také něco polepšiti v svých nedostatcích...*“ Úředníci jsou testátorem nabádáni, aby chudým nic nebrali.

Kromě peněžních částek zaznamenáváme v testamentech i méně obvyklé odkazy - hospodářská zvířata, sukno, plátno, šaty, či ložní prádlo či váry piva. Jan Ječmyk odkázal roku 1469 loučku s políčkem a chmelnici v Psářích chudým ve špitálu pod Vyšehradem. Přidal ještě všechno seno a otavu nasekané na louce Prokopa písaře pod Vyšehradem, které od něj koupil.¹¹² Půlku masného krámu přikázala prodat vdova po řezníku Zikmundovu Kateřina a půlku z utržených peněz poručila darovat špitálu.¹¹³ Ve dvou případech testátoři určili peníze na kněze ve špitálu. Velkorysý dar dvaceti kop grošů českých na duchovní potřeby špitálu, sukno, svíčky a obuv dala vdova Lekše

¹⁰⁶ AMP, rkp. 2096, fol.209a-b, 1453.

¹⁰⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 11b-12a, 1455.

¹⁰⁸ Křiváček sepsal 3 testamenty v letech 1464, 1466, 1473, 111a, 137b-138 a, 192a, 193a, odkaz špitálu učinil v roce 1466.

¹⁰⁹ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, s. 185.

¹¹⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 340b, 1494.

¹¹¹ AMP, rkp. 2094, fol. 269a-b, 1482.

¹¹² AMP, rkp. 2094, fol. 155a-b, 1469.

¹¹³ AMP, rkp. 2096, fol. 200a, 1451.

pasíře Anna.¹¹⁴ Poněkud kuriózní je bezesporu odkaz novoměstského písaře Mikuláše Vajíčka, který špitálu kromě tří kop grošů odkázal také „*peřinku pod kterouž leží*.“¹¹⁵

Nabízí se otázka, zda-li jsme schopni určit zařazení „špitálních chovanců“ z hlediska jejich sociálního zařazení. Kusé informace o nich samotných, nám moc prostoru k úvahám nenabízejí. Přestože v několika testamentech jsou nazýváni jako „chudí“, nelze toto označení brát do slova, vždyť příklad paní Reginy, Anaztázie a Alžběty z Načeradce je jasným důkazem toho, že do špitálu se nemuseli uchýlovat pouze lidé chudí či zchudlí, ale jednalo se o osoby, které měly určité majetkové postavení. Svědectví o obyvatelích špitálu jsou v pramenech sporadické. Právě v souvislosti se špitálem sv. Alžběty se můžeme domnívat, že sloužil jen nemocným či zchudlým měšťanům, jak soudili badatelé již v minulosti.¹¹⁶ Špitál mohl sloužit ale také příslušníkům privilegovaných povolání či církevních hodností, jako například špitál sv. Antonína na Hradčanech, který sloužil jako špitál pro nemocné a přestálé duchovní z pražské arcidiecéze.¹¹⁷ Dostat se do špitálu ovšem mohlo i prostřednictvím tzv. provize, tj. zakoupení doživotního ubytování s plným zaopatřením, tato provize mohla být hrazena například prostřednictvím ročního důchodu, což jsme již dokázali na několika příkladech.

Položme si otázku, jak to bylo s obsazováním míst špitálních úředníků, respektive správců. Existují případy, kdy rodina fundátora sama špitál spravovala, tak tomu bylo například u špitálu naproti sv. Ambrože v Praze, špitálu sv. Ducha v Brně či špitálu v Žatci.¹¹⁸ Častější byl zřejmě případ, kdy fundátoři do řízení špitálu nezasahovali a správu svěřili městské radě či klášteru. Sami si ponechali právo jmenovat správce. Výkonnými úředníky ve špitálech byli obvykle dva měšťané označováni termínem *procuratores hospitalis*, kteří velmi často byli i členy městské rady a tak tomu bylo i v případě špitálu pod Vyšehradem.¹¹⁹ Některé ze špitálních úředníků ve špitálu sv. Alžběty známe jménem, o jiných se můžeme pouze dohadovat. Manuálové zápisy například zmiňují faráře Václava z Opatovic jako špitálního probošta.¹²⁰ V zápisu týkající se splacení částky za dvůr v Herynku je zmiňován jakýsi Mikuláš jako

¹¹⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 213b, 1453.

¹¹⁵ AMP, rkp. 2094, 1460, fol. 50b.

¹¹⁶ K tomu R. NOVÝ, *Pražské předhusitské špitály*, s. 66; B. ROUČKA, *Špitály*, s. 45; R. SECKÝ, *Předhusitské špitály*, s. 49.

V. V. Tomek, *Dějepis I*, s. 258;

¹¹⁷ K tomu R. NOVÝ, *Pražské předhusitské špitály*, s. 66.

¹¹⁸ B. ROUČKA, *Špitály*, s. 70.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 73.

¹²⁰ AMP, rkp. 88, fol. 244, 1448.

správce.¹²¹ Hospodář špitálu Chmelík zase figuruje v zápisu, kterým se snaží získat pro špitál zpět chmelnici pod Vyšehradem, kterou měla v držení Petruše, vdova po Janu Beránkovi. Rada rozhodla, aby špitál zaplatil Petruši a jejím sirotkům pět a půl kopy grošů českých a chmelnici získal zpět, mimo jiné jako svědek v této záležitosti vystupoval také výše zmíněný farář Václav z Opatovic.¹²² Zjistit ovšem přesný počet úředníků v té které době je nemožné. Kupříkladu Mařík Smard'och, dosazený do své funkce roku 1451, byl zřejmě po určitou dobu jediným úředníkem špitálu.¹²³ Naproti tomu ve svém kšaftu z roku 1459 uvádí, že „*odpúštím také čtyři kopy gr. úředníkům špitála pod Vyšehradem, kteréž mi za mů práci měli dáti*“. Přidržíme-li se řeči pramenů, jeví se jako nejpravděpodobnější možnost, že úředníci bývali většinou dva a nabízí se možnost, že šlo o osoby bydlící v blízkém okolí špitálu.¹²⁴ V případě dvou radních – Václava Rozvody a Tobiáše z domu Jinochova - se nám přímo nabízí možnost přímé kontroly novoměstské rady nad obecním špitálem.¹²⁵ Z dalších známých úředníků jmenujme ševce Marka a Kříže řeč. Tulehu z Podskalí, který odkázal špitálu peníze na již dříve zmíněný plat. Mnohé o špitálních hospodářství a účetnictví a o roli některých radních vypovídá testament Tobiáše z domu Jinochova z roku 1496. Tobiáš v něm uvádí přehled špitálních peněz, která má u sebe. V testamentu píše, že má deset kop grošů míšeňských od Jana Vodičky, dvě kopy od Rozvody deset kop od Krahulíka, pět kop od Psoty a pět kop od Valdy. Psota má dát ještě dalších deset kop. Dále Tobiáš uvádí, že Valda přijal od Mikuláše skrze Kříže Tulehu čtyřicet zlatých. Co se týče Jinochových příjmů a vydání ve špitálu, to je zapsáno v registrech. O tom, že mohl se špitálními penězi volně disponovat svědčí jeho zmínka o dluhu deseti kop na louce V Nupacích. Peníze na dluh, na nějž má list, si půjčil z peněz záduší. Louku takto přijal na dvě léta k záduší, přičemž třetí léto učinil smlouvu, aby dlužníci dávali po dvou kopách až do vyplnění těch deseti kop. Lakonické sdělení na konci testamentu i nedal nic, svědčí o tom, že transakce se příliš nevydařila.¹²⁶ K roku 1498 je doložen zápis o prodeji dvora v Herynku, který odkoupili rychtář Kuba z Herynku a Jan Kučera od úředníků vyšehradského špitálu Tobiáše a Kříže Tulehy a Prokopa ze špitálu, přičemž Prokopovi zavdali 20 kop, panu Tobiášovi také dvacet, a potom ještě položili úrok deset kop,

¹²¹ AMP, rkp. 88, fol. 561, 1450.

¹²² AMP, rkp. 88, fol. 616-617, 1451.

¹²³ AMP, rkp. 88, fol. 651, 1451 „*quas omnes res recepit ibidem de consilio Marutitius Smardoch, hospes et director huius hospitalis, hesterni die per dominos substitutus*“

¹²⁴ K tomu B. ZILYNSKYJ, *Špitály Nového města pražského*, s. 96.

¹²⁵ AMP, rkp. 10, fol. 114, 123, 139.

¹²⁶ AMP, rkp. 2095, 1496, fol. 145a.

doplatit mají ještě 20 kop, až přijde doba, na které se dohodli.¹²⁷ V roce 1447 byl dvůr městskou radou koupen za 20 kop grošů českých, o necelých padesát let později jeho cena stoupla na 70 kop grošů.¹²⁸

S nástupem jagellonského věku slábla i finanční podpora novoměstských měšťanů špitálu pod Vyšehradem, což mohlo mít za důsledek právě nejisté postavení špitálu.¹²⁹ O této možnosti přináší svědčí mimo jiné kšaft Hrdibora z Veletic, který uvádí: „*A jestliže by kdy na to přišlo, že by špitál ten obci této odjat byl zase k Vyšehradu a potom páni a obec jiný špitál pro lidi chudé udělali, aby ten plat z toho špitálu pod Vyšehradem byl obrácen na špitál obce Nového Města pražského.*“¹³⁰ Z této zmínky je možné usuzovat, že byly zřejmě vyšehradskou kapitulou činěny tlaky na opětovné získání správy nad špitálem. Někdy kolem roku 1483 se vyšehradská kapitula snažila opětovně získat špitál do své správy, ovšem následné povstání tomu zabránilo.¹³¹ Roku 1486 se Vladislav Jagellonský vzdal vrchního práva ke špitálu a svěřil jej novoměstské městské radě.¹³² V témže roce panovník vydal kapitule privilegium na špitál s výjimkou možnosti jeho převedení na jiný objekt. Rada Nového Města pražského založila nový špitál sv. Bartoloměje, aby k němu mohla přenést donace v případě ztráty sv. Alžběty. V letech 1495–1511 zaznamenáváme ve prospěch špitálu sv. Alžběty již pouze osm odkazů představující sumu 222 kop grošů míšeňských. Za jeden z posledních velkorysých darů lze označit odkaz sta kop grošů míšeňských, které špitálu věnoval roku 1496 radní Prokop Kopet.¹³³ Poslední testamentární odkaz zanechal špitálu v roce 1530 Mikuláš Čácerda, který špitálu dal 15 k. gr. m. a ještě každoročně platy ze vsi Přitočna.¹³⁴ Několik odkazů a zmínek o špitálu na počátku 16. století zaznamenáváme ještě v knihách hor viničních¹³⁵ a v pamětní knize vyšehradské.¹³⁶ Roku 1507 vzdala špitálu

¹²⁷ AMP, rkp. 2133, Liber relationum et variorum testamentorum et donationum, 1498, fol. 12.

¹²⁸ Do úvahy ovšem musíme vzít, že se jednalo o kopy míšeňské, takže nešlo o rozdíl v ceně nijak závratně veliký.

¹²⁹ K tomu B. ZILYNSKYJ, *Špitály Nového města pražského*, 96.

¹³⁰ AMP, rkp. 2094, 1482, fol. 269a-b.

¹³¹ K povstání 1483 František ŠMAHEL, *Epilog husitské revoluce. Pražské povstání 1483*, Acta reformationem Bohemicam illustrantia 1, 1978, s. 45–127; TÝŽ, *Pražské povstání 1483*, Pražský sborník historický 19, 1986, s. 35–102. Nově autor tyto studie v přepracované podobě přetiskl v knize *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 99–140, 522–540.

¹³³ AMP, rkp. 2095, fol. 151b-152a, 1496.

¹³⁴ AMP, rkp. 2095, fol. 321b-322a, 1530.

¹³⁵ Knihy úřadu hor viničních jsou v AMP dochovány z období 15. století čtyři – rkp. 2002 (1435–1454), 2003 (1454–1472), 2004 (1472–1491) a 2005 (1492–1508). Vinicemi se zabýval František VACEK, *Dějiny vinic na území nynějších královských Vinohrad od počátku XV. století do r. 1526*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy VIII, 1938, s. 79–228.

pole u Olšan Anna Pečeňová, ale protože nebylo splaceno, úředníci špitálu ho přenechali věřiteli.¹³⁷ Roku 1512 daroval kněz Mařík, někdejší plebán na Pankráci do špitálního kostela stříbrný kalich v hodnotě 15 kop grošů.¹³⁸ V roce 1527 dal úředník špitálu Václav Košťál 9 strychů pole v Habrové u Krče.¹³⁹ V knihách hor viničních jsou ostatně zapsány i tři zajímavé majetkové operace špitálních úředníků. Roku 1492 úředníci Tobiáš z domu Jinochova a Kříž Tuleha koupili za 93 kop a 52 gr. roční plat 4 kop a 52 grošů na Pláteníkovské vinici u Smíchova od Jany, vdovy po novoměstském písaři Janovi.¹⁴⁰ O tři léta později získali Tobiáš Jinochův a Václav Valda za 16 kop gr. roční plat v hodnotě jedné kopy na vinici Duchka postřihače za Horskou branou.¹⁴¹ A konečně roku 1501 úředníci Lukeš krejčí, Mikuláš Dobřenský a Kříž koupili zahradu za Svinskou branou, kterou jim za 29 kop grošů prodal písař Jan.¹⁴²

Svou roli v poklesu zájmu o špitál pod Vyšehradem sehrály jednak nevyjasněné vlastnické poměry špitálu, existuje mimo jiné hypotéza, že někdy mezi léty 1505–1527 novoměstská obec špitál ztratila¹⁴³, jednak nové nároky kladené na špitální péči spojené se založení dvou nových špitálů - sv. Bartoloměje pod Slovany na Novém Městě a špitálu sv. Trojice a Obrácení sv. Pavla za Poříčskou branou na Starém Městě.¹⁴⁴

Než opustíme špitál sv. Alžběty pod Vyšehradem musíme si učinit obraz o špitálu jako městské instituci řízené městskou radou. Velmi zajímavý je případ lze nalézt v Hradci Králové.¹⁴⁵ Hradecký špitál sv. Anny založený roku 1346 měl čtyři fundátory, jejichž patronátní právo po jejich smrti přešlo na rychtáře a přísežné města, aniž by si měli křížovníci či jiní řeholníci činit právo ke špitálu.¹⁴⁶ Druhým hradeckým špitálem byl špitál sv. Antonína založený roku 1379, což je vcelku ojedinělý případ špitálu založeného přímo z iniciativy městské rady.¹⁴⁷ Bohužel analogicky pro Prahu převzetí soukromě založeného špitálu městskou radou či zřízení špitálu prostřednictvím městské

¹³⁶ Jedná se o rukopisy knih hor viničních rkp. 2004 a 2005 a shořelou pamětní knihu 2238 (1495–1514), která byla jedinou vyšehradskou pamětní knihou, nicméně F. Vacek ji měl ještě k dispozici, takže se musíme spolehnout pouze na jeho informace – F. Vacek, *Královský Vyšehrad*, s. 162.

¹³⁷ AMP, rkp. 2005, 1507, fol. R 5.

¹³⁸ F. VACEK, *Královský Vyšehrad*, s. 162, tady se jedná o zápis se shořelého rukopisu 2238.

¹³⁹ Tamtéž, s. 162.

¹⁴⁰ Rkp. 2004, 1492, fol. Q 24.

¹⁴¹ Rkp. 2004, 1495, fol. T 1.

¹⁴² Rkp. 2005, 1501, fol. G 19.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ K tomu: B. ZILYNSKYJ, *Špitály Nového města pražského*, s. 97–98; R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 25–30.

¹⁴⁵ K tomu Pavel BĚLINA, *Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové (s edicí „Knihy zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411“)*, FHB 3, 1981, s. 77–102; B. ROUČKA, *Špitály*, s. 63.

¹⁴⁶ K tomu zakládací listina špitálu - CIM II, s. 383–385.

¹⁴⁷ K tomu LE II, s. 155–156, dále také P. BĚLINA, *Organizace*, s. 79.

radu již ve 14. století doloženo nemáme. Co doloženo máme, je souhlas donátorů s důchody či jinými s dlouhodobými platy, určenými do špitálu, jak tomu bylo v případě špitálu naproti sv. Ambrože, kde si patronátní práva zakladatelé udrželi, alespoň pokud víme, minimálně do začátku 15. století. Domnívám se, že prvním špitálem na území všech pražských měst plně řízeným městskou radou byl vyšehradský špitál, pomineme-li nevyjasněné postavení špitálu u sv. Lazara, který měl nadání od Václava II., Jana Lucemburského a podléhal městskému právu. Vyšehradský špitál vznikl sice z donace pražského arcibiskupa Jan Očka z Vlašimi, ale během husitské revoluce přešel do majetku novoměstské obce. Další dva nově založené špitály, o nichž bude řeč, vznikly již zcela samozřejmě jako instituce řízené městskou radou. Nicméně oproti jiným středoevropským městům Praha poněkud zaostávala, pokud jde o špitál fundovaný městskou radou, neboť v Lübecku, Brémách, Hannoveru či Rostocku byly špitály zřízené městskou radou již ve 13. století a ve Vratislavi či Hildesheimu na počátku století čtrnáctého.¹⁴⁸ V čem pak Praha rozhodně nezaostávala byly individuální špitální donace měšťanské, které reprezentoval špitál naproti sv. Ambroži či špitál Bohuslavův. K těmto úvahám je třeba podotknout, že existují případy, kdy městská rada spolurozhodovala o špitálu spolu donátory, kterým neměla bránit ve výkonu zakladatelských práv, když tato práva získala přímo od panovníka. Tak tomu bylo například u špitálu sv. Maří Magdaleny v Plzni, kde dal Jiří z Poděbrad svolení konšelům Nové Plzně, aby vedli správu špitálu a jmenovali úředníky.¹⁴⁹ Příklad z Plzně zároveň dokládá ovšem možnost zasahování zejména královských měst do práv původních fundátorů a to se svolením panovníka.¹⁵⁰ Panovník pak tedy vystupuje jako nejvyšší fundátor špitálních nadání u měšťanských donací (např. Žatec, Písek, Louny aj.), což je jev rozšířený zejména v 15. století, zatímco u nadání šlechtických zřejmě ne.¹⁵¹

Špitál sv. Trojice a Obrácení sv. Pavla byl vybudován na obecních pozemcích za Poříčskou branou, kam městská rada nechala vyvézt dřevěné krámce ze staroměstského rynku. A právě do těchto dřevěných krámců se uchylovali nemocní, kteří v nich našli jediné útočiště před tzv. francouzskou nemocí (jednalo se o příjici - syfilis), která se

¹⁴⁸ K tomu Marek SŁON, *Szpital jako centrum kultu miejskiego*, in: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowieczym*, red. Halina Manikowska i Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 361–373.

¹⁴⁹ CIM III, s. 471–472. Jiří z Poděbrad povoluje konšelům

¹⁵⁰ K tomu B. ROUČKA, *Špitály*, s. 65–66.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 67.

dostala do Čech z Uher¹⁵² a o které píše Starý letopisec.¹⁵³ Neutěšenou situaci nemocných vyřešila stavba zděné budovy špitálu, která sloužila svému účelu od roku 1506 do roku 1648. Během dvou let byl kromě budovy špitálu a hřbitova zbudován také kostel, který „v úterý pod Nanebevzetí Panny Marie (20. srpna) biskup Filip vysvětil nový kostel ve špitále před Poříčskou branou, zasvěcený sv. Trojici a sv. Pavlu a vystavěný péčí konšela Holce a jiných dobrých lidí. Odtud se pak biskup plavil s některými mistry lodí do Libně, kde se podával bohatý oběd.“¹⁵⁴ Je až s podivem, že nejstarší pražskou dochovanou špitální knihu *Liber memorabilium xenochii S. Pauli* datovanou léty 1546–1780, ponechala většina historiků zabývající se špitálnictvím bez povšimnutí.¹⁵⁵ Kniha je zajímavá také díky svému pisateli, kterým byl někdejší úředník špitálu, staroměstský písař a později kancléř Starého Města pražského Sixt z Ottersdorfu. Sixt sice působil ve špitálu už v roce 1537, ale knihu začal vést až v roce 1546, kdy už měl sice již podstatně jiné starosti, ovšem jeho podíl na vzniku knihu je nezpochybnitelný.¹⁵⁶ V úvodním zápisu z roku 1546 se mimo jiné píše: „*Hlavní a pořádání registra důchodův špitálu sv. Pavla za branou poříčskou od úředníkův na ten čas téhož špitálu Sixta z Ottersdorfu, Jana Havránka a Alexiho Holého z příčiny té nařízena, aby budoucí potomní úředníci dokonalejší zprávu o všech důchodech k témuž špitálu náležejících měli, neb poněvadž časové a lidé s časy se mění, a skrze takovou proměnitelnost věci užitečné lidem z pamětí vycházejí, když do kněh památních se nevpisují, z čehož potom mezili lidem velicí rozdílové povstávají. I aby špitálští a zádušní statkové, k tomu také i lidské spravedlnosti na žádném budoucím nebezpečnosti postavovány nebyly, protož všickni královští majestátové, listové pečetní s dobrými volemi, kšaftové a zápisové z desk zemských s jinými potřebnými věcmi v registra a knihy tyto pořádně jsou vepsáni, aby potomkové a budoucí úředníci špitálští z hlavních těchto register zprávu gruntovní vezmouce a k tomu, co by k jejich povinnosti náleželo,*

¹⁵² Ke špitálu František KNEIDL, *Špitálsko za branou Poříčskou od dávných časů do založení Karlína*, Praha 1923, s. 139–160; Karel ŠPAČEK, *Špitální kostel sv. Pavla obrácení na Špitálsku před Poříčskou branou*, Památky, IV/2, s. 120–123; Václav VOJTÍŠEK, *O špitálu sv. Pavla za branou Poříčskou*, ČSPSČ 25, 1917, s. 49–61.

¹⁵³ *Ze starých letopisů*, s. 285.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Výjimkou byl pouze František KNEIDL, které z špitální knihy citoval ve své práci *Špitálsko za branou Poříčskou*, c. d.

¹⁵⁶ AMP, rkp. 2901, *Liber memorabilium xenochii*, 1546–1780; K Sixtovi Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*, Praha 1971; Josef JANÁČEK (ed.), *O pokoření stavu městského léta 1547*, Praha 1950; Josef RISS, *Život a literární působení Sixta z Ottersdorfu*, ČČM 35, 1861, s. 72–84 a 159–170, naposledy Jaroslav PÁNEK, *Sixt z Ottersdorfu*, in: Duchem, ne mečem, Praha 2003, s. 90–99. Žádný z citovaných autorů o se o Sixtově podílu na špitální knize nezmínil, lze se jen dohadovat, zda to bylo způsobeno tím, že v porovnání se Sixtovým literárním dílem, se jedná o věc ne tak zajímavou.

dostatečně rozumějící, ty chudé lidi, jenž jsou živí chrámové ducha svatého a v tomto světě skrz rozličné nemoci jako zlato skrze oheň se čistí, ze statkův od dobrých lidí nadaných je časné i náležitě všemi potřebami dostatečně opatrovali a svému povolání dosti činili, věříce, že takové jich práce, pro tu chudinu vynaložené, sám pán Bůh hojná odplata býti ráčí.“¹⁵⁷ Tato slova můžeme považovat za jakousi proklamaci péče o chudé a nemocné, jednu z mála písemně doložených. Sixt z Ottersdortu knihu opatřil ještě vlastním úvodem, ve kterém mimo jiné také připomíná založení špitálu: „*I věziš, tehda se okolo léta od narození Krista Pána, vykupitele na spasitele našeho 1505 neb něco málo prvé, tak, jakž jsem z nejstarších špitálních register pilně vyhledal a zvláštní i gruntovní o tom všem zprávu vzal od urozeného pana Fikara z Vratu, hofrychtěře království českého. Ten jsa velmi pilen všech předešlých věcí v příčině založení špitálu sv. Pavla za branou Poříčskou tuto mi zprávu učinil, že toho času a léta napřed již jmenovaného, za slavné a svaté paměti krále Vladislava, neduh a nemoc jakási nová a prvé neslejšchaná, o nížto lidé prvé žádné vědomosti jsou neměli, nébrž toho času o tom neduhu lidé mluvili, žeby od dnův Joba onoho spravedlivého a trpělivého nikdyž ten a takový neduh zniku svého neměl, až teprv času toho v království Českém. A když tak velmi jemný a škodlivý lidskému pokolení byl, takže lidé dechnutím, pitím z jedné nádoby, užíváním roucha a také na posteli odpočínutím jedni druhé nakažovali, a v království Uherském i také v jiných zemích zhusta již proskakoval, ten nejjasnější král a pán koruny České jako dobrý pastýř před takovým nebezpečným neduhem ovce a stádo přemilostivě zachovati chtěje, ač na ten čas přítomný jest býti zde v království Českém neráčil, však nicméně o dobré svých věrných poddaných přemýšleti a pečovati se snažil, z království Uherského hned bez meškání jak Jeho Milosti Královské o tom neduhu zpráva došla, psaní do království Českého a předkem svým věrným milým Pražanům učiniti a všem výstrahu dáti jest ráčil, aby lidé před tím neduhem...*“¹⁵⁸

Dojemné líčení dobrého krále Vladislava, který varuje svým lid před zhoubnou nemocí je sice literárně obratné, spíše než skutečnost se v něm však promítá Sixtova deziluze z protihabsburského odboje a nostalgie za dobrým králem Vladislavem. Skutečnost byla zřejmě prozaičtější, protože o vznik nového špitálu se zasloužili více měšťané Starého Města než král, abychom však byli k Sixtovi spravedliví měšťanské donátory ve svém vyprávění zmínil také: „*Však toho stavení při kostele a špitálu žádný větší příčina nebyl, a kdoby se více o staral a pracoval, jako nějaký muž dobrý a Pána*

¹⁵⁷ AMP, rkp. 2901, fol. 1a-b, 1546.

¹⁵⁸ Tamtéž, fol. II-IV.

Boha se bojící, pan Matěj Hlavně. Ten rodem byl z města Kouřimě, však toho času jsa již měšťtín Pražský a skutků milosrdných plný, ustavičnou práci jest při vyzdvižení a stavení toho špitálu vedl a až do smrti své s těmi lidmi chudými pracoval, vlastními svými penězi dělníky i jiné potřeby k tomu špitálu náležející zakládal, naposledy pak všecek svůj statek na ten špitál a na chudinu vynaloživ, v naději Boží s svou milou duší Pánu Bohu se dostal. Jehožto příkladem jsouce hnutí mnozí jiní dobří lidé, jakožto Panna Kateřina Dřelská z Janovic, Ludmila z Tuchoraze, Václav Rakovnický z Perče, Mariana z Kostelce, Zikmund Holec...“¹⁵⁹ Největším donátorem špitálu byl měšťan Matěj Hlavně, který se později stal kaplanem ve špitálním kostelíku. V jeho osobě máme přímo ukázkový příklad „gift exchange“ v praxi pozdně středověké Prahy. Lidmila z Tuchorazi roku 1504 postoupila staroměstské obci roční plat 5 kop grošů českých na dědinách v Klučově a 2, 5 kopy grošů na Černovicích ve prospěch špitálu.¹⁶⁰ Václav Rakovnický z Perče věnoval roku 1507 špitálu plat na statku v Přebosích. Na témže statku věnovala úrok 105 grošů špitálu také Mariana z Kostelce.¹⁶¹ Abychom ovšem nekřivdili ani dobrému králi Vladislavovi, ten roku 1507 potvrdil svoji listinou špitálu podací právo. Roku 1514 odkázala Kateřina Dřelská z Janovic ve svém kšaftu dědičný plat čtyř kop grošů v Zeměšicích a v Hlavně a plat ve vsi Dlážimi.¹⁶² Hory viničné pod hájem Podviňským daroval špitálu v roce 1515 Jan Vacek a v prvním desetiletí 16. století byly ve prospěch špitálu odkázány také čtyři domy na Starém Městě, které byly rprodány za 200 kop gr. č. a utržené peníze koupili úředníci špitálu roku 1524 dvůr v Šešovicích od Brikcího Řeháka z Květnice za 175 kop gr. č.¹⁶³

Špitál byl spíše chudobincem, ošetřováno tu údajně mohlo být až 50 lidí.¹⁶⁴ Ve prospěch špitálu, který stál mimo teritorium Nového Města pražského odkazovali i novoměstští měšťané, i když ne zdaleka v tak hojném počtu. První odkaz učinila roku 1504 barvířka Kateřina, která „dluhu pět kop grošů na Michalu Dýmкови pekaři, jemu odpúštím, aby je dal k svatému Pavlovi do špitála.“¹⁶⁵ Dorota Larvová odkazuje deset kop grošů míšeňských „k svatému Pavlu za branú.“¹⁶⁶ Kramářka Machna roku 1505 odkazuje „k svatému Pavlu za branú na zvon deset kop grošů míšeňských.“¹⁶⁷ Michal

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž, fol. 2a.

¹⁶¹ Tamtéž fol. 4a a 5a.

¹⁶² F.KNEIDL, *Špitálsko*, s. 144.

¹⁶³ Tamtéž, s. 145.

¹⁶⁴ K tomu R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 25; F. KNEIDL, *Špitálsko*, s. 139–160.

¹⁶⁵ AMP, rkp. 2095, fol. 195 b, 1504.

¹⁶⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 199a, 1505.

¹⁶⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 201b, 1505.

Sedlečko učinil odkaz oběma novým špitálům sv. Pavlu za branou určil 2 a půl kopy grošů českých a pod Slovary dvojnásobnou sumu.¹⁶⁸ Mikuláš řeč. Prdial odkázal chudině do špitálu pole.¹⁶⁹ Kramář Řehoř z Koňského trhu odkázal stejný finanční obnos – deset zlatých uherských - oběma novým špitálům.¹⁷⁰ A oběma špitálům odkázala po deseti kopách grošů míšeňských také Kateřina Brzalka.¹⁷¹

Jako „*svatého Pavla před braní*“ označuje špitál sv. Pavla Matěj Šarkan ve svém posledním pořízení z roku 1510 a zanechává v jeho prospěch částku pěti kop grošů míšeňských.¹⁷² O tom, že špitál mohl sloužit hlavně chudým svědčí odkazy Václavy Kavalcové, která špitálním chudým odkázala 10 kop grošů míšeňských¹⁷³ a odkaz pěti kop grošů míšeňských od vdovy Elšky Popelové.¹⁷⁴ Velmi štědrý odkaz dvě stě kop grošů českých mohl chudým ve špitálu sv. Pavla spadnout do klína roku 1512 v případě smrti potomků Duchka Káby z Rybňan, ale zřejmě se tak nestalo a tak tento odkaz musíme počítat do kategorie odkazů hypotetických.¹⁷⁵ Poslední odkazy špitálu sv. Pavla v námi zkoumaných knihách testamentů pochází z roku 1531, mimo jiné Jiřík Jílek odkázal špitálu 3 postavy sukna a 2 kopy grošů českých.¹⁷⁶ V rozmezí let 1504 – 1531 učinilo ve prospěch špitálu sv. Pavla za Poříčskou branou odkaz 15 novoměstských měšťanů, kteří odkázali celkovou sumu 35 kop grošů českých.¹⁷⁷

Lze se domnívat, že podobné problémy s francouzskou nemocí jako na Starém Městě pražském řešili také na Novém Městě. **Špitál sv. Bartoloměje pod Slovany na Novém Městě** (stál v místě dnešních ulic Vyšehradské a Na slupi) vznikl v době, kdy si novoměstská obec začala uvědomovat nedostatečnost špitálu sv. Alžběty pod Vyšehradem a navíc řešila problém s francouzskou nemocí. Novoměstská rada zakoupila 15. května 1505 od měšťana Jana Horna za 75 kop grošů českých dům v rohu

¹⁶⁸ AMP, rkp. 2095, fol. 209b, 1506.

¹⁶⁹ AMP, rkp. 2095, fol. 219b-220a, 1508.

¹⁷⁰ AMP, rkp. 2095, fol. 242b, 1510.

¹⁷¹ AMP, rkp. 2095, fol. 2333a, 1512.

¹⁷² AMP, rkp. 2095, fol. 227a, 1510.

¹⁷³ AMP, rkp. 2095, fol. 227b, 1511.

¹⁷⁴ AMP, rkp. 2095, fol. 230b, 1511.

¹⁷⁵ AMP, rkp. 2095, fol. 234a-b, 1512.

¹⁷⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 331a, 1531.

¹⁷⁷ K tomu B. ZILYNSKYJ, *Špitály Nového Města pražského*, s. 97–98. Zilynskyj provedl sondu odkazů špitálu Obrácení sv. Pavla do roku 1518 a napočítal 17 odkazů, já jsem jich napočítala pouze 12 a jeden hypotetický odkaz Duchka Káby z Rybňan (viz předchozí poznámka. Je ovšem nutné dodat, že u 4 odkazů, které představují částku 66 kop grošů míšeňských, nelze rozlišit, kterému špitálu jsou určeny. Pro zajímavost dodávám, že naše počty odkazů u špitálu sv. Bartoloměje pod Slovany se shodují. Kšafty z doby spojení Nového a Starého Města pražského se nacházejí v AMP, rkp. 2142. Podle B. Zilynského v době desetiletého sjednocení pražských měst bylo na špitál pod Vyšehradem odkázáno už jen třikrát, pod Slovany patnáctkrát a do špitálu Obrácení sv. Pavla 27 odkazů.

pod Slovany na rozcestí do Slup a k Vyšehradu nedaleko špitálu sv. Alžběty.¹⁷⁸ Spolu se špitálem byla vystavěna i kaple zasvěcená sv. Bartoloměji. Z roku 1510 existuje smlouva mezi radou Nového Města pražského, zastoupenou Štěpánem Huncledrem a mistrem Václavem kameníkem z Opatovic „*o dielo kostela špitálu na Novém městě pražském a ten kostel zdělati vedle té smlouvy a na tu mají cedule vyřezané obě strany a pan Štěpán dal jemu všicku sumu peněz.*“¹⁷⁹ Správci špitálu byli novoměstští konšelé Štěpán Huncleđr a Jan Rozvoda, kteří vedli špitální hospodářství až do roku 1514. V letech 1514–1515 byly přikoupeny dva menší sousední dvory. Dva zmínění správci opatřili k záduší nového špitálu více než 150 kop grošů českých, když nejštědřejším dárce byl měšťan Petr Zoubek, který daroval špitálu 300 kop grošů míšeňských a pole za Michlí.¹⁸⁰ Navíc do pokladny nového špitálu šly i důchody ze špitálu sv. Alžběty a lze usuzovat, že oba špitály fungovaly po určitou dobu společně.

První odkaz v testamentech určený špitálu sv. Bartoloměje pochází z dubna 1505, kdy Estera, vdova krejčího Lukáše odkazuje „*na špitál nový, který se stavěti má 20 kop grošů míšeňských.*“¹⁸¹ Hned další kšaft uvedený za Esteriným pořízením, testament pecnáře Jana odkazuje peníze „*na špitál, kterýž se má znovu stavěti.*“ Pro zajímavost je třeba uvést, že již roku 1504 ovšem odkázal radní Šimon Škop 50 kop grošů míšeňských do špitálu, není uvedeno, kterému. Vzhledem k tomu, že poručníkem jeho kšaftu byl špitální správce od sv. Bartoloměje Štěpán Huncleđr, je možné, že odkaz směřoval právě sem.¹⁸² Poprvé je špitál označen jako špitál pod Slovany v testamentu Jana Blešky z května téhož roku, kdy odkazuje „*na nový špitál pod Slovany 2 kopy grošů míšeňských.*“¹⁸³ V zápisech převažuje označování „nový špitál“ či „špitál pod Slovany“, název špitál sv. Bartoloměje není použit ani v jednom případě.

Řehoř Varvas roku 1507 odkazuje ve prospěch nového špitálu peníze utržené za prodej domu.¹⁸⁴ Bohuslav Chotek z Vojnína zase rozkazuje, aby manželka Anna „vydala na nový špitál pod Slovany padesát kop grošů míšeňských.“¹⁸⁵ Správce špitálu a radní Štěpán Huncleđr ve svém testamentu z roku 1511 prokázal svoji štedrost, když své choti Anně udělil následující pokyny: „*Přietočen druhý, kterýž jsem prve kúpil s platy, lukami, lesy, rybníky, že toho polovici oddávám k svatému Štěpánu a druhú*

¹⁷⁸ K tomu R. SECKÝ, *Staropražské špitály*, s. 28.

¹⁷⁹ AMP, rkp. 2133, Liber relationum et variorum testamentorum et donationum, 1510, fol. 98.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 28.

¹⁸¹ AMP, rkp. 2095, fol. 197a, 1505.

¹⁸² AMP, rkp. 2095, fol. 196a, 1504.

¹⁸³ AMP, rkp. 2095, fol. 209a, 1505.

¹⁸⁴ AMP, rkp. 2095, fol. 203b, 1507.

¹⁸⁵ AMP, rkp. 2095, fol. 218b, 1507.

*polovici špitálu novému, budú-li v něm chudí, pakliže v něm chudých nebylo tehdy, aby veškeren obrácen byl k svatému Štěpánu na chudé a skutky milosrdné.*¹⁸⁶ Tento zápis opět potvrzuje skutečnost, že péče o chudé ve městech probíhala souběžně v rámci špitálů i farních kostelů, ale také za aktivního přispění individuálních charitativních příspěvků. Důvěru ve svou dceru Kunku, že dopomůže spasení jeho duše projevil Václav Manoušek, který odkázal *„k špitálu novému pod Slovany 20 kop grošů míšeňských věře jí tomu, že ona tomu dosti učiní pro spasení duše jeho.*¹⁸⁷ Duchek řeč. Holub z Rynku učinil roku 1513 odkaz *„na špitál nový pod Slovany 20 kop grošů míšeňských neb na ornát neb na kalich, aneb na voltář, aby udělán byl.*¹⁸⁸ Velkorysý dar padesáti kop grošů míšeňských učinil špitálu roku 1514 konvář Jakub.¹⁸⁹ Měšťan Jan Šípař roku 1515 píše ve svém testamentu, *„pole a zahrady to k tomu špitálu pod Slovany novému oddávám“* a na nový špitál přidal ještě dvacet kop grošů míšeňských.¹⁹⁰ V roce 1530 odkázal chudým ve špitálu 15 k. gr. m. Mikuláš Čačerda spolu s ročním platem ze vsi Přítočna.¹⁹¹

V letech 1505 až 1533 zaznamenáváme ve prospěch špitálu sv. Bartoloměje pod Slovany 56 odkazů představující sumu 312 kop grošů českých, přičemž nejvíce odkazů na špitál zaznamenáváme v letech 1507–1508.

Shrneme-li naše poznatky o odkazech špitálům (viz tabulka) musíme konstatovat, že největšího počtu i finanční výše dosahují odkazy v období mezi léty 1434–1494, přičemž jsou adresovány jedinému špitálu – špitálu sv. Alžběty pod Vyšehradem. V období mezi léty 1495–1533 sice dosahují počty odkazů srovnatelné výše, ale dělí se o ně dva nové špitály, přičemž mnohem více odkazů směřuje z pochopitelných důvodů do špitálu sv. Bartoloměje pod Slovany.

¹⁸⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 228b, 1511.

¹⁸⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 353b, 1516.

¹⁸⁸ AMP, rkp. 2095, fol. 236b, 1513.

¹⁸⁹ AMP, rkp. 2095, fol. 243a, 1514.

¹⁹⁰ AMP, rkp. 2095, fol. 249a, 1515.

¹⁹¹ AMP, rkp. 2095, fol. 321b-322a, 1530.

Peněžní odkazy špitálům v letech 1434 – 1533

Špitál	Léta 1434– 1455	Léta 1455– 1494	1495–1533	Celková částka v k.gr. č.	Celkem odkazů
Sv. Alžběty pod Vyšehradem *	42 123 k. gr.	65 435 k. gr.	9 119 k. gr.	677 k. gr.	116
Naproti Ambroži	1	–	–	50	1
Sv. Bartoloměje pod Slovany	–	–	56	312	56
Sv. Kříže	–	1	–	4	1
Sv. Lazara	–	2	–	3	2
Špitál ve Slaném	–	1	–	5	1
Sv. Trojice a obrácení Sv. Pavla	–	–	15	35	15
Celkem	43	69	80	1086 k. g.	192

*(částky uvedeny v kopách grošů českých)

V/2 PÉČE O CHUDÉ

„Ktož pak hojně almužny činí, dobře činí; nebo dobrá věc jest pomoci jednomu hojně u jeho nedostatkův: ale ne tak hojně, aby měl přieliš k svému běhu; neb lépe jest, několikem pomoci z núze, než jednomu, jakož sem řekl, dáti přieliš. Ale v tom slušie znamenati, že jednomu nedostatečnému více jest třeba, než druhému; neb podlé stavův rozličných rozličné lidé trpie nedostatky.“¹⁹²

Ruku v ruce s péčí o nemocné kráčela i péče o chudé a někdy bylo jejich vzájemné propojení tak úzké, že hranici mezi nimi nelze ani přesně oddělit.¹⁹³ Platila zde obdobná pravidla jako u péče o nemocné. Šlo o záležitost čistě charitativní, která ležela na bedrech církevních institucí a církev také měla pomoc chudým takřkajíc přímo v popisu práce. Péčí o chudé se zabývaly především kláštery, stále se však častěji však charita stávala i záležitostí jednotlivců z řad šlechty a měšťanstva. Četné almužny udělovaly při různých příležitostech panovníci. V českém prostředí se v žádném případě nesetkáme s odkazy typu odkazu lübeckého měšťana, který údajně učinil pro devatenáct tisíc chudáků či pařížského měšťana, který přikázal udělit almužnu skoro čtyřem tisícům chudým.¹⁹⁴ Jak už vyplývá bylo zmíněno v části o špitálech, část péče o chudé probíhala ve špitálech. Rozhodně však nelze předpokládat, že by špitály řešily problém chudiny jako celku. Rozhodně také nemohly pokrýt poptávku po umístění, která jasně převyšovala nabídku. Jak jsme viděli v případě špitálu pod Vyšehradem, nemusela být špitální péče zaměřena pouze na „chudé“. Rovněž výklad pojmu chudý může být jistým

¹⁹² Tomáše ze Štítného *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, (ed.) Karel Jaromír ERBEN, Praha 1852, s. 256.

¹⁹³ K chudině zůstává základní prací František GRAUS, *Městská chudina v době předhusitské*, Praha 1949. Naposledy pak František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, Praha 1993, s. 389–394; TÝŽ, „*Lidé na okraji*“ *pozdňstředověké společnosti*, in: *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 460–481; TÝŽ, *Ženy na okraji husitské společnosti: konkubíny vesnických farářů*, in: *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 72–84. Ze zahraniční literatury k chudým a k lidem na okraji výběrově: Thomas FISCHER, *Städtische Armut und Armenfürsorge im 15. und 16. Jahrhundert. Sozialgeschichtliche Untersuchungen am Beispiel der Städte Basel, Freiburg i. Brsg. und Straßburg*, Göttingen 1979; Bronisław GEREMEK, „*Člověk na okraji ve středověku*“, in: *Středověký člověk a jeho svět*, (ed.) Jacques LE GOFF, Praha 1999, s. 291–312; TÝŽ, „*Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu XIV – XV wiek*“, Poznań 2002; TÝŽ, „*Slitování a šibenice*“, Praha 1999; Wojciech IWAŃCZAK, „*Prostytucja w późnośredniowiecznej Pradze*“, in: *Biedni i bogaci*, Warszawa 1992, s. 95–103; Franz IRSIGLER, Arnold LASSOTA, „*Bettler und Gaukler, Dirnen und Henker*“, Köln 1993; Uta LINDGREN, „*Beduerftigkeit, Armut, Not. Studien zur spätmittelalterlichen Sozialgeschichte Barcelonas*“, Münster 1980; „*Randgruppen der spätmittelalterlichen Gesellschaft*“, (ed.) Bernd Ulrich HERGEMÖLLER, Warendort 2001; Martin RHEINHEIMER, „*Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850*“, Praha 2003; Jacek WIESIOŁOWSKI, „*Biedni, bogaci, przeziębieni. Stratyfikacja społeczeństwa polskiego w końcu XV w.*“, in: *Biedni i bogaci*, Warszawa 1993, s. 145–154; Hanna ZAREMSKA, „*Lidé na okraji*“, in: *Encyklopedie středověku*, (ed.) Jacques LE GOFF, Jean-Claude SCHMITT, Praha 2002, s. 344–355

¹⁹⁴ K tomu B. GEREMEK, „*Slitování a šibenice*“, s. 45–46.

kamenem úrazu, protože je nutné rozlišovat mezi chudými schopnými práce a nemohoucími mrzáky.¹⁹⁵ Středověký člověk měl pořád na paměti, že bohatství i chudoba jsou údělem seslaným od Boha. Význam pojmu chudý (pauper) můžeme rozebírat prizmatem postavení ve společenské hierarchii města. Tak by mezi chudé patřili neplnoprávní obyvatelé, tedy ti bez měšťanského práva, kterým by teoreticky nebyl umožněn vzestup mezi měšťanskou elitu. Toto kritérium se ale nezdá příliš nosné, protože by vedle sebe pak mohli stát poměrně dobře situovaní řemeslníci, pouzí obyvatelé, případně podruhové, kteří rozhodně nepatřili mezi městskou chudinu. Je tu ještě možnost rozvrstvení obyvatelstva podle placení berní, ale kupříkladu v jediném dochovaném pražském berníku rejstříku skupina podruhů vůbec zastoupena není.¹⁹⁶ Jednodušší bude považovat označení chudina, alespoň v rámci našeho pramene, kde se chudí testátoři nevyskytují, pouze jako skupinu, které jsou určeny charitativní odkazy. Další zajímavou otázkou je bydlení chudých ve středověkých městech.¹⁹⁷ Samozřejmě ne každý člověk ze sociálně slabší vrstvy si mohl dovolit bydlení ve vlastním domě, pronájmu či podnájmu, tudíž lze předpokládat, že část těchto obyvatel žila bez stálého přístřeší. Je také zřejmé, že příbytky chudiny byly dřevěné, ať domy či chatrče a stávaly většinou v okrajových částech měst, případně při městských hradbách.¹⁹⁸ Ostatně v Praze byla taková obydlí na tzv. Krakově na Novém Městě¹⁹⁹ či v okolí sv. Haštala na Starém Městě.

Vztah středověké společnosti k chudobě se proměňoval od počátečního pohrdání k projevům soucitu a podpory. Chudí měli zkrátka ve středověké společnosti své pevné místo a určitá část společnosti jim čas od času dávala pocítit jistou míru milosrdenství. Ať už byly pohnutky dobrodinců jakékoliv, vždycky se našla část společnosti, která se snažila „naspořit si na spásu duše“, jak trefně poznamenal B. Geremek.²⁰⁰ Projevy milosrdenství měly kromě spásy duše zabezpečit i zvýšení společenské prestiže dárců. Chudoba mohla být dobrovolná či nedobrovolná. Dobrovolnou chudobu si zvolil např. Ježíš Kristus, František z Assisi, kupec Valdes či Jan Milíč z Kroměříže.²⁰¹ Tato forma

¹⁹⁵ K tomu například Milada ŘÍHOVÁ, „*Pauper*“ v lékařské literatuře pražské provenience předhusitské doby, *Documenta Pragensia* XVI, 1998, s. 27–31.

¹⁹⁶ K tomu Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434*, Praha 1996.

¹⁹⁷ K tomu František HOFFMANN, *Bydlení chudých vrstev ve středověkých městech*, *Documenta Pragensia* XVI, 1998, s. 17–26.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 19.

¹⁹⁹ Ke Krakovu F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 88; W. IWAŃCZAK, *Prostytucja w późnośredniowiecznej Pradze*, c. d.

²⁰⁰ B. GEREMEK, *Slitování a šibenice*, s. 27.

²⁰¹ K Milíčovi např. Miloslav KAŇÁK, *Milíč z Kroměříže*, Praha 1975; Milan KOPECKÝ, *Jan Milíč z Kroměříže a Jana z Jenštejna*, Žďár nad Sázavou 1999; František LOSKOT, *Jan Milíč z Kroměříže*,

dobrovolné chudoby byla spojena s odříkáním a pokorou a jejími vnějšími atributy se stal prostý oděv a strava, ztráta přístřeší. To vše bylo doprovázeno každodenní existenční nejistotou. Ve středověké městské společnosti se také můžeme setkat s tzv. „*stydlivými chudými*“.²⁰² V pojetí B. Geremka se jednalo především o chudé pocházející z někdejších společenských elit. Středověká společnost do jisté míry činila mezi chudými i třídní rozdíly, proto se mnohdy charitativní péče omezovala především na někdejší příslušníky vlastní komunity. V případě, že řemeslník zchudnul neznamenal to, že by musel být automaticky vydělen z cechu. Naopak se v městském prostředí můžeme setkat s podporou právě těchto zchudlých kolegů. Jakub řeč. Chylý odkazuje „*chudým řemeslníkům bohabojným, ježto nedostatky trpí a chudým děvkám, ježto se vdáti a v svatý manželský stav rádně vstoupiti úmysl mají nebo vstoupí*“ dvě kopy grošů českých.²⁰³ Podobné odkazy chudým řemeslníkům určily Jan řeč. Šad,²⁰⁴ Vaňka, vdova po Matějovi řeč. Špačkovi²⁰⁵ či Matěj řeč. Jurista.²⁰⁶ Hrdibor z Veletic odkázal chudým řemeslníkům dokonce jeden díl na Šťastníkovým mlýnech.²⁰⁷

V pojetí „otce kulturních dějin“ Z. Wintera pojem „stydliví chudí“ označuje rovněž jedince, kteří se z nějakého důvodu žebrot styděli. Ideálním biblickým předobrazem světské chudoby byla postava sv. Lazara, který ležal u vrat jednoho bohatého člověka a marně čekal, že mu boháč nechá alespoň zbytky ze svého stolu. Ve středověkých městech polehávaly desítky Lazarů, kteří s nataženou rukou očekávali almužnu. Biblická postava Lazara se stala synonymem chudoby i pro předhusitského kazatele Konráda Waldhausera, který ve svém výkladu o boháči a Lazarovi zdůrazňuje jako vnější atribut bohatství skvostné boháčovo roucho zhotovené ze zlatohlavy a pyšné: „*By okrasa rúcha krásného hříech nebyl, nikdy by Syn boží z něho netreskal, ani by mluvil, by bohatý, kterýžto v zlatohlavě a v drahém rúše chodil, proto v pekle byl.*“²⁰⁸ Zatímco boháč si mění roucho každý den a kupuje si sukni po 16 kopách a dražší: „*a nedbajice*

Praha 1911; Otakar ODLOŽILÍK, *Jan Milič z Kroměříže*, Kroměříž 1924; Peter C. A. MORÉE, *Preaching in Fourteenth-Century Bohemia: The Life and Ideas of Milicius de Chremsir (1374) and his Significance in the Historiography of Bohemia*, Heršpice 1999.

²⁰² B. GEREMEK, *Slitování*, s. 51. Tento výstižný pojem si Geremek „vypůjčil“ od Z. Wintera, *Kulturní obraz českých měst II*, s. 118.

²⁰³ AMP, rkp. 2096, fol. 169a, 1449.

²⁰⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 10b, 1456.

²⁰⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 127b, 1444.

²⁰⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 182b, 1455.

²⁰⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 269a, 1482.

²⁰⁸ *Staročeské zpracování Postily studentů svaté univerzity pražské Konráda Waldhausera*, (ed.) František ŠIMEK, Praha 1947, s. 63.

*na chudé, ani nahým tělem puojdú, avšak staré šaty jemu nepřivrhnu...*²⁰⁹ Jasno má Waldhauser také v otázce vzájemného obohacování bohatých a chudých, kde podle něj jednoznačně převažuje přínos chudého, který dává bohatému více, než-li chudý může dostat od bohatého, protože „*bohatý dává zemskou almužnu chudému a chudý dává bohatému duchovní a nebeskú, když bohatý pomáhá chudému;neb jest Hospodin učinil chudého pro bohatého.*“²¹⁰ Však také duše biblického Lazara dojde klidu v Nebi, zatímco na lakomého boháče čekají pekelná muka. Trefně marnou snahu boháčů dosáhnout duševního pokoje vystihuje biblický citát, o tom, že snáze projde velbloud uchem jehly, než aby bohatý vešel do Božího království. Na mušku si Waldhauser vzal zejména mendikantské řády.

Jan Milíč z Kroměříže pokročil ve svém úsilí o nápravu společnosti nejdále, když neváhal zřídit z bývalého staroměstského vykřičeného domu v Benátské ulici (Benátky), rozmetaného roku 1372, útulek pro někdejší hříšnice a pozdější kajícnice, nazývaný Jeruzalémem.²¹¹ Před vybudováním Jeruzaléma bydlely Milíčovy ovečky v domku zvaném Pochově naproti kostelu sv. Jiljí, pod dohledem jakési panny Kateřiny a jejich počet údajně kolísal mezi dvaceti až osmdesáti.²¹² Ty šťastnější se vdaly nebo šly do služby, o nejnnutnější životní potřeby, mnohdy i splácení dluhů se staral Milíč a zabezpečeny byly i potřeby duchovní, denně probíhala česká a německá kázání a byla sloužena také mše s přenosným oltáříkem.²¹³ Majitelka jednoho z domů (čp. 309) v Benátské ulici Ketruše Hoffartová, která dům vlastnila od roku 1353 a roku 1372 ho odkázala Milíčovi, zbytek peněz na vybudování svého Jeruzaléma získal kazatel hlavně ze zbožných darů a podle svědectví Matěje z Janova též rozprodáváním svých knih.²¹⁴ Milíčův experiment otevřeného „komunitního farního domu,“ který sloužil nejen bývalým nevěstkám, ale také Milíčovým následovníkům v kazatelském poslání, ovšem přestal plnit svoji funkci již po Milíčovi smrti v roce 1374, kdy sem byla umístěna kolej cisterciáckých studentů teologické fakulty nesoucí jméno sv. Bernarda.²¹⁵ To, o čem jiní pouze kázali, dovedl sice Milíč uvést v praxi, ovšem se svými protivníky si neporadil. Snad byl Milíčův projekt na svou dobu až příliš odvážným počinem a jeho vzorová farnost vklíněná mezi dva farní kostely sv. Štěpána ve zdi a sv. Filipa a Jakuba, neměla

²⁰⁹ K. WALDHAUSER, *Staročeské zpracování Postily studentů*, s. 63.

²¹⁰ K. WALDHAUSER, *Staročeské zpracování Postily*, s. 65.

²¹¹ K tomu V. V. TOMEK, *Dějepis II*, s. 177–178.

²¹² V. LOSKOT, *Milíč*, s. 84.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Tamtéž, s. 86.

²¹⁵ K tomu F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 44; W. IWAŃCZAK, *Prostytucja*, s. 97.

šanci na delší trvání. Co se ovšem nepovedlo Milíčovi dovršil o několik desítek let později Mistr Janu Hus Betlémskou kaplí zbudovanou nedaleko někdejšího Jeruzaléma.

Novoměstským vykřičeným místem býval Krakov (v Krakovské ulici), kde byl např. dům čp. 593 označen jako „Halda meretrice.“²¹⁶ Svého Milíče se Krakov bohužel nedočkal, naopak tu působil naprostý Milíčův protiklad farář a později také vyšehradský kanovník Ludvík Kojata, přímo čítankový příklad nezdárného faráře, alespoň podle pramenů a literatury. Kojata pocházel ze zemanského rodu v Kolečovicích, který měl patronát ke kostelu sv. Jana v Podskalí (v letech 1382–1392), kde se stal Kojata farářem a později také notářem (1376–1382). Církevní prebendy mu zřejmě k obživě nestačily, a tak ve svém domě u školy sv. Apolináře údajně držel až osm prostitutek, které na něj pracovaly.²¹⁷ O farní dům u sv. Jana se řádně nestaral, takže ten postupně chátral, až se úplně rozpadl a stalo se z něho městiště. Kromě toho bylo o Kojatovi známo, že mrtvé pohřbíval pouze za úplatu, v domě na Vyšehradě si vydržoval konkubínu a hrával kostky. I když mu byly prokázány tyto přečiny stal se roku 1382 vyšehradským kanovníkem.²¹⁸ Topografii vykřičených pražských míst pak doplňovala na Malé Straně tzv. Obora v blízkosti kláštera sv. Benedikta (v Ostruhové ulici).²¹⁹

Milíčův pokračovatel Matěj z Janova nepovažoval svět, který člověka zdržuje od skutečného života a lásky k Bohu, za svět chudých, chudí byli podle něj pro tento svět mrtví.²²⁰ Jeho názory charakterizuje věta tvrdící, že království chudých Krista není na

²¹⁶ V. V. TOMEK, *Místopis II*, s. 171.

²¹⁷ Ke Kojatovi – Ivan HLAVÁČEK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ (ed). *Visitační protokol pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382*, Praha 1973, s. 100–101; V. V. TOMEK, *Dějepis III*, s. 183, 238, 240, 245 a 247; W. IWAŃCZAK, *Prostytucja*, s. 98.

²¹⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis III*, s. 247.

²¹⁹ K prostituci a sexualitě ve středověku např. James A. BRUNDAGE, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval England*, Chicago-London 1987; Ruth MAZO KARRAS, *Common Women: Prostitution and Sexuality in Medieval England*, Oxford 1996; Beate SCHUSTER, *Die freie Frauen. Dirnen und Frauenhäuser im 15. und 16. Jahrhundert*, Frankfurt – New York 1995; TÁŽ, *Die unendlichen Frauen. Prostitution und städtische Ordnung in Konstanz im 15. und 16. Jahrhundert*, UVK – Universitätsverlag Konstanz 1996; Peter SCHUSTER, *Das Frauenhaus: Städtische Bordelle in Deutschland (1350–1600)*, Paderborn 1992. K tomu problému v Čechách František ŠMAHEL, *Ženy na okraji předhusitské společnosti, c. d.* Šmahelova studie vyšla poprvé ve sborníku B. Geremkovi, c. d., kde publikoval svou studii prostituci v pozdně středověké Praze také W. IWAŃCZAK, *Prostytucja*, c. d. Nejnověji a zatím i nejpodrobněji se danou problematikou zabýval ve své disertaci, která je dostupná na internetu David Charles MANGELS, *Bones, stones, and brothels. Religion and Topography in Prague under Emperor Charles IV (1346–1378)*, University of Notre Dame Indiana, 2003, zvláště ve čtvrté kapitole From Venice to Jerusalem and Beyond: Prostitution, Experimental Religion and Topography, s. 211–262. Tato kapitola vyšla tiskem srv. TÝŽ, *From Venice to Jerusalem and Beyond: Milíč of Kroměříž and the Topography of Prostitution in Fourteenth-Century Prague*, *Speculum* 79, 2004, s. 407–442. Za upozornění na disertaci děkuji Mgr. Janu Hrdinovi.

²²⁰ K osobnosti Matěje z Janova: Vlastimil KYBAL, *M. Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení*, Praha 1905.

tomto světě.²²¹ Jan Hus ještě z Kostnice posílá pánům napomenutí, aby dbali o svou chudinu. Nejradikálnější názory zastával Jan Želivský, což by se ostatně od revolučního vůdce dalo očekávat. Radikální kněz nebrojil jenom proti vládnoucím vrstvám, nýbrž také proti řemeslníkům, zvláště proti ševcům, malířům, zlatníkům, pekařům, řezníkům a dalším.²²² Ve výkladu o starém dobrém Lazarovi klade důraz na to, že chudákům náleží království nebeské, kde umírá všechna bída. Svět se podobá moři, je falešný, trpký a smrdutý, tudíž jako velká ryba pohlcuje malé, tak boháč požírá chudé. Kdo se vzdává majetku pro Krista, neobává se hladu, svou vírou má všechna bohatství světa.²²³

Také Mistr Pavel Židek vytýká nedostatek milosrdenství ve své době, neboť „*veliký hněv božie pochází od chudých, druhdy v převelikú zimu ležících před dveřmi bohatých lidí, aneb leckdes na ulici, ano žádný milosrdenestvie nad nimi neučiní. Jako byl Lazar před vraty bohatce leže, a proto bohatce jest zatracen. I protož aby bylo uvarováno, totiž aby na všecko město hněv božie nepřišel, staří králové špitály jsú hojně nadávali, aby takoví chudí měli potřebu a pánu Bohu slúžili.*“²²⁴

Z českého prostředí nemáme k dispozici doklady o evidenci a označování chudých, jak tomu bylo například v Itálii. Snahou městských rad o určitou evidenci žebráků může být vysvětlen vznik nejstarší žebrácké organizace v Čechách, doložené k roku 1443 v Kutných Horách. Šlo sice o trochu specifickou organizaci, o bývalé havíře žebrající u kostelů, ale jak uvádí Winter „*cech byl zřízen pro jich veliké množství.*“²²⁵ Bohužel jde o organizaci v našich končinách zcela ojedinělou, o dalších prameny mlčí.

Péči o chudé se v průběhu 14. a 15. století snaží v některých městech regulovat městské rady. Za prototypy reforem dobročinnosti lze považovat zejména výnosy některých jihoněmeckých měst např. Norimberka.²²⁶ Jak evidovaly své žebráky městské rady v Čechách? U menších měst se můžeme domnívat, že rychtář domácí žebráky dobře znal, takže nebylo třeba přesné evidence. Navíc můžeme počítat s tím, že domácí si případnou přespolní konkurenci dobře ohlídal a případné cizí vetřelce nemilosrdně vypudili. Ve Vídni působil dokonce mistr nad žebráky, který je přijímal, vyučoval a rozdával jim úřední známky, které se zavěšovaly na krk a měly za úkol rozlišit

²²¹ Matěj z Janova, *Regulae veteris et novi testamenti*, sv. I. (ed.) Vlastimil KYBAL, Innsbruck 1908, s. 85.

²²² K osobě Jana Želivského: Božena AUŠTECKÁ, *Jan Želivský jako politik*, Praha 1925; Božena KOPIČKOVÁ, *Jan Želivský*, Praha 1990; TÁŽ, *Želivského Praha*, FHB 3, 1981, s. 103–134; Petr ČORNEJ, *Pád Jana Želivského*, ČČH 101, 2003, s. 261–305.

²²³ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 165–169.

²²⁴ Z. V. TOBOLKA, *M. Pavla Židka Spravovna*, s. 16.

²²⁵ Z. WINTER, *Kulturní obraz českých měst II*, s. 119.

²²⁶ K tomu B. GEREMEK, *Slitování a šibenice*, s. 54.

„privilegovanou“ žebrotu od té „neprivilegované“.²²⁷ Ač je to paradoxní, tak i mezi žebráky existovaly rozdíly. Ale co naše větší města, konkrétně Praha? Pravděpodobně i v Praze možná žebráci evidencí procházeli, ale doklady pro to v městských pramenech nenacházíme. Osobně se přikláním k názoru, že centrální úřední evidence žebráků v pražských městech neexistovala. Domnívám se, že evidence měla spíše lokální charakter, tedy, že byla vedena prostřednictvím jednotlivých farností a špitálů.

Co ovšem vysledovat můžeme jsou časové údaje. V případě novoměstských žebráků sice nelze hovořit přímo o „kalendáři“ rozdělování almužen, ale spíše o určitých obecně daných termínech. Nejčastěji se v novoměstských testamentárních zápisech objevuje termín o suchých dnech, ovšem v plzeňských testamentech nacházíme také termíny velikonoční a vánoční.

Rozvoj městského hospodářství sebou přinášel prohlubování sociálních rozdílů. Musíme si uvědomit, že i v rámci chudiny musíme počítat s jistou hierarchií. V rámci městské společnosti uvažujeme a o lidech, kteří byli sice chudí, ale byli schopni vykonávat řemeslo či službu, o lidech z nějakého důvodu zchudlých či lidech živících se příležitostnými pracemi. Žebráky, kteří se živili pouze díky almužnám můžeme zařadit do skupiny tzv. lidí na okraji společnosti, kam můžeme počítat jedince, z určitého důvodu vyděděné z lůna městské společnosti. Ve středověkých městech najdeme široké spektrum jedinců, kteří tzv. nezapadali do hierarchie městské společnosti. V první řadě to byly skupiny odlišné etnicky – židé a cikáni. Tato dvě etnika se prostě ve středověkém městě nedala přehlédnout. Podobně jako potulní kejklíři, herci, prostitutky a v ne poslední řadě pachatelé kriminálních deliktů.

Charakteristickým rysem stabilizující se polipanské městské společnosti se stalo přebírání individuální zodpovědnosti za chudinskou péči, která dříve spadala pod správu církevních institucí. Vzhledem ke specifičnosti českého prostředí se jeví vcelku logicky, že v porevoluční době úloha klášterů ustoupila do pozadí a veškerá aktivita směřovala k farním kostelům a jednotlivcům. Píše-li B. Geremek o snaze vládnoucích vrstev zajistit si dominantní postavení vůči církvi, pak v Čechách měla tato vrstva svoji snahu značně usnadněnou oslabenou pozicí církve. Došlo tedy k dalšímu posílení vlivu a posílení pozic měšťanských elit. Novoměstští měšťané svoji sounáležitost s chudými spoluobčany projevili vcelku výrazným způsobem a charitativní cítění šlo napříč sociálním spektrem. Odkazovali bohatí i méně majetní, ať už byly pohnutky jejich

²²⁷ Z. WINTER, *Kulturní obraz českých měst II*, s. 119.

milosrdenství jakékoliv. Mohlo jít o snahu zvýšit si ještě více společenskou prestiž, ale lze uvěřit i tomu, že mnohé jedince vedly záměry toho nejušlechtilejšího rázu.

Charitativní odkazy ve prospěch chudých a nemocných se vyšplhaly s celkovým počtem 455 odkazů na první místo všech odkazů duchovního rázu, nepočítáme-li odkazy kostelům celkem. Testátoři pověřovali naplněním svým charitativním odkazů buď rodinné příslušníky a poručníky nebo církevní instituce, např. faráře příslušných farních kostelů. Díky této zprostředkovatelské roli si církevní instituce do určité míry zachovaly určitý vliv při rozdělování milodarů. Můžeme se setkat i s odkazy hypotetickými, kdy je v testamentech uvedena podmínka, že v případě úmrtí dědiců připadne část majetku či peněz, právě chudým. Zejména lidé osamělí, bez přímých příbuzných, měli široce rozevřenou dlaň při rozdávání svého majetku. Peníze mohly být odkazovány chudým jednotlivých farností či bez přesného určení. O tom, že novoměstští chudí se sdružovali či pobývali u svých farních kostelů svědčí několik odkazů. Vdova Václava Sošková²²⁸ odkázala půl kopy chudým u sv. Jindřicha, Jakub řeč. Chylý zase uvádí: „*odkazuji chudým sedícím před kostelem sv. Štěpána 1 kopu grošů českých úroku a platu věčného...*“²²⁹ Václav řeč. Radoch odkázal dva postavy sukna chudým kostela sv. Michala v Opatovicích.²³⁰ Chudým k svatému Klimentu určila pět kop grošů míšeňských na postavy vdova Magdalena Kašová, k tomu přidala ještě další tři kopy tamnímu faráři Janovi, aby „*na jednu kopu chudé nakrmil a dvě kopě aby chudým rozdál.*“²³¹

Nejrozšířenějším druhem charitativních odkazů byl ve 208 případech odkaz finančních částek na nákup sukna pro chudé, na nějž byla poukázána celková suma 440 kop grošů českých a odkázáno bylo celkem 430 postavů sukna. Počty odkazovaných postavů se nejčastěji pohybovaly od jednoho do tří postavů. Nejvíce pak bylo najednou odkázáno dvacet postavů sukna, které rozkázal roku 1504 radní Šimon Škop rozdat „*mezi řemeslníky chudé a jiné lidi nuzné pro Pána boha pro spasení duše mé.*“²³² V odkazech na sukno nalezneme i údaje o barvě, kdy najdem označení pouze pro šeré sukno a to ve dvaceti případech, představujících celkem 60 postavů.

Matěj řeč. Čistota poroučí: „*...dále rozkazují aby v jednom nebo ve dvou letech konečně po mé smrti čtrnácte postavů sukna šerého po dvou kopách postav počítajíc*

²²⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 117a, 1464.

²²⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 167b-168a, 1449.

²³⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 115a-b, 1464.

²³¹ AMP, rkp. 2095, fol. 178a-b, 1501.

²³² AMP, rkp. 2095, fol. 196a, 1504.

*chudým a nuzným lidem z mého statku pro Milý Bůh vydáno...*²³³ Prokop Palův přikazuje roku 1439 svým poručníkům: „*Za dvě kopy grošů aby kupovali každý rok sukno až do sedmi celých let pořád zběhlých i rozdávali mezi chudé a nedostatečné lidi, pak-liby dříve sedmi let ten plat svrchupsaný byl uplacen, aby již psané poručnice a poručníci moji koupili jiný plat na sukno chudým do těch sedmi let každý rok za dvě kopě grošů sukna toho rozdávající ve jméno boží. A po těch sedmi letech ten plat svrchupsaný na syny mé svrchupsané má spadnutí, pakli-by ti synové moji zemřeli, tehda aby ten plat na paní Jitku, matku mů, na Kateřinu a Susanu, sestry mé svrchupsané i na jejich děti spadl dědičně rovným rozdílem.*“²³⁴

Dnes již trochu kuriózní, ovšem ve středověku velmi rozšířenou formou péče o chudé, bylo topení lázně chudým, které se stalo druhým nejrozšířenějším druhem charitativních odkazů. Lázeň, kterou můžeme považovat za jakýsi druh symbolické očisty či reminiscenci na mytí nohou Ježíšem Kristem, dopřálo novoměstským chudým 84 testátorů a částka určená na lázně činila 69 kop grošů českých.²³⁵ V testamentárních zápisech není zaznamenáno, kolikrát ročně má být lázeň topena, můžeme ale předpokládat, že množství lázní se běžně pohybovalo od jedné do čtyř ročně. Ve třiceti případech zaznamenáváme obecně požadavek na topení lázně. Topení jedné lázně je v uváděno v 11 případech, topení dvou lázní v osmi případech, tři lázně jsou uváděny v pěti případech a čtyři lázně v devíti případech. Dorota Larvová vyslovila ve svém testamentu z roku 1505 požadavek na topení sedmi lázní²³⁶ a páteřník Přibek rozkázal topit šest lázní v půldruhém létě za spasení duše.²³⁷ Vdova po konšelu Janu Literátovi z Poříčí Ela odkazuje v roce 1444 dvě kopy grošů českých ročního platu „*aby vydáván byl každý rok na lázni a na zmytí chudým a to čtyřikrát do roka, tj. na každé suché dni...*“²³⁸ Tomáš Tomeška z Mělníka rozkázal topit lázeň chudým po čtyřech nedělích do roka od smrti.²³⁹

Štědřejší donátoři dopřáli chudým v několika případech k lázni i větel piva, jídlo nebo postav sukna. Lázeň s pivem dopřálo chudým šest testátorů. Kupříkladu Jakub řeč. Chylý určil ze svého majetku jednu kopu grošů českých věčného platu „*na lázni a obmývání chudých, aby každé suché dni myti byli a sud piva za šest grošů, aby jim vždy*

²³³ AMP, rkp. 2096, fol. 103a-b, 1442.

²³⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 62a-63a, 1439.

²³⁵ Bohužel u odkazů z AMP, rkp. 2095 nešlo přesně peníze na lázně spočítat, protože odkazy byly nasměrovány na více stran.

²³⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 199a, 1505.

²³⁷ AMP, rkl. 2096, fol. 304a, 1487.

²³⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 124b-125a, 1444.

²³⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 297a, 1485.

*po každém mytí dán byl...*²⁴⁰ Lázeň společně s krmením určili svým chudým spoluobyvatelům čtyři novoměstští měšťané. Ideální „trojkombinaci“ lázně, jídla a piva si chudí mohli užít pouze ve třech případech.

Třetím nejrozšířenějším druhem charitativních odkazů byl odkaz finanční hotovosti bez bližšího určení, který zvolilo 73 měšťanů. Jejich prostřednictvím byla poukázána chudým celková částka 410 kop grošů českých. Například vdova Ofka Vovsova přikázala roku 1529 padesát kop grošů českých na to „*aby kupovali sukna a oděvy mezi chudé a nuzné, krmily a lázně topily.*“²⁴¹ Paní Voršila Vrtílková odkázala 30 kop grošů míšeňských a „chudým lázně topiti“ V zanedbatelném množství, ale zastoupeny ne vždy zanedbatelnou částkou, se objevují odkazy pravidelných platů. Roční či věčný plat odkázalo pět testátorů. Kateřina řeč. Přezková přikazuje poručníkům, aby vydali dvacet kop grošů českých takto: „*po pěti kopách každý rok a kupovali sukno plátno neb také obuv a rozdávali mezi chudé a nedostatečné lidi, zvláště mezi ty, kteří by se Pána Boha báli...*“²⁴²

Překvapivě méně často se v testamentech z českého prostředí můžeme setkat s odkazy určenými na krmení chudých, které zaznamenáváme pouze v 23 případech. V šesti případech se píše o krmení dvanácti chudých. Krmení dvanácti chudých mám svůj symbolický předobraz v poslední večeři Páně, kdy ke stolu zasedlo spolu s Ježíšem dvanáct jeho učedníků, včetně Jidáše, který jej zradil. Kateřina řeč. Petrová přikazuje své sestře Anně z Knínic, aby „*krmila dvanácte chudých ve čtyřech nedělích přes jeden celý rok pro spasení mé duše...*“²⁴³ Bohatý novoměstský soukeník a štědrý mecenáš Mikuláš Bradatý uvádí ve svém pořízení z roku 1439 mimo jiné, aby „*po mé smrti 12 chudých každé suché dni krmeno bylo až do dvou celých let pořád zběhlých...*“²⁴⁴ Margareta Zvíkovská rozkazuje, aby „*bylo krmeno na každý měsíc čtrnácte chudých až do jednoho roka a dáváno jim po jednom penězi...*“²⁴⁵ Podobně vdova po Vitoši olejníkově Ludmila odkazuje v roce 1436, aby „*chudých dvanácte na každý měsíc jednou nakrmili v jednom roce po mé smrti za spasení duše mé a mého manžela...*“²⁴⁶ Další vdovou, která dopřála chudým jídlo byla Anna Hudková. V jejím testamentu se uvádí: „*žádám, aby poručníci krmili několik chudých ve čtyřech nedělích a to do*

²⁴⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 167b-169b, 1449.

²⁴¹ AMP, rkp. 2095, fol. 294b-295b, 1529.

²⁴² AMP, rkp. 2094, fol. 298a, 1485.

²⁴³ AMP, rkp. 2096, fol. 137b-138a, 1446.

²⁴⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 74b, 1439.

²⁴⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 89a, 1441.

²⁴⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 41b, 1436.

roka...²⁴⁷ Vdova Kateřina z Dlážení řeč. Lékařka přikazuje své dědičce a poručníci Kateřině, aby „ona krmila 12 chudých lidí čtyřikrát do roka každé léto a při každém krmení, aby jim lázni a zmytí i piva zjedнала...“²⁴⁸ Vzájemný nepoměr mezi odkazy žen a mužů trochu vyrovnává radní Jan Šitka, který přikazuje „do roka každý měsíc krmit 12 chudých“²⁴⁹ a bohatý kráječ sukna a člen městské rady Kliment Žalud, který v roce 1479 zanechává poručníkům pokyny, „aby po tři léta na každé suché dni lázeň kázali topiti chudým, aby se tu myli, Pána Boha všemohoucího za duši mou a také předků mých proseje a tu také, aby jim potřeba k jídlu a koupiti sukna byla dána...“²⁵⁰

Otázkou zůstává, jak krmení probíhalo a jaké jídlo se podávalo. O tom, že by byli chudí zváni jako hosté k měšťanským tabulím v Praze v pramenech doklady nemáme. Jinak to mu ale bylo kupříkladu ve Vídni, kde v jednom z testamentů nalezneme doklady o hostině pro chudé o třech chodech.²⁵¹ Těžko také můžeme zodpovědět otázku, zda jídlo, které bylo chudým podáváno, pro ně představovalo jídlo sváteční, resp. zda šlo o potraviny, které v běžném každodenním životě nekonzumovaly. Konkrétní jídlo je v testamentech zmiňováno pouze dvakrát. Roku 1505 Dorota Larvová přikazuje poručníkům „lázni chudým sedm, aby topili, dali k tomu dosti piva, chleba, sýra a chudé, aby krmili třikrát a dali jim k tomu po bílém peniezi.“²⁵² Podruhé zase Kateřina, vdova po koláři Janu Šalamounovi roku 1498 přikazuje „chudým strych hráchu a polet slanců.“²⁵³ Truhlář Václav Panc zase poroučí rozdat chudým peníze na „chleby, pivo, lázně topiti a sukno rozdávat.“²⁵⁴

Čtyřikrát je v knihách testamentů místo obvyklého krmení zmiňován oběd. Poprvé Prokop řeč. Paneš roku 1500 přikázal své dceři Dorotě „dvě lázni, aby chudým kázala ztopiti a dva vobědy chudým, aby udělala za spasení duše jeho.“²⁵⁵ Podruhé Mates, vinopal z Příkopa ukládá svému zeti Jiříkovi povinnost za duši jeho a duše předků „dvě zádušní lázně topiti a chudým dvakrát oběd učiniti.“²⁵⁶ Petr Dynchýř přikázal svým poručníkům, „aby chudým po mé smrti voběd udělali.“²⁵⁷ Dorota Danielová odkázala

²⁴⁷ AMP, rkp. 2096, fol. 98a-99a, 1442.

²⁴⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 78b-79a, 1439.

²⁴⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 186a, 1451.

²⁵⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 247b, 1479.

²⁵¹ K tomu příspěvek Gerharda JARITZE, *Festliche Speisen im Wien des 15. und 16. Jahrhunderts*, Documenta Pragensia 25, Praha 2007, s. 119–131.

²⁵² AMP, rkp. 2095, fol. 199a, 1505.

²⁵³ AMP, rkp. 2095, fol. 161b, 1498.

²⁵⁴ AMP, rkp. 2095, fol. 332a-b, 1531.

²⁵⁵ AMP, rkp. 2095, fol. 172a, 1500.

²⁵⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 238a, 1513.

²⁵⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 310a-b, 1530.

30 kop grošů míšeňských a z těch peněz „*chudým lázně topiti, vobědy dělati a šaty kupovat.*“²⁵⁸

Z výše naznačeného se tedy můžeme domnívat, že při krmení dostávali chudí především chléb, pivo, případně slaninu, hrách či sýr, tedy běžně dostupné potraviny. Pivo bylo odkázáno celkem osmkrát, a to buď spolu s jídlem (3x) nebo spolu s lázní (6x). Větší pozornost věnovali novoměstští testátoři žakovské stravě. Celkem 31 měšťanů věnovalo finanční prostředky na jídlo žákům novoměstských farních škol. Zdá se, že strava žáků přílišnou rozmanitostí netrpěla, spíše naopak. Z testamentárních zápisů se můžeme pokusit sestavit studentský jídelníček, jehož součástí byl hrách, občas zpestřený slaninou či masem.

Pouze výjimečně se v novoměstských testamentech objevují odkazy na oděv, obuv, plátno či vosk. Ošacení bylo novoměstskými měšťany odkazováno zejména v rámci příbuzenstva a v několika málo případech byl učiněn odkaz služebnictvu. Ve prospěch chudých tak nebylo odkazováno šactvo, ale pouze peníze na něj. Za naplnění mravního a křesťanského imperativu „*nahé odívati*“ u novoměstských měšťanů tak můžeme považovat spíše odkazy sukna, ze kterého se šactvo dalo ušít. Někdejší pekař krále Václav IV. Hereš přikazuje ve svém testamentu z roku 1443 manželce, aby oděla osm chudých.²⁵⁹ Vdova po Blažku kováři Kateřina odkázala ve prospěch chudých padesát loket plátna.²⁶⁰ Tkadlec plátna Mařík zase instruuje svou manželku, „*aby koupila příze za 70 grošů i udělala plátno a k tomu, aby koupila postav sukna a rozdalo to sukno a plátno chudým lidem...*“²⁶¹ Vdova Anna Čeřenová poručila, aby bylo rozdáno 28 loket plátna „*chudým za branú na plachty a jestliže by který zhynul, aby tu při jiných chudých ostalo.*“²⁶² Z toho zápisu můžeme usuzovat, že někteří chudí žili za branami města, a že mohli využívat k ležení plachty, které mohly být užívány „*dědičně*“, dokud se nezničí.

Několik měšťanů odkázalo ve prospěch chudých svůj nemovitý majetek, například dům. Jan Kabátník uvádí ve svém kšaftu, že prodal Bendův dům v Malé ulici naproti kostela sv. Štěpána a peníze rozdál mezi chudé.²⁶³ Podobně rozděluje svůj majetek, mimo jiné i dům, mezi své přátele a chudé Velík, syn Matěje řeč. Bezbůh.²⁶⁴ Vavřinec rozkazuje prodat svůj dům naproti hřbitovu sv. Jindřicha a polovina peněz z prodeje má

²⁵⁸ AMP, rkp. 2095, fol.326b-327a, 1531.

²⁵⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 113a-b, 1443.

²⁶⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 59a-b, 1460.

²⁶¹ AMP, rkp. 2094, fol. 300b, 1486.

²⁶² AMP, rkp. 2095, fol. 171a, 1499.

²⁶³ AMP, rkp. 2094, fol. 156a-b, 1481.

²⁶⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 89b, 1439.

být dána na záduší a druhá rozdána chudým.²⁶⁵ Obdobně půlku podílu z domu v Opatovicích odkazuje ve prospěch chudých Kristina, vdova po Václavu tandlěři za spásu duše.²⁶⁶ Vdova Dorota z osady sv. Michala přikázala prodat svůj dům a peníze utrženého z jeho prodeje rozdat mezi chudé za spasení její duše.²⁶⁷ Soukenice Hedvika z Poříčí rozkázala poručníkům prodat svůj dům U bílého medvěda a peníze obrátit na milosrdné skutky. Kromě toho měly být prodány vlna, postavy, sukně, mísy a konve a všechny takto získané peníze rozdány chudým.²⁶⁸

Z jisté jednotvárnosti a strohosti testamentárních zápisů vystupuje případ zakopaného pokladu měšťana Jana Ječmyka. Ječmykův dům ležel na novoměstském Rynku mezi domy Ondřeje Řešetáka a Petra Dloužka. Ze zápisu jasně nevyplývá, kde přesně se poklad, doslova se zde píše o penězích a zlatých, zakopaných v zemi, nacházejí. Můžeme ovšem předpokládat, že přesné pokyny znali minimálně dva lidé, kteří byli pověřeni vykopáním pokladu - radní Ondřej Řešeták a vdova po radním Václavu Rozvodovi Mareta. Tak trochu malou záhadou je role Ječmykovy manželky Johany, která podle posledního přání svého manžela, neměla bránit kopajícím v jejich konání. Vykopané peníze pak měly být rozděleny následovně - příbuzným a přátelům byla určena částka 32 kop grošů českých, na sukno chudým připadlo deset kop grošů českých a zbytek peněz měl být rozdán chudým.²⁶⁹

O tom, že štedrost některých měšťanů byla velká svědčí kšaft Kateřiny Selíkové pořízený roku 1495. Kateřina v něm vyslovuje přání, aby její manžel radní Václav Selík vydal z jejího odkázaného majetku tři sta kop grošů míšeňských mezi „*přátele naše chudé vedle své opatrnosti, jakž se jemu bude zdáti a viděti bude, rozdělí.*“²⁷⁰ Kateřinin manžel Václav, který sepsal svůj první kšaft rok před jejím pořízením, odkázal přes sto kop grošů míšeňských svým třema dcerám. Svůj druhý testament sepsal až roku 1512 a v něm už odkazuje svůj majetek a dům pouze jediné dceři Dorotě a jejímu synovi Jiříkovi, když předtím roku 1500 podědil majetek po svém druhém vnukovi Tomášovi. Jak dopadlo Kateřinino poslední přání a kde ve skutečnosti skončilo oněch 300 kop grošů míšeňských se dnes můžeme pouze dohadovat. Ostatně podobné otázky bychom si mohli klást i u ostatních charitativních odkazů.

²⁶⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 146a-b, 1467.

²⁶⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 53a-b, 1439.

²⁶⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 153a, 1497.

²⁶⁸ AMP, rkp. 2095, fol. 231a, 1511.

²⁶⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 155a-b, 1469.

²⁷⁰ AMP, rkp. 2095, fol. 133b, 1495.

V. SOCIÁLNÍ ROZVRSTVENÍ NOVOMĚSTSKÝCH TESTÁTORŮ

Prostřednictvím testamentů můžeme provést částečnou analýzu sociálního rozvrstvení obyvatelstva Nového Města pražského v 15. století. Položme si ovšem otázku, kdo vlastně byl obyvatelem města? Městské právo rozlišovalo čtyři kategorie obyvatel středověkého města – měšťana (*civis*), obyvatele (*inquilinis*), hosty (*hostes*) a Židy.¹ Z tohoto rozdělení vyplývá, že kromě právoplatných měšťanů žili ve městech také obyvatelé, jejichž zařazení do městské hierarchie není jednoznačné. Jde například o osoby duchovního stavu, které mohly, ale nemusely být měšťany, dále o osoby šlechtického původu či osoby, které dočasně přijaly bydliště ve městě. Musíme počítat také s výskytem přesporných obyvatel – například kupců, poutníků, vandrujících cechovních řemeslníků. Z opačného spektra to byla chudina a lidé žijící na okraji společnosti – prostitutky, žebráci, tuláci atd. Ten, kdo se chtěl stát právoplatným měšťanem musel podstoupit úřední proceduru. Udělení měšťanského práva mělo jednoduchý formální průběh, který lze rekonstruovat z dochovaných zápisů.² Nový zájemce o toto právo se spolu se svými ručiteli dostavil před městskou radu, která v případě splnění příslušných požadavků žadatelem rozhodla o udělení měšťanského práva. Tímto právním aktem se ze žádající osoby stal plnoprávný měšťan se všemi právy i povinnostmi, která příslušela k měšťanství v daném městě. Zápisy o přijetí za měšťany máme dochovány pro Staré Město pražské a zpracoval je Josef Teige.³ Pro Nové Město pražské podobné zápisy nemáme k dispozici. Existuje pouze cechovní zachovací list Janka hrnčíře z roku 1466.⁴ Nejstarší výhostní list Jana Tatarky z Divišova je z roku 1503.⁵ Seznamy nově přijatých měšťanů máme z Nového Města k dispozici až z období let 1518–1527, kdy byla obě města spojena v jeden celek.⁶

Pokud jde sociální složení testátorů Nového Města pražského, tak z knih testamentů jej můžeme vysledovat u 76 % testátorů. Testátory můžeme rozdělit do dvou hlavních

¹ Tomáš BOROVSÝ, *Měšťan*, in: *Člověk českého středověku*, Martin NODL – František ŠMAHEL (ed.), Praha 2002, s. 392.

² K tomu nejnověji Tomáš DVOŘÁK, *Edice udělení měšťanských práv Starého Města pražského v letech 1428–1441*, nepublikovaný článek.

³ Jedná se o edici *Knih městských práv Staroměstských z let 1324–1620*. Josef TEIGE, *Knih městských práv Staroměstských*, Almanach královského hlavního města Prahy, ročník V, Praha 1902; ročník VI, 1903, ročník VII, 1904.

⁴ List najdeme AMP, rkp. 2090 (Manuál radních), jeho edice viz J. TEIGE, *Almanach VII*, s. 54.

⁵ Tamtéž.

skupin na měšťany a obyvatele. Rozdělení na tři skupiny – patriciát, kupectvo, středně bohatí řemeslníci a chudina není možné, protože v knihách testamentů nejsou zastoupeny všechny skupiny obyvatelstva. Sledovat můžeme pouze dvě skupiny – patriciát (raději bych volila označení městské elity) a středně bohaté řemeslníky. Bohaté kupectvo je v knihách testamentů zastoupeno pouze čtyřikrát a chudina z pochopitelných důvodů vůbec. Pouze jedenkrát se testátor označil jako jeden chudých, jednalo se o souseda Jonáše, (testament psal sám 1512). V knihách testamentů z celkového počtu 2078 najdeme označení měšťan u 452 obyvatel, spoluměšťan či soused u 977 testátorů, za obyvatele se označilo 140 osob, z toho bylo 102 podruhů.⁷ Z podruhů a podruhyň čtyři vlastnili dům, dva jej prodali, jedna podruhyně měla dvůr, jedna grunt, jeden podruh vinici a chmelnici. Dalších 24 podruhyň a 21 podruhů uvedlo doslovně, že jsou podruzi v městských domácnostech, tzn. že bydleli v podnájmu v nějakém domě. Jméno svého hospodáře, tj. nájemce uvedlo 61 podruhů. Pouze v pěti případech je zmíněna v testamentech hospodářů činže, kterou podruzi platili. Podruzi byli v rámci sociálního spektra středověkého města nepohyblivější skupinou, např. J. Marek napočítal v Jihlavě v polovině 16. století více než polovinu nájemnických domácností.⁸

Zajímavé jsou zmínky o služebním personálu, které najdeme u 117 novoměstských testátorů. Z těchto údajů vyplývá, že 38 novoměstských domácností si udržovalo kuchařku, 26 služebnice, 21 sluhy, 20 pacholky a 12 tovaryše, kteří byli ovšem vázáni na domácnost řemeslníka. Služebnému personálu bylo odkázáno více než 300 k. g. č. a množství ložního textilu a oděvů.

Z celkového počtu 2078 testamentů připadá na mužské testátory 1480 kšaftů, na ženské testátory 598. Na rozdíl od mužů můžeme ženy - testátorky rozčlenit na několik skupin. Jsou to vdovy, vdané ženy, neprovdané dívky (u nich bývá uváděno či jsou dcery, znovu provdané vdovy a neurčené. Nejvíce je zastoupena skupina vdov, kterých je 289, 36 testátorek uvádí či jsou manželky, z neprovdaných dívek jsou tři označeny

⁶ Tamtéž, s. 63–69.

⁷ K sociálnímu rozvrstvení měst např. Jaroslav ČECHURA, *Obyvatelé – zapomenutá vrstva moravských královských měst ve středověku (14.–16. století)*, Časopis moravského muzea LXXIII, ½, 1988, s. 97–116; TÝŽ, *Patriciát ve struktuře českých a moravských měst 14.–16. století*, Časopis Národního muzea, 157, 1988, s. 31–51; TÝŽ, *Vývoj majetkové diferenciacce ve Stříbře ve druhém desetiletí 15. století*, Časopis Národního muzea 156, 1987, s. 21–39; Jaroslav MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965. Nejnovější prací je pak sborník CMS *Sociální svět středověkého města*, Martin NODL (ed.), Colloquia mediaevalia Pragensia 5, Praha 2006.

⁸ Jaroslav MAREK, s. 33.

jako panny a 16 jako dcery. Rodina, se kterou se setkáváme v testamentech je vymezena tímto okruhem - manžel, manželka, synové, dcery, matka, otec, strýc, sestřenice či bratranec. Veškerý příbuzenské vztahy jsou jasně vymezeny. V testamentu pořizovaném ženou je vždy uvedeno, je-li vdova, svobodná či podruhé vdaná. Rovněž u dětí je uvedeno jsou-li vlastními či nevlastními - pastorky či schovanci. Rovněž u sourozenců je vždy uvedeno, jedná-li se o vlastního či nevlastního sourozence. Dále se setkáváme se strýcem a tetou, sestřenicí a bratrancem, který bývá označován jako bratran či strýčeny bratr. Ve výjimečných případech s tchýní, babkou či dědem.

V/1 POVOLÁNÍ TESTÁTORŮ

Rozbor struktury obyvatelstva na základě povolání je úměrně závislý od toho, jaký typ pramene využijeme. Jedním nejčastěji využívaných pramenů jsou berní knihy, bohužel, ty jak je známo, se pro Nové Město nedochovaly, proto musíme pracovat s prameny, které máme k dispozici. Nejedná se proto rozhodně o údaje, které bychom mohli zevšeobecňovat na celou novoměstskou populaci. Z celkového počtu 2078 testátorů, je u 618 z nich uveden název povolání jaké vykonávají, tzn. necelých 30 %. To ovšem v žádném případě neznamená, že většina z 1463 testátorů nevykonávala nějaké povolání. Je pravděpodobné, že městská kancelář, resp. písař, který zapisoval jednotlivé testamentsy nestihl zapsat všechna povolání, podobně jako nedoplnil jiné informace. Rovněž nemáme jistotu, v případě, že je název povolání uveden, zda šlo o hlavní povolání testátora, či vykonával ještě nějakou vedlejší činnost. Celkem lze v novoměstských knihách testamentů napočítat 48 druhů řemesel. Jaroslav Mezník, autor zásadní studie o pražských řemeslech, provedl sondu pro Staré Město k roku 1410, pro Nové Město k roku 1400 a své výzkumy založil na rozboru majitelů domů podle Tomkova Místopisu.⁹ Před Mezníkem se touto problematikou zabývali V. V. Tomek, Z. Winter, B. Mendl, F. Graus a J. Janáček, ze zahraničních pak zejména K. Bücher.¹⁰ Mezník vyšel z počtu 1200 měšťanských domů v předhusitské Praze, přičemž na Městě jich bylo podle Tomkova odhadu 2000, nepodařilo se mu určit majitele u 419 domů.¹¹ Mezník provedl komparaci pražských měst se Znojmem a Českými Budějovicemi.¹²

Dalším důležitým poznatkem je to, že na Novém Městě si mohli dovolit dům i méně zámožná skupina obyvatel, která by byla na Starém Městě zastoupena spíše mezi nájemníky. Je pravděpodobné, že mezi majiteli domů byli i ti, kteří žádné řemeslo neprovozovali, stejně u zámožných měšťanů nemuselo být zaměstnání uváděno, protože

⁹ Jaroslav MEZNÍK, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, PSH VII, 1972, s. 5–38.

¹⁰ Karl BÜCHER, *Die Bevölkerung von Frankfurt am Main im XIV. und XV. Jh.* I, Tübingen 1886; František GRAUS, *Chudina městská v době předhusitské*, Praha 1949; Bedřich MENDEL, *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, ČČH XXX, Praha 1926; TÝŽ, *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378–1434*, ČČH 23, 1917, s. 253; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy VIII*, Praha 1906, s. 359–402; Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách XIV. a XV. století*, Praha 1906.

¹¹ Tamtéž, s. 10–11.

¹² K tomu Milena BORSKÁ – URBÁNKOVÁ, *Majetková a sociální struktura Českých Budějovic koncem 14. a počátkem 15. století*, SAP XIV, 1964, s. 1–142; Gracián CHALOUPKA, *Řemesla a živnosti ve Znojmě v době předhusitské*, Vlastivědný věstník moravský XVI, 1961–1964, s. 50 – 75; František KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století*, SH 4, 1956.

to úředník městské kanceláře nepovažoval za nutné, někteří z nich mohli být například bohatí obchodníci. Mezník zachytil zhruba dvě až třetiny majitelů domů, kteří se živili řemesly. Výstavbou Nového Města bylo Staré Město odtrženo od venkovského zázemí, čímž Mezník vysvětluje absenci osob zabývajících se prvovýrobou na Starém Městě.¹³ Často diskutovanou otázkou je také rozdělení řemesel na Starém a Novém Městě. Starší literatura se při výzkumu řemesel a obchodu v Praze často odvolávala na privilegium Karla IV., podle nějž mělo mít Staré Město obchodní ráz a Nové Město řemeslnický, skutečnost, že tento závěr není jednoznačný, dokázal svými studiemi právě J. Mezník. Na Nové Město se tak měla přestěhovat především hlučná řemesla, např. pasíři a sladovníci, ovšem prameny svědčí o tom, že tomu tak nebylo. Na Starém Městě byla více rozvinuta kovodělná a oděvní řemesla, zatímco na Novém Městě řemesla kožedělná, potravinářská a stavební (pro což ovšem v testamentech doklady nejsou).

Obecně se řemeslná struktura Nového Města blíží jiným českým královským městům, než tomu bylo u Starého Města pražského. Poměrně vyšší procento zaznamenáváme u kožedělných řemesel, jinak lze předpokládat, že řemeslná struktura obou pražských měst se odlišovala. Například zlatníci se podle zkoumaných pramenů vyskytovali jen na Starém Městě, ovšem těžko lze předpokládat, že by na Novém Městě žádní zlatníci nebyli. Mezník rozdělil novoměstská řemesla do dvou skupin. Do první zařadil řemesla, která se zabývala základní úpravou kůží pro další výrobní odvětví – koželuhové, jircháři, barvíři kůží. Druhou, Mezníkem vymezenou skupinou, jsou pasíři, tobolečníci a měšečníci, jejichž soustředění na Novém Městě vycházelo již z nařízení Karla IV., což ovšem neznamená, že by pasíři, podobně jako zlatníci na Novém Městě, by na Starém Městě nebyli. Kupodivu je na Starém Městě doložen i nemalý počet sladovníků, i když teoreticky podle Karlova privilegia se toto řemeslo mělo přesunout na Nové Město. O tom, jak byl výskyt řemesla ovlivněn místem svědčí poměrně velký počet paterníků na Novém Městě pražském, kterých Mezník doložil 10, na Starém Městě a v knihách testamentů nalezneme pak už jen po dvou paternících. Výskyt tohoto řemesla úzce souvisel se svátostí ukazování ostatků na novoměstském rynku. Ostatně v samotných testamentech odkázalo 48 korálových páteřů (růžence) 27 testátorů. Stejně tak se k Novému Městu z pochopitelných důvodů vázala řemesla zabývající se zpracováním zeminy a řemesla stavební související s charakterem Nového Města, které bylo vystavěno na zeleném drnu. Shrňme-li Mezníkovy poznatky, lze na jejich základě

¹³ Tamtéž, s. 15.

potvrdit, že řemeslná struktura obou pražských měst byla odlišného zaměření, tudíž řemesla a obchod soustřeďující se na bohaté zákazníky byla spíše na Starém Městě, na Novém Městě byla řemesla určena širším vrstvám obyvatelstva.¹⁴

Jaroslav Marek napočítal v Brně počet řemeslnických odvětví od 55 do 82, ve Znojmě od 41 do 62 a v Jihlavě od 45 do 58 odvětví, tzn. že Nové Město by zhruba odpovídalo průměru.¹⁵ Zajímavé jsou bezesporu taky maximální počty řemesníků v daném období – ve druhé polovině 15. století. V Brně je jich 117, ve Znojmě 95 a v Jihlavě 78, přičemž tato čísla převyšují známé údaje z Vratislavi či Frankfurtu.¹⁶ Rozdělíme-li řemeslná odvětví podle klasifikace J. Janáčka¹⁷ do deseti odvětví, tak nejvíce jsou u testátorů na Novém Městě budou zastoupena počtem 233 potravinářská řemesla. Nejpočetnější potravinářským řemeslem byli sladovníci (83), ovšem tady je třeba uvážit, zda šlo o hlavní povolání, na druhém místě jsou řezníci (77) a konečně třetí jsou pekaři (37). Druhým nejpočetněji zastoupeným odvětvím jsou oděvní řemesla, jejichž zástupce nalezneme mezi 113 testátory, z nich nejvíce pak bylo ševců a kožešníků (33). Třetím nejpočetněji zastoupeným odvětvím jsou řemesla kožedělná, která vykonávalo 69 testátorů. Když to vezmeme z opačného spektra, tak nejmenší zastoupení mezi novoměstskými testátory mají řemesla umělecká, do nichž jsem zařadila pergameníky a literáty a řemesla zpracovávající hlínu a minerály. Kupodivu vůbec nejsou zastoupena řemesla stavební, což je vzhledem k progresivnímu stavebnímu vývoji Nového Města trochu zvláštní. Kromě hlavních řemeslných odvětvích určených Janáčkem jsem přidala ještě dvě kategorie – obchodní činnosti, kam jsem zařadila kramáře a kupce a služební činnosti, kam jsem dala lazebníky a vozataje. V kategorii podruhů je povolání uvedeno pouze u osmi z nich.¹⁸ Významnou roli v řemeslnickém světě hrálo také sdružování do cechovních korporací. Mezi nejstarší cechy, které máme na Novém Městě doloženy patří krejčí, rybáři, sladovníci a stolaři k roku 1397.

Pro skupiny řemeslných odvětví bylo typické i bydlení v určité částech Nového Města, o čemž dodnes svědčí názvy některých ulic. Kupříkladu na Rynku poblíž novoměstské radnice stála slanečkářská bouda, ale také trh s obilím, jáhly, kroupami apod. Na druhé straně Rynku poblíž Slovanského kláštera se prodávalo dříví, nádobí a byly zde zřízeny

¹⁴ Tamtéž, s. 35.

¹⁵ K tomu J. MAREK, *Sociální struktura*, s. 74.

¹⁶ Tamtéž, s. 75.

¹⁷ Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby za feudalismu*, Praha 1963, s. 43–57.

¹⁸ Mezi podruhy jsou 2 mlynáři, střelec, kuchařka, krejčí, šenkýř, tesař a řezník

prknářské boudy.¹⁹ Části Rynku před Opavským domem se podle trhu s dobyt看m počalo říkat Dobytčí trh a tento název, který se původně vztahoval pouze na část jdoucí ke klášteru sv. Kateřiny se začala užívat pro celé náměstí. Nicméně pro období 15. století bych se na rozdíl od jiných badatelů držela pro náměstí označení Rynek. Poblíž Rynku za radnicí se nacházely masné krámy a šlachtáta. Poblíž krámů se usazovali řezníci, o čemž svědčí dodnes dochovaný název ulice Řeznické. Koňský trh dostal název také podle obchodní činnosti, která zde byla provozována, podobně jako trh Senný. Pasířská ulice také připomíná řemeslo, které zde bylo provozováno, stejně tak ulice Široké byla dříve ulicí konvářskou či zvonařskou. Poblíž Široké ulice se nacházely šmejdířské, zlatnické a nožířské krámy. V Jirchářích či Smradařích v Opatovicích působili jircháři, v ulici Kožešnické kožešníci, ve Flašněřské ulici flašněři a tak bychom mohli pokračovat.

1. Druhy řemesel testátorů

Druh řemesla	Počet
barvíř	10
bečvář	19
bělič plátna	2
čepičník	1
horník	1
hrnčíř	11
jirchář	18
kabátník	8
kloboučník	7
kolář	6
kolečník	2
konvář	1
kotlář	5
kovář	19
koželuh	33
kožešník	32
kramář	14
krejčí	19
kuchař	3
kupec	4
lazebník	7

¹⁹ V. V. TOMEK, *Dějepis VIII*, s. 150.

literát	6
lojovnice	1
mazanečník	4
měděnář	5
mlynář	13
nožíř	3
olejník	6
pasíř	10
paterník	2
pekař	37
pergameník	4
perníkář	5
pláteník	1
postríhač	3
provazník	7
rybář	3
řezník	73
sedlář	5
sladovník	93
soukeník	33
stolař	1
strunař	2
střelec	5
svíčník	5
švec	33
tkadlec	10
truhlář	1
uzdař	3
vetešník	4
vinopalič	5
vozataj	9
zahradník	1
zvonař	3
Celkem	618

2. Rozdělení řemesel novoměstských testátorů podle odvětví

Řemesla	Druhy řemesel	Počet
Potravinářská	kuchař, lojovník, pekař, mazanečník, olejník perníkář, řezník, sladovník, rybář, zahradník	239
Oděvní	čepičník, kabátník, kloboučník, kožešník, krejčí, pasíř, švec, vetešník	114
Textilní	postřihač, soukeník, tkadlec	48
Kožedělná	barvíř kůží, jirchář, koželuh, sedlář, uzdař	69
Dřevozpracující	bečvář, kolář, kolečník, paterník, stolař, střelec, truhlář	36
Kovodělná	kotlář, konvář, kovář, měděnář, nožíř, zvonař	37
Řemesla zprac. hlínu	hrnčíř	11
Stavební	-	0
Umělecká	literát, pergameník	10
Drobné skupiny	horník, provazník, strunař, svíčník, vinopalič	20
Obchodní činnosti	kramář, kupec	18
Služebné činnosti	lazebník, vozataj	16
Celkem		618

Přehled cechů na Novém Městě pražském*

Druh Cechu	Rok vzniku
Krejčí, rybáři, stolaři, sladovníci	1397
Nožíři	1407
Pekaři	1444
Soukeníci	1445
Kováři	1446
Sedláři	1451
Olejníci	1452
Jehláři	1454
Sladovníci	1456
Prknaři, pilaři, struhaři	1457
Mydláři	1464
Zlatníci	1478
Ševci	1482
Kožešníci	1486
Hrnčíři	1488
Řezníci	1503

*Podle knihy Hany Pátkové, Bratrstvo ke cti božie, Praha 2000.

V/2 NOVOMĚŠTŠTÍ RADNÍ TESTÁTORY

Pomocí knih testamentů se můžeme pokusit vymezit okruh měšťanských elit Nového Města pražského. Tři knihy novoměstských testamentů obsahují celkem 2078 testamentů, z tohoto množství máme k dispozici testamenty 117 radních.²⁰ V období mezi léty 1434–1518 se na Novém Městě pražském vystříдалo 45 rad, dalších osm rad působilo za jednoty pražských měst. Ze 114 radních – testátorů jich zasedlo v radách po jedno funkční období 44 a po více než jedno období pak 70 osob. Největšími rekordmany v počtu sezení v radách byli Jíra Majnušek, který zasedl v radě sedmnáctkrát, Jan ze Vschodce patnáctkrát, Jan z domu Halěřova a Beneš Cukmanský devětkrát. V sázení rad se v námi sledovaném období vystřídali Staroměstští, císař Zikmund, Albrecht Habsburský, Jiří Poděbradský, Ladislav Pohrobek, poté opět Jiří z Poděbrad, nejprve jako nejvyšší hofmistr, později již jako český král. Posledním dosazovatelem rad v námi sledovaném období byl král Vladislav Jagellonský. Funkční období rad bývalo různé - běžný byl jeden rok, můžeme se ovšem setkat s radami trvajícími pouze několik měsíců, naproti tomu máme doloženou existenci rad extrémně dlouhých – pětileté (1497–1502), šestileté (1463–1468) a tři sedmiletých (v letech 1441–1448, 1490 –1497 a 1502–1509). Nejčastěji zasedala rada jeden rok ve 33 případech, dvouletá zasedala v šesti případech, tříletá třikrát, čtyřletá, pětiletá a šestiletá rada po jednom případě. Rada měla vždy 12 členů²¹ a v úřadu purkmistra se během roku vystřídali vždy po měsíci všichni členové rady, nejdůležitějším z radních byl vždy prvně jmenovaný purkmistr.

²⁰ V rkp. 2096 obsahuje nalezneme testamenty 41 radních, v rkp. 2094 54 radních a v rkp. 2095 27 radních.

²¹ Výjimkou byly společné rady obou měst, kde zasedlo 15 konšelů.

Četnost zasedání v radě novoměstských testátorů

Četnost zasedání v radě	Počet radních
Jednou	46
Dvakrát	21
Třikrát	11
Čtyřikrát	10
Pětkrát	14
Šestkrát	7
Sedmkrát	4
Devětkrát	2
Patnáctkrát	1
Sedmnáctkrát	1
Celkem	117

O radních můžeme čerpat informace také z testamentů rodinných příslušníků, sousedů či dalších testátorů, kteří je zmiňují jako své přátele, dědice, věřitele a dlužníky. Ideální je kombinovat knihy testamentů s Manuály radních Nového Města pražského, které jsou zachovány pro námi sledované období téměř kompletně.²² Během 15. století pražská města zažila vládu jedné společné rady, dvě defenestrace, několik spiknutí a poprav či zabiti konšelů, někdy i přímo v radní síni, dlouhá funkční období – neobměňování rad, obvinění z korupce, vypovídání z města.. Dva z konšelé byli dokonce zapleteni do travičské aféry, resp. jejich manželky – manželka kameníka Jana Johánka a manželka Prokopa Kopeta Dorota, obě ženy byly upáleny 25. května 1498, kameník prošel mučením, od té doby měl zchromlou ruku, Kopet byl zřejmě již mrtvý.²³

S trochou nadsázky by se dalo říci, že k výkonu konšelskému úřadu v Praze sem tam přináleželo i riziko případného zatčení, vyhození z okna, popravy či vypovězení z města, což lze do jisté míry také považovat za určité pražské specifikum. Ostatně už Starý letopisec napsal, že z popravených měšťanů a konšelů by v Praze mohla býti ulice. Domnívám se, že život na pražských středověkých radnicích sice neumíme popsat do nejpřesnějších detailů, nicméně jde o fascinující příběhy, někdy připomínající shakespearovská dramata, ondy spíše lidovou frašku, která jsou díky zpracování Starých letopisů zajímavé i dnes. Jaké máme k dispozici prameny? Pokud jde o složení rad,

²² Zachovány jsou Manuály radní větší z let 1440 - 1496 a Manuály běžné z let 1446 – 1488.

²³ *Ze starých letopisů*, s. 275.

v mnohém se dá dnes již čerpat pouze z Tomka, protože některé rukopisy např. staroměstské manuály radních jsou nenávratně zničeny.

Konšelé či radní byly ve všech třech pražských městech dosazováni králem z určitého počtu osob, který byl králi navržen. Obvyklý počet radních byl 12 (symbolika 12 apoštolů), sázení probíhalo buď osobně za účasti krále, či v zastoupení královským podkomořím či jiným pověřeným vysokým úředníkem.

Podívejme se podrobněji na personální složení a činnost některých rad. Nejdříve bych chtěla zmínit konšely, kteří působili v radách před rokem 1422. Služebně nejstaršími radními v knihách testamentů byli Petr Jirkovic, který zasedl v radě 1406–1407, někdejší pekař Václava IV. Hereš (zasedl v radě 1418–1419) a Jan z domu Hofrychtěrova (1418–1419). Posledně dva jmenovaní zasedli spolu s Benešem Cukmanským, Velíkem od kocourů, Jírou Fraňkovic a Duchkem pícníkem v první radě, dosazené Korybutovičem. Někteří z těchto konšelů se objevili i v radě dosazené Staroměstskými po dobytí Nového Města.²⁴ Již ve druhé radě dosazené Zikmundem se k moci dostal Pavel Dětrichovic, který se stal téměř na deset let vůdčí osobností Nového Města. Zasedal i v zemské radě a radním byl již jeho otec Dětrich, někdejší vrátný Václava IV. a také jeho tchán zlatník Mikuláš Rokycanský.²⁵

Dětrichovic i Rokycanský byli členy jedné z nejdéle působících rad, která trvala sedm let a i přes pokus o její svržení jejím vládnutím učinil přítrž až Jiří z Poděbrad roku 1448 po dobytí Prahy. Dětrichovic odešel do služeb Oldřicha z Rožmberka a na konšelská místa byli dosazeni vesměs noví lidé a lidé působící v radě v období předlipanském - Václav Cvok, Beneš Cukmanský, Jíra Mrdal, případně před nástupem Zikmunda - Jan od mečů a Bartoš z domu Serafinova. V době poděbradské se v radách střídali stálý okruh měšťanů - Václav Cvok, Jíra Majnuškovice, Beneš Sixtův, Daniel z Tuchoraze, Jan ze Vzhodce, Jan z domu Haléřova, Hynek z Luníkovice. V době jagellonské pak v radách zasedli nejčastěji Matěj Albus, Zikmund Hůlka, Štěpán Huncledr či Mikuláš perníkář.

Pokud jde o profesní zařazení radních, tak to lze vysledovat u 49 testátorů – radních. Nejpočetněji byli zastoupeni sladovníci, těch zasedlo v radách 12, po šesti testátorech pak zasedli pekaři a soukeníci a kožešníci a řezníci po pěti testátorech.

²⁴ Byli to Velík od kocourů, Jíra Fraňkovic, Beneš Cukmanský, Duchek pícník.

²⁵ Zachoval se testament dcery Dětricha a sestry Pavla, Barbory z roku 1439, která odkazuje dům řeč. Medulánský s pivovarem a sladovnou matce Maří a bratrovi Pavlovi.

Druhy řemesel novoměstských radních - testátorů

Druh řemesla	Počet radních
kabátník	1
konvář	1
kovář	1
kotlář	1
koželuh	1
kožešník	5
kramář	1
literát	1
nožíř	1
pasíř	1
pekař	6
perníkář	1
postřihač	1
řezník	5
sladovník	12
soukeník	6
střelec	1
Celkem	49

U biogramů radních, které lze nalézt v příloze, jsem se zaměřila na datum pořízení testamentu, povolání, časové vymezení působení v radě, majetkové poměry, rodinné poměry, odkazy duchovní, a dále je jsem zaměřila na to kolikrát byl svědkem a poručníkem v knihách testamentů.

EXKURZ I – NOVOMĚŠTŠTÍ RADNÍ V NEKLIDNÝCH DOBÁCH

Někteří z novoměstských radních figurovali v různých rozepřích a vzbouřeních. Svědectví o vzbouření proti konšelům na Novém Městě nám podává Starý Letopisec ve svém líčení roku 1476,¹ kdy se pražská obec vzbouřila proti konšelům, kteří byli pochyťáni a měli být popraveni proto, že velice podezřele nakládali s městskými financemi. Nejednalo se však o žádné nováčky v konšelské funkci, ale většinou šlo již o zkušené a několikaleté členy rady. Vše vyvrcholilo zatčením tří konšelů - Klimenta Kosteleckého, Jíry Majnuška a Jíry od černé růže, kteří byli obviněni z falšování závětí a dalších machinací. Vykoupení viny přišlo všechny tři konšely poměrně draze, Jíra Majnušek musel obětovat ze svého majetku 1000 zlatých, které si král vzal jako půjčku a louku s vápenicí, Kliment Kostelecký s Jírou od černé růže museli zaplatit po 300 kopách grošů, ale všichni tři si zachovali život. Podle Tomka se v jejich případě jednalo o sbírku na město po groši z kopy ze nákupní ceny domů nebo jiného jmění, kterou konšelé rozepsali a nepožádali obec o svolení.² Obdobné problémy s konšely řešili i na Starém Městě v Kutné Hoře či Žatci.

Nejdramatičtější vzestup a pád zažili konšelé, kteří byli dosazeni na novoměstskou radnici 14. března 1483 Vladislavem Jagellonským. Konšelé byli 24. září svrženi svými radikálními nástupci.³ Konečná bilance této rady byla tragická, z celkem dvanáctičlenné rady byli hned první den převratu zabiti Václav Páral, Mařík Pivo, Jan Kneysl, Jan Rathauzský a Jan Hladký, kteří byli doslova rozsekáni přímo v jednacích místnostech radnice. Páralovi se sice podařilo utéct a schovat se u souseda v posteli, po té co však byl vzbouřenci v této skrýši nalezen, byl cestou na radnici vystaven exekuci vzbouřeného davu a jeho mrtvola byla spolu s těly ostatních zabitých konšelů vyhozena z oken radnice. Později byli popraveni Šimon měsčník, Ondřej Kahun (nebyl členem rady, ale zasedal v radě minulé) a Vavřinec od tří králů. Zajatí byli Jindřich Vlček a Jan Johanovic. Z města se podařilo utéct Václavu tkaničnickovi, Vítu Ocáskovi (oba nebyli členy rady, ale zasedali v radě minulé) a Vavřinci soukeníkovi. Jakub chmelář byl usvědčen, ale o jeho potrestání nemáme zmínky, obdobně nám není nic známo o

¹ Pokud jde o Staré letopisy použila jsem jejich třetí edici, Jaroslav PORÁK, Jaroslav KAŠPAR (ed.), *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 226.

² V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy VII*, Praha 1906, s. 371.

³ Nejpodrobněji se pražským povstáním zabýval František ŠMAHEL ve své studii *Pražské povstání 1483*, PSH 19, Praha 1986, s. 35–102. První verze studie vyšla pod názvem *Epilog husitské revoluce: Pražské povstání 1483* ve sborníku *Acta reformationem bohemicam illustrantia*, Praha 1978, s. 45–127.

Nejnověji se k povstání Šmahel vrátil v knize *Husitské Čechy*, Praha 2001, s. 105–140.

trestu Jana Medulanského, ale můžeme se domnívat, že přežil, protože ještě v roce 1491 je uváděn jako majitel domu.⁴

S praktikami jednotlivých členů městské rady, které smetla převratová vlna, se můžeme seznámit prostřednictvím výpovědí přímých aktérů těchto událostí - konšelů Šimona měsečníka, Vavřince od tří králů řeč. Truhlička a Ondřeje Kahuna (člena rady předešlé), nejvyššího písaře Vavřince z Opavy a radního posla Matouše Kavrleho, jejichž vyznání zaznamenal jeden z autorů Starých letopisů českých.⁵ Za šest měsíců svého funkčního období se členové rady dopustili řady machinací s testamenty a především manipulace s majetkem pořizovatelů těchto testamentů.

Konšelé se podle písaře Vavřince z Opavy neštíteli použít proti svým kališnickým protivníkům jakýkoliv prostředků. Psali údajně králi o schůzce Matouše Škrudy a jeho kolegů, králova odpověď údajně ležela na radnici v truhle.⁶ Když konšelé jednali o něčem ožehavém poslali jej za dveře nebo v případě dělby kořisti, jej nechali přijít až druhý den. Jednou po takovém dělení údajně našel ráno na truhle seznam, kde byla zaznamenána suma přes 600 kop grošů, ze kterých písař nikdy neviděl ani groš. Čestnou výjimku prý tvořil konšel Jan Medulanský, který byl podle Vavřince slušným člověkem.⁷

Matouš Kawrle ve svém svědectví upozornil na list, díky kterému se konšelé dozvěděli o vážné nemoci krále. Jednalo se o dohady o morové epidemii, která údajně Vladislava postihla. V případě králova úmrtí byli konšelé smluveni s pány Zajícem, Konopišťským o vyslání vojska na Nové Město.⁸

Nejzajímavější jsou tvrzení o machinacích s testamenty. Zkonfrontujme nyní tvrzení Starých letopisů s dochovanými zápisy v knihách testamentů (jedná se o rukopis č. 2094), kde jsem našla devět ověřených a pět možných případů, při kterých došlo k manipulaci s testamenty. Vzhledem k tomu, že těmito případy se podrobně zabýval F. Šmahel,⁹ který kromě rkp. Č. 2094 využil i manuál radních č. 2088, budu se věnovat pouze těm případům, které bezprostředně souvisejí s testamenty.

Podle záznamů vyslýchaných, zachycených ve Starých letopisech, prý jednou přišel do rady konšel Jan s tím, že ulovil „zazobanou babku“ - onou babkou byla Marta

⁴V testamentu Henzla řezníka, AMP, rkp. 2094, fol. 325a, 1491, je zmíněno, že jeho dům leží mezi domy sladovníků Jana Čačerry a Janem Medulánským.

⁵*Ze starých letopisů*, s. 254–259.

⁶Tamtéž, s. 254.

⁷Tamtéž, s. 254.

⁸Tamtéž, s. 255.

⁹Podrobně se zabýval případy machinace F. ŠMAHEL v první verzi svého článku *Epilog husitské revoluce*, s. 114–118. Šmahel doložil 23 případů mezi nimi i našich devět.

Okantová, vdova po Štěpánu Okantovi, kterou konšelé okradli o 20 kop grošů, které Martě a jejímu synovi Václavovi odkázal její muž Štěpán v závěti z roku 1483. V testamentu je připojen dovětek, že v případě, že oba potencionální dědicové zemřou, má být dáno na kostel sv. Petra na Poříčí 10 kop grošů.¹⁰

O tom, že radním nic neříkala ani kolegalita ke svým předchůdcům v konšelských lavicích, svědčí případ někdejšího mnohaletého radního Hynka z Luníkovice, kterého připravili konšelé rovnou o celý dům v Chudobicích, který ve svém testamentu z roku 1482 odkázal synovi svého bratra Václavu Divůčkovi.¹¹ Konšelé údajně, podle Letopisce, vzali potvrzenou závěť Luníkovice, kterou zrušil a Václav Páral s Václavem tkaničníkem si měli vyprosit jeho dům.¹² O dům chtěli konšelé připravit také dědice kožešníky Kuby - kožešníky Filipa a Maříka Kropáčka - žádali krále, aby jim byl dům dán jako honorář za jejich práci.¹³ Šlo o dům ležící v Opatovicích a je zvláštní, že Kuba odkázal dům poručníkům, i když měl sestru Dorotu, které odkázal pouze 5 kop grošů.¹⁴ Mechanismus dělení kořisti mezi radními přesně popsal Matouš Kawrle na případu Kuželky, který měl spoustu dluhů, a proto prodal svůj dům kožešníku Kubovi za 13 kop grošů, z případu nevyplývá, zda jde o tentýž dům, kteří konšelé požadovali na králi. Z této částky dali konšelé Kuželkovi jednu a půl kopu grošů, Matoušovi osm a půl kopy, Pivo si vzal pět kop, zbytek si rozdělili a Kuželkovým věřitelům nezaplatili nic.¹⁵ Jednou z obětí nenasytných radních byl lazebník Karel, jehož poručníky byli někdejší konšelé Ondřej Řešeták a budoucí radní Lukeš krejčí. Karel byl poměrně bohatým mužem, vlastnil pět stříbrných pásů, z nichž čtyři, jak uvádí ve svém testamentu, měl schované ve věži a jeden u manželky. Karel ovšem disponoval především slušnou finanční hotovostí, ve svém testamentu uvádí potvrzuje vlastnictví 34 zlatých uherských a částku 65 kop grošů starých, o kterou šlo konšelům především.¹⁶ Podle výpovědi Vavřince Truhličky si povedení radní rozebrali peníze a jiné věci nacházející se ve věži.¹⁷

Komentář [A1]:

¹⁰ *Ze starých letopisů*, s. 255, testament Štěpána Okanta z roku 1483 nalezneme v AMP, rkp. 2094, fol. 279a, za svědky byli rychtář Jan Čihař, Jan Hladký a Jan Rathauzský.

¹¹ Testament Hynka z Luníkovice AMP, rkp. 2094, fol. 261b, 1482, svědky byli Ondřej Kahun, Mařík Pivo a Vávra krupičník.

¹² *Ze starých letopisů*, s. 255.

¹³ *Ze starých letopisů*, s. 255.

¹⁴ Testament kožešníka Kuby z roku 1482 je AMP, rkp. 2094, fol. 266 a-b. Svědky byli Vávra krupičník, Jan Pála a Martin Šturm.

¹⁵ *Ze starých letopisů*, s. 255.

¹⁶ Testament Karla AMP, rkp. 2094, fol. 274b, 1483.

¹⁷ *Ze starých letopisů*, s. 257.

Další obětí zvláště radních byl Jan Komín, z majetku kterého ukradli konšelé 46 kop grošů,¹⁸ byly to peníze, které Komín odkázal své rodině spolu s domem.¹⁹ Michal řeč. Dýmek, mimo jiné majitel domu na Dlážení, odkázal ve svém testamentu větší finanční hotovost, věřitelé mu dlužili 340 kop,²⁰ z nichž zmizelo přičiněním radních 40 kop grošů.²¹ Příbuzným nebožtíka sladovníka Matěje Raka prý radní odmítali vydat testament, dokud nezaplatí dvacet zlatých.²² Rak odkázal dům, chmelnici v Podolí a manželce 60 kop grošů hotových peněz, zřejmě se tedy příbuzným vyplatilo dát úplatek, než by přišli o slušné dědictví.²³ Od Hestery, dceři Machka řeč. Štapěř chtěli radní zinkasovat 40 kop grošů za rozsudek, který vyřkli v její prospěch v případě rozepře mezi ní a příbuznými jejího zemřelého manžela Jana z Domašína.²⁴ O tři roky dříve odkázal Hesteře a jejímu manželovi všechen majetek její otec Machek, testament byl ovšem přeškrtnut.²⁵ Margareta, vdova po Prokopu tandlěři a její syn zase museli zaplatit dohromady 10 zlatých, aby jim byla vydána část dědictví.²⁶ Díky testamentu, který Margareta sepsala v roce 1483 víme, že měla syny dva - Jana v Jílovém a Jíru, kterým odkázala svůj dům, tudíž se můžeme jen dohadovat, který ze dvou synů spolu s ní zaplatil konšelům požadované peníze.²⁷

Teď ještě ke čtyřem částečně ověřeným případům. Kupec Kunc, který pořídil poslední pořízení v roce 1479 by mohl být nebožtíkem Kunicem, jehož sirotci byli okrádání.²⁸ K této variantě se přikláním vzhledem k tomu, že byl Kunc velmi bohatý a jedním z poručníků byl Ondřej Kahun, který si právě z této pozice mohl vytipovat případnou oběť.²⁹ Dalším případem je kauza dědiců šenkýře Pavla na Příkopě, kterým radní nechtěli vydat pozůstalost, ani ukázat závěť, dokud nezaplatí 12 uherských.³⁰ Mohlo by jít o Pavla, syna Křišťanova, který učinil poslední pořízení v roce 1483, mimo dluhů odkázal také dům a statek ve Starém Městě, přičemž jako dědicové jsou

¹⁸ *Ze starých letopisů*, s. 256.

¹⁹ Testament Jana Komína, AMP, rkp. 2094, fol. 278a-b, 1483, svědky byli rychtář Jan Čihař, Jan Medulánský a Jakub chmelář.

²⁰ Testament nalezneme AMP, rkp. 2094, fol. 280b, 1483. Svědky byli rychtář Jan Čihař, Jan Hladký a Vavřinec Truhlička.

²¹ *Ze starých letopisů*, s. 256.

²² *Ze starých letopisů*, s. 257.

²³ Testament AMP, rkp. 2094, fol. 285a, 1483. Svědky byli rychtář Jan Čihař, Jan Hladký a Vavřinec Truhlička.

²⁴ *Ze starých letopisů*, s. 258.

²⁵ Testament AMP, rkp. 2094, fol. 248b-249a, 1480.

²⁶ *Ze starých letopisů*, s. 258.

²⁷ Testament Margarety je AMP, rkp. 2094, fol. 272b, 1483. Za svědky byla známá trojice Jan Čihař, Jan Medulánský a Jakub chmelář.

²⁸ *Ze starých letopisů*, s. 257.

²⁹ Testament je AMP, rkp. 2094, fol. 260b-261a, 1479. K tomu F. ŠMAHEL, *Epilog*, s. 117.

³⁰ *Ze starých letopisů*, s. 257.

jmenování syn Kryštof, případně jeho matka.³¹ Příbuzní nebožky Třepetáčkové museli dát 12 zlatých a sebrali jim různé věci v komoře.³² Jakub řeč. Třepetáček sepsal testament v roce 1475, ovšem dědicem učinil poručníka koníře Ondřeje Heska, kterému odkázal dům v Bosákové ulici, aby u sebe choval jeho manželku Maruši až do její smrti, takže z případu nevyplývá, kdo byli oni příbuzní, kteří měli zaplatit konšelům.³³ Posledním případem je případ, kdy se nemocný uzdravil, který sepsal poslední pořízení uzdravil, ovšem peníze, které byly předmětem dědictví konšelé vrátili pouze částečně. To se stalo formanu Uhrovi,³⁴ který ve svém testamentu z roku 1485, který je přeškrtnut, odkazuje svůj dům v Bosákové ulici dceři Barboře a rovněž připojuje dovětek, že v případě, kdyby chtěl dceřin majetek někdo vyprosit na králi, mají tomu konšelé zabránit.³⁵

Konšelům, ale nešlo pouze o hmotné statky, dbali také o náboženské záležitosti. Přípravovali údajně vyhnání kališnických kněží z kostelů sv. Michala, sv. Jiljí, sv. Jindřicha a sv. Petra na Poříčí, jak vypověděl někdejší radní Václav od tří králů řeč. Truhlička.³⁶ Truhlička rovněž potvrdil informace o rušení závětí, nespravedlivé soudy, přijímání úplatků a nepravdivé dopisy králi. Vypověděl rovněž že se za bývalé rady chodili paktovat na Staré Město na Staroměstskou radnici, kde se domlouvali na společném postupu proti nenáviděným kališníkům, což potvrdil i Ondřej Kahun.³⁷ Truhlička a Kahun rovněž svorně vypověděli, že do rady chodili ozbrojeni tesáky.³⁸

Zajímavá jsou tvrzení někdejšího purkmistra Šimona měsčníka, o tom, že radní vynášeli protiprávní rozsudky a brali úplatky, které jim přihrával Václav tkaničník, který v radě přednášel soudní pře. Šimon rovněž vypověděl, že v radě cokoliv dělali, dělali stejně jak to bylo dřív za jejich předků.³⁹ Nad tímto výrokem se musíme zamyslet. Kdybychom vzali Šimonova slova do důsledku, museli bychom připustit, že každá rada se chovala stejným způsobem, tedy falšovala testamenty, brala úplatky a rozkrádala majetky svých spoluměšťanů. Osobně se domnívám, že s výkonem úřadů byla vždy spojena určitá míra korupce, která ovšem v případě konšelů z roku 1483 nabyla rozsahu překračujícího únosnou mez.

³¹ Testament je v AMP, rkp. 2094, fol. 283b-284b, 1483. K tomu opět F. ŠMAHEL, *Epilog*, s. 117.

³² *Ze starých letopisů*, s. 257.

³³ Testament je v AMP, rkp. 2094, fol. 212b-231a, 1475. K tomu F. ŠMAHEL, *Epilog*, s. 118.

³⁴ *Ze starých letopisů*, s. 257.

³⁵ Testament je v AMP, rkp. 2094, fol. 293a-b, 1485. K tomu F. ŠMAHEL, *Epilog*, s. 117.

³⁶ *Ze starých letopisů*, s. 255.

³⁷ Tamtéž, s. 255–256.

³⁸ Tamtéž, s. 256.

³⁹ Tamtéž, s. 256.

Často diskutovanou otázkou byla majetková situace konšelů. Právě nedostatkem majetku bývala vysvětlována jejich chamtivost a okrádání spolusousedů. Jaké bylo majetkové postavení oněch dvanácti konšelů? Odpovědět na tuto otázku je velmi složité, neboť dochovaných pramenů k těmto osobám je žalostně málo. Podívejme se nejprve na radní, kteří zanechali testament. Z popravených radních máme k dispozici testament Vavřince od tří králů řeč. Truhlička, který sepsala rada až po jeho smrti v roce 1490.⁴⁰ Vavřinec po sobě zanechal dům na Koňském trhu zvaný U tří králů a krám. Ondřej Kahun vlastnil dva domy a testament sepsal v roce 1483 v době hrozící morové epidemie.⁴¹ Z ostatních radních máme k dispozici kšafy vdovy po Janu Kneyslovi Doroty a jeho nevlastního syna Zikmunda.⁴² O dalších sedmi konšelech můžeme čerpat dílčí informace ze zmínek v kšaftech jejich sousedů. Jan Hladký je zmiňován v šesti testamentech, ze kterých vyplývá, že vlastnil dům.⁴³ Jakub chmelář je zmiňován třikrát, mimo jiné jako majitel pivovaru v Opatovicích.⁴⁴ Dům Jana Medulanského je uváděn ve dvou testamentech, přičemž nejzajímavější je poslední zmínka z roku 1491, podle níž se dá usuzovat, že Medulanský byl ještě v té době na živu.⁴⁵ Ve třech testamentech je zmiňován dům Václava Párala⁴⁶ a jako majitel domu Na Příkopě je uveden ve dvou testamentech Šimon Měšečník.⁴⁷ Radní Václav tkaničník vlastnil dům na Koňském trhu vedle Vavřince od tří králů, v jehož testamentu je označován jako soused⁴⁸ a konečně dům a masný krám Jindřicha Vlčka je zmíněn ve dvou testamentech.⁴⁹ Žádné informace jsem nezjistila o Maříkovi Pivovi, Janu Rathauzském a Janu Johanovic. Z výše

⁴⁰ Testament je v AMP, rkp. 2094, fol. 312b, 1490.

⁴¹ Testament je v AMP, rkp. 2094, fol. 277b, 1483.

⁴² Testament Zikmunda je v AMP, rkp. 2094, fol. 283a, 1483. Zikmund sepsal testament v době morové epidemie a v případě úmrtí své rodiny odkazuje veškerý svůj majetek otčimovi. Testament Doroty je v rkp. 2094, fol. 291b-292b, 1484. Dorota odkazuje dům v Široké ulici a 2 masné krámy - svému synovci, kterého přijala za vlastního, nezmiňuje o synovi, z čehož vyplývá, že patrně na následky morové epidemie zemřel.

⁴³ Jako soused je Hladký zmiňován kožešníkem Danielem, AMP, rkp. 2094, fol. 179a-b, 1472 a Janem Kuklíkem, rkp. 2094, fol. 234b, 1477. V dalších čtyřech případech je zmiňován jako dlužník či věřitel.

⁴⁴ Z těchto třech zmínek jedna uvádí, že Jakub chmelář vlastnil pivovar v Opatovicích. Je to testament vdovy kožešníka Jindřicha Doroty AMP, rkp. 2094, fol. 193a-b, 1473.

⁴⁵ Jde o zmínku v testamentu vdovy Machny Křemencové, AMP, rkp. 2094, fol. 195a-b, 1473 a zmínku v testamentu řezníka Henzla, AMP, rkp. 2094, fol. 325a, 1491.

⁴⁶ Nejstarší zmínka o Páralovi je roku 1459 v testamentu Václava Mrlíka, AMP, rkp. 2094, fol. 38b-39a, 1459, druhá zmínka je v testamentu vdovy po Mrlíkovi Margareta, rkp. 2094, 86a-b, 1462 a konečně roku 1471 jmenuje Párala jako svého souseda Petr Zachařův, rkp. 2094, fol. 175a-b, 1471.

⁴⁷ Je uváděn v testamentu Staňka, AMP, rkp. 2094, fol. 109a-b, 1463 a testamentu Jan Ruňka, rkp. 2094, fol. 263b, 1482.

⁴⁸ Testament Truhličky nalezneme v AMP, rkp. 2094, fol. 312b, 1490.

⁴⁹ Mařík Smetana v AMP, rkp. 2094, fol. 200b, 1474 uvádí Vlčka jako souseda a Matěj řezník v rkp. 2094, fol. 209a-b, 1478 uvádí, že má masný krám vedle krámu Vlčkova.

naznačeného, vyplývá, že radní nebyli vůbec nemajetní, tudíž všechny jejich činy lze přičíst spíše na vrub chamtivosti, než sociální potřeby a touhy stát se majetnými.

Významný byl podíl rady při vzniku testamentů. Ročně bylo běžně vloženo do knih testamentů deset až třicet záznamů, nárůst zaznamenáváme v letech 1439, 1451, 1463, 1464, kdy vzniklo kolem padesáti testamentů. Nejvíce testamentů - 76 - bylo zapsáno v roce 1483 a tento nárůst souvisel s výskytem morové epidemie.

V pražských městech bylo běžnou praxí, že purkmistr na požádání rodin či přátel pořizovatele testamentu vyslal dva radní s písařem, který na list papíru či do svého manuálu zapsal testament formou regestu, který byl po uplynutí určité doby přepsán do podoby originální listiny, která byla zpečetěna rychtářem a dvěma konšely. Druhou formou je vložení testamentu do městských knih, což je případ novoměstských testamentů. Z konšelů byli nejčastěji svědky Jan z domu Halého (104x), Jíra Majnušek (103x), Petr Penžek (82x), Václav Myslík (81x), Henzl řezník (64x), Hynek z Luníkov (60x) a Jan ze Vzhodce (59x).

Konšelé měli také pravomoc v případě, když někdo zemřel dříve, než stačil pořídit testament, rozhodnout o tom, komu majetek připadne. Největší nárůst takto pořízených testamentů můžeme vysledovat v roce 1484, kdy bylo sepsáno 13 testamentů. Lze se domnívat, že tento nárůst také mohlo souviset s napravováním chyb, způsobených předešlou radou. Z dalších radních nestačil učinit poslední pořízení Mařík Rathauzský, Ondřej Holub, Jan Kuklík, Jíra Fraňkovic a Henzl řezník.

Nabízí se otázka, zda nemohli právě tímto způsobem radní manipulovat s testamenty, ovšem v době působení rad podezřelých z machinací nedocházelo k většímu nárůstu testamentů sepsaných samotnou radou. Spíše docházelo k tomu, že díky běžné testamentární praxi měli radní přesný přehled o pořizovateli testamentů a jejich majetku a mohli si tak případně vytipovat své potencionální oběti. Bezpečně máme doloženy machinace s testamenty pouze v letech 1476 a 1483.

VI. MAJETKOVÉ POMĚRY NOVOMĚSTSKÝCH TESTÁTORŮ

Tématem majetkových poměrů pražských měšťanů ve středověku nebyla a není věnována patřičná pozornost ze strany badatelů. Nepočítáme-li dnes již klasická díla Václava Vladivoje Tomka,¹ Josefa Teigeho² či Bedřich Mendla,³ tak posledním historikem, který se soustavně zabýval středověkou Prahou a jejími sociálními a hospodářskými poměry, byl Jaroslav Mezník ve své knize *Praha před husitskou revolucí* a v několika svých studiích a článcích dodnes nepřekonanými.⁴ V souvislosti se studií o pražském povstání 1483 a velkou syntézou o husitské revoluce se dotknul hospodářských poměrů v Praze také František Šmahel.⁵ Nelze opominout také modelovou studii Jaroslava Marka o společenské struktuře moravských královských měst v 15. a 16. století.⁶ Větší pozornost byla věnována předbělohorské Praze, jejímiž dějinami se soustavně zabýval Josef Janáček⁷ a tohoto období se také dotkli jiní badatelé např. Václav Ledvinka či Jiří Pešek.⁸ Přitom Praha nabízí badateli stále zajímavé možnosti, protože po vypuknutí husitské revoluce se podstatně proměnilo postavení všech královských měst v Čechách a tři pražská města udávala těmto změnám směr. Jedním z nejmatatelnějších důkazů těchto proměn byla změna majetkového vlastnictví, ke kterému došlo zejména po roce 1420. Konfiskace majetku uprchlých měšťanů a církevních institucí proběhnoucí na základě usnesení obce z 26. července 1420, zapsaného do staroměstských a novoměstských knih, umožnila všem třema pražským městům značný majetkový vzestup, nejvíce domů bylo rozprodáno do roku

¹ Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy, I–XXII*, Praha 1871–1901.

² Josef Teige, *Základy starého místopisu pražského (1437–1620). Díl I. Staré Město pražské*, Praha 1910. *Díl II. Staré Město pražské*, Praha 1915.

³ Bedřich Mendl, *Hospodářské a sociální poměry v městech pražských 1378–1434*, ČČH 22, 1916, s. 422–445.

⁴ K tomu Jaroslav Mezník, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990. Z dalších prací jmenujem studii: Týž, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské*, Praha 1965; *Národnostní složení předhusitské Prahy*, Sborník historický 17, 1970, s. 5–30; *Pražská řemesla počátkem 15. století*, Pražský sborník historický 7, 1972, s. 5–38; *Vlastnictví rent na Starém Městě počátkem 15. století*, PSH 7, 1972, s. 50–61.

⁵ František Šmahel, *Epilog husitské revoluce: Pražské povstání 1483*, in: *Acta reformationem bohemicam illustrantia*, Praha 1978, str. 45–127; Týž, *Husitská revoluce I*, Praha 1993, zejména s. 396–456; Týž, *Pražské povstání 1483*, PSH 19, 1986, s. 35–102.

⁶ Jaroslav Marek, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965.

⁷ Velmi zajímavý je zejména jeho článek zabývající se obecními financemi a majetkem. Josef Janáček, *Městské finance a investice: Praha 1420–1547*, ČsČH XXV, 1977, st. 408–426.

⁸ Václav Ledvinka, Jiří Pešek, *Praha*, Praha 2000.

1429. Historik V. V. Tomek ve svých výzkumech vycházel z celkového počtu 1175 staroměstských domů, z nichž bylo 317 zabaveno během revolučních let, 535 domů zabaveno nebylo a osud 323 domů nešlo přesně určit.⁹ V případě domů na Novém Městě existuje dokladů méně, proto Tomek operuje pouze s 107 domy zabavenými od obce a posléze prodanými.¹⁰ Pražské obce zabavovaly také vinice, a chmelnice a mimo to také mimopražské vesnice a dvory, kterých zabraly celkem 160, přičemž seznam statku zabraných obcí pražskou v roce 1421 opublikoval J. Teige.¹¹ Staroměstští byli v prodeji domu zdrženlivější, začali více prodávat až v roce 1423, kdežto Novoměstští již v roce 1423. Jak doslova píše Čelakovský: „*Konšelé staroměstští nevědoucí, jak válka dopadne, rozdali sice některé konfiskované nemovitosti, ale otáleli užití polné moci obcí jim dané.*“¹² Tímto svým jednání samozřejmě značně mnohé své spoluměšťany a sousedy popudili. K definitivnímu rozdělení majetku mezi Starým a Novým Městem pražským došlo pak 1. září 1428 na základě přátelské dohody, tak „*aby Starému Městu polovice toho zboží a Novému Městu polovice byla oddána.*“ Ubrmany toho byli zvoleni Křížek z Koňského trhu a Václav Štráboch, kteří provedli rozdělení a 15. října 1429 o tom vydali výpověď.¹³ Zde je také jasně uvedeno, že Novoměstská obec vlastnila statky Brázdim, Tlustovousy a Olšany. Bohužel o dalších statcích novoměstské obce nemáme přesné písemné zprávy, na rozdíl od obce staroměstské, kdy máme v zápisu potvrzeného Zikmundem z roku 1436, který existuje pouze v potvrzení krále Jiřího z roku 1459, ovšem pro Staré Město pražské.¹⁴ K novoměstským statkům, které uvádí Teige jako vlastnictví obce bych v námi zkoumaném období můžeme bezpečně přiřadit obec Brázdim, která byla získaná obcí v roce 1429, ovšem již v roce 1434 si tamní dvůr větší s dvorem, s rybníky, lukami a lesy od obce pronajal Zachař z Krp, seděním na Veleni. Šestiletý pronájem činil ročně 17 k. g., tedy celkem za 102 k. g.¹⁵ V roce 1453 se můžeme dočíst o tvrzi, vsi a vším, co k tomu přísluší Brázdimi jako o majetku Václava o oslů. K roku 1504 jsem našla doklad o držení Brázdimi radním Šimonem Škopem (viz níže) a v roce 1540 je jako majitelka uvedena Johanka

⁹ V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy IV*, s. 166.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž, s. 167; *Archiv český XXVIII*, (ed.) Josef TEIGE, Praha 1912, s. 671–683.

¹² Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O vývoji radního zřízení*, s. 185.

¹³ K tomu M. Miloš KRATOCHVÍL, *Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě pražském do roku 1547 a jejich knihy*. Staroměstský šestipanský úřad, in: *Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy VI*, Praha 1930, s. 162–163.

¹⁴ K tomu J. TEIGE, *O statcích*, s. 122.

¹⁵ K tomu TEIGE, *Archiv český XXVI*, Praha s. 44–46.

z Přítočna, někdy manželka Jan Širokého z Mirovic.¹⁶ Hodkovice patřily Novému Městu od roku 1432, Kamenice od roku 1494 snad spolu s Petrovicemi a Popovicemi, Petrkov po roce 1498.¹⁷ Ne všechny pozemky a domy však pražské obce prodaly a zisk pozemkového vlastnictví tak významně posílil ekonomické postavení pražských měst, která dosud žádný pozemkový majetek neměla. Tato majetková agenda si vynutila vznik šestipanského úřadu, který měl napomoci administrativě spojené s majetkovou držbou.¹⁸ První doklady o jeho činnosti máme z let 1406 a 1414 a většina historiků jeho vznik kladla až do doby husitských konfiskací, pouze Čelakovský předpokládal, že úřad vznikl již v době předhusitské, přičemž se odvolával podobně jako Kratochvíl na zápis z roku 1406.¹⁹ Vznik úřadu si tak zřejmě nevynutily pouze konfiskace, nýbrž také snaha po ulehčení kompetencí městské rady. Dříve pravděpodobně vznikl ovšem na Starém Městě, na Novém Městě pravděpodobně až kolem roku 1420.

Jaroslav Mezník, který se zabýval venkovskými statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské, provedl čtyři časové sondy do let 1360, 1400, 1418 a 1440. Došel k závěru, že v letech 1420–1421 vlastnili pražští měšťané 153 majetků ve 120 vesnicích.²⁰ Mezník se dobral k zajímavým číslům také pokud jde o vlastníky, zjistil totiž, že 12 dvorů a tvrzí bylo dáno konšelům, kteří zasedli v předhusitské staroměstské radě, mimo to část majetků získali jejich příbuzní. Více než jedna desetina majetků se tak ocitla v rukou předhusitské vládnoucí městské vrstvy stojících na straně husitského hnutí. Mnohem větší majetek ovšem získali „noví konšelé“ doby husitské a to 45 majetků. Zajímavé by bylo zjištění, jestli mohl být zisk majetku prostředkem ke vstupu do městské rady či naopak.²¹ Jisté je, že vedoucí majetkové postavení si udržovali staroměstští měšťané, tudíž opět nedošlo k vyrovnání majetkových rozdílů mezi dvěma největšími pražskými městy. Mezníkovy výzkumy rovněž dokázaly, že větší majetek vlastnili pražští měšťané v roce 1440, oproti roku 1418, respektive letům 1360 a 1400. Je tedy jasné, že v době pohusitské vliv pražských měšťanů nezeslábl, menší ústup z pozic zaznamenali staroměstští měšťané, vzestup naopak měšťané novoměstští, takže

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ K tomu J. TEIGE, *O statcích*, s. 159–166.

¹⁸ K šestipanskému úřadu – tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, s. 151–152.

²⁰ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 21. Mezník nebyl první, kdo se tímto tématem venkovským statků zabýval – viz Josef TEIGE, *O statcích obcí Pražských v letech 1420–1546*, in: Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy III, Praha 1922. Oba dva historikové pracovali především s rkp. 2099, dnes shořelým, ale vydaným ve dvou edicích. Diplomovou práci na toto téma napsala Milada KUBECOVÁ, *Pozemské statky pražských měst v l. 1420–1547*, diplomová práce, katedra PVH FF UK, Praha 1957.

²¹ Tamtéž, s. 22.

postupně sice byl rozdíl mezi oběma městy nepatrně smazán, ale pouze zdánlivě.²² Zajímavým dokladem je bezesporu seznam míst v majetku Starého Města pražského z roku 1436 (dochovaný v konfirmaci z roku 1459, bohužel pro Nové Město se nedochoval), kde jsou Starému Městu potvrzeny statky, jejichž seznam nalezneme u Teigehe.²³ I z tohoto seznamu je patrné, že obec se držela spíše taktiky mimopražského majetku, nemovitosti ve městech si obec neponechávala. Pokud jde o šestipanský úřad, tak jak již bylo naznačeno, podstatně více pramenů o jeho činnosti se dochovalo pro Staré Město. Dva úředníci bylo voleni z řad radních a čtyři z obecních starších, přičemž v době spojení Starého a Nového Města vykonávalo šestipanský úřad 6 starších a dva radní.²⁴ Úřad byl podřízen městské radě a sídlil na Staroměstské radnici, v souvislosti s tím je jmenována také šestipanská světnice, která se snad nacházela v blízkosti radní síně. Šestipanští úředníci nebyli za výkon svého úřadu honorováni, protože zde platilo pravidlo o práci pro obec. Pro Staré Město pražské se dochovaly seznamy šestipánů z let 1414–1547.²⁵ Vraťme se však k novoměstskému šestipanskému úřadu, který se vyvíjel trochu jinak než úřad staroměstský. Vzniknul, alespoň podle Tomka či Čelakovského z úřadu sklepovního.²⁶ Úřad novoměstských šestipánů zjevně také nenašel kontinuitu v 16. století. Díky dočasnému spojení obou měst v době husitských válek se do šestipanského úřadu v letech 1421–1424 dostali i dva novoměstští měšťané – Pavel Dětrichovic, někdejší vrátný Václava IV. a Tomášek krejčí.²⁷ Novoměstský úřad tak vznikl sice vznikl po vzoru staroměstského, ale jeho úředníci byli označováni titulem „*officiales communitas*, někdy také *officiales sextarii*.“²⁸ Funkční období trvalo pravděpodobně rok a úředníci byli pouze tři – konšel a dva obecní starší. V jejich kompetenci bylo prodávání domů, řešení stavebních sporů či přijímání splátek a úroků. Úřadování však končí v třicátých letech 15. století, kdy snad úřad zanikl, alespoň podle domněnky M. Kratochvíla či spíše byly jeho kompetence přeneseny na úřad sklepový. Řečeno slovy pramenů, poslední zmínka o *officiales communitas* pochází z roku 1438 a první zmínka o úřednících sklepových – *officiales de testudine* je hned z roku následujícího. V této souvislosti je třeba objasnit si též terminologii slova sklep. Podle Kratochvílovy definice se jednalo o menší světnici či komoru umístěnou v přízemí, ale

²² Tamtéž, s. 26.

²³ Tamtéž.

²⁴ M. KRATOCHVÍL, *Šestipanské úřady*, s. 166.

²⁵ Tamtéž, s. 253–259.

²⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis VIII*, s. 291.

²⁷ M. KRATOCHVÍL, *Šestipanské úřady*, s. 234–235.

²⁸ Tamtéž.

tímto termínem byl označován také krám, kdy bylo zboží prodáváno oknem.²⁹ Důležitá je skutečnost, že tyto sklepy se vymykaly úřední pravomoci a nebyly z nich odváděny poplatky. Je tedy možné, že původní označení sklekových úředníků souviselo se sklepem v radním domě. Pravomoci úředníků se však neustále rozšiřovaly, takže jejich titul se v polovině 15. století upravil na „*officiales de testudine, de censibus villarum nec non de allis perceptis et distributis*“.³⁰ Dostáváme se také k personálnímu obsazení úřadu. První jmenný seznam „*officiales communitatis*“ pochází z roku 1430, další pak z rozmezí let a 1431–1438.³¹ Ze jmen známých z testamentů nacházíme mezi úředníky např. kožešník Zachař, sladovník Petr Doš, Jan Hofrychtěřův, Petr Jirkův, Matouš Obešlo, Petr Hečka či Jan Bílý (přehled v tabulce).

²⁹ Tamtéž, s. 236.

³⁰ Tamtéž, s. 237.

³¹ Tamtéž, s. 259. Je třeba dodat, že v roce 1430 a 1431 nacházíme úředníky čtyři, poté již jenom tři a někdy také pouze dva (1432).

Novoměstští měšťané v šestipanském úřadu (podle M. Kratochvíla)

Jméno úředníka	V úřadu	Poznámka
Petr Hečka	1434, 1434, 1457, 1460, 1464–1466, 1469	radní
Zachař kožešník	1434, 1435	
Petr Doš sladovník	1434, 1435	
Jan Hofrychčův	1436	radní
Petr Jirkovic	1438	radní
Matěj Obešlo	1449, 1450,	radní
Jan Bielý od hvězd	1457, 1458, 1461, 1462	radní
Ondřej Řešeták	1460, 1474, 1476, 1477	radní
Petr z domu Hluškova	1469	radní
Tobiáš z domu Jinochova	1474, 1476, 1479, 1483, 1485, 1490–91, 1492–94, 1495	radní
Štěpán Huncledr	1477, 1489, 1490–91, 1491, 1492–94, 1495, 1496, 1498–99, 1499–1500, 1500–02, 1503–05	radní
Václav Selík	1479, 1494–1495	radní
Jan Zelenohorský	1485	radní
Jiřík Bohuslavčín	1487	radní
Václav Haldecký	1488	
Matěj Bielý	1489, 1491	radní
Mikuláš Dobříšský	1495, 1496, 1497, 1498–99	
Jan šipař	1495, 1496, 1498–99, 1499–1500, 1500–02	
Mikuláš Běchovský	1495, 1496, 1500–02, 1509, 1509–1510, 1510, 1511–12, 1513, 1514–15, 1515–16, 1517	radní
Mikuláš perníkář	1503–05, 1506, 1507, 1509, 1513, 1514, 1514–15	radní
Jan Charouz	1506, 1507, 1509	radní
Brož Zelenohorský	1510, 1511–12, 1518	radní
Kliment Raudnický	1513	
Matouš Bakalář	1515–16	
Bartoloměj zvonář	1530	

Hlavní nevýhodou při výzkumech hospodářských a majetkových poměrů všech tří pražských měst je, že jejich prameny nejsou dochovány paritně. Dalším specifikem je Praha jako hlavní město, svým vývojem zcela odlišné od ostatních českých a moravských měst. Jedním z problémů bádání o pražských městech je to, že některé prameny shořely v roce 1945, jiné (berní) se nedochovaly téměř vůbec. Patrně největší překážkou při výzkumu majetkových poměrů v Praze představuje právě neexistence dostatečného počtu berních pramenů, až na výjimku – Berní rejstřík Starého Města pražského z let 1427–1434 vydaný Hanou Pátkovou.³² Pro Nové Město pražské nebyla zřejmě vedena samostatná berní kniha, takže k dispozici máme pouze zlomek berních zápisů Nového Města pražského z let 1398–1402, které ovšem shořely.³³ Jedinými dochovanými jsou tak berní zápisy o vybírání berně ve čtvrti zderazské a poříčské z let 1411–1418 v památné knize rkp. 989 Nového Města obsahující pouze několik folií.³⁴ Kniha památná obsahuje také zápisy městských vydání z let 1411–1418.³⁵ Oba prameny jsou ovšem z období předhusitského, nejbližší našemu období tak stojí Manuály radních, které jsou ovšem vzhledem ke svému rozsahu zpracovány jen částečně,³⁶ a proto je nebylo možné v této práci dostatečně využít. Doufejme, že po jejich důkladném rozboru, především po zpracování rejstříku osob, bude možno zaplnit bílá místa v majetkových poměrech měšťanů. Manuály radních obsahují nejen zápisy o celkovém finančním hospodaření města, nýbrž také záležitosti jednotlivých měšťanů. V manuálech nalezneme zápisy týkající se rodinného práva – svatební smlouvy a především, odkazy, odevzdání, darování, rozdělení majetku a také záležitosti sirotčí, tj. poručenství nad sirotky, formy vlastnictví a peněžní pohledávky. Jedním z mála pramenů, ve kterém můžeme zachytit majetkovou držbu pražských měšťanů jsou pro Nové Město kromě

³² Hana PÁTKOVÁ, *Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434*, Praha 1996.

³³ Zápisy byly v soudní knize NMP, Sběrka rukopisů AMP, rkp. 2074, fol. 1–3 (jedná se o zápisy z let 1398–1402). Kniha shořela v roce 1945.

³⁴ Trochu rozsáhlejší zápisy najdeme v jediné dochované památné knize Nového Města pražského, AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 989, fol. 3–10 (zápisy z let 1411–1418).

³⁵ K tomu Ivan HLAVÁČEK, *Dvě zastavení u vztahu Václava IV: a českých měst*, in: Pocta Josefu Petráňovi, Praha 1991, s. 55–78.; TÝŽ, *Zum Alltag des Rates der Prager Neustadt im Spiegel der Rechnungen vom Anfang des 15. Jahrhunderts*, in: Symbole des Alltags. Alltag der Symbole. Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag, Graz 1992, s. 309–322.

³⁶ Manuály radních Nového Města pražského se dochovaly téměř kompletně, celkem se dochovalo 13 radních manuálů radních větších od roku 1387 do roku 1528, shořely pouze dva rukopisy 2079 a 2082 a čtyři manuály běžné z let 1446–1488. K tomu AMP, Sběrka rukopisů, Manuál radních běžný rkp. 88 (1446–1451), rkp. 89 (1451–1453), rkp. 10 (1463–1469), rkp. 11 (1483–1488); Z manuálů radních větších se zachovaly rkp. 2083 (1440–1446), rkp. 2084 (1446–1455), rkp. 2085 (1455–1463), rkp. 2086 (1463–1471), rkp. 2087 (1471–1478), rkp. 2088 (1478–1484), rkp. 2089 (1484–1496) a rkp. 2090 (1496–154). Již podle tohoto výčtu je zřejmé, že zpracovat je úkol velmi časově náročný.

Manuálů radních rovněž knihy testamentů.³⁷ Tyto dva prameny spolu se Základy starého místopisu Pražského od V. V. Tomka³⁸ jsou pro nás jedním z mála vodítek pro určení držby domů na Novém Městě v 15. století. Je ovšem nutné zdůraznit, že Tomkův místopis je doveden pouze do roku 1435, tudíž pro naše období je jeho používání jen jakýmsi záchytným bodem. Dalším problémem využití tohoto pramene je Tomkova citace pramenů, resp. rukopisů Archivu hlavního města Prahy, kdy autor cituje pouze folia a ne signatury jednotlivých rukopisů. Z novoměstské testamentární praxe víme, že odkazy majetkové v drtivé většině případů předcházely odkazům za duši.

Majetkové vlastnictví bylo zabezpečeno i právně.³⁹ Nemovitost měla být řádně zapsána v knihách a označena, aby nemohlo dojít k její záměně.⁴⁰ Majetkoprávní vztahy mezi manželi bývaly upraveny svatebními smlouvami. Dohoda vedla ke společnému vlastnictví majetku mezi manželi, takže v případě úmrtí jednoho spadl všechno vlastnictví na druhého. Docházelo k případům, že jako vlastník nemovitosti byl uveden jen muž a práva ženy k tomuto majetku byla vyloučena. Provdáním vystoupila dcera z otcovské moci, byla oddělena a na nevyplacené věno měla nárok i po smrti svého otce. Nezletilí sirotkové pod poručenstvím a jejich jmění bylo až do dosažení zletilosti pod správou poručníků. Purkmistr a konšelé ze své pravomoci opatrovali majetkoprávní záležitosti sirotků. V případě majetkoprávních sporů stála rada na straně toho slabšího – sirotka. Disponoval-li sirotek vlastními finančními prostředky, byly uschovány u osoby třetí nebo u poručníka. Zajištění sirotčích peněz se dělo zástavou statku poručníkova za dluh, výjimečně i rukojmími. Dluh býval zapsán jako právo sirotků a při včasné neplnění musel dlužník zaplatit úrok. Poručník mohl nakládat se jměním sirotka různými způsoby. Za sirotkovy peníze pro něj býval koupen statek nebo úrok. Pokud byla prodána nemovitost sirotků, byla tržová cena skládána do rukou

³⁷ O majetcích v testamentech např. Paul BAUR, *Testament und Bürgerschaft, Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989; Gerhard JARITZ, *Österreichische Bürgertestamente als Quelle zur Erforschung städtischer Lebensformen des Spätmittelalters*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 8, 1984, s. 249–264; TÝŽ, *Zur Alltagsleben und Sachkultur in österreichischen Städten des Spätmittelalters*, Rotterdam Papers IV, 1982; Urszula SOWINA, Testamenty mieszczan krakowskich o przekazywaniu majątku w późnym średniowieczu i we wczesnej nowożytności, in: Sociální svět středověkého města, Colloquia mediaevalia Pragensia 5, Praha 2006, s. 173–183.

³⁸ Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského*, oddíl I. Staré Město pražské, Praha 1866; TÝŽ, *Základy starého místopisu Pražského*, oddíl II. Nové Město pražské, Praha 1870.

³⁹ Jiří KEJŘ, *Dvě studie o husitském právnictví*, Rozpravy ČSAV, ŘSV 64-5, 1954.; TÝŽ, *O manželském právu husitů*, Právník 92, 1953, s. 50–58; TÝŽ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958.

⁴⁰ J. KEJŘ, *Právní život*, s. 195.

poručníka. Poručenství končilo plnoletostí sirotka. Tehdy došlo také k vyúčtování správy sirotkova jmění poručníky.

Jedním z důležitých rozlišovacích znaků mezi majetným a nemajetným obyvatelstvem bylo vlastnictví majetku. Průměrně zámožný měšťan vlastnil dům, v němž měl zařízenou domácnost, případně i svoji dílnu či krám, k tomu je nutné připočíst nástroje a zařízení nutné pro provozování řemesla či obchodu. Samozřejmě k domu patřil také pozemek, zahrada, hospodářství, zvířectvo, služebnictvo, případně i další nájemníci tzv. podruhové. Vzhledem k tomu, že pivo patřilo v Čechách k oblíbeným nápojům již od středověku, nejeden měšťan měl ve svém domě také sladovnu či pivovar.⁴¹ K ustanovení novoměstského cechu sladovníků došlo sice až v roce 1456, ale počet sladovníků se mezi novoměstskými testátory vyhouplul na 93 osob a byli suverénně nejpočetněji zastoupeným řemeslem.⁴² A k výrobě piva byl potřeba chmel, a tudíž i chmelnice. Komu nestačilo ke konzumaci pivo, byla tu možnost pěstování vinné révy. Pokud měšťan bohatnul jeho majetky se pochopitelně zvětšovaly, ovšem jednalo se pořád o podobný druh vlastnictví – tj. větší dům, vinice, chmelnice, další movitosti. Vyšším stupněm majetkového vlastnictví bylo zakupování rent či venkovských statků.⁴³ Bohatý pražský měšťan totiž kupodivu netoužil po společenském vzestupu zpečetěném ziskem šlechtického predikátu, ale spokojil se svým pevným postavením ve městě a určitým majetkem na venkově. To k upevnění jeho společenské prestiže bohatě stačilo.

Jistým projevem majetkového a společenského vzestupu měšťanstva bylo zakupování venkovských majetků, k jehož kulminaci došlo koncem 14. století, ale s tímto jevem se můžeme setkat i ve století patnáctém.⁴⁴ Vlastnictví dvorů, vesnic či platů na nich se mi povedlo doložit u těchto testátorů. Alžběta, vdova Lekše trubače měla 12 k. g. dědičného platu v Kunraticích za Novým Hradem, které podle ní drží bezprávně Jan Krk, přičemž v deskách zemských je plat zapsán. Poručníkům přikázala, aby plat dobyli a odkázala jej rozdělit církevním institucím, podobně měla Alžběta také plat v Třebušicích za Slaném na 13 k. g. dědičného platu, zapsaný v deskách zemských, který drží bezprávně Václav Carda.⁴⁵ Prokop náměstek Palův měl 3 k. g. ročního platu na Janu Ocasovi ve Všedobronicích a na Janu Mrázovi v Radimovicích, zapsaný

⁴¹ K tomu např. Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959; Martin NODL, „*Sahaje vína rozliš piva*“. *Sladovníci, krčmáři a pijáci*, Dějiny a současnost 6/2002, ročník XXIV, s. 7–12; Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, díl 2, Praha 1892.

⁴² Z. WINTER, *Kulturní obraz*, s.337.

⁴³ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 28.

⁴⁴ Tamtéž, s. 4.

⁴⁵ AMP, rkp. 2096, fol. 60a-61b, 1439. Viz též Josef TEIGE, *Archiv český XXVI*, Praha 1909, s. 576.

v deskách zemských, který mu jako svému poručníkovi postoupila Margareta Benešová z Petrкова.⁴⁶ Petruše, vdova po Benkovi z Hodkovic uvedla, že „*Vaněk zeť a Vít dcera má, dlužní jsou mi zůstali sedmnácte k. gr. za jeden celý lán a za čtvrt poluláně tři k. g., kteréž jsem prodala tudíž v Hodkovicích. Také mám tudíž v Hodkovicích z té dědiny již prodané žito, pšenice, ječmen, oves, hrách, seno a obilí. Také mám tu u týchž manželů kur polovici a včel také polovice a čtyři krávy a jeden volček, tři koně staré a tři koně mladé, vůz jeden, brány a pluh.*“⁴⁷ Václav z Miletína měl 4 k. g. platu v Chvatlině hořejší i dolejší, který odkázal „*dcerám Douřiným v Opavském domě, zejména Margaretě ženě Prokopa písaře, Aniče a Kače.*“⁴⁸ Aleš z Kladna, mimo jiné majitel domu na novoměstském Rynku, uvedl vlastnictví listu na věčný plat a úroku 5. k. g. na dvoře a na dědinách v Blahoticích u Slaného.⁴⁹ Barbora, dcera Šimona z Podskalí uvedla plat v Libočicích a Železně.⁵⁰ Václav z Kačic odkázal manželce 3 k. g. platu ve Sluhách.⁵¹ Vdova po Matějovi od hřebenů Kristina měla plat v Tuklacích a Přišimasech.⁵² Zdinka, vdova po Jakubovi od melounů, majitelka domu se zahradou v Opatovicích odkázala 7 k. g. platu a ročního úroku v Tuhani, Slaném, Komárově a Lučkách, vesnicích blíž od Jičína.⁵³ Jan Ptáček vlastnil 10 k. g. ročního platu ve Strhařově u Benešova a 4 k. g. platu v Třeboničkách.⁵⁴ Marta vdova Petra Zdického vlastnila 2 k. g. věčného platu v Hořesedlích.⁵⁵ Jakub z domu Hynkova vlastnil dvůr v Nedvězí.⁵⁶ Jan řeč. Daleký měl 8 k. g. platu a úroku ročního a věčného v Přišimasech a 30 k. g. dluhu na Matějovi z Dubči, který mu dluží za dědinu, přičemž oba platy odkázal synovi.⁵⁷ Jana řeč. Holianova odkázala své dceři 5 k. gr. platu na Mikulášovi Štukovi z Strašnic.⁵⁸ Martin z domu Štěstí měl 2 k. g. platu na Vaňkovi v Měcholupech.⁵⁹ Kateřina Přezkova uvedla, že má plat ve výši 6 k. g. m. ve Vysočanech na Pyšném koupený od pana Lukáše Podvinského.⁶⁰ Václav ze Stativnice (Statenice u Smíchova) uvedl ve svém kšaftu, že

⁴⁶ AMP, rkp. 2096, fol. 62b, 1439 a fol. 70a.

⁴⁷ AMP, rkp. 2096, fol. 86a, 1440. Viz též J. TEIGE, *AČ XXVI*, s. 198.

⁴⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 81b, 1440.

⁴⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 93a-b, 1442. Viz též J. TEIGE, *AČ XXVI*, s. 27.

⁵⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 193a, 1451.

⁵¹ AMP, rkp. 2096, fol. 194b-195a, 1451.

⁵² AMP, rkp. 2096, 1453, fol. 209a-b.

⁵³ AMP, rkp. 2096, 213a-b, 1453. Viz také J. TEIGE, *AČ XXVI*, s. 421.

⁵⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 44a-b, 1459.

⁵⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 58b-59a, 1460. Viz také J. TEIGE, *AČ XXVI*, s. 220.

⁵⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 72a-b, 1461.

⁵⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 92a, 1463.

⁵⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 94b-95b, 1463.

⁵⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 95b-96b, 1463.

⁶⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 298a, 1485. Viz také J. TEIGE, *AČ XXVIII*, s. 354–355, který ovšem Kateřinu Přezkovou bere jako staroměstskou měšťanku a plat ve Vysočanech uvádí v sumě 96 k. gr. koupený od

má list na úroční plat panoše Václava z Miekovic na statek, který mu prodal ve Veleni.⁶¹ Jan Kába měl 2, 5 k. g. č. komorního platu na vsi Chvatlinách a na urozeném pánu Vilémovi z Pernštejna 30 k. g. č. na vsích Nemošice a Drozdice.⁶²

Málokdy se podaří v pramenech vystopovat bohatou historii dědičného dvora, jak tomu bylo v případě Šešovic. Jan řeč. Kostský uvedl ve svém testamentu z roku 1459, že za prodaný dvůr v Šešovicích mu dluží Vít krčmář odtamtud 50 k. g.⁶³ Tomuto testamentu ovšem předcházely další transakce. V roce 1444 prodal Vavřinec Honěk, mlynář z Vovenče, dvůr v Šešovicích mlynáři Mikulášovi z Záhlavských mlýnů a jeho dvěma synům Janovi a Jakubovi za 180 k. g., za dvůr tehdy zaplatili svým mlýnem ohodnoceným na 100 k. g. a 80 k. g. měli doplácet ročně po 10 k. g. Oněch 80 k. g. nebylo doplaceno, takže po deseti letech v roce 1454, postoupil Honěk dvůr paní Lídě, manželce nebožtíka Mikuláše, vnuku Václavovi a měšečníku Janu Kostskému a jeho ženě Martě a ti měli z těch 80 k. gr. úročit 8 k. g. ročně, ovšem již po roce postoupil část úroku poručníkům Václava Cvoka. V roce 1456 zase odkázala dvůr v Šešovicích Kateřina Formátová svým synům Janovi a Jakubovi. V roce 1457 odprodal Honěk část platu Jana Kostského a jeho ženy Augustinovi od bílého raka a Janovi z Rataj. Konečně roku 1458 Jíra krčmář z Šešovic a Kříž z Volšan najali dvůr s dědinami, loukami, vrbinami a rybníčky u Jana Kostského a mají z něj úročit 12 k. g. Téhož roku nařkla Jana Kostského o šešovický dvůr Klára, manželka Janka mlynáře a Kostský jí měl zaplatit 7 k. g. Roku 1464 koupil dvůr s tvrzí pan Mikuláš s Katruší od staroměstského měšťana Mikuláše Věchtíka za 213 k. g.

Podívejme se na majetkové poměry radních, z celkem 122 radních samozřejmě vlastnilo dům, několik z nich i doma dva či více, 6 z nich ves, 2 dvůr, 5 rybník, 6 pole, 23 platy. Kupříkladu radní řezník Vít Hájek vlastnil domů pět a k tomu stejná počet masných krámů. Radní Jílek řeč. Ryba zase členům rodiny odkázal 800 k. gr. m, 300 zlatých uherských a klenoty. Radní Prokop Kopet dal na zbožné odkazy přes 400 k. gr. m. Štěpán Huncledr vlastnil dům, vinici, chmelnici, platy, ves Přítočeň s lukami, lesy a rybníky.⁶⁴ Šimon Čapek byl majitelem domu v osadě sv. Vojtěcha Jirchářích, který později prodala jeho manželka za více než za 330 k. gr. m. Pekař Václav Cvek patřil mezi nejzámožnější pražské měšťany, který kromě dvou domů a mlýnů vlastnil také vsi

Václava Pyšného v roce 1482, bohužel čerpal s dnes již shořelého rukopisu 2119, takže tyto údaje není možné ověřit.

⁶¹ AMP, rkp. 2094, fol. 301a-b, 1486. Bohužel Teige neuvádí Václava ani u Stativnic ani u Veleně.

⁶² AMP, rkp. 2095, fol. 138b–139b, 1495, Viz také J. TEIGE, *AČ XXVI*, s.321–323.

⁶³ AMP, rkp. 2094, fol. 40a, 1459.

⁶⁴ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2095, 1511, fol. 228b.

Holešovice a Libeň.⁶⁵ Mimo tom roku 1436 získal od císaře Zikmunda dlužní zápis na 200 kop grošů na Březiněvsi a na 100 kop v Třebonicích, které postoupil své dceři Aniče.⁶⁶ Radní Šimon Škop vlastnil kromě domu, lázně a 3 chmelnic také ves Brázdim s platem, polovinu vsi Přítočna s lesy, rybníkem a platem a 4 svobodné lány ve vsi Záhoří.⁶⁷ Kromě zmiňovaných dvou vlastníků mělo Přítočno také ještě třetího vlastníka – Mikuláše Čačerdy, který ve svém kšaftu odkazuje dvě vsi Přítočno Malé i Velké, které odkázal svým nevlastním synům s tím, že mají platit platy do dvou novoměstských špitálů – sv. Alžběty pod Vyšehradem a sv. Bartoloměje.⁶⁸ Radní Jan Odolen měl roční plat 3 k. g. , na Kolmanovi čtvrtou kopu ročního platu v Kamenice u Ládví a v Kamenném Újezdě u Plzně 5 k. g. platu ročního.⁶⁹ Jeho dlužníkem byl pan Aleš Holický ze Šternberka seděním na Hrádku a také Zdeněk ze Šternberka seděním na Konopišti.⁷⁰

Někteří z novoměstských radních svými majetky předčili nižší šlechtu a někteří mezi ni pronikli. Za všechny novoměstské měšťany jmenujme Daniela z Tucharaze, Duchka Kábu z Rybňan,⁷¹ vladyku Zikmunda Škrábocha či Jaroše z Klinštejna. Bratr Duchka Káby z Rybňan Jan, učinil pořizování o mnoho let dříve než jeho bratr, v něm mimo jiné uvedl, že má na dluzích 400 k. gr.m., na domě v Českém Brodě má 100 k. gr.m., kdyby se jeho manželka provdala, než dospěje syn má dostat pět set kop grošů. Mimo jiné také zmínil platy ve vsi Masojedy, Chvatliny, Nemošice a Drozdice.⁷² Radní Prokop Kopet byl věřitelem na 650 kop gr. m., mimo jiné měl 200 kop vázaných na Čelákovících, a 100 kop na Obrubicích. Uvedl, že na hotovosti má 130 zlatých uherských, v opascích

⁶⁵ Václav Cvek byl radním šestkrát a pořídil dva testamenty v rkp. 2094 i 2096. Vlastnil nárožní dům na Poříčí (čp.1184) za sv. Petrem (od r. 1429) vedle svého bratra Matěje Okanta, dům Na Příkopě (od r. 1415) čp. 855 vedle Křížalovy ulice, mlýny na kámen před Poříčskou branou, v roce 1437 se stal se držitelem tvrze, poplužního dvora a vsi roku Libeň a Holešovice, vlastnil mlýny řeč. Na Kamení.

⁶⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 468.

⁶⁷ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2095, 1504, fol. 196a.

⁶⁸ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2095, 1530, fol. 321b-322a.

⁶⁹ AMP, rkp. 2096, 132a-b, 1444.

⁷⁰ AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2096, 1444, fol. 132a-b.

⁷¹ Daniel z Tucharaze byl radním šestkrát. Sedláček uvádí, že v letech 1457–1462 se Daniel psal po Tucharazi a domnívá se, že tu držel nějaký dvůr ve vsi. Zajímavé je, že druhý manžel vdovy po Danielovi Hedviky, Mikuláš z Landštejna byl držitelem Tucharaze a přestavěl tvrz na zámek, zejména nechal postavit novou věž, kterou vystavil mistr Květoň. Daniel měl dům na Koňském trhu mezi Prokopem Bílým a Martinem krejčím, odkázal kolem 270 k. gr. Dům připadl roku 1462 manželce Hedvice a díky ní jejímu druhému manželovi Mikulášovi z Landštejna, královskému purkrabí na Hluboké. Později se dům nazýval U bílého páva. Původně vlastnil Daniel dva domy (č. 839 a 840), které patřily jeho otci Ondřeji Žitavskému (od roku 1392 a 1400), po jeho smrti vlastnila domy manželka, Danielova matka (1426) a potom Daniel (1432). Ten prodal dům č. 840 roku 1447 Jarošovi z Klinštejna. Duchek Kába z Rybňan byl radním jednou mezi lety 1502–1509. V testamentu rozdělil mezi příbuzné 800 k. gr. č. a na zbožné účely dalších 450 k. gr. č.

⁷² AMP, Sběrka rukopisů, rkp. 2095, 1495, fol. 138b-139b.

má 100 kop. m. a starých grošů 200 kop. Kopet vlastnil dům naproti Angelově zahradě, tedy a na zbožné odkazy dal 400 kop.⁷³

U 40 % testátorů je uveden druh řemesla, které vykonávají. Zhruba 10 % testátorů myslelo ve svých posledních pořizích na služebný personál. U 51 testátorů najdeme odkazy děvečkám, 38 novoměstských domácností si vydržovalo kuchařku, 26 služebnice, 21 sluhy, 20 pacholky a 12 tovaryše, kteří byli ovšem navázání na domácnost řemeslníka.

Pokud jde o výzkum majetkových poměrů nemalou úlohu při něm hraje sociální původ obyvatelstva Nového Města pražského. Z knih testamentů jej můžeme vysledovat u 76 % testátorů. Obyvatele Nového města pražského můžeme rozdělit do dvou hlavních skupin na obyvatele a měšťany.⁷⁴ Pouze jedenkrát se testátor označil jako jeden chudých, jednalo se o souseda Jonáše, (testament psal sám 1512), který ale ve výčtu majetku uvedl domek, nádobí, šaty, 2 kožichy. V knihách testamentů najdeme označení měšťan u 452 obyvatel, spoluměšťan či soused u 977 testátorů, za obyvatele se označilo 140 osob, z toho bylo 102 podruhů. Ze 102 podruhů a podruhyň čtyři vlastnili dům, dva jej prodali, jedna podruhyně měla dvůr, jedna grunt, jeden podruh vinici a chmelnici. Dalších 24 podruhyň a 21 podruhů uvedlo doslovně, že jsou podruzi v městských domácnostech, tzn. že bydleli v podnájmu v nějakém domě. Jméno svého hospodáře, tj. nájemce uvedlo 61 podruhů. Pouze v pěti případech je zmíněna v testamentech hospodářů činže, kterou podruzi platili.

Jaké nemovitosti a movitosti byly odkazovány?⁷⁵ Předně bylo nutné, aby nemovitost, která byla odkazována, byla topograficky označena. Buďto je uveden přímo název ulice, kde se dům nachází nebo případně jeho název. Název domu může být jmenný (jméno současného nebo bývalého majitele) - např. dům Medulanský či věcný (U červených zvonů). Pokud není uveden název ulice nebo domu jsou uvedeny sousední domy. Často bývá nemovitost lokalizována podle některé významné stavby v okolí (kostel, radnice, škola, hřbitov brána či významný dům). Podobně některá jména bývají uváděna ve

⁷³ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2095, 1495, fol. 151b-152a.

⁷⁴ K sociálnímu rozvrstvení měst např. Jaroslav ČECHURA, *Obyvatelé – zapomenutá vrstva moravských královských měst ve středověku (14.–16. století)*, Časopis moravského muzea LXXIII, ½, 1988, s. 97–116; TÝŽ, *Patriciát ve struktuře českých a moravských měst 14.–16. století*, Časopis Národního muzea, 157, 1988, s. 31–51; TÝŽ, *Vývoj majetkové diferenciace ve Stříbře ve druhém desetiletí 15. století*, Časopis Národního muzea 156, 1987, s. 21–39; Jaroslav MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965.

⁷⁵ K rozdělení nemovitostí E. ŠIMEK, *Ceny nemovitostí v Kutné Hoře*, s. 145. Šimek rozdělil nemovitosti do šesti skupin: první skupinu tvořily domy, domky a části domů; druhou městiště; třetí pozemky a dvory; čtvrtou hutě, mlýny, pivovary, sladovny a lázně; pátou chlebné a masné krámy a šestou skupinu různé.

spojitosti s významnými stavbami či názvy domů a ulic. Sladovny a pivovary bývají uváděny zpravidla u domů, pokud je tomu jinak, je to zmíněno. Mlýny jsou lokalizovány pomocí sousedních mlýnů a vzdálenosti od určitého bodu např. břehu. Musíme vzít do úvahy, že se během téměř půlstoletí majitelé domů střídali a často máme zaznamenáno držení jednoho a téhož domu několika majiteli. Celkem 1439 novoměstských testátorů odkázalo dům, z toho 369 žen a 1070 mužů. Spolu s domy byly odkazována v 704 případech i městiště. Zhruba 3/4 domů jsou přesně topograficky vymezeny. Pokud jde o počty odkázaných domů, tak nejvíce z 1439 majitelů domů odkázalo jeden dům, pět domů vlastnil řezník Vít Hájek, z nichž tři ležely u sebe, jeden stál na Karlově a jeden na rohu u sv. Štěpána, mimo to vlastnil také 5 masných krámů. Tři domy vlastnili Kateřina Škopová, Ondřej Chrt, Jan Beránek z Radotína, soukeník Blažek, Velík od kocourů, soukeník Mikuláš Bradatý. Dva domy pak podle testamentárních zápisů vlastnilo 75 testátorů.

Přirozeným centrem Nového Města pražského byl novoměstský Rynek (dnes Karlovo náměstí) s Novoměstskou radnicí, kde probíhaly trhy, ale také různá shromáždění. Domy stojící na Rynku byly většinou střední velikosti a několik jich bylo opravdu výstavných. S některými z jejich majitelů se můžeme setkat i v novoměstských testamentech.⁷⁶ Dům na Rynku vlastnilo 91 testátorů, z nichž 44 je doložitelných v Tomkově Místopisu. Nelze vypočítávat všechny majitelů domů na Rynku, zmiňme tedy alespoň ty, o nichž se lze domnívat, že jejich domy patřily k těm větším. Radní řezník Vít Hájek vlastnil pět domů Konšel Jíra Fraňkovic vlastnil na Rynku hned tři domy vedle sebe (č. 566, 567 a 537), k tomu ještě vinice a chmelnice.⁷⁷ Václav Rozvoda si ke svému domu přistavil situovanému na nároží (čp. 319) proti Slovanům dva kamenné sloupy a nad nimi kuchyni, Matěj Čistota zase vlastnil dům Jana Krásky, popraveného v roce 1420 ve Vratislavi, zvaný U věnečků.⁷⁸ Mařík Rathauzský vlastnil na Rynku dva domy, hned vedle radnice.⁷⁹ Z novoměstských radních vlastnilo dům přímo na Rynku patnáct. Kromě radnice, Kaple božího těla a slanečkářské boudy byl patrně nejzajímavější stavbou tzv. Opavský dům.

Opavský dům vlastnila opavská knížata a po husitských bouřích byl velmi zničen, roku 1435 povolili novoměstští radní, aby se do něj nastěhoval novoměstský radní písař

⁷⁶ Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy VII*, Praha 1906, s. 148.

⁷⁷ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2094, fol. 14a-15a, 1456.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2096, fol. 48b-49a, 1439.

Prokop.⁸⁰ Majitel domu kníže Václav II. Opavský a Hlubčický nechal písaře v domě bydlet a na za vlastní prostředky opravit.⁸¹ Prokop do opravy domu vložil asi 50 kop grošů, jak dlouho dům držel není známo.⁸² Okolí Opavského domu se mu ovšem zřejmě zalíbilo, neboť roku 1447 si zakoupil dům hned vedle Opavského domu (č. 501),⁸³ držel jej deset let, a poté koupil roku 1460 další dům (č. 500), ale ten prodal již po třech letech. Nicméně toto Prokopovo podnikání s nemovitostmi, na hony vzdálené jeho intelektuální činnosti, je zajímavých dokladem jeho všestrannosti. Konečně je ještě třeba připočíst také jeho zásluhu na vybudování kostela sv. Trojice v Podskalí.

Koňský trh (dnešní Václavské náměstí) si velikostí a významem v ničem nezařadil s Rynkem, zvláště jeho dolní část.⁸⁴ Domy na Koňském trhu vlastnilo 78 testátorů, z toho osm radních. Z těch známějších obyvatel Koňského trhu jmenujme například radního Víta kramáře, který vlastnil kromě tzv. Duršmidova domu (čp. 846) podle něhož se začal nazývat domem Vítofským, také zbylých pět přilehlých domů (čp. 844–841).⁸⁵ Ve svém testamentu z roku 1439 odkazuje pak manželce již pouze jeden dům na Koňském trhu a vinici.⁸⁶ Dům čp. 841 našel v roce 1502 svého majitele v Bohuslavu Chotkovi z Vojína, který jej roku 1507 odkázal své manželce.⁸⁷ Další novoměstský radní Daniel z Tumoraze, původně zvaný Daniel Žitavský, vlastnil dům čp. 840 a později také přikoupil dům čp. 839, první dům (čp. 840) Daniel roku 1447 prodal panu Jarošovi z Klinštejna, který jej v roce 1449 odkázal své manželce spolu s dalším domem na Koňském trhu.⁸⁸ Dům čp. 840 se začal také nazývat domem U bílého páva

⁸⁰ K osobě Prokopa: František MAREŠ, *Prokopa písaře novoměstského česká „Ars dictandi“*, Rozpravy české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1909, s. 5–9; František VACEK, *Prokop, radní písař Nového Města pražského*, Sborník historického kroužku 26, 1925, s. 65–83. Nejnověji pak k Prokopovi Sylvia PAVLICOVÁ, *Prokop, písař Nového Města pražského*, Documenta Pragensia XVII, 1998, s. 135–143; Zdeněk UHLÍŘ, *Prokopa Písaře „Liber de Arte Moriendi“*, in: *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. Tomus 30, fasc. 2, Praha (UK) 1990, s. 25–40; Rudolf URBÁNEK, *K počátkům kronikářské činnosti kancléře Nového města pražského Prokopa Písaře*, in: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica* 2 (1958) 157–178.

⁸¹ V. V. TOMEK, *Dějepis VIII*, s. 149; K osobě Václava II. Opavského Dalibor PRIX, *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládní*, 1. a 2. část, Časopis Slezského zemského muzea, 48, s. 152–192 a 193–223. Za upoznění na literaturu a pomoc děkuji Dr. Martinu Čapskému, který napsal monografii o Václavově otci Přemkovi Opavském – Martin ČAPSKÝ, *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Brno 2006.

⁸² AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2083, fol. J 13, 1447.

⁸³ Vlastníkem domu byl v roce 1441 Petr Chrt, který svůj dům v testamentu lokalizuje jako dům vedle domu Opavského, viz. rkp. 2096, fol. 91b.

⁸⁴ Tamtéž, s. 176.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2096, 1439, fol. 74a–75a.

⁸⁷ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2095, 1507, fol. 218b.

⁸⁸ AMP, Sbírka rukopisů, rkp. 2096, 1447, fol. 178a–b.

(1472), tak jej taky označuje roku 1490 ve svém testamentu radní Matěj od pávů.⁸⁹ Dům čp. 839 odkázal Daniel roku 1462 své manželce Hedvice, která se provdala za pana Mikuláše z Landštejna, královského purkrabího na Hluboké.⁹⁰ Významným orientačním bodem byl také dům č. 838, který vlastnil od roku 1426 Jakub Bílý, který jej roku 1463 prodal zemanovi Václavu Teleckému z Třebotce, a ten jej roku 1469 odkázal své manželce.⁹¹ Dům čp. 837 zv. Hofrychtěrovský, podle někdejšího královského hofrychtěře Prokopa Galma, koupil roku 1433 Jan Roháč z Dubé za 60 kop grošů českých, ovšem dlouho z nově nabitého jmění neradoval, neboť mu byl v roce 1434 zabaven a navrácen původnímu majiteli Janu hofrychtěrovi, který jej roku 1444 odkázal své ženě Dorotě.⁹² Dorota si s domem užila nemalé problémy, neboť Roháčovy sestry Barbora a Zdena se po bratrově smrti dožadovaly odškodnění, ale byly jim vyplaceny pouze 3 kopy grošů od Doroty a nového majitele domu zemana Hynka z Luníkovíc, ovšem z milosti ne z práva.⁹³ Roku 1474 Hynek dům prodal za 240 k. grošů, nový majitel ho pak prodal za 300 kop grošů míš., z čehož si můžeme udělat alespoň přibližnou představu o cenách domů. Podobné velikosti byly i ostatní domy vedoucí ke sv. Jindřichovi – např. dům u Charauzů (č. 840), který náležel radnímu Jana Charúzovi, později jeho synovi Jiříkovi, dům zvaný u Serafinů, který vlastnil radní Bartoš Serafín, dům zvaný na Haldě (č. 816), dům U tváří (čp. 813) jakož majitelkou byla Anna od tváří.⁹⁴ Na nároží s Vodičkovou ulicí stál velký dům zv. Tratovský, jehož majitelem byl Martin, který jej roku 1456 odkázal manželce Kačce, od které dům koupil zeman Václav řeč. Mnich ze Zvíkovce.⁹⁵ Velikostí se Tratovskému domu rovnal protější dům směřující do Vodičkovy ulice zv. U tří králů (č. 793), jehož vlastníkem byl nechvalně proslulý radní Vavřinec Truhlička, který byl roku 1483 sřat. Již zmiňovaný Hynek z Luníkovíc vlastnil od roku 1449 také nárožní dům u Smeček s pivovarem. Z domů na Příkopech jmenujme alespoň dům Halěřův či dům U černé růže.

Kromě Koňského trhu a Rynku leželo nejvíce domů novoměstských obyvatel na Poříčí (111), v Podskalí (50), v Opatovicích (43) a pod Zderazem (37). U zhruba 13 % domů je uvedena dlužná částka, kterou na domě vázla. Jednak tomu, kdo dům koupil nebo naopak, kolik dluží testátorovi kupec. Například Jakub konvář kromě svého domu

⁸⁹ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2094, 1490, fol. 316a-b.

⁹⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 176; AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2094, 1462, fol. 87a-88a.

⁹¹ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2094, 1469, 153a-b.

⁹² V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 177; AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2096, 1444, fol. 121a-b.

⁹³ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy VIII*, s. 177; AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2094 1482, fol. 261b.

⁹⁴ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2095, 1483, fol. 272 b.

⁹⁵ AMP, Sbirka rukopisů, rkp. 2094, 1456, fol. 17a-b.

na rohu Široké ulice disponoval ještě domkem sirotek z Karlovy ulice, z jehož prodeje získal 10 k. g. m., na druhém prodaném domku vázlo ještě 30 k. g. m. na sladovně v Mělníce.⁹⁶ Někteří testátoři popsali také dispozici svých domů, jako např. Jan Chudobický, který uvedl, že dům ležící v Chudobicích na rohu proti studnici, mý být po jeho smrti rozdělen na dvě části, mezi bratry Jana a Daniela, udělána zeď mezi studnicí, o kterou se mají starat oba. Důkladně je také popsáno, jak má být skrze dvůr jednoho z bratrů odváděna dešťová a sněhová voda. Kdyby chtěl jeden z bratrů svou část prodat nemá to být ke škodě bratra a vody.⁹⁷ Obdobně soukeník a radní Martin Rak popsal svůj dům jako veliký se zahradou, za níž leží jeho druhý dům, přičemž průchod na ulici vede skrz zahradu.⁹⁸ Beneš řeč. Sjedud ocenil svůj dům s městištěm a zahradou a malým domkem na 150 k. gr. č.

V testamentu nejvyššího písaře novoměstské rady Jan Krůty z Roudnice z roku 1489 se můžeme dočíst, že staví dům se sladovnou, vjezdem a zahradou na Příkopě vedle domu, kde teď bydlí, kdyby tento dům chtěl Mařík Kropáček s manželkou má za něj dát osadě 200 k. g. m. a nechat tam bydlet jeho manželku Johanu, dokud nebude dostavěn nový dům. Mimoto si paní z domu má odnést veškeré zařízení – stoly, židle, truhly a vše což by nebylo hřebem přibito.⁹⁹ Petr sedlář odpustil synovi Lekšovi 70 k. g. m. „k které mu měl splatit za dům na Koňském trhu.“¹⁰⁰ Uhlíř Vaněk píše, že má za dům v Bosákovské ulici doplatit ještě 50 k. g. m.¹⁰¹ Pouze v podobných případech můžeme zachytit údaje o cenách domů, které jsou ovšem nepřesné, neboť nám není známo, jakou část celkové ceny nemovitostí dlužné částky představují.¹⁰² Většinou jsou dluhy popsány v soudobé terminologii jako peníze váznoucí „na domě“ či dluhy za dům, kdy se částky pohybují od 2 kop grošů výše jsem napočítala zhruba u 80 testátorů s částkou 1730 k. g. č. U dluhů za dům, které jsou uvedeny v testamentech věřitelů 79 testátorů uvedlo, že jim někdo dluží za dům, jednalo se o částky pohybující se od 2 k. g. do 100 k. g., ovšem nejedná se o úplné částky, protože mnohdy jsou uvedeny pouze části dluhů. Celkově jsem napočítala částku 1657 k. g. č. dluhů za domy. Vidíme, že sumy váznoucí na domech a sumy dlužné jsou v podstatě v rovnováze. O jaké domy v této kategorii

⁹⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 243a-b, 1514.

⁹⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 238b–239a, 1478.

⁹⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 307a, 1488.

⁹⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 309b–310b, 1489.

¹⁰⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 328a, 1491.

¹⁰¹ AMP, rkp. 2094, fol. 328a-b, 1492.

¹⁰² K cenám nemovitostí např. Josef PETRÁŇ a kol., *Současný stav bádání o dějinách cen a mezd*, ČsČH 1, XXI, 1973, s. 45–72; Eduard ŠIMEK, *Ceny nemovitostí v Kutné Hoře v druhé polovině 15. století*, Časopis Národního muzea 133, 1964, s. 145–159.

šlo? Na tuto otázku je těžké podat uspokojivou odpověď, protože pouze některé z domů, u kterých jsou zapsány dlužné částky, jsou přesně lokalizovány. Uvedme si pár příkladů. Václav z Miletína ve svém kšaftu obsáhle rozepisuje instrukce: „oznamuji na domě Jakuba Ladevského, kterýž jest podle rychtáře v Novém Městě pražském tři kopy platu a kopu platu na domu, kterýž leží na rohu u židovského krchova v Kovářské ulici a kopu platu v Hrnčířské ulici na tom domu ježto Mikuláš Křivoústý sedí a vedle toho mám na malém domku půl kopy i na domu Palivcově pod Slovany jednu kopu platu, na ty platy listy mají s povolením krále Václava dobré paměti pod jeho Majestátem.“¹⁰³

Literát Mikuláš z Poříčí oznámil ve svém testamentu: „mám 60 k. g. dluhu na domě Šilinkově v Slaměné ulici, kterýž nebožka paní stará Šilinková jeho bratru Blažkovi a vtom dluhu František Šilink postoupil mi jest dům, v němž nyní sedím, ale já jsem za to pečeti nechtěl, proto na tom domě jest 2, 5 k. gr. platu a František Šilink byl nápomocen dát jiné platy, abych za své dosti měl, toho jest neučinil, a protož jsem toho domu v mém dluhu svrchupsaném nepřijal...“¹⁰⁴ Na domě u lící (Koňský trh 813-II) měl zase 90 k. g.

m. Václav Kabátník.¹⁰⁵ Marta, vdova radního Šimona Čapka, měla na domu, který prodala 330 k. g. m. a Řeha z domu Páralova jí zase dlužil za dům 70 k. g. m.¹⁰⁶ Mařík řeč. Kapr, zase měl peníze na dvou domech – za jeden dům mu dlužil 105 k. g. m. Prokop Kapr z Třebíče, nejvyšší královský šenk a za dům na Senném trhu mu peníze dlužil jistý Jiřík 15 k. m.¹⁰⁷ Dorota Srbova, která vlastnila shodou okolností dům vedle Prokopa Kapra v Růžené ulici, jej uvedla jako dlužníka 11 k. m. za dům, nicméně dům (jiný než Kaprův) odkázala svému hospodáři Janu Jechovi.¹⁰⁸ Řeha kabátník zase ve svém testamentu uvedl, že dům na Senném trhu, který koupil od Heralta je plně splacen, naproti tomu Jan z Dubče mu ještě dluží za dům 150 k. g. m.¹⁰⁹

Vyskytují se případy, kdy o prodaném domu píše podruh, který jej prodal svému hospodáři, tak např. Jan Hrnček měl u svého hospodáře Martina ještě 25 k. g. dluhu.¹¹⁰ Taktéž Šimon řeč. chudinka měl u svého hospodáře dluh 40 k. g.¹¹¹ Obdobně podruhyňe Anna Jakubcova uvádí ve svém testamentu, že hospodář jí dluží za dům, který s ním

¹⁰³ AMP, rkp. 2096, fol. 81b, 1440.

¹⁰⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 94a-b, 1442.

¹⁰⁵ AMP, rkp. 2095, fol. 225a, 1510.

¹⁰⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 231b, 1512.

¹⁰⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 262a, 1482.

¹⁰⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 332a, 1492.

¹⁰⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 325b, 1492.

¹¹⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 80a, 1462.

¹¹¹ AMP, rkp. 2094, fol. 99b, 1463.

společně koupila 46 k. g. m., přičemž 10 k. g. mu odpustila.¹¹² Janu řeč. Kaňhovi dlužil jeho hospodář Pavel za dům 100 k. g. m.¹¹³ Řezník Mikuláš řeč. Mráček zase prodal dům svým tovaryšům, kteří mu dluží 31 k. g. m.¹¹⁴

O majetkových poměrech novoměstských měšťanů svědčí i další nemovité odkazy. Kromě domů odkazovali měšťané také pivovary, sladovny, mlýny, krámy, vinice, chmelnice, pole zahrady, ale také vesnice, pole, louky či hospodářské dvory. Celkem bylo v našich testamentech odkázáno 929 nemovitostí. Nejvíce bylo odkázaných vinic – 225, dále pak 145 zahrad, 128 krámů a 117 chmelnic. Vinice a chmelnice byly nejčastěji v Nuslích, Podolí, Vršovicích. Sladovny a pivovary byly odkazovány povětšinou dohromady. Největší množství z odkázaných krámů bylo masných, které se povětšinou nacházely pospolu s ostatními masnými krámy.

Na tomto místě je třeba připomenout, že Nové Město pražské, vystavěné na rozdíl od Starého Města na zeleném drnu, bylo svým rozsahem i velikostí ulic vcelku impozantní. Šířka ulic Jindřišské či Štěpánské dosahoval 27 metrů.¹¹⁵ V první fázi výstavby Nového Města bylo postaveno 650 domů a to mezi léty 1348 – 1351, z nichž 50 jich patřilo k těm větším. Výstavba Nového Města byla dokončena v polovině šedesátých let 14. století a bývá uváděno, že v té době měla obě pražská města po 1450 domech.¹¹⁶ Bohužel o podobě novoměstských domů si můžeme dnes učinit pouze přibližnou představu podle archeologických výzkumů, protože na teritoriu Nového Města pražského probíhal po staletí velmi čilý stavební ruch a tak se bohužel v nejvýznamnějších ulicích Nového Města nezachovala nadzemní podlaží.¹¹⁷ Zrekonstruovat lze například domy 823 a 824/II na dnešním Václavském nám. V jeho středu byl široký průjezd, na dvoře stáje, kolny a skladiště. Parcela čítala zhruba 90 m a na jejím konci byla zřejmě menší zahrádka. Dům byl jednopatrový, nahoře byly soukromé místnosti vlastníka a jeho rodiny. Střecha byla a dvojitá – sedlová. Nároží ulic bývala větší a svoji roli při výstavbě domů sehrál i řemeslnický charakter města, kdy v domech byly často kovárny, dílny, sladovny, pivovary.¹¹⁸

Poslední velké novoměstské středověké parcelování souviselo se zrušením židovské zahrady čili hřbitova. Centrem židovského etnika na Novém Městě pražském, které se

¹¹² AMP, rkp. 2094, fol. 262a-b, 1481.

¹¹³ AMP, rkp. 2094, fol. 264b, 1482.

¹¹⁴ AMP, rkp. 2094, 266b, 1482.

¹¹⁵ Vilém LORENC, *Nové Město pražské*, Praha 1973, s. 71.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 129.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 101.

¹¹⁸ Tamtéž.

rozvíjelo odlišně od Starého Města pražského, byla část města rozprostírající se kolem židovského hřbitova –zahrady, tedy místo kolem dnešní Vladislavovy ulice. Židovská obec oddělena od ostatního obyvatelstva a díky tomu v městských knihách nemůžeme nalézt zmínky o jakýchkoliv majetkových operacích až do roku 1518, kdy teprve začaly být vkládány zápisy a koupích a prodeji majetku do městských knih na Starém Městě pražském. Je pravděpodobné, že na Starém Městě pražském si ulice zachovaly rozpoložení, které lze částečně vysledovat i dnes. Zajímavostí bylo, že židovští majitelé dělili svém doma na menší části, čímž neustále přibývalo menších domů. Již kolem roku 1423 ovšem novoměstští Židé o svoji zahradu – hřbitov– přišli. Náhradou za toto místo si mohli zakoupit domy v Jámě, kde zřídili i židovskou školu. Ovšem i odtud byli někdy po roce 1483 vypuzeni. Držení domů v jiných částech města nebylo židům povoleno. Prostranství židovské zahrady na Novém Městě pražském, které se táhlo až novoměstským masným krámům se počalo měnit po smrti Václava IV. V době počátků husitského revolučního hnutí. Někdejší židovské domy přistavěné k zahradě byly obcí kolem roku 1423 a později prodány měšťanům. Postupně byly přistavovány další domy a snad někdy kolem roku 1457 zmizela i hřbitovní zeď.

Největší proměnu doznala zahrada za vlády Vladislava Jagellonského. Ten po dohodě s někdejšími židovskými obyvateli od nich získal svolení vzdát se hřbitova, zřejmě za náhradu. Začala nová výstavba a byla vyměřena nová ulice, která sahala až k Charvátové ulici, na druhé straně sahala výměra až do Flašnéřské (dnešní Spálené) ulice. Rozdělení městišť začalo 10. prosince 1478.

V novoměstských knihách testamentů je mezi léty 1451–1484 uvedeno 14 vlastníků domů, kteří uvádějí, že jejich nemovitost leží v židovské zahradě, jeden dům je lokalizován naproti zahradě. Před rokem 1450 máme o židovské zahradě zmínky především o masných krámech u zahrady. Jednalo se o masný krám řezníka Vavřince Hnátky, který v testamentu z roku 1441 tento krám odkazuje.¹¹⁹ Masný krám vlastnil také Řehoř, syn řezník Henzla, který v roce 1444 přikazuje svým poručníkům, aby z výnosu krámu byly dávány 2 k. gr. na sukno chudým.¹²⁰ Krám naproti židovské zahradě odkazuje vdova řezníka Roda Regina v roce 1445.¹²¹ Výčet doplňuje zmínka z roku 1436, kdy vdova olejníka Vitoše Ludmila odkazuje dřevo na židovské zahradě.¹²² Nejvíce majitelů domů bylo řezníků, dále jsou to sladovník, kotlář, bečvář, vinopalič a

¹¹⁹ AMP, rkp. 2096, fol. 86b-87a, 1440.

¹²⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 12b-126a, 1444.

¹²¹ AMP, rkp. 2096, fol. 133b-134a, 1445.

¹²² AMP, rkp. 2096, fol. 41b-42a, 1436.

perníkář, což může znamenat, že prvotní úzký okruh profesně zaměřených majitelů domů se počal ke konci období měnit. Bohužel s výjimkou jediné ceny nemůžeme vysledovat, jaké vlastně stály domy na židovské zahradě - malé či velké.. Evidentní je, že pietní význam tohoto místa již od poloviny 15. století nehrál žádnou roli a na velice výhodném místě vyrostlo několik nových domů. Písemní prameny ovšem takto dávají jistotu tam, kde hmotné prameny naznačují či nechávají tušit.

Mezi léty 1451 – 1514 jsme napočítali 20 majitelů domů, kteří uvádějí, že jejich dům leží na nebo proti židovské zahradě. Dalších sedm majitelů je uváděno nepřímo jako sousedé zmiňovaných testátorů. Dům naproti židovské zahradě odkazuje roku 1451 kotlář Beneš.¹²³ Řezník Mates od židovské zahrady zmiňuje v roce 1458 dům v židovské zahradě mezi domy novoměstského rychtáře Václava Radocha a vdovou Vávrovou.¹²⁴ Dorota, manželka Jana koníře odkazuje v roce 1459 rovněž dům na židovské zahradě.¹²⁵ Hrdibor z Veletic podle Tomka koupil roku 1460 od vdovy pekaře Tomy Lopatského Marty dům na židovské zahradě zvaní u dlaní (ad palmas), čp. 30.¹²⁶ Lopatský nám přesně popisuje polohu domu, když uvádí, že dům stál mezi domy sladovníka Řehoře a řezníka Jana Žižky, známe tak další obyvatele zahrady. Ve svém testamentu z roku 1482 pak Hrdibor tento dům odkazuje manželce a dcerám.¹²⁷

Řezník Jan Mutvice prokazatelně v roce 1464 vlastnil dům vedle již zmiňovaného Václava Radocha.¹²⁸ Tento dům pak téhož roku odkazuje Mutvicova manželka Anička, dcera Augustina od husy svému nenarozenému dítěti.¹²⁹ Samotný Václav Radoch, který byl novoměstských rychtářem je doložen k témuž roku jako vlastník domu mezi domem řezníka Jana lékaře a výše zmiňovaného Mutvičky.¹³⁰ Toto tvrzení doplňuje testament řezníka Jana lékaře z roku 1476, který odkazuje dům ležící vedle Václava Radocha¹³¹. Šimon od pelikána odkazuje v roce 1471 dům ležící mezi Přibkem a Štikou.¹³² V témže roce je uváděna jako majitelka domu také Kateřina Telátková a v roce 1478¹³³ Matěj řeč. Mařák, jehož dům ležel mezi ševcem Jakubem a Prokopem.¹³⁴ Roku 1483 odkazuje

¹²³ AMP, rkp. 2096, fol. 192b, 1451.

¹²⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 30b-31a, 1458.

¹²⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 49a-b, 1459.

¹²⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV*, Praha s. 155.

¹²⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 269a-b, 1482.

¹²⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 121b-122a, 1464.

¹²⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 127b, 1464.

¹³⁰ AMP, rkp. 2094, fol. 115a-b, 1464.

¹³¹ AMP, rkp. 2094, fol. 219b, 1476.

¹³² AMP, rkp. 2094, fol. 176b-177a, 1471.

¹³³ AMP, rkp. 2094, fol. 175b-176a, 1471.

¹³⁴ AMP, rkp. 2094, fol. 241b, 1478.

dům na rohu židovské zahrady vinopalič Martin¹³⁵. Švec Menhart uvádí v témže roce, že vlastní dům ze zadu domu Václava Hrachova, za který mu ještě dluží 18 k. gr.¹³⁶ Bečvář Jan vlastnil dům na rohu¹³⁷ a Mikuláš řeč. Kranznikl zmiňuje v roce 1484 dům vedle Martina perníkáře.¹³⁸ Petr sedlák odkázal roku 1491 svůj druhý dům na židovské zahradě manželce.¹³⁹ Dům vedle Blažka bečváře odkázal roku 1496 Jan Nadulík bečvář.¹⁴⁰ Šrotěj Matěj řeč. Mach vlastnil v zahradě dům položený vedle Zikmunda vinař.¹⁴¹ Dům na židovské zahradě v ulici Charvátské vedle Duchka hyblěře měl Bohuslav řeč. Kapitola.¹⁴² Sousedkou výše zmiňovaného Jana lékaře byla Dorota, manželka lojovníka Matouše.¹⁴³ Jan řeč. Charúz měl dům na rohu židovské zahrady¹⁴⁴ a Václav Charúz je zmiňován jako majitel o deset let později v souvislosti s jiným domem.¹⁴⁵ Ludmila kameníková¹⁴⁶ a Svata Krotková jsou posledními vlastníci domů na židovské zahradě, které můžeme najít v testamentech.¹⁴⁷

Významnou položkou mezi odkazy byly odkazy peněžní hotovosti či dluhů. Většinou se peněžní obnosy pohybovaly do 100 kop grošů, ale v několika případech se dozvídáme o finančním zhodnocení veškerého majetku. Jednalo se především o osoby z okruhu radních elit. Tak například radní Martin řeč. Obešlo šacoval svůj majetek na 400 kop grošů.¹⁴⁸ Radní Jíra řeč. Mřenek zase uvedl, že mu purkmistr a konšelé ze soudního Starého Města pražského mu dluží 500 kop gr. č., tím ovšem výčet jeho pohledávek zdaleka neskončil – celkem měl rozpůjčováno ještě dalších tři sta kop.¹⁴⁹ Měšťan Jan Cvok, bratra zámožného radního Václava Cvoka, dal dispozici svému bratru, aby vydal jeho synovi až dospěje 300 kop grošů a manželce 100 k. gr, kdyby syn zemřel zůstalo by tři sta kop u strýce.¹⁵⁰ Radní Václav řeč. Myslík vypočítá ze svého vlastnictví dva domy, 2 vinice, chmelnici, množství zbraní, pivo za 100 k.gr. a šaty za 100 k. gr.¹⁵¹ Radní Jílek konvář odkázal své manželce 500 k.gr. m. v hotovosti, vnukovi dům a 300

¹³⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 278a, 1483.

¹³⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 279a, 1483.

¹³⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 285a, 1483.

¹³⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 339b-340a, 1494.

¹³⁹ AMP, rkp. 2094, fol. 327a, 1491.

¹⁴⁰ AMP, rkp. 2095, fol. 145a, 1496.

¹⁴¹ AMP, rkp. 2095, fol. 150b-151a, 1496.

¹⁴² AMP, rkp. 2095, 153a-b, 1497.

¹⁴³ AMP, rkp. 2095, fol. 172a, 1499.

¹⁴⁴ AMP, rkp. 2095, fol. 199b, 1504.

¹⁴⁵ AMP, rkp. 2095, fol. 242b-243a, 1514.

¹⁴⁶ AMP, rkp. 2095, fol. 22b, 1510.

¹⁴⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 224b, 1510.

¹⁴⁸ AMP, rkp. 2094, 1466, fol. 143a-b.

¹⁴⁹ AMP, rkp. 2094, 1470, fol. 169a-170a.

¹⁵⁰ AMP, rkp. 2094, 1474, fol. 198a-199a.

¹⁵¹ AMP, rkp. 2094, 1482, fol. 265b.

k. gr. m. a zvonařské náčiní, vnučce zase 200 kop., přičemž odpustil jistému Lukešovi 300 k. gr. m. dluhu, dále ještě kromě toho uvádí 300 zlatých uherských, dva stříbrné koflíky a pás. Jílek pak připočítá ještě další majetek v podílech na dvorech, rybnících a lukách v Slušticích, Kmeticích, v Březí a Strašíně.¹⁵² Nevídaný, téměř až inventární je soupis majetku německého kupce Kunce, který vlastnil kromě domu u kláštera P. M. Sněžné a peněžní hotovosti také 12 tisíc králíčních kůží, zbraně, nádobí a z klenotů například 3 zlaté prsteny, 5 stříbrných pásů, 2 korálové páteře, několik loktů aksamitu a taftu a také velké množství oblečení.¹⁵³ Ondřej Sixtor měl rozpůjčováno kolem 280 k. gr. č. k tomu měl dům na Poříčí se zahradou, sladovnou a pivovarem.¹⁵⁴ Kupec Hanuš z Budějovic, nyní bydlící na novoměstském Rynku v domě po Václavu Žateckém, který měl být prodán na zbožné účely, ve svém testamentu rozepsal nevídané množství pohledávek.¹⁵⁵ V Budějovicích na radnici má truhlici s 200 zlatými uherskými, kalich, paternu a koflík, tři páteře, 9 prstenů, 12 stříbrných lžic. Dále vlastnil luky a dědiny v Budějovicích. Má ještě svému společníkovi zaplatit 700 kop grošů na svém podílu, stejnou částku mu dluží ostatní. Hodně odkazů určil také na samotný undrlák (trh se slanečky), mimo jiné deset kop grošů na jeho ochranu.

Vdova Barbora Mistrova odkázala svůj dům na Koňském trhu vedle domu Jana Charouze svým dvěma synům spolu s 800 kopami.¹⁵⁶ Ondřej Skalský z Ratiboře kromě domu na Poříčí, vinice a zahrady, odkázal ještě tisíc zlatých uherských.¹⁵⁷ Zvonař Beneš z Široké ulice odkázal kromě domu příbuzným a známým 600 kop grošů.¹⁵⁸ Soukeník Blažek vlastnil 3 domy, sklep v Koticích, v němž měl mimo jiné 3 pozlacené pásy, 12 stříbrných lžic, perlový čepec, 4 korálové páteře, sukno a cínové nádobí.¹⁵⁹ Jan Morava zase odkázal více než 600 kop grošů.¹⁶⁰

Významnou součástí dědického řízení byly také odkazy movitostí, tedy především vybavení domácností, oděvy a textilie, klenoty, zbraně či potraviny (zejména formou krmení chudých), obiloviny a hospodářská zvířata. Z oděvů a textilií byly nejčastěji odkazovány sukně (173x) roucha (128x), ložní prádlo (168x), podušky (74x) peřiny (148x), polštáře (75x), dále pak prostěradla, ubrusy, ručníky, kabátce, kožešinou

¹⁵² AMP, rkp. 2095, 1502, fol. 183a-184a.

¹⁵³ AMP, rkp. 2094, 1479, fol. 250b-251a.

¹⁵⁴ AMP, rkp. 2094, 1493, fol. 336a-b.

¹⁵⁵ AMP, rkp. 2095, 1498, fol. 157b-158b.

¹⁵⁶ AMP, rkp. 2095, 1511, fol. 270b.

¹⁵⁷ AMP, rkp. 2095, 1514, fol. 245a.

¹⁵⁸ AMP, rkp. 2095, 1530, fol. 311b-312b.

¹⁵⁹ AMP, rkp. 2095, 1530, fol. 323a-325b.

¹⁶⁰ AMP, rkp. 2095, 1531, fol. 346b-347a.

podšité oděvy, kožichy, kloky, šlojře, čepice a nohavice. Z látek to bylo zejména plátno různých barev, sukno (to sloužilo pro odkazy chudým), aksamit a barchan.

V poněkud menším počtu byly odkazovány klenoty, z nichž nejvíce odkazů bylo stříbrných pásů (100), prstenů (33) a korálových páteřů (28). Nepatrně jsou zastoupeny také zbraně, které odkázalo 45 testátorů. Jednalo se o odkazy mečů, kuší, lebek, samostřílů, kordů, hákovnic, kapalinů, sudlic, pavéz, heverů, plechů, kukel, tesáků a oštěpů. Zajímavostí je výskyt šavle, která se v průběhu 14.–15. století rozšířila do Evropy díky válkám s Turky a v našich testamentech byla odkázána třikrát. Nicméně odkazů zbraní je velmi málo, vezme-li v úvahu, že se pohybujeme v době, kdy nebyla nouze o různé ozbrojené konflikty.¹⁶¹ Z vybavení domácností bylo odkazováno hlavně cínové nádobí – konve, mísy, talíře, lžíce a nože. Z nábytku byly odkazovány zejména truhly, almary a stoly. Vzhledem k specifické náboženské situaci v Čechách se můžeme setkat i s vlastnictvím bohoslužebného náčiní jako byly kalichy, ornáty, misály a monstrance. Vcelku významnou položkou byly mezi movitými odkazy také odkazy dluhů, o kterých se zmiňuje zhruba čtvrtina testátorů.

Tabulka držby venkovských statků (podle J. Mezníka) doplněná o mnou zjištěné údaje z let 1450–1530¹⁶²

Majitel	1400	1418	1440	1450–1530
Měšťané NMP	5	8 (3+5)	13 (8+5)	9
Měšťané SMP	45 (23+10)	47 (31+16)	32 (21+11)	údaje nejsou k dispozici

* v závorkách je vždy první číslo větší statek, druhé číslo menší statek

¹⁶¹ K pražským zbrojním řemeslům Miloslav POLÍVKA, *Vývoj zbrojních řemesel na konci 14. a v první polovině 15. století*, Documenta Pragensia VI/1, 1986, s. 47–71.

¹⁶² J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 18 a 25. J. Mezník rozdělil vlastnictví na malé a větší, já jsem se pro nedostatek údajů rozhodla sloučit počty větších a menších statků.

VII. SMRT A UMÍRÁNÍ V PŘEDSTAVÁCH PRAŽSKÝCH MĚŠŤANŮ

Smrt také, jak míním, snímá hříchy, neb bez potřeby dobrý Bůh nebyl by tak kruté těžkosti přepustil.

O pocitech ze smrti se v záhlaví kapitoly s námi podělil Tomáš ze Štítného. O tom, jak konkrétně si představovali smrt a umírání pražští měšťané můžeme dnes s odstupem mnoha staletí objektivně vypovídat jen stěží. Můžeme se pouze pokusit částečně zrekonstruovat obecné představy o smrti v pozdním středověku a to zejména na základě literárních a ikonografických pramenů. Zejména v posledních několika letech je v zahraniční i české historiografii thanatologie velmi populárním tématem. V této souvislosti připomeňme alespoň dnes již všeobecně známá díla – za všechny jmenujme alespoň P. Ariése a N. Ohlera, P. Dinzelbachera, J. Le Goffa či Norberta Eliase.¹ Z českých prací jsou to dvě knihy Pavla Krále o smrti a pohřbech české šlechty a zejména katalog *Ku cti a boží slávě*, věnovaný raně novověkým šlechtickým a měšťanským epitafům.² Je nutné si uvědomit, že pohřby se již od raného novověku stávají záležitostmi církevní. Roku 1030 je mnichy z Cluny v čele s opatem Odilem iniciován svátek všech zesnulých, který je ostatně 2. listopadu v kalendáři jako svátek dodnes. Dušičky či památka duší byl svátkem přímlyv za mrtvé, za které nikdo přímlyvy nekoná.³

Středověký člověk umíral v okruhu svých příbuzných a přátel, umírání nebylo tak anonymní jako dnes. Bez problémů ovšem bezprostřední blízkost smrti nebyla, protože lidé byli vystavováni možnosti přenosu nakažlivých chorob. Nakažení nehrozilo pouze příbuzným a přátelům umírajícího, ale rovněž úředním osobám - radním a písařům, kteří pořizovali testamenty, lékařům a samozřejmě farářům, kteří přicházeli učinit poslední pomazání. Zajímavou sondu provedl Martin Nodl pro Rakovnicko, kdy na základě vizitačního protokolu Pavla z Janovic, zjistil, že v době po morové epidemii 1380

¹ Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I*, Praha 2000; Norbert ELIAS, *O osamělosti umírání v našich dnech*, Praha 1998; Jacques LE GOFF, *Tělo ve středověké kultuře*, Praha 2003, zejm. s. 90–96; Norbert OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2001.

² Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, České Budějovice 2002; TÝŽ, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004; Ondřej JAKUBEC, *Ku cti a boží slávě*, Olomouc 2007.

³ K tomu Jacques LE GOFF, *Zrození očištění*, Praha, s. 309.

zemřela asi polovina farářů.⁴ Všeobecně by mohla vysoká úmrtnost farního kléru v době morových epidemií svědčit o tom, že se faráři, až na výjimky vůči kterým byla namířena kritika Jana z Jenštejna, nevyhýbali nebezpečnému styku s nakažlivě nemocnými.

Rozloučení probíhalo slovy, gesty a člověk se snažil odejít ze světa se všemi usmířen.⁵ Jedinečným pramenem pro studium gest provázejících obřad smrti a pohřbu najdeme v Sakramentáři biskupa Warmunda z Ivrey z 11. století. Na deseti miniaturách jsou zde zobrazeny a popsány jednotlivé fáze umírání a pohřbu.⁶ 1. pokání umírajícího, 2. umírající ležící nahý v rubáši na zemi, 3. okamžik smrti, kdy se duše odděluje od těla, 4. rituální omývání mrtvého, 5. zabalení do rubáše, 6. přenášení mrtvého, 7. uložení mrtvého do kostela, 8. průvod z kostela ke hrobu, 9. hloubení hrobu, 10. uložení do hrobu.⁷

Umírající přijímal Tělo páně, většinou při tom držel svíci v pravé ruce, kolem něj byla uspořádána další světla, nejčastěji do půlkruhu jako ochrana před nástrahami zlých duchů. Poslední pomazání bylo prováděno na přesně označených místech - na hlavě, uších, nosu, krku, prsou, srdci, ramenech, rukou a nohou a bylo doprovázeno pronášením modliteb, ovšem v pramenech není doloženo tak často. Pokud existovaly pochybnosti o tom, zda-li umírající již překročil práh smrti, byli povoláni staří a zkušení lidé, kteří pozorovali tyto příznaky: zástavu srdce a dýchání, ztuhlost těla, zabarvení kůže či mrtvolný pach.⁸ Po tomto definitivním stanovení konce byly mrtvému zatlačeny oči, omyto tělo. Byl to akt ne nepodobný křtu, chápaný jako koupel znovuzrození. Vzhledem k tomu, že mrtví a nemocní lehávali neoblečení bylo jejich tělo i patřičně oblečeno do rubáše, který byl už dávno připraven. Tělo bylo v domě zesnulého položeno na máry a obráceno směrem k nebi a připraveno k poslednímu rozloučení. Z domu smutku bylo tělo nesen do kostela, kde proběhla zádušní mše. Po těchto obřadech bylo tělo připraveno k pohřbení. Mrtvý byl uložen do hrobu, kde byla jeho tělesná schránka naposledy pokropena svčnou vodou a okuřována kadidlem. Kněz vhodil první lopaty prsti na mrtvého, pokračovali další účastníci pohřební slavnosti. Důležité bylo rovněž pohřbení těla do správné hloubky, nařízení se neustále posouvala. Zámožní lidé si mohli dovolit pořídit rakev, časté bylo odnášení v obecní rakvi nebo na prkně. Pokud mrtvý

⁴ Martin NODL, *Farář*, in: *Člověk českého středověku*, ed. Martin NODL, František ŠMAHEL, Praha 2002, s. 193.

⁵ K tomu Jean-Claude SCHMITT, *Svět středověkých gest*, Praha 2004.

⁶ Tamtéž, s. 157–172.

⁷ Tamtéž.

⁸ K tomu N. OHLER, *Umírání*, s. 93.

zanechal závěť, mohla být právě při této příležitosti přečtena, po odchodu z hřbitova následovala pohřební hostina.

Hřbitov neboli také krchov, plnil ve středověku poněkud jinou funkci, než si dovedeme představit dnes. Hřbitov byl místem procházek, zábavy i milostných dostaveníček. Marné byly synodní zákazy, snažící se hřbitovu dodat ztracenou důstojnost. Pohřbívání mrtvých v bezprostřední blízkosti svatostánku, který navštěvují živí, potvrdilo, že pro středověkou společnost neexistoval problém v soužití s mrtvými. Snaha dostat mrtvé z dosahu živých byla vlastní starověkým národům a moderní společnosti, kdy byly hřbitovy stěhovány za hranice měst či vesnic. Velkým problémem bylo ovšem pohřbívání přímo v kostele. Jak trefně napsal Philippe Ariés „*kostel je hřbitov*“⁹ a to přes to, že právní předpisy pohřbívání v kostele zakazovaly. Už v roce 563 bylo koncilem bražským pohřbívání v kostelech zakázáno, ovšem tento boj církevních úřadů trval v podstatě až do 18. století. Kacířům, mimo jiné valdenským a husitům bylo zazlíváno, že hřbitovům odpírají povahu veřejného a církevního místa, neboť prý hlásali, že užívání hřbitovů je bláznovství vynalezené pro zisk, nezáleží na tom, jaká země kryje lidská těla.¹⁰ I po smrti nemuselo tělo zemřelého najít věčného pokoje, to se stalo anglickému reformátorovi Janu Wiklefovi. Více než třicet let po jeho smrti, bylo jeho učení odsouzeno v roce 1415 na kostnickém koncilu a bylo přikázáno, aby jeho ostatky byly exhumovány a spáleny a to se po průtazích roku 1428 skutečně stalo.¹¹

U každého farního kostela v Praze byl hřbitov a každý farník měl být správně pohřben u svého kostela, s výjimkou zvolil-li si sám místo k odpočinku v jiném kostele farním či klášterním. Bylo zakázáno, aby si někdo zavázal slibem dát se pohřbít v jiném kostele. V takovém případě mohlo být mrtvé tělo žádáno nazpět. Ve farních kostelech měl být chován kněz či patron daného kostela či štedrý mecenáš kostela se zvláštním povolením biskupa. V chrámu sv. Víta měli být pochováni pouze knížata a arcibiskupové. Praxe byla ovšem jiná, samozřejmě se v kostele pohřbívalo. Hřbitovy byly chráněny proti potulné zvěři zdi. Obvodové zdi hřbitova mohly sloužit také jako azyl pro pronásledované. Pro zajímavost zmiňme kostely židovské a arabské. Židovské náhrobky obráceny směrem k Jeruzaléma, přičemž mohou být vztyčené či ploché a na židovské hroby jsou kladeny oblázky (dva výklady jeden pozůstatek ochrany náhrobků na poušti nebo navštívenka). Arabské jsou obráceny k Mekce.

⁹ P. ARIÉS, *Dějiny smrti* I, s. 66.

¹⁰ Tamtéž, s. 60.

Na Novém Městě pražském se během 15. století pohřbívalo v kostele nebo na hřbitově, které býval zpravidla u farních kostelů. Pokud někdo požadoval pohřbít v kostele či v kostelním areálu, většinou přesně vymezil místo svého uložení. Svoji roli hrálo například místo uložení předků. Řezník Štefan si ve svém kšaftu přál, aby jeho syn Pavel kněz byl farářem v kostele sv. Václava na Zderaze, kde odpočívá tělo jeho matky a předků.¹² Marek z Břežan chtěl být pohřben u sv. Martina v Břežanech, kde leží tělo jeho otce.¹³ Máňa Vožická odkázala kostelu ve Vožici 4 k. gr. , protože tam odpočívají těla jejích předků.¹⁴ Káča vdova po Beneši kotláři odkázala - 5 k. gr. kostelu sv. Michala na Poříčí, kde leží její nebožtík a děti.¹⁵ Kostelu, kde odpočívají jeho děti dal 2 k. gr. Václav řeč. Oves.¹⁶ Václav Křiváček projevuje přání, aby v kostele sv. Petra na Poříčí, kde odpočívají jeho předkové činili služby boží.¹⁷ Přesnou polohu svého hrobu určila Kateřina řeč. Petrová, která dala následující pokyny: „*Petru kazateli u Panny Marie Sněžné oddávám jednu kopu a žádám, aby mé tělo pod stolicou mou v tom klášteře bylo pochováno.*“¹⁸ Radní Jan Zelenohorský vydal 9 k. g. m. ke kostelu sv. Jindřichu, aby druhá síň byla vydlážděna a byl tu pochován.¹⁹

Na pohřeb a vše s ním spojené myslelo ve svých posledních pořízeních pouze několik novoměstských testátorů. Ojedinělé je přání Jakuba Kolmského, který vyslovil přání, aby „*sedmá kopa naložena byla na přístřeší tu, kdež mé tělo pochovají, tu aby boží muky a obraz svatého Václava bylo malováno.*“²⁰ Kupříkladu na pohřeb a službu boží učinila odkaz Dorota, vdova Hanuše, která hodlala potřebnou sumu získat prodáním dvou kloků.²¹ Někdejší pekař Václava IV. Hereš projevilo přání půjčovat svůj zlatohlav k pohřbům bohatým i chudým.²² Vdova Martina pasíře Něta vyslovila přání, že by „*prostěradlo, v němž její tělo ponesou k hrobu má zůstat při kostele pro jiné pohřby nedostatečné.*“²³ Dorota Puršová z Nekázané ulice poručila „*aby byly dány dvě kopy mezi kněze, aby mi žaltář byl čten, vigilie a mše zádušní a k u pohřbu a na zvonění a*

¹¹ N. OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, s. 177.

¹² AMP, rkp. 2096, fol. 170b, 1449.

¹³ AMP, rkp. 2096, fol. 134b, 1445.

¹⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 232b, 1455.

¹⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 23b-24a, 1457.

¹⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 62b, 1461.

¹⁷ AMP, rkp. 2094, fol. 138a, 1466.

¹⁸ AMP, rkp. 2096, fol. 138a, 1446.

¹⁹ AMP, rkp. 2095, fol. 203a, 1506.

²⁰ AMP, rkp. 2096, fol. 137a, 1446.

²¹ AMP, rkp. 2096, fol. 87a-b, 1441.

²² AMP, rkp. 2096, fol. 97b-98a, 1442.

²³ AMP, rkp. 2096, fol. 155b, 1447.

ofěru třetí kopa byla naložena“ Finanční částku - kopy grošů - určila na pohřeb určily např. Anna, vdova Jana Zdycha,²⁴ Dorota ze Sekyřic odkázala zase tři kopy na pohřeb a zádušní mši.²⁵ Blíže neurčenou částku na pohřeb a k záduší odkázal Petr Němec.²⁶ Naopak velkorysou sumu 15 k. g. č. odkázal na vypravení pohřbu podruh Michal Sedlečko z Koňského trhu.²⁷ Nejvyšší písař novoměstské rady Jan z Roudnice projevil přání být pohřben v kostele sv. Michala, k jehož záduší odkázal svůj dům vedle své sestry Elšky.²⁸ Kateřina Ryšlánska odkázala ke kostelu sv. Jindřicha 29 k. g. m. z nichž něco peněz také na pohřeb.²⁹ Podruhyně Anna bydlící u Vavřince Makovce na Koňském trhu určila na pohřeb peníze z celkové částky 21 k. m., které měla u svého poručníka Havla Smetany.³⁰ Taktéž Dorota, vdova po Ondráčku formanovi určila na pohřeb částku jedné kopy grošů.³¹ Jiřík Jílek odkázal na svůj pohřeb 4 k. g. č.³²

²⁴ AMP, rkp. 2096, fol. 195a, 1451.

²⁵ AMP, rkp. 2094, fol. 106a, 1463.

²⁶ AMP, rkp. 2094, fol. 255a, 1480.

²⁷ AMP, rkp. 2095, fol. 209b, 1506.

²⁸ AMP, rkp. 2094, fol. 309b, 1489.

²⁹ AMP, rkp. 2095, fol. 200a, 1505.

³⁰ AMP, rkp. 2095, fol. 244b, 1514

³¹ AMP, rkp. 2095, fol. 247b, 1515

³² AMP, rkp. 2095, fol. 332a, 1531.

VII/1 ZOBRAZOVÁNÍ SMRTI V LITERÁRNÍM A VÝTVARNÉM UMĚNÍ

Jednu z nejstarších zpráv v souvislosti se smrtí najdeme u kronikáře Kosmy, který uvádí, že kníže Břetislav II. snažil vymýtit některé pověrečné zvyky vesničanů, např. pohřby v lesích a na polích, bezbožné kratochvíle, které byly provozovány nad mrtvými, kdy byly volány prázdné stíny se škraboškami na tvářích.³³ Kronikář Neplach zase uvádí historku o pastýři jménem Myslata ze vsi Blov, nedaleko Kadaně. Každou noc vstával, obcházel všechny vesnice v okolí, strašil lidi, vraždil a mluvil. Když jej probodli kulem řekl: „*Velice mi uškodili, neboť mi dali hůl, abych se bránil před psy*“. Když ho vykopávali, protože musel být spálen, nadmul se jako býk a hrozně řval. Když ho pokládali na oheň, kdosi popadl kůl, bodl do něho a hned si vyřinula krev jako z hrnce. Když byl vykopán a položen na vůz, spojil nohy k sobě, jakoby byl živý. Když byl spálen, všechno zlo se uklidnilo. Koho ale volal v noci předtím, než byl spálen jménem, ten do osmi dnů zemřel.³⁴ Jistá žena z Levína zemřela a byla pohřbena. Po pohřbu vstala, zardousila mnoho lidí a nad každým z nich tančila. Až když byla probodnuta, vytékala z ní krev jako ze živého tvora. Pozřela více než polovinu vlastního závoje, když jí byl vytržen, byl celý zkrvavělý. Když měla být spálena, nemohlo se dřevo rozhořet než od tašek z kostela, podle poučení nějakých stařen. Ačkoli byla probodnuta, stále ještě vstávala, ale jakmile byla spálena, tu všechno trápení ustalo.³⁵

Obrátíme-li pozornost k literatuře zahraniční provenience nalezneme smrt předčasnou, tragickou, hrdinskou a také smrt z lásky, jak tomu bylo v příběhu Tristana a Isoldy. Dále máme smrt násilnou, zabití či sebevraždu. Výkon útrpného práva byl často spojen s výkonem trestu smrti, exekuce se většinou vykonávala formou popravy - stětím, oběšením, vpletením do kola, čtvrcením. Zabití mečem bylo považováno za důstojný trest, méně důstojné již bylo topení ve vodě, které většinou postihovalo ženy. Existovaly i brutálnější způsoby zabití - pohřbení zaživa, které postihovalo opět především ženy, nabodávání na kůl, vaření ve vodě či oleji a upalování.

Dalším velkým tématem je černá smrt (v Evropě 1346–1350), kterou spodobnil nesmrtelně Giovanni Boccaccio ve svém Dekameronu. Líčí mor, který postihl v roce 1348 Florencii a především pak chování lidí. Jeho velký současník básník F. Petrarca

³³ Srov. FRB II, s. 136–137.

³⁴ *Kroniky doby Karla IV.*, Marie Bláhová, Jana Zachová (ed.) Praha 1987, s. 547–548.

³⁵ Tamtéž, s. 548.

zase napsal báseň Triumf smrti, v níž si nemilosrdná hubitelka vybrala za oběť krásnou paní. „*Smrt krásná zdála se v té krásné tváři*“, zakončuje Petrarca.

Jedno z nejlepších děl s tematikou smrti vzniklo na našem území. Je to Oráč z Čech (Ackermann aus Böhmen) Jana ze Žatce, rodáka ze západočeské Šitboře, nejprve městského písaře v Žatci, poté notáře na Novém Městě.³⁶ Dodnes aktuální obžaloby kruté smrti, která mu vyrvala jeho milovanou manželku Markétu. Jan ze Žatce, který se personifikuje s osobou Oráče, vede formou dialogu se Smrtí soudní spor, který uzavírá Bůh svým závěrečným výrokem, připojena je pak modlitba za duši zemřelé Markéty. Dlouho byl Oráč z Čech brán jako autentické dílo vzniklé z velké bolesti nad ztrátou milované ženy, moderní bádání však přesvědčivě dokázalo, že jde pouhou literární fikcí, přičemž je nutné podotknout, že nejde o dílo myšlenkově originální, ale dílo přesně v intencích středověku z řadou přejímek, parafrází a citací jiných autorů. Hned v úvodu Oráč obžalovává Smrt: „*Krutá hubitelko všech lidí, nelitostná škůdnice všeho světa, lítá vražednice lidských tvorů, Smrti, buďte prokleta!*“...*Hanebná stvůro, zlá památka na vás ať žije a trvá bez konce; ať váš neopouští strach a děs, kdekoli pobýváte...*“ Naproti tomu Smrt představuje stanovisko pohrdající pozemským životem a hlásala útěk od všeho. Smrt sama se označuje za spravedlivě žnoucí žnečku. „*Nejsme nic a přece jsme něco. Nic proto, že nemáme život, ani bytí, ani podobu, ani podstatu, nejsme duch, nejsme k vidění, nejsem k nahmatání; něco proto, že jsme konec života, konce bytí, počátek nebytí, hranice mezi obojím,*“ charakterizuje se Smrt prostřednictvím pera písaře Jana.

O lidském pokolení neměla valné mínění: „*Člověk je počat v hříchu, v mateřském lůně se sytí nečistotou, nepopsatelnou břečkou, rodí se nahý a je obmazaný jako včelí úl, odpornost sama, nečistý výkal, nádoba s lejny, žrádlo pro červy, smrdutý záchodek, odporná putna pomyjí, páchnoucí mršina atd.*“ Poslední slovo ve sporu patří Smrti a podle pravidel středověkých disputací také vítězí, jak stvrzují slova Boha všemohoucího v poslední 33. kapitole: „*Proto, žalobce, tobě připadni čest! Smrti, tobě nechť vítězství patří! neboť každý člověk je povinen odevzdat život smrti, tělo zemi, duši nám!*“ Tímto se autor hlásí k neměnnému řádu věcí, kdy pozemský čas je každému vyměřen pouze dočasně. Jako český protiklad Oráče bývá uváděn Tkadleček, hádka milence s neštěstím.³⁷ Velmi důležitá je skladba Rozmlouvání člověka se smrtí, která byla

³⁶ Srov. nejnovější edici Jaromír POVEJŠIL, *Jan ze Žatce Oráč z Čech*, Praha 1985.

³⁷ Srov. František ŠIMEK, *Tkadleček*, Praha 1940.

starším bádáním považována za dílo z doby husitské, vzhledem ke kritice římské církve, ovšem nyní už je bezpečně datována doba jeho vzniku kolem roku 1500.³⁸ Opět se jedná o formu dialogu, kdy tentokrát promlouvá se smrtí příslušník privilegovaného stavu, smrt zase glosuje vlastnosti rozmanitých společenských stavů. Smrt říká: „*Kardinála, biskupa, mnicha vženuť já do svého měcha a schovám je do dědiny, nepomohout' jim jich hodiny...Uhodímť já i k vopatu, vezmu jej na svú lopatu... A tak faráře, žáka, střiednika najduť já, i kostelníka, měšťana i také dvořáka, rychtáře, pastuchu, sedláka. Všeckyť sberu do své školy a naplním jimi zmoly. Nelzeť žádnému ujíti ani se přede mnú skryti.*“ Člověk se chce smrti zbaviti, ale ta praví: „*A když mne najmén čekáte, u se mne hosti máte...Chceš se přee mnou zavřieti, jako by se chtěl brániti, a já zlezu města, hrady, nalezná vás vždycky všady...O tom, co si myslí o měšťanech svědčí následující verše: Shledámť já městské konšely, roztylé jako buvoly, jenž málo cti božie hľadie, jedno hojně pijí, jedie. Nepomohout' jim ortely na jich smrtné posteli, jich práva i jich soudové, lichvy i jich obchodové, i jich rozliční šantroci nebudouť jim ku pomoci.*“ Smrt si chce posvítit i na lékaře, toho chytrého bludaře, vytáhnu jej z apatěky, netbajíc na jeho léky, na traňky, na masti, na prachy...“ Závěr skladby patří člověku. Téma smrti zpracovává i skladba O nebezpečném času smrti. Protikladem k těmto skladbám je hra Mastičkář, ve které se hemží spousta laciných vtipů a narážek.³⁹ A mistr Severýn tu s pomocníkem Rubínem křísí mrtvého Izáka tím, že mu nalijí na zadnici kvasnice. Nesmíme zapomínat ani na podobu smrti ve folkloristice, tedy známé Smrti a kmotříčce, především pak v pohádkách, kde jde o především o známý motiv smrti stojící u hlavy či nohou umírajícího.⁴⁰

Po smrti což jiného tělu, než pohřeb? Téma pohřbu a smrti se nevyhnulo ani Tomáši ze Štítného.⁴¹ Podle Štítného jsou mnohé věci na pohřbu spíše k útěše živým, než mrtvým k ulehčení. „*Jakáž žádost toho, ktož volí pohřeb, takýž úžitek. Jest-li žádost tělesná, s přátely počestně chtíti býti pohřben, tu já nic dobrého nerozumím, jelikož k duši; leč by pro ty, ježto po něm ostanú, doufaje tomu, že jeho známí a přátelé budou*

³⁸ Skladba vydána František SVEJKOVSKÝ, *Veršované skladby doby husitské*, Praha 1963, s. 49–89. Ke skladbě např. Jaroslav KOLÁR, *K dataci staročeského Rozmlouvání člověka se smrtí*, *Listy filologické* 88, 1965, s. 295–307; TÝŽ, *Rozmlouvání člověka se smrtí v české poezii 15. století*, *Česká literatura* 12, 1964, s. 478–490; Petr VOIT, *Nové pohledy na veršovanou skladbu Rozmlouvání člověka se smrtí*, *Listy filologické* 107, 1986, František VŠETIČKA, *Kompozice staročeského Rozmlouvání se smrtí*, *Listy filologické* 91, 1968, s. 198–206.

³⁹ Srov. Václav ČERNÝ, *Staročeský Mastičkář*, Praha 1955.

⁴⁰ Srov. Hana ŠMAHELOVÁ, *Smrt kmotříčka a ošizená Smrt (podoby smrti ve starší české literatuře a ve folklorní pohádce)*, *Česká literatura* 35, 1987, 193–209.

naň tím lépe pomněti, zvolil-li pohřeb tam, kde jiní leží jeho předci.“ Tedy pohřeb je určen spíše těm živým, kteří při návštěvách kostela při svým modlitbách vzpomenu na mrtvé. Sám Štítný, který zanechal jakýsi testament svým dvěma dětem - Anežce a Janovi, kde jim poroučí, aby jej po poradě se svými tetkami pohřbili tam, kde uznají za vhodné. Za svou duši nepřikázal žádný věčný plat, nýbrž hned první den záduší mši u své fary, přičemž mají Anežka s Janem chodit ke mši jednou či dvakrát, ale nechce aby se příliš toulali po kostele. Má být slouženo celkem 30 mší, každý den čtená mše. Každé léto má být sloužena výroční mše v místě jeho posledního odpočinku, na to odkazuje Štítný částku jedné kopy grošů.

Podobně jako o století dříve Tomáš ze Štítného smýšleli i novoměstští měšťané. Zajištění spásy duše byla pro umírající nejdůležitější duchovní potřebou, proto jednou z forem zbožných odkazů byl odkaz na sloužení mši za spásu duše nebo také pouze odkaz peněz kostelu za spasení duše. V mnohém byl idylickým předobrazem ideální smrti biblický příběh Lazara, např. v podání utrakvistického arcibiskupa Jana Rokycany. „*A tak život toho Lazara byl zde na světě velmi psotný a bídny a pohřeb nějaký mrzutý, ale pohled, jakové důstojenství po smrti! Nebo, dokudž byl živ, jednoho neměl služebníka, ale po smrti množství svatých anjeluov, kteříž ho nesli do luona Abrahamova, tj. do tajného duchovního odpočinutí Boha Otce všemohúcího*“...*Umřel jest bohatec a pohřben je v pekle.*“⁴²

Velmi svébytným útvarem byly „*ars moriendi*“, v českém prostředí ke sklonku 14. století reprezentované dvěma Jany - Janem z Jenštejna a Janem ze Stříbra. V prostředí novoměstském pak zajímavé zvláště díky rukopisu jednoho z nejvýraznějších intelektuálů Prokopa písaře a jeho „*Liber de arte moriendi*“ z roku 1460, původní přednášky proslovené na artistické fakultě se zachovaly ve dvou rukopisech.⁴³ Prokopův traktát je rozdělen do šesti kapitol, přičemž úvod je věnován obecným antropologickým otázkám, druhá kapitola se zabývá psychickou přípravou umírajícího na rozloučení s tímto světem. od třetí kapitoly je věnována největší pozornost kultovním úkonům při umírajícím.⁴⁴ Z obsahu vyplývá, že se jedná spíše o příručku pro duchovního, zde si Z. Uhlíř položil otázku, zda právě podobná témata městského písaře nezapříčinila jeho

⁴¹ Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Tomáše ze Štítného, O věcech křesťanských*, Praha 1852, s. 309–312.

⁴² ŠIMEK František (ed.), *Postilla Jana Rokycany I*, Praha 1929, s. 157.

⁴³ K tomu Zdeněk UHLÍŘ, Prokopa Písaře „*Liber de Arte Moriendi*“ [„*Liber de arte moriendi*“ von Prokop Písař]. In: *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. Tomus 30, fasc. 2, Praha (UK) 1990, s. 25–40.

⁴⁴ Tamtéž, s. 30–31.

obrat ke katolicismu. Domnívám se, že nemůžeme s určitostí tvrdit, že Prokop se obrátil ke katolicismu až v sedmdesátých letech, došlo k tomu patrně již dříve, protože obnovení katolického kostela sv. Trojice v Podskalí, o které se Prokop přičinil, se datuje již do šedesátých let 15. století. Prokop, sám autor kancelářské příručky, kde mimo jiné popsal tři způsoby sepisování testamentů, prostřednictvím svého traktátu vystupuje jako bakalář svobodných umění, jemuž evidentně univerzitní prostředí nebylo každodenním domovem. Ve svém traktátu čerpající ze starších děl, např. Jeana Gersona, Prokop rozlišuje smrt těla a smrt duše.⁴⁵ Smrti se nemusí bát ani kající se hříšník, důležitá je také příprava na smrt. Prokop ve druhé kapitole svého traktátu pojednává o pokušení, kterému jsou vystaveni umírající, přičemž pokušení vidí v pěti věcech – ve víře, v beznaději, v nechuti přijmout utrpení, v seblásce a světském zájmu.⁴⁶ Nejobjevnější je páté pokušení v souvislosti s manželstvím, dětmi a přáteli, podobně jako u Rozmlouvání člověka se smrtí a Oráče z Čech, se tu začíná objevovat personifikace smrti (tedy kromě já i ty), což u starších děl – Štítného či v básni Což smrti radosti podávají, ještě nezaznamenáváme.⁴⁷

Nejstarší výtvarné vyobrazení smrti v českém prostředí pochází ze 14. století a nachází se na klenbě kapitulní síně johanitské komendy ve Strakonici, kde jsou namalovány dvě lebky (1320–1330), v Liber viatiku Jana ze Středy nalezneme v iniciále P zátíší s lebkou (1360).⁴⁸ Jeden z apokalyptických jezdců v kostele P. M. na Karlštejně je zobrazen nahý s kosou v ruce (kolem 1357).⁴⁹ Pořád se jedná o vyobrazení lebky ne celé kostry. Smrt oděnou v bílém rubáši s kosou nalezneme i v Opatovickém breviři. Další z předhusitských vyobrazení smrti nalezneme v tzv. Klementinském sborníku spisů Tomáše ze Štítného, jedná se o obrázek umírajícího na lůžku, kde je smrt oděná opět v bílém rubáši a oběma rukama svírá umírajícímu hrdlo.⁵⁰ Atributy smrti nese opět pouze hlava (1376). Ve Vatikánském kodexu Jana z Jenštejna je do iniciály A na počátku traktátu De bono mortis alegorická postava v bílém rubáši a hlavou ovinutou hady s kosou, která vyjíždí z pekelné tlamy (1396–1397).⁵¹ Zajímavé je zobrazení smrti u Knížek o smrti mládence bujného Tomáše Štítného, které jsou součástí Krumlovského

⁴⁵ Tamtéž, s. 31.

⁴⁶ Tamtéž, s. 32.

⁴⁷ Tamtéž, s. 33.

⁴⁸ K tomu Karel STEJSKAL, *Obrazy smrti ve výtvarném umění a jejich divadelní inspirace*, Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 4, 1987, s. 308–309.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž.

sborníku. Zde se nám objevuje lebka, která vyčnívá za polštářem pacienta, tedy motiv, známý z pohádek (kde se s postelí právě proto manipuluje), když stojí smrt u hlavy není mu pomoci, u nohou naopak.⁵²

Velmi plastické vyličení umírání nám zprostředkovávají tance smrti (*danse macabre*), kdy Smrt bývá zpodobňována jako tanečník, často hraje také na hudební nástroj.⁵³ Je to téměř interaktivní propojení obrazu a slova. Jako první u nás zpracoval Tance smrti malíř, jak zjistil A. Patschowsky, dalmátský veršovník a kaligraf, který přišel do Prahy na studia, přečkal zde husitskou revolucí, a posléze se živil jako švec. Téma tance smrti zpracoval hned ve dvou rukopisech.⁵⁴ První je uložen v Archivu Pražského hradu a obsahuje latinskou bibli a český překlad Burleyových Životů starých filozofů, datace 1447. Technikou kolorované perokresby jsou zde zobrazeni nevěsta, ženich, astronom a pastýř, jehož potkala smrt. Druhý rukopis se nalézá v KNM a je husitská latinská bible z roku 1441. Rovněž zde nalézáme představitele lidské společnosti se smrtí. Po mrtvolách, které se pohybují tanečním krokem lezou hadi a žáby. Tím ovšem zobrazování tanců smrti až do začátku 16. století u nás končí.

Působivé zobrazení, v němž Smrt píská na šalmaj, další tři kostlivci tančí a čtvrtý leží na zemi a vylézá z příkrývky, nalezneme na dřevořezu Dürerova učitele, norimberského malíře a řezbáře Michaela Wohlgemuta (či Wolgemuta), který jej vytvořil pro světovou kroniku (*Liber chronicarum*, *Weltchronik*) Hartmana Schedela (první vydání vyšlo v Norimberku roku 1493).⁵⁵ Tančící kostlivci jsou veselí, netrpí stísněnou náladou a zdá se, že se těší na slibované zmrtvýchvstání a konec nelehkého pozemského života. Nebo je to úplně jinak a kostlivci slaví jakousi pohřební hostinu, aby zahnali svůj strach ze smrti? Při bližším zkoumání si můžeme povšimnout, že dva z kostlivců mají přes sebe přehozeny pláště a na jejich kostrách jsou ještě zbytky tlejícího masa a střev vylézajících z břišní dutiny. Prostřední dva tanečníci, kteří se drží za ruce, nejsou oblečení a jejich kostry jsou již „čisté“. Všechny pět kostlivců má prázdné oční důlky; naproti tomu v tzv. Pánu rady, vytištěném v Praze u Jana Severýna v roce 1505, pro něhož byly ilustrace zhotoveny rovněž v Norimberku, má Smrt vytřeštěné oči. Tance smrti (*franc. danse*

⁵¹ Tamtéž, 310.

⁵² Tamtéž, s. 311.

⁵³ K tancům smrti nepříliš povedená práce - André CORVISIER, *Tance smrti*, Praha 2002.

⁵⁴ Alexander PATSCHOWSKY, *Totentanz, hussitische Revolution und Prager Universität. Ein dalmatischer Student der Carolina wird Schuster und Kalligraph*, in: *Poeta Karlu Malému k 65. narozeninám*, ed. Ladislav SOUKUP, Praha 1995, s. 144–165.

macabre, něm. Totentanz) nám velmi plasticky zprostředkovávají proces umírání a smrt na nich bývá většinou zpodobňována jako tanečník, hrající navíc často na nějaký hudební nástroj. Lze říci, že tance smrti představují téměř interaktivní propojení slova a obrazu.

Významným přínosem pro ikonografické zpracování smrti bylo rozšíření Oráče z Čech knihtiskem, zvláště v Německu se dočkal 15 vydání. Bohužel u nás podobný trend nebyl zaznamenán. I tady ovšem dochází k posunu, zatímco v prvních dvou vydáních je ještě hrdina zobrazován jako měšťan či učenec, ve třetím je už spodobněn jako sedlák s cepem.⁵⁶

Na začátku 16. století vzniklo v Čechách několik plastik, zobrazujících mrtvoly v pokročilém stádiu rozkladu. Náhrobek Jana Hasištejnského z Lobkovic v bývalém kostele v Kadani (1515–1516), reliéf Zlíhovského oltáře od monogramisty IP a socha kostlivce tzv. Brigity v kostele sv. Jiří na Hradě (1520–1530). V průběhu 16. století byla zobrazována především postava pohybujícího se kostlivce - např. v ilustracích k Černého knize Lékařské a velmi užitečné opatrování proti neduhům morným. Tady je smrt zobrazena jako jezdec, střílející z luku, ovšem nesedí na koni, ale na volu.⁵⁷

Na závěr se zastavme u umělecky nejvýznamnějších děl zobrazujících smrt. Hieronymus Bosch namaloval mezi léty 1485–1500 obraz Lakomcova smrt. Spodobnění lakomce ležícího na smrtelném loži a bojujícího i v okamžiku smrti s pokušením mamonu a hrozbou zatracení je sugestivním vyobrazení smrti. Boschův obraz je fascinujícím výjevem posledního pokušení, kdy duše umírajícího člověka, ležícího na smrtelném loži, bojuje o spásu či zatracení. Geniální malíř z nás činí pouhé statické diváky a nechá nás přihlížet dalšímu možnému vývoji scény. Vyhraje Bůh, či Dábel? Nechá se lakomec zlákat andělem strážným, který ve výklenku pronáší prosby před krucifixem, nebo zvítězí ďábel, který se vynořuje zpod závěsu a podsouvá lakomci další váček s penězi, po němž umírající sahá. Skončí jeho duše v nebi, nebo v pekle? Kompozici nevelkého obrazu, měřícího na délku necelý metr a širokého třicet centimetrů, doplňuje postava starce, který představuje lakomce v jeho pozemské podobě. Stařec stojí u nohou umírajícího, skloněný nad truhlou s penězi, kam vhadzuje do váčku pravou rukou další mince jako symbol majetku, jenž shromažďuje démon v

⁵⁵ AMP, Sbirka prvotisků a starých tisků, sign. 2 P1, Hartman SCHEDEL, *Liber chronicarum*, Nürnberg 1493.

⁵⁶ K. STEJSKAL, *Obrazy smrti*, s. 314.

⁵⁷ Tamtéž, s. 316.

podobě krysy s čepičkou. V levé ruce drží stařec růženec, snad jako symbol víry v Boha, kterému by sice rád sloužil, ale zůstává podobně jako ve svém světském životě rozpolcen mezi dvěma póly – spasením a zatracením. U pasu má klíč od truhlice a pod truhlou leží démon v podobě netopýra, snad jako symbol pomíjivosti života i majetku. Další z příšer pod truhlou nalevo drží list papíru zpečetěný červeným voskem, možná odpustkovou listinu, dlužní úpis či jiný dokument vztahující se k možným kupeckým aktivitám umírajícího a jeho majetkovým záležitostem. Ostatně listina opatřená pečetí je položena i v truhle. Poslední z nestvůrek ležících u truhly, démonek s křídly a opřenou hlavou, jediný oděný do kapuce, vylézá na přehozená roucha, kde leží části zbroje – meč a přilba jako symboly světskosti a moci, tedy světa, který musí lakomec opustit. Záleží jenom na tom, pro jakou ze stran se umírající rozhodne. Smrtka oděná do pláště vstupuje dveřmi zleva a v pravé ruce drží šíp namířený na lakomce. Nad postelí s nebesy číhá démon držící svítící lucernu jako protiklad vůči kříži s božským světlem, které vychází z levého rohu. K tomuto božskému znamení je upřen také zrak anděla, který klečí na pravé straně lůžka umírajícího, drží jej za rameno a vyzývá ho k pokání. Bosch při tvorbě svého obrazu využil umění *ars moriendi*, populární ve druhé polovině 15. století zvláště v Německu a Nizozemí. Existují hypotézy, že obraz je levým křídlem deskového oltáře, jehož ostatní chybějící části by mohly objasnit význam dalších výjevů na scéně – např. meče, přilby a zbroje. Motiv umírajícího na smrtelném loži využil Bosch také na stolní desce *Sedm smrtelných hříchů*, kde za postelí stojí smrt i anděl. Patrně nejsilnějším a nejzdařilejším z Boschových obrazů s námětem spasení je triptych *Poslední soud*.

Hieronimus Bosch nebyl zdaleka jediným pozdně středověkým malířem inspirujícím se tématem smrti. Albrecht Dürer vytvořil roku 1513 svůj slavný mědiryt *Rytíř, Smrt a ďábel*, Hans Holbein ml. zhotovil soubor 41 dřevorezů s tematikou tance smrti.⁵⁸ Na Holbeina a především na Bosche navázal Pieter Brueghel st. ve svém *Triumfu smrti*, který vznikl mezi léty 1560–1562.⁵⁹ Z holé, hrůzně vyhlížející krajiny stoupá dým požárů a zkázy. Kostlivci na apokalyptických koních kosí sevřené zástupy a lstivě se zmocňují zděšených lidí. Smrt nečiní rozdíl mezi stavy, proto v levém rohu obrazu najdeme krále, k němuž se blíží kostlivec s přesýpacími hodinami. Na opačné straně obrazu je pár milenců, kteří hrají loutnu a i za jejich zády číhá smrt. Smrt prořízne hrdlo

⁵⁸ K tomu K. STEJSKAL, *Obrazy smrti*, s. 317–318.

⁵⁹ Tamtéž, s. 319.

bíle oděnému poutníkovi, který hledí nehybně do prázdna. Jsou tu důmyslně propojeny masové scény s individuálními osudy. Na stromech a šibenicích visí oběšenci, opuchlé mrtvoly leží na hladině, lidé se vraždí, popravují, padají ze skal, tonou na moři a bojují poslední bitvu života.

Abychom nezůstali pouze u zahraničních příkladů učiníme poslední zastávku v kostele sv. Jindřicha, kde je největší množství dochovaných sepulkrálních památek na Novém Městě pražském, většinou z 16. století a ze šlechtického prostředí, nicméně se zde nalézá freska Madony s epitafním nápisem „Léta Páně 1543 zde umřela panna Kateřina, schovanice Václava, konšela měštěnína Nového Města pražského ...za duše pánové...“ Shodou okolností mezi radního Nového města v letech 1542–1545 najdeme jediného Václava a to Václava Rozvodu, jehož otec Jan byl radním a děd Václav také. Pro člověka hledajícího k písemným pramenům odpovídající ikonografický ekvivalent a s přihlédnutím k torzovitosti pozdně středověkého měšťanského epitafního umění je to stopa potěšující.⁶⁰

⁶⁰ K tomu Růžena BAŤKOVÁ a kol., *Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*. Praha 1998, s. 112. Viz obrazová příloha.

ZÁVĚR – testamenty jako badatelské téma

Problematikou testamentů jsem se začala zabývat před více než deseti lety, když jsem po nástupu do Archivu hlavního města Prahy hledala vhodné badatelské téma ze středověkého období. Novoměstské testamenty mě zaujaly hned z několika důvodů, které se zde pokusím stručně objasnit. V první řadě šlo o téma, které u nás začalo být objevováno díky pracím francouzských a německých historiků, namátkou P. Ariése, G. Jaritze, P. Baura či J. M. Klassena. Ne že by předchozí generace badatelů s testamenty nepracovaly, avšak většina z nich – např. V. V. Tomek, Z. Winter, Č. Zíbrt či J. Teige - věnovala svoji pozornost testamentům v rámci svého bádání spíše okrajově. S největším importem tématu a pokusem zkoumat testamenty na českém pramenném materiálu přišel na počátku 90. let německý bohemista T. Krzneck. Zasvěcení již ovšem znali před Krzenckem napsané studie J. Peška o novověkých a B. Zilynského o středověkých pražských testamentech. A právě limity Krzenckem předkládaných výzkumů mě utvrdily v tom, že české, resp. pražské testamenty se vyplatí zkoumat znovu a na úplně jiných základech, než tomu bylo doposud. Druhým důvodem byla dobrá pramenná základna, která se mi nabízelo přímo na mém pracovišti, neboť testamenty Nového Města pražského jsou nejucelenějším souborem pozdně středověkých a raně novověkých testamentů u nás. Kromě toho se v Archivu hlavního města Prahy nachází téměř nepřetržitá testamentů, později inventářů pozůstalostí od 15. do 19. století, takže je možné provádět i mnohem rozsáhlejší komparaci. Další výhodou se ukázala možnost zpracovat testamenty do speciální počítačové databáze, která byla vytvořena podle mnou navržených parametrů. A konečně jedním z největších motivů byla snaha obrátit pozornost na pražskou městskou problematiku, která nabízí badatelům stále mnoho a je po hříchu málo využívaná.

Předkládaná práce je koncipována do sedmi kapitol a několika podkapitol. V úvodu práce jsem se pokusila rozebrat dosavadní zahraniční a české bádání o testamentech. První kapitola představuje pramennou základnu, z níž jsem čerpala. Jedná se o 2078 testamentárních zápisů ze tří rukopisů knih testamentů Nového Města pražského z let (1421) 1434 – 1533. Vydání edice testamentů jsem nepovažovala za přínosné, protože ve stále se rozvíjejícím světě moderních technologií je otázkou pár let, kdy budou všechny dostupné rukopisy přístupné v digitalizované podobě každému badateli.¹

¹ Zejména rukopisy Archivu hlavního města Prahy jsou z velké části digitalizovány a v dohledné době budou badatelsky zpřístupněny.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na vývoj testamentární praxe na Novém Městě pražském, s důrazem na formální a právní stránku testamentů. Novoměstské testamenty byly ovlivněny kancelářskou příručkou Prokopa písaře, který se zřejmě podílel i na utváření jejich formální stránky. Jedním z významných motivů při sepisování testamentů bylo zapsání zbožného odkazu, jímž je věnována nejrozsáhlejší kapitola celé práce, kapitola třetí. Zbožné odkazy zapsala prostřednictvím testamentů více než polovina novoměstských obyvatel, aby si tak prostřednictvím finančních darů klášterům, kostelům, kněžím a školám zabezpečila nezbytnou spásu duše. Nejštědřeji byly obdarovány farní kostely Sv. Jindřicha, sv. Štěpána na Rybníce a sv. Petra na Poříčí. Z katolických institucí zaznamenaly dary především kláštery, které byly po husitské revoluci znovu opravovány.

Čtvrtá kapitola dizertace je věnována péči o nemocné a chudé, která se v pozdně středověké Praze stále častěji stávala záležitostí jednotlivců z řad šlechty a měšťanstva. Testamenty jsou vhodným pramenem právě pro výzkum péče o nemocné a chudé. Charitativní odkazy zapsané ve prospěch chudých spolu s odkazy ve prospěch špitálů patřily k nejpočetnější skupině zbožných odkazů a přesáhly dokonce odkazy jednotlivým farním kostelům.

Rozborem majetkových poměrů novoměstských testátorů se zabývá pátá kapitola. Majetkové dispozice patřily k nejfrekventovanějším částem testamentu. Díky se dovídáme, kolik vlastnili testátoři nemovitostí (domy, vinice, chmelnice), movitostí (oblečení, zařízení domácností) či jaké měly peněžní pohledávky.

Šestá kapitola si klade za cíl rozbor sociálního rozvrstvení novoměstských testátorů s cílem vymezit nejen měšťanské a ekonomické elity, ale také další sociální a profesní skupiny.

Konečně poslední, sedmá kapitola, se snaží postihnout smrt a umíráním v představách novoměstských testátorů a to především na základě soudobé literatury a ikonografických pramenů.

Je zřejmé, že ne všechny kapitoly se mi podařilo zpracovat ve stejné šíři a rozsahu, což je dáno především možnostmi pramenů. Z tohoto důvodu je větší pozornost věnována otázkám zbožných a charitativních odkazů, než například otázkám sociálního rozvrstvení obyvatelstva. Zcela stranou mého badatelského zájmu zůstal výzkum rodinných struktur a vztahů. Do budoucna se nevzdávám možnosti zpracovat také testamenty z období let 1518–1528, kdy bylo Staré Město spojeno s Novým Městem. Tomuto období se zatím v souvislosti s testamenty nikdo systematicky nevěnoval,

protože se jedná o období, které přesahuje středověk i novověk, což ve výzkumu testamentů nevadí, protože časová linie zde nehraje tak důležitou roli. Domnívám se, že testamenty jsou ideálním odrazovým můstkem pro další výzkumy týkající se sociálního a majetkového rozvrstvení obyvatelstva Nového Města pražského v 15. století a to především na základě dalších pramenů, zejména Manuálů radních, což je, v porovnání s testamenty, práce na mnoho dalších let.

Během deseti let, které uplynuly od počátku mých výzkumů, se mnohé změnilo i v bádání o testamentech, které se rozšířilo do mnoha směrů a o metodách bádání se rozvinula nejedna diskuze. Postupně se tak začaly vynořovat hypotézy, zda se jedná o pramen hromadné povahy či o pramen ne zcela běžného charakteru, do jaké míry je možné závěry získané jeho studiem zevšeobecňovat apod. Myslím, že všechny tyto otázky jsou užitečné pro další diskusi a svědčí o tom, že bádání o testamentech u nás zdomácnělo a není již nazíráno prizmatem okrajového tématu.

BIOGRAMY NOVOMĚSTSKÝCH RADNÍCH V KNIHÁCH TESTAMENTŮ

(První je uvedeno jméno, označení rukopisu, folium, datum testamentu, povolání, členství v radě, majetkové poměry, kolikrát byl svědkem a poručníkem v testamentech, další informace)

Adam z Koňského trhu: 2096, 176b–177a, 1449, radním byl jednou v letech 1432–1433. Byl majitelem domu na Koňském trhu ležícího mezi kupcem Vaňkem a Bartošem Serafinem a dvou vinic. Odkázal 30 gr. žákům k sv. Jindřichovi, 2 k. gr. na dílo téhož kostela. Na dílo kláštera P. M. Sněžné – 1 k. gr., na holzuky knězi Flaškovi – 10 k. gr. Poručil koupit 4 postavy sukna a rozdat mezi chudé. Poručníkem byl jedenkrát.

Ambrož pekař: 56a–b, 1439, v radě byl jednou v letech 1434–1435. Vlastnil dům na Poříčí mezi domy Okanta a Cvoka, sladovnu ležící naproti domu a mlýn nad Špitálskými mlýny.

Bartoš z domu Serafínova: 104b–105a, 156b, 1463 (latinsky), 1469 (česky), byl rychtářem 1436, radním byl dvakrát v letech 1434–1435 a 1448–1449. Vlastnil dům se sladovnou na Koňském trhu zvaný Serafinovský, který ležel vedle domu u Charauzů a Chomautovského (podle Tomka již od roku 1405 č. 834) a 2 chmelnice (jedna byla nad Vršovicemi). Kostelu sv. Jindřicha odkázal 4 k. gr. Poručníkem byl šestkrát, svědkem dvakrát.

Bauře Jíra: 288a, 1483, řezník, radním byl dvakrát v letech 1476 – 1478 a 1483 – 1484. Byl jedním z mužů 24. září. Vlastnil dům vedle řezníka Šimona Žáka a blíže neuvedený počet masných krámů, testament napsal zdráv v době hrozící morové epidemie. K záduší sv. Štěpána dal 8 k. gr., knězi Jakubovi 2 k. gr. Poručníkem byl pětkrát, svědkem dvakrát.

Běhovský Mikuláš: 2095, 303b–305a, 1530. Radním byl čtyřikrát, v letech 1512 – 1513, 1514 – 1515, 1515 – 1516 a 1517 – 1518. Vlastnil dům, chmelnici s kusem vinice. Poručníkem byl sedmkrát, svědkem jednou.

Bělec Jan: 193b, 1451, radním byl jednou v letech 1435 – 1436. V letech 1446–1449 byl rychtářem Nového Města pražského. Patřil mu dům ležící mezi domy Jíry Fraňkovic a Hosavarské vdovy, chmelnice v Nuslích. Odkazuje finanční hotovost, uvádí, že doma má přes 15 k. gr a 15 stříbrem obložených lžic, šperky, oblečení. Poručníkem byl třikrát, svědkem 119x z titulu rychtáře.

Beránek Jan z Radotína: 164b–165a, 1448, v radě byl jednou v letech 1434 – 1435. Vlastnil celkem tři vedle sebe ležící domy pod Zderazem mezi domy Vaňka sladovníka a Vaňky pekařky, chmelnici pod Vyšehradem, oblečení, opásání s kordem a puškami stříbrem obložené. Svědkem byl devětkrát.

Biely Matěj též Albus: 340a–b, 1493, kožešník, radním byl pětkrát v letech 1476 – 1478, 1484, 1484 – 1486, 1486 – 1488, 1490 – 1497. V letech 1454 a 1455 a 1458–1460 byl rychtářem Nového Města. Vlastnil dům ve Slivenské ulici vedle Kuby Hájka. Předtím roku 1479 prodal dům za 108 k. gr. Byl novoměstských rychtářem 1454 – 1455 a 1458 – 1460. Svědkem byl dvakrát.

Bradáč Václav z Poříčí: 210b, 1475, radním byl čtyřikrát v letech 1450 – 1451, 1452 – 1453, 1453 – 1454, 1457 – 1458. Svůj veškerý majetek zapsal manželce s výjimkou 20 k. gr., které si nechal pro vlastní potřebu. Poručníkem byl čtyřikrát, svědkem třináctkrát.

Bradatý Mikuláš: 73a–74a, 1439, soukeník, radním byl dvakrát v letech 1432 – 1433 a 1436. Patřily mu tři domy jeden ležící u dveří Děvukových odkázal kostelu sv. Klimenta na Poříčí, aby byl prodán a koupeny olej, víno a jiné potřeby a druhý dům byl mezi domy Hrdly soukeníka a vraty Zdeňkovými, třetí dům ležel mezi domy Mařika Bezručka a Potuchlého. Odkázal také šperky a oblečení. Prikázal rozdat 8 postavů šerého sukna chudým, mělo být krmeno 12 chudých na suché dny po dobu dvou let. Odkázal také knihy vázané v červené kůži životy svatých a Misál – kostelu sv. Petra na Poříčí. V kostelech mají být zpívané nebo čtené vigilie a mše svaté za spasení duše. Poručníkem byl dvakrát.

Brandýský Matěj: 219a, 1454, radním byl jednou v letech 1452 – 1453. Vlastnil dům mezi Fenclavem a Pezolttem, chmelnici, peníze na hotovosti, dobytek, obilí, oblečení, váry piva. Odkázal kostelu sv. Petra na Poříčí – 5 k. gr. Prikázal rozdat mezi chudé postav sukna. Svědkem byl dvakrát.

Brožek sladovník: 67b–68a, 1439, radním byl dvakrát v letech 1435 – 1436 a 1437. Vlastnil dům v Psí ulici mezi Ondřejem Řešetákem a sladovníkem Michalem. Odkázal klášteru 1 k. gr., odpustil dluh mnichům za žito, Sv. Václav na Zderaze na dřevo – 1/2 k. gr. Poručníkem byl jednou, svědkem sedmkrát.

Cukmanský Beneš: 93b, 1463, radním byl celkem devětkrát a to v letech 1422 – 1423 (společná rada), 1434 – 1435, 1436, 1448 – 1449, 1453 – 1454, 1456 – 1457, 1459 – 1460, 1460 – 1462, 1463 – 1469. Vlastnil dům s pivovarem a se sladovnou a zahradou na Dlážení pod nejvyšším krovem cihelným mezi domy královy milosti a Ondřeje

Běchovského, peníze, chmelnici s vinicí na Špitálském poli. Odkaz napsala i jeho žena Kateřina. Poručníkem byl šestkrát, svědkem osmákrát.

Cvok Václav: 233a–b, 5a–b, 1455, pekař, byl radním šestkrát v letech 1430, 1430–1431, 1432 – 1433, 1436, 1448 – 1449, 1450 – 1451. Pořídil dva testamentsy v rkp. 2094 i 2096 (první rukopis zápisem končí a druhý začíná). Vlastnil nárožní dům na Poříčí (čp.1184) za sv. Petrem (od r. 1429) vedle svého bratra Matěje Okanta, dům Na Příkopě (od r. 1415) čp. 855 vedle Křížalovy ulice, mlýny na kámen před Poříčskou branou, vsi Libeň (získal ji narovnáním s Alšem z Koloděj, dědicem Johana Rotleva, stal se držitelem tvrže, poplužního dvora a vsi roku 1437. Od něj byla vesnice roku 1452 vysazena právem zákupním, odkázal ji dětem) a Holešovice (koupil je od Jana z Koloděj, syna Martina Rotleva, nedoplatil kupní suma a ves dostal strýc Jana, Aleš z Koloděj, byla vložena do desek zemských, roku 1438 došlo k narovnání a dostalo se vsi Cvokovi), mlýny řeč. Na Kamení, které koupil Jan Velvar, od něj Jan ze Soutic a od něj Cvok, který jej postavil nově po rozepři s držiteli Helmovských mlýnů (1449). Cvok prodal mlýn podkomořímu Vaňkovi z Valečova, mlýn na Poříčí, manželce odkázal 100 k. gr. Odkázal 2 stříbrné kalichy v hodnotě 8 k. gr. pozlacené kostelu sv. Petra a špitálu pod Vyšehradem 10 k. gr. V rukopise jsou také testamentsy bratrů Jana Cvoka a Matěje Okanta. Poručníkem byl čtyřikrát, svědkem třikrát.

Čapek Šimon: 2095, 170a, 1499, koželuh, radním byl v letech 1483 – 1484. Vlastnil dům v osadě sv. Vojtěcha Jirchářích, který později prodala jeho manželka více než za 330 k. gr. m.

Črvenský Michal z Podskalí: 85a–b, 1440, byl v radě jednou v letech 1437 – 1438. Vlastnil dům s městištěm a břehem v Podskalí. Odkázal kostelu a hřbitovu sv. Mikuláše v Podskalí na opravu a obezdění hřbitova 1 k. gr., v případě nepotřeby se měly peníze dát na Sv. Jeronýma na Slovanech.

Daniel z Tucharaze: 87a–88a, 1462, radním byl šestkrát v letech 1451 – 1452, 1452 – 1453, 1453 – 1454, 1454 – 1455, 1460 – 1462 a 1462 – 1463. Sedláček uvádí, že v letech 1457 – 1462 se Daniel psal po Tucharazi a domnívá se, že tu držel nějaký dvůr ve vsi. Zajímavé je, že druhý manžel vdovy po Danielovi Hedviky, Mikuláš z Landštejna byl držitelem Tucharaze a přestavěl tvrz na zámek, zejména nechal postavit novou věž, kterou vystavil mistr Květoň. Daniel měl dům na Koňském trhu mezi Prokopem Bílým a Martinem krejčím, odkázal kolem 270 k. gr. Dům připadl roku 1462 manželce Hedvice a díky ní jejímu druhému manželovi Mikulášovi z Landštejna,

královskému purkrabí na Hluboké. Později se dům nazýval U bílého páva. Původně vlastnil Daniel dva domy (č. 839 a 840), které patřily jeho otci Ondřeji Žitavskému (od roku 1392 a 1400), po jeho smrti vlastnila domy manželka, Danielova matka (1426) a potom Daniel (1432). Ten prodal dům č. 840 roku 1447 Jarošovi z Klinštejna. Daniel odkázal kostelu sv. Jindřicha 10 k. gr. ročního platu ke sloužení mši a zjednání kaplana do kaple. Knězi Tobiášovi odkázal 10 k. gr., dalším kněžím 2 k. gr., Janu Rokycanovi odkázal 30 k. gr., aby na něj vzpomněl ve svých kázáních jako věrný přítel. Kostelu sv. Trojice – 10 k. gr. Poručníkem byl čtyřikrát, svědkem pětkrát.

Duchek kožešník: 201b – 220a, 1474, v radě působil jednou v letech 1469 – 1471. Byl majitelem domu mezi domy Matěje Tatmanem a sladovníka Štěpána a vinice. Odkázal rovněž 240 k. gr. hotových peněz. Odkázal kostelu sv. Martina 15 k. gr., knězi Janovi 5 k. gr., žákům 1 k. gr., špitálu pod Vyšehradem 2 k. gr. Poručníkem byl jednou, svědkem devětkrát.

Duchek ze Senného trhu: 15a–b, 1456, radním byl dvakrát v letech 1422 – 1423 (společná rada), 1434 – 1435. Vlastnil dům na Senném trhu mezi domy Havlíka a Petra huntěře a vinici s chmelnicí v Mezihoří. Poručníkem byl čtyřikrát.

Fraňkovic Jíra: 14a–15a, 1456, v radě působil pětkrát mezi léty 1422 – 1423 (společná rada), 1434 – 1435, 1436, 1441 – 1448, 1455 – 1456. Testament nestačil napsat. Soupis majetku a jeho rozdělení provedla městská rada. Ze soupisu vyplývá, že vlastnil několik domů, vinice, chmelnice, mlýny a hotové peníze. Odkázal kněžím u sv. Štěpána 3 k. gr., na dílo světničky ke škole 2 k. gr. Chudým mělo být rozdáno 6 postavů sukna a každý rok mají být rozdány další 4 postavy sukna. Jeho syn Ondřej sepsal testament, kde udává vlastnictví dvou domů, vinice na Bohdalci, chmelnice, Helmovu šlachatu. Poručníkem byl dvakrát a svědkem 26x.

Hájek Vít: 2095, 187a–b, 1502, řezník, radním byl třikrát, v letech 1488 – 1489, 1490 – 1497 a 1497 – 1502. Vlastnil 5 domů, 5 masných krámů. Svědkem byl 92x.

Hašek od červených zvonů: 153a, 1469, v radě působil jednou v letech 1448 – 1449. Vlastnil dům Na příkopě zvaný U červených zvonů (čp. 38), který patřil k těm největším, se sladovnou, vinici a chmelnicí ve Dvorcích. Poručníkem byl třináctkrát, svědkem třikrát.

Havel vozataj: 90b, 1441, kopinník, radním byl dvakrát v letech 1435 – 1436 a 1436 – 1437. Vlastnil dva domy pod Zderazem mezi Janem Došem a Buškem ševcem. Odkázal

2 k. gr. Špitálu pod Vyšehradem, kněžím na Karlov – 1 k. gr., škole sv. Václava na Zderaze 1 k. gr. Na jídlo a na dílo kostela sv. Václava – 2 k. gr.

Hečka Petr: 249a, 1480, působil v radách šestkrát v letech 1449 – 1450, 1451 – 1452, 1452 – 1453, 1454 – 1455, 1455 – 1456, 1456 – 1457. V testamentu není uveden majetek pouze několik peněžitých odkazů. Poručníkem byl třikrát, svědkem jedenadvacetkrát.

Helm Jan: 146a–147a, 1447, šrotěř, radním byl jednou v roce 1436. Vlastnil nárožní od roku 1435 dům na rohu nad masnými krámy vedle Jakuba ševce a zahradu na Smíchově naproti domu byla šlachtáta, kterou novoměstští řezníci koupili roku 1462 od Janova syna Štěpána. Dále odkázal nádobí, oblečení, peníze, zlato. Mají být koupeny 2 postavy šerého sukna a rozdělit mezi chudé. Odkázal špitálu pod Vyšehradem 3 k. gr., Sv. Štěpánu a na Karlov 2 k. gr., Sv. Kateřině na dílo – 2 k. gr., žákům z sv. Štěpána na pití – 1 k. gr. Poručníkem byl dvakrát. Také testament manželky Alžběty.

Henzl řezník: 141b, 1447, působil v radách dvakrát v letech 1438 – 1441 a 1441 – 1448. Kšaft nestačil napsat, soupis a rozdělení majetku provedla rada. Vlastnil dům na Rynku mezi domy Máni Nadřenkové a kováře Hoška, další dům v Malé ulici mezi kostelem sv. Štěpána a pekařem Benešem a 2 masné krámy. Poručníkem byl čtyřikrát, svědkem 64x.

Hereš pekař krále Václava IV.: 97b–98a, 113a–b, 1442, 1443, radním byl dvakrát v letech 1418 – 1419 a 1422 – 1423 (společná rada), pekařem krále byl před rokem 1419, napsal dva testamenty. Byl majitelem domu na Poříčí ležícího vedle Petra Soška a Sirůčkovým a vinice v Mezihoří. Odkázal kostnici u sv. Petra na Poříčí a kostelu 2 k. gr, žákům tamtéž 1 k. gr.

Hladomře Ondřej: 2095, 169a, 1499, radním byl 1484, 1484 – 1486. Roku 1473 mu syn Petr odkázal masný krám. Vlastnil dům ve Vodičkově ulici. Poručníkem byl jednou, svědkem pětkrát.

Hnát Václav: 288b, 1483, řezník, v radě působil jednou v letech 1483 – 1484. Testament nenapsal. Rozdělení a soupis majetku provedla rada. Jednalo se o dům v Řeznické ulici a masný krám na frýmarku. Poručníkem byl jednou, svědkem devětkrát. Testament jeho vdovy Anny, rovněž provedla rada doplňuje informace o majetku o 2 masné krámy. Poručníkem byl jednou, svědkem devětkrát.

Holub Ondřej: 306b, 1488, v radě byl třikrát v letech 1483 – 1484, 1484, 1486 – 1488. Testament nepořídil, soupis a rozdělení majetku provedla rada. Byl vlastníkem domu

zvaného V koutě, který ležel naproti kostela sv. Petra vedle Matěje pekaře, dále měl 2 mlýny a viničku pod Šibenicí. Poručníkem byl šestkrát a svědkem čtyřikrát.

Huolka Zikmund: 2095, 251b, 1515. Radním byl pětkrát, v letech 1483 – 1484, 1486 – 1497, 1488 – 1489, 1489 – 1490, 1490 – 1497. Měl dům. Poručníkem byl sedmkrát, svědkem čtyřikrát.

Hynek z Luníkov: 261b, 1482, radním byl šestkrát v letech 1453 – 1454, 1454 – 1455, 1458 – 1459, 1459 – 1460, 1462 – 1463, 1463 – 1469. Podle Tomka koupil dům Jana Hofrychtěře viz heslo Jan Hofrychtěř. Byl také majitelem nárožního domu s pivovarem a sladovnou při Smečkách (č. 801), který koupil roku 1449 a držel jej až do roku 1458. Byl majitelem domu se zahradou v Chudobicích. Jeho dům se stal dočasnou kořistí konšela Václava Párala a Tkaničníka v roce 1483. Odkázal žákům v kostele sv. Jindřicha 2 a 1/2 k. gr. na stravu a střevíce. V případě úmrtí dědiců odkázal 20 k. gr. na síň u sv. Jindřicha. Poručníkem byl devětkrát, svědkem byl 61x.

Chlupatý Duchek: 1495, sladovník, radním byl v letech 1483 – 1484, 1484. Vlastnil dům se sladovnou, domek u hradeb, louku. Podle svědectví Svatoše z roku 1493 ležel dům na Dlážení. Svědkem byl dvakrát.

Chlupatý Jan: 282a, 1483, kramář, byl v radě jednou v letech 1482 – 1483. Kšaft sepsal v době morové epidemie. Vlastnil dům na Koňském trhu mezi Havlem Rekem pasířem a Šibalem. Dva testamenty dosvědčují v roce 1490 Zikmund Kněžek a konšel Pavel Kraupa v roce 1493. Poručníkem jednou, svědkem sedmkrát.

Jakub konvář: 2095, 243a–b, 1514: Radním byl jednou v letech 1513 – 1514. Vlastnil dům v Široké ulici. Poručníkem byl čtyřikrát.

Jakub nožíř: 313a, 1490, v radě byl dvakrát v letech 1476 a 1478 – 1479. Vlastnil dům v Charvátské ulici na rohu vedle kramářky Anny. Poručníkem byl jednou.

Jan Hofrychtěřův: 121a–b, 1444, působil v radě třikrát mezi léty 1418 – 1419, 1422 – 1423 (společná rada), 1436 – 1437. Byl vlastníkem domu vedle Jana Alba a Václava, který vlastnil původně hofrychtěř Prokop Galm, odtud tedy název. Dům (čp. 837) ležel na Koňském trhu. Byl zabaven obcí a od ní jej koupil roku 1433 Jan Roháč z Dubé za 60 k. gr. Staroměstští jej po dobytí Prahy 1434 vrátili původnímu majiteli Janu hofrychtěřovi. Proti jeho vdově Dorotě vystoupili dvě sestry Roháče Barbora a Zdena v roce 1457 a 1458, ale vyrovnání nedosáhly. Později vyplatila Dorota Hofrychtěřová a nový držitel domu Hynek Luníkov Zdeně 3 k. gr. z milosti ne z práva. Hynek z

Luníkovice roku 1474 prodal dům za 240 k. gr. neznámému majiteli, od něž dům koupil Jan Vladyka z Kutné Hory za 300 k. gr. m. Poručníkem byl dvakrát.

Jan Kabátník (Tomek uvádí Kabát): 78b–79a, 1439, byl zastoupen v radě jednou v letech 1435 – 1436. Vlastnil dům ležící na rohu Svinské ulice vedle ševce Václava Slavíka. Byl jednou poručníkem.

Jan kolář: 113b–114a, 1464, radním byl čtyřikrát v letech 1449 – 1450, 1455 – 1456, 1456 – 1457, 1459 – 1460. Byl vlastníkem domu ležícího vedle Kaňhy a Martina Bačka. Odkázal špitálu pod Vyšehradem 10 k. gr., sv. Petru na dílo – 2 k. gr. Poručníkem byl dvakrát, svědkem čtyřikrát.

Jan Literát z Poříčí: 110b–111a, 1443, pekař, radním byl čtyřikrát v letech 1424, 1436, 1436 – 1437, 1437 – 1438. Patřil mu dům se sladovnou a zahradou na Poříčí, který ležel vedle domu pekaře Jíry juristy pekařem, dále vlastnil mlýn s kolem, vinici u sv. Apolináře a chmelnici u sv. Kateřiny. Byl jmenován po nástupu Zikmunda prvním purkmistrem, před účastí při dobývání Sionu sepsal poslední pořízení.

Jan od mečů: 226a–b, 1454, literát, v radě působil pětkrát v letech 1436, 1448 – 1449, 1450 – 1451, 1452 – 1453, 1453 – 1454. Patřil mu dům ležící u Matky boží Sněžné vedle sedláře Pešy a vinice se dnem naproti hory Šibenice, oblečení, zbroj. Pavel Dětrichovic a pekař Ondřej z Charvátské ulice mu svěřily listy na plat na mlýnech. Odkázal iluminovaný žaltář knězi Janovi u sv. Štěpána. Po 1 k. gr. odkázal kněžím do Betléma, sv. Havlu, sv. Štěpánu. Žákům u Štěpána 1/2 k. gr, kostelu dále čaloun. Také 100 k. gr. platu na vinici, ze které se měl vybírat úrok. Nařídil koupit tři postavy sukna a rozdat chudým. Odkázal Prokopu písaři knihu Novou radu Nikodémovu. Poručníkem a svědkem byl třikrát.

Jan řeč. Halěř či z domu Halěřova: 302a–b, 1483, patřil mezi nejčastěji volené radní, zvolen byl celkem devětkrát a to v letech 1453 – 1454, 1454 – 1455, 1455 – 1456, 1456 – 1457, 1457 – 1458, 1458 – 1459, 1459 – 1460, 1460 – 1462, 1463 – 1469. Halěř byl poměrně bohatým mužem. Vlastnil dům na Příkopě (dům podle Tomka patřil k větším a vynikajícím, ležel proti fortně Starého města řeč. V Prolomeném (č. 852) mezi domy Jíry od černé růže a Pravovým, plátenický krám v Kotcích na Starém Městě, vinici řeč. Holoubek a chmelnici v Nuslích, odkázal oblečení, šperky. Poručníkem byl čtyřikrát, svědkem 105x.

Jan řeč. Charúz: 2095, 199b, 239b–240a, 1504 a 1514, sepsal 2 testamenty, radním byl třikrát, v letech 1502 – 1509, 1509 – 1510 a 1510 – 1512. Rychtářem v letech 1492–1493. Vlastnil dům na Židovského zahradě. Poručníkem byl pětkrát, svědkem 54x.

Jan řeč. Lizna: 101b, 1442, radním byl dvakrát v letech 1430, 1432 – 1433. Vlastnil dům na proti školy sv. Vojtěcha vedle domu Hřivnáčova.

Jan řeč. Trčka od kos: 2095, 132b, 1495, působil v radě jednou v letech 1489 – 1490. Vlastnil dům na Příkopě zvaný u kos, ležící vedle Řehy mazanečníka.

Jílek řeč. Ryba: 2095, 183a–184a, 1502, konvář, radním byl celkem čtyřikrát, v letech 1484 – 1486, 1488 – 1489, 1490 – 1497 a 1497 – 1502. Vlastnil dům, který odkázal spolu veškerým zvonařským nádobím vnuku Janovi. Ostatním členům rodiny rozdál 800 k. gr.m, 300 zlatých uherských, klenoty. Jistému Lukšovi odpustil 300 k. gr.m. dluhu. Svědkem byl 42x.

Jíra od černé růže: 337b–338a, 1493, působil v radách třikrát v letech 1469 – 1471, 1471 – 1475, 1475 – 1476. Měl menší dům u černé růže (čp. 853), který dříve náležel mistrům národa českého pražského učení, kteří jej roku 1430 prodali Havlovi Holcovi, pak zase koupili zpátky a definitivně jej prodali roku 1445. Učinil vzdání svého majetku již za svého života prostřednictvím městských knih synu Jindřichovi. Poručníkem byl třikrát a svědkem 25x.

Jiřík Bohuslavčín: 2095, 132b, 1495, trubač, v radách působil pětkrát, v letech 1476, 1483 – 1484, 1484, 1486 – 1488, 1490 – 1497. Vlastnil dům na Rynku, v závěti odkazuje dceři výbavu a 100 k. gr. m. Poručníkem byl 7krát a svědkem 62x.

Kába Duchek z Rybňan: 2095, 234a–235a, 1512. Radním byl jednou mezi lety 1502 – 1509. Testament napsal v době nebezpečného času. Rozdělil mezi příbuzné 800 k. gr. č. a na zbožné účely dalších 450 k. gr. č. Poručníkům odkázal 100 k. gr. č. Svědkem byl čtyřikrát.

Kába Valentín: 192b, 219a, 1451, 1476 soukeník, v radě působil pětkrát v letech 1434 – 1435, 1436, 1437 – 1438, 1438 – 1441, 1441 – 1448. Testament napsal v době nebezpečí morové epidemie, pak napsal další. Měl dva domy vystavěné na Poříčí, jeden mezi Jakubem Holíkem a ševcem Havlem, druhým mezi soukeníkem Jílkem a Holíkem. V druhém testamentu uvádí, že má peníze manželky zemřelého syna Martina – 220 k. gr. m. Podle Tomka roku 1449 koupil od platněře Kříže ze Starého Města vinici s chmelnicí a okrouhlou věží vedle Razovské vinice pro svého syna Jana. Byl desetkrát poručníkem a 18x svědkem.

Kahun Ondřej: 277b, 1483, sladovník, popraven asi 29. 9. 1483, v radě byl jednou v letech 1482 –1483. Testament psal zdrav v době hrozící morové epidemie. Měl dva domy – jeden ležel vedle Jana Chalupy, druhý se nacházel vedle Pavla Pečeně. Odkázal na Karlov 20 k. gr., sv. Ambrožovi 20 k. gr. a sv. Petru pod Vyšehrad 10 k. gr. Přikázal rozdat 3 postavy sukna mezi chudé. Poručníkem byl šestnáctkrát a svědkem byl devětkrát.

Kopet Prokop: 2095, 151b– 152a, 1396. Radním byl pouze jednou v letech 1490 – 1497. Vlastnil dům naproti Angelově zahradě. Na zbožné odkazy dal 410 k. gr. m. , mimo jiné sv. Jindřichu k oltáři kaple sv. Kateřiny 200 k. gr. na věčný plat a kaplana, dalších 100 k. gr.m. přidal na ornát, kalich a misál. Do špitálu sv. Alžběty dal 100 k. gr.m. Byl čtyřikrát poručníkem a 57x svědkem.

Kraupa Jan: 327a–b,1492, byl v radě jednou v roce 1476. Ve svém testamentu píše o dvoře, který prodal synovi a 2 loukách. Odkázal sv. Štěpánu a Lazaru po 1 k. gr. Poručníkem byl šestkrát.

Kraupa Pavel: 336a, 1493, působil v radách pětkrát mezi léty 1471 – 1475, 1476 – 1478, 1484, 1484 – 1486, 1490 – 1497. Patřil mu dům na Koňském trhu mezi domy Matěje Sliváka a Jana Chlupatého , zahrada a vinice. Poručníkem byl pětkrát a svědkem 52x.

Kuklík Jan: 234b, 1477, v radách působil čtyřikrát v letech 1449 – 1450, 1453 – 1454, 1454 – 1455, 1455 – 1456. Testament nepořídil, soupis majetku a jeho rozdělení provedla městská rada. Měl dům se sladovnou a pivovarem na rohu na Poříčí naproti domu Jana Hladkého, na tento dům si činil nároky král. Svědkem byl čtrnáctkrát.

Květonský Řehoř: 2095, 251a, 1516. Byl radním čtyřikrát, v letech 1509 – 1510, 1510 – 1512, 1512 – 1513, 1513 – 1514. Vlastnil dům a odkázal sv. Štěpánu na plat 10 k. gr.m. Poručníkem byl čtyřikrát a svědkem pětkrát.

Lačný Hanuš: 230b–231a, 1455, řezník, radním byl jednou v letech 1434 – 1435. Byl majitelem domu ležícího mezi domy Doudleba a Prokopa perníkáře. Poručníkem byl dvakrát.

Ladevský Jakub: 77b–78a, 1439, radním byl třikrát v letech 1428, 1430, 1432 – 1433. Patřil mu dům na Rynku ležící mezi domy Jana hofrychtěře a Hejcmána a vinice. Byl jednou poručníkem.

Majnuškovíc Jíra: 292b–293a, 1484, byl vůbec nejvíce voleným radním – celkem sedmnáctkrát, byl v radách v letech 1448 – 1449, 1450 – 1451, 1451 – 1452, 1452 –

1453, 1453 – 1454, 1454 – 1455, 1455 – 1456, 1456 – 1457, 1457 – 1458, 1458 – 1459, 1459 – 1460, 1460 – 1462, 1462 – 1463, 1463 – 1469, 1469 – 1471, 1471 – 1475, 1475 – 1476. Ve své závěti připsal statek synovi a dceři, bohužel konkrétně se dovídáme pouze o podílu v Hoře Plimek a půlce masného krámu, který drží z rozkazu krále konšel Václav Selík z Podskalí. Poručníkem byl šestkrát a svědkem 103 x.

Martin kovář královský: 2095, 235b–236a, 1512. Byl radním jednou v letech 1509 – 1510. Vlastnil dům na Dlážení zvaný Železkovský, další dům má daný majestátem a zahradu za Slupí.

Martin od pávů: 316a–b, 1490, byl v radách třikrát mezi léty 1469 – 1471, 1476, 1478 – 1479. Byl vlastníkem domu na Koňském trhu řeč. U pávů, 5é k. gr. Podle Tomka byl krejčím a koupil roku 1468 vinici od Kiliana. Odkázal Sv. Jindřichu a sv. Havlu postav sukna. Sv. Haštalu 1 k. gr., sv. Jindřichovi odkázal 1 k. gr. na knihy, aby činily dobré skutky za duši, 10 k. gr. dluhu od úředníků kostela sv. Jindřicha. Kázal koupit 4 postavy sukna a rozdat chudým. Poručníkem byl patnáctkrát a svědkem dvacetkrát.

Martin Panoše: 202b, 1451, radním byl jednou v letech 1435 – 1436. Byl majitelem domu na Poříčí ležícího naproti Košťálově lázni a mlýna. Poručníkem byl jednou.

Matěj řeč. Čistota: 103a–b, 1442, sladovník, radním byl jednou v letech 1434 – 1435. Patřil mu dům na Rynku ležící mezi Benešem poručníkem a Vaňkem kolářem. Dům byl původně nazýván u věnečků, patřil kdysi Janu Krásovi, roku 1428 byl prodán Matěji nazývaném po něm také Krása. Chmelnice v Olšanech a chmelnice v Nuslích. Odkázal sv. Václavu na Zderaze 5 k. gr. Knězi Havlovi na Slovany – 5 k. gr. Kněžím na Karlově – 7 k. gr. Měli sloužit zádušní mše a vigilie. Na dílo kostela sv. Jindřicha – 10 k. gr., knězi tamtéž 1 k. gr. a žákům 1/2 k. gr. Poručníkem byl dvakrát a svědkem jednou.

Matěj ze zdi sv. Ambrože: 110a–b, 1443, sladovník, v radě působil dvakrát mezi léty 1436 – 1437, 1437 – 1438. Byl vlastníkem domu ležícího ve zdi svatoambrožské naproti domu Pavla Dětrichovic a druhého domu ležícího vedle něj. Patřila mu také vinice za Vyšehradem nad Podolím a díl na mlýně pod Zderazem. Odkázal vinici kostelu sv. Jindřicha. Poručníkem byl jednou a svědkem dvakrát.

Matyáš drastník: 38a–b, 1438, byl v radě dvakrát v letech 1424, 1436 – 1437. Majetek není v kšaftu uveden, ovšem u jeho manželky Mandy v závěti z roku 1444 ano. Měl dům ležící na rohu vedle Petra nárožníka obecního písaře, vinice za Vyšehradem. Byl jednou svědkem.

Mika kotlář: 11b–12a, 1456, byl radním jednou v letech 1435 – 1436. Vlastnil dva domy – jeden ležel ve Flašněřské ulici vedle domy rybářky Martinové a krejčího, druhý byl naproti kostelu sv. Martina ve zdi vedle domu Jana Tatrmana. Patřil mu také pivovar zvaný Hluškovský. Odkázal kostelu sv. Martina 2 k. gr., žákům tamtéž 1/2 k. gr., sv. Štěpánu, Sv. Václavu, sv. Michalovi a sv. Vojtěchovi pod Zderazem a pod Vyšehradem po 1 k. gr., zbytek peněz dal špitálu pod Vyšehrad na věčný plat. Byl jednou svědkem.

Mikuláš perníkář: 2095, 255a, 1517. Zasedl v šesti radách, v letech 1509 – 1510, 1510 – 1512, 1512 – 1513, 1513 – 1514, 1514 – 1515, 1516 – 1517. Poručníkem byl 12x, svědkem šestkrát.

Mládě Mikuláš: 202b, 1474, řezník, působil v radách dvakrát v letech 1469 – 1471 a 1471 – 1475. Patřil mu dům na rohu Řeznické ulice vedle domy Doroty Pizdové a půlka masného krámu. Byl jednou poručníkem a osmnáctkrát svědkem. V rukopise je testament jeho vdovy Anny z roku 1478, která odkazuje kromě domu také 60 k. gr. m. poručníkům, špitálu pod Vyšehradem 10 k. gr. a 40 k. gr. chudým na sukno. Poručníkem byl jednou a svědkem 18x.

Mrdal Jíra: 71b–72b, 1439, sladovník z Poříčí, radním byl dvakrát v letech 1430, 1448 – 1449. Testament psal zdrav v nejisté době. Vlastnil dům na Poříčí mezi Křemíkem a Podkomicem? Odkázal 2 hřivny stříbra na kalich kostelu sv. Petra na Poříčí. Poručníkem byl dvakrát a svědkem taky dvakrát.

Mrlík Václav: 38b–39a, 1459, kožešník, působil v radách pětkrát mezi léty 1449 – 1450, 1454 – 1455, 1456 – 1457, 1457 – 1458, 1458 – 1459. Vlastnil dům ležící mezi domy kožešníka a radního Václava Párala a Vávry koželuha. Poručníkem byl pětkrát a svědkem 44x.

Mřenek Jíra: 169a–170a, 1470, byl v radách sedmkrát v letech 1448 – 1449, 1451 – 1452, 1455 – 1456, 1457 – 1458, 1458 – 1459, 1460 – 1462, 1462 – 1463. Testament psal v době nemoci. Byl majitelem domu na Koňském trhu mezi Hynkem a Karlem a patrně zámožným měšťanem, protože měl rozpůjčováno kolem 800 k. gr. (jenom 500 k. gr. purkmistr a konšelé ST. M.). Odkázal sv. Jindřichovi 10 k. gr. Poručníkem byl osmkrát a svědkem dvacetkrát.

Myslík Václav: 265b, 1482, byl v radě jednou v letech 1471 – 1475, v letech 1464–1467 byl rychtářem. Vlastnil dva domy mezi Havlem mečířem a Dubem nožířem, 2 pivovary, chmelnici ve Vršovicích, pivo, nádobí, ložní roucho, peníze na hotovosti,

šperky, zbroj. Poměrně slušný soupis majetku. K sv. Štěpánu žákům na stravu 1 k.gr. Poručníkem byl pětkrát a svědkem 81 x.

Obešlo Matěj: 143a–b, 1466, radním byl čtyřikrát v letech 1449 – 1450, 1450 – 1451, 1452 – 1453, 1456 – 1457. Patřil mu dům se sladovnou a pivovarem na rohu naproti hřbitova P. M. Sněžné, 3 chmelnice, vinice u Jezerky, 4 chmelnice ve Dvorcích, svůj majetek šacoval na 400 k. gr. Podle Tomka koupil jeho pastorek Jan roku 1462 vinici. Odkázal kostelu sv. Martina 4 k.gr. na kalich, faráři 1 k.gr., žákům 1 k. gr. Poručníkem byl dvakrát a svědkem dvacetkrát.

Odolen Jan: 132a–b, 1444, byl v radě jednou v letech 1437 – 1438. Vlastnil dům na Rynku mezi Petrem Ječmykem a Bohuslavem a vinici u Slaného (zapsal mu ji kněz Ondřej ze Slaného). Roční plat – 3 k. gr. v Kamenici u Ládví, na Kamenném Újezdě 5 k. gr. ročního platu. Urozený pán Aleš Holický ze Šternberka seděním na Hrádku – dluží 60 k. gr. za koně a pancíře, které pobral, Zdeněk ze Šternberka seděním na Konopišti – dluží 1 vůz, 3 šle řemenné, tlumok, 2 peřiny.

Oldřich Puleř katedrál: 123a, 1444, radním byl jednou v roce 1436. Byl majitelem domu ležícího na Koňském trhu vedle domu Trojanova.

Ondřej z Charvátské ulice: 50a–b, 1439, pekař, radním byl jednou v letech 1433 – 1434. Patřil mu dům na rohu Charvátské ulice naproti domu Jana Šády, druhý dům měl na Poříčí mezi Martinem Panošem a Petrem Strádalíkem, měl také 2 mlýny. Viz Jan meč. Odkázal škole u sv. Martina 30 zl. žákům na dřevo a kostelu 1 k. gr.

Pála Prokop: 92a–b, 1439, uváděn také jako náměstek Pálův, působil v radě dvakrát mezi léty 1435 – 1436 a 1438 – 1441. Vlastnil dům pod Zderazem mezi domy Lekše trubače a Hrubovým, někdejší vinici zderazských kněží a další vinici. Odkázal peníze na sukno chudým. Byl svědkem osmkrát.

Penězek Petr: 214a–215a, 1475, kramář, v radě byl pětkrát v letech 1457 – 1458, 1459 – 1460, 1462 – 1463, 1463 – 1469, 1475 – 1476. Testament napsal zdráv, ale z obav před nebezpečnými časy. V závěti hovoří pouze obecně o statku. Odkazuje žákům 2 k. gr. na hrách. Poručníkem byl devětkrát a svědkem 82 x.

Petr domu Hluškova (od pštrosa): 172b–173a, 1471, sladovník, byl v radě jednou v letech 1463 – 1469. Měl dům se sladovnou vedle Maříka Kropáčka a Václava tkalce. Odkázal k záduší sv. Michala v Opatovicích 5 k. gr., žákům 1 k. gr. Poručníkem byl třikrát a svědkem dvanáctkrát.

Petr Jirkovic: 161b, 1448, působil v radě pětkrát letech 1406 – 1407, 1417, 1417 – 1418, 1419, 1437 – 1438. Patřil mu dům ležící vedle domů Maříka Ješka a soukeníka Blažka.

Petr Zachařův: 175a–b, 1471, kožešník, radním byl jednou v letech 1455 – 1456. Patřil mu dům mezi domy kožešníka Václava Párala a koželuha Mikuláše Lupáče, šperky. Odkázal sv. Vojtěchu pod Zderazem na opravu 30 k. gr., knězi Janovi 2 k. gr., žákům na hrách a slaninu 1 k. gr. Sv. Michalu do Opatovic – 15 k. gr. Byl dvakrát poručníkem a jednou svědkem.

Pikel Pavel: 200b–201a, 1452, pasíř, radním byl jednou v roce 1436. Byl majitelem domy ležícího mezi domy Jana Tomáše a Vaňka Vankáše pasířů. V rukopise je také testament jeho vdovy Uršuly – hlavně oblečení a ložní prádlo. Dům zřejmě prodala, protože uvádí, že za dům je dlužen sladovník Tomášek 30 k. gr.

Poláček Jan: 6a–7a, 1455, soukeník, radním byl dvakrát v letech 1450 – 1451 a 1452 – 1453. Patřily mu dva domy na Poříčí ležící vedle sebe mezi domy Pavla Menšíka a Jindry soukeníka. Odkázal peníze na koupi kalicha o hřivně stříbrné pro kostel sv. Klimenta, žákům 1/2 k. gr. Na dřeva. Má se pamatovat na chudé ve špitále Jana Kuklíka a pod Vyšehradem. Chudým odkázal 3 postavy sukna. Byl dvakrát poručníkem a osmkrát svědkem.

Příbek paterník: 298b–299a, 303b–304a, 1485, 1487, sladovník, členem rady byl dvakrát v letech 1452 – 1453 a 1476. Napsal dva testamenty. Byl vlastníkem domu na Poříčí mezi domy Tomy Kozlovského a Tomka formana. Odkázal kostelu sv. Petra na Poříčí na opravu 10 k. gr., dalších 7 zlatých uherských a 3 rýnské u Jaroše literáta, vše za spasení duše. Byl čtyřikrát svědkem.

Rak Martin: 307a, 1488, soukeník, členem rady byl celkem sedmkrát a to v letech 1453 – 1454, 1460 – 1462, 1469 – 1471, 1476, 1483 – 1484, 1484, 1484 – 1486. Vlastnil dva domy se zahradami a domek v osadě sv. Klimenta. Odkázal k záduší sv. Petra na Poříčí a opravu – 4 k. gr., faráři 2 k. gr., sv. Klimentu na Poříčí – 2 k. gr., faráři 1 k. gr. Mistru Jírovi do Týna a jeho kněžím 2 k. gr. Byl jednou poručníkem a svědkem

Rathauzský Mařík: 48b–49a, 291a, 1439 a 1484, členem rady byl pětkrát v letech 1436, 1438 – 1441, 1441 – 1448, 1476 – 1478, 1479 – 1482. Napsal dva testamenty, první zdráv v nebezpečných časech. Měl dva domy na Rynku vedle radnice. V prvním testamentu odkázal klášteru P. M. Sněžné 10 k. gr., na Karlov 10 k. gr., Sv. Jeronýmovi

na Slované 5 k. gr. a sv. Václavu na Zderaze 5 k. gr. Poručníkem byl devětkrát a svědkem 60x.

Raudnický Kliment: 2095, 244a, 1514. Radním byl třikrát v letech 1502 – 1509, 1510 – 1512 a 1512 – 1513. Poručníkem byl čtyřikrát a svědkem 16x.

Rozvoda Václav: 139a–b, 1466, radním byl jednou v letech 1449 – 1450. Vlastnil dům vedle bečvářky Drábové. Tomek uvádí, že se jednalo o nárožní dům ležící na Rynku (čp. 319) prostřední velikosti směrem ke slovanskému klášteru. Roku 1458 bylo Rozvodovi povoleno roku vystavět dva kamenné sloupy do ulice, kde byla zřízena kuchyně. Poručníkem byl osmkrát a svědkem dvakrát.

Ryba Jan: 2095, 249b, 1514, radním byl jednou v letech 1513 – 1514. Vlastnil dům ve Zvonařské ulici a vinici.

Řeha kabátník: 325b, 1492, radním byl jednou v letech 1476 – 1478. Byl majitelem domu, který ležel na rohu Senného trhu a byl zakoupený od Vavřince Heralta. Jan z Dubče mu dluží za dům 150 k. gr., Jan barvíř – 12 k. gr. Poručníkem byl jednou a svědkem 14x.

Řešeták Ondřej: 281b, 1483, patřil mezi nejčastěji volené radním, radním byl celkem sedmkrát a to v letech 1454 – 1455, 1458 – 1459, 1459 – 1460, 1462 – 1463, 1469 – 1471, 1476, 1478 – 1479. Uvádí vlastnictví dvou chmelnic a vinice nad Dvorci, řeč. Šafránovská. Měl za manželku dceru Velíka od kocourů. Testament jeho syna Petra z roku 1481 uvádí vlastnictví domu na Rynku mezi Jiříkem a Benešem sladovníkem. Poručníkem byl 24x a svědkem 31x.

Selík Václav z Podskalí: 342a–b, 1494, členem rady byl šestkrát v letech 1476 – 1478, 1482 – 1483, 1483 – 1484, 1484 – 1486, 1488 – 1489, 1490 – 1497. V letech 1472 – 1477 byl výtoníkem. Měl rozpůjčováno 129 k. gr. m., odkazuje peníze. Vlastnil též chmelnici a vinici, o domu zmínka není. V rukopise testament z roku 1454 jeho otce Martina, který mu odkázal dům. Poručníkem byl šestkrát a svědkem čtrnáctkrát.

Sixtor Ondřej: 336a–b, 1493, střelec z domu Šilinkova, konšelem byl sedmkrát v letech 1469 – 1471, 1475 – 1476, 1483 – 1484, 1484, 1484 – 1486, 1486 – 1488, 1488 – 1489. Vlastnil dům na Poříčí se zahradou, sladovnou a pivovarem, měl rozpůjčováno 280 k. gr. Odkázal sv. Jindřichu 15 k. gr. m. a sv. Petru na Poříčí 2 k. gr. m. Byl jedenáctkrát poručníkem a svědkem 15x.

Skalický Pavel: 52a–b, 1439, radním byl jednou v letech 1432 – 1433. Patřil mu dům ležící vedle Knížkové a vinice s chmelnicí proti kartouze.

Sošek Petr: 210a–b, 225a, 1453 (přeškrtnut), 1454(latinsky), pekař, radním byl jednou v letech 1432 – 1433. Vlastnil dům na Poříčí ležící vedle pekaře Hereše, který prodal rytíři Jankovi a odkázal 56 k. gr. a 40 k. gr. na mlýnu. Dávat ročně 1 k. gr. ke sv. Petru a žákům také 1 k. gr. Odkázal 4 postavy sukna chudým. Byl jednou poručníkem.

Šitka Jan: 185a–186a, 1451, radním byl čtyřikrát v letech 1428, 1434 – 1435, 1436, 1441 – 1448. Vlastnil půl mlýna pod Zderazem zv. Šitkovský, druhou půlku vlastnil Jíra Fraňkovic, dále měl dům s pivovarem a sladovnou na Rynku. Dal na dílo kostela vyšehradského 1 k. gr., sv. Kateřině 1 k. gr., žákům na Zderaz 1/2 k. gr. Přikázal každý měsíc krmit 12 chudých a také 2 postavy sukna. Byl sedmkrát poručníkem a svědkem 38x.

Škop Šimon: 1504, sladovník, radním byl v letech 1483 – 1484, 1486 – 1488, 1497 – 1502. Manželka mu roku 1484 postoupila dva domy. Ve svém testamentu odkazuje dům pod Zderazem, lázeň zv. Lounskou, 3 chmelnice, ves Brázdim s platem, polovinu Přítočna s lesy, rybníka a platem, 4 svobodné lány v Záhoří a na dluzích 250 k. gr. m. Poručníkem byl devětkrát a svědkem třikrát.

Škopek Petr: 343b, 1494, radním byl jednou v letech 1471 – 1475, ve funkci rychtáře působil mezi léty 1483 – 1484. Vlastnil dům v Šilinkové ulici, ležící vedle domů Tobiáše a Rauše. Odkázal záduší sv. Petra 4 k. gr. m. na svícny apod. Rozkázal koupit dva postavy sukna a rozdat chudým. Poručníkem byl dvanáctkrát a svědkem 54x.

Štěpán Huncledr: 2095, 228b, 1511, radním byl pětkrát, v letech 1489 – 1490, 1490 – 1497, 1497 – 1502, 1502 – 1509 a 1509 – 1510. Vlastnil dům vedle domu Vodičkové, vinici, chmelnici, platy, ves Přítočeň s lukami, lesy a rybníky. Poručníkem byl dvakrát a svědkem desetkrát.

Švik Jakub: 262a, 1482, sladovník, členem rady byl jednou v letech 1471 – 1475. Byl majitelem domu ležícího v Psí ulici vedle domu Tomiše formana. Byl svědkem sedmnáctkrát.

Tobiáš z domu Jinochova: 2095, 145a, 1496, sladovník. Radním byl dvakrát v letech 1471 – 1475 a 1475 a 1476. Vlastnil dům na Rynku, další dům a chmelnici měla manželka Svata, pole, dvůr v Nuslích a další majetek. Měl špitální peníze špitálu sv. Alžběty pod Vyšehradem. Poručníkem byl 16x a svědkem 33x.

Tomášek literát: 180b– 181a, 1450, v radě byl jednou v letech 1433 – 1434. Byl majitelem domu ve Svinské ulici, který ležel mezi domy Benka a Janka. Dále ve výčtu

svého majetku uvádí chmelnice a dědiny v Nuslích, dědinu ve Vršovicích s dědinou svobodnou na Chadimově straně.

Václav z hrobky: 65b–66a, 1461, členem rady byl čtyřikrát v letech 1441 – 1448, 1457 – 1458, 1458 – 1459, 1459 – 1460. Vlastnil dům zvaný na hrobce (čp. 415) naproti domu Martinka koželuha a vinici. Podle Tomka dům ležel v ulici vedoucí z Vyšehradu na Rynek (tedy dnešní Vyšehradské). Při můstku přes Botič stál dům s mlýnem vystavěný už snad roku 1438 a vedle něj stál dům na hrobce (1433). Roku 1460 dovolili konšelé Václavovi zabrat uličku pro přístavění kuchyně. Vinice patřila kdysi kartouzskému klášteru, zabavena a roku 1424 prodána Václavovi z hrobky, ten ji roku 1430 prodal Klimentu Krčkovi. Odkázal oblečení, knihy. Testament vdovy Margarety z roku 1470 odkazuje dům, 2 vinice a chmelnici v Podolí. Testament syna Jana byl z roku 1451 a odkazoval v něm dům na Dlážení a dvě chmelnice. Byl šestkrát poručníkem a 22x svědkem.

Václav Peškovic: 144b, 1447, radním byl jednou v letech 1433 – 1434. Patřil mu dům na Poříčí mezi domy Mikuláše Šohaje a Starostovým. Odkázal sv. Vojtěchovi na varhany a orloj, sv. Trojici 1 k. gr. Poručníkem byl šestkrát a svědkem 22x.

Vaněk Petříkuv: 71a, 1439, členem rady byl jednou v letech 1436 – 1437. Vlastnil dům na rohu Rynku naproti Kapli božího těla a domu Vítka vozataje. Druhý dům měl na Vyšehradě vedle kostela sv. Klimenta.

Vavřinec od tří králů řeč. Truhlička: 312b, 1490, stat' 1483, radním byl jednou v roce 1483, rychtářem byl v roce 1483, byl jedním z konšelů sesazených 24. Září. Konšelé v roce 1490 rozdělili jeho majetek – dům na Koňském trhu zv. U tří králů (čp. 793) namalován na domě. vedle Václava tkaničníka a krámec mezi nožířskými krámy u Matky Boží Sněžné – mezi manželku a děti. Poručníkem byl jednou a svědkem třicetkrát.

Velík od kocourů: 55b–56a, 1439, sladovník, členem rady byl třikrát v letech 1426, 1434 – 1435 a 1436 – 1437, Vlastnil dům u sv. Vojtěcha a další dva domy, jeden mezi vdovou Bezručovou a Bětkou, druhý vedle Klimenta bečváře a vinici před Horskou branou. Odkázal knězi Matějovi u sv. Petra na Poříčí 1 k. gr. , žákům na dřevo 1 k. gr., k službě boží odkázal víno. Byl dvakrát svědkem.

Velvarský Jan: 2095, 201a, 1505. Radním byl šestkrát, v letech 1483 – 1484, 1484, 1489 – 1490, 1497 – 1502, 1502 – 1509 a 1509 – 1510. Vlastnil dům u kostela sv. Klimenta. Byl 22x poručníkem a 55x svědkem.

Vidlák Václav: 109a–b, 1443, kožešník, radním byl jednou v letech 1435 – 1436. Patřil mu dům v Opatovicích a vinice ležící nad klášterem Matky boží na Botiči. Přeje si rozdat červené rýnské víno po kostelech, zvláště pak sv. Michalu do Opatovic.

Vít kramář: 74a–75a, 1439, v radě byl jednou v letech 1432 – 1433. Byl vlastníkem domu na Koňském trhu ležícího vedle domu Daniela a vinice. V testamentu jeho manželky jsou uváděny 2 domy – jeden vedle Daniela a Blažka z Litomyšle a druhý se zahradou v Krakově, který drží dcera. Největším dlužníkem Lidmily byl Jan Čapek ze Sán. Odkazuje kostelu sv. Jindřicha – 1 k. gr., do školy 1/2 k. gr. Byl dvakrát poručníkem.

Vyšehrad Pavel: 142a–143a, 1466, spolupřísežný, zemřel 1467, členem rady byl pětkrát v letech 1457 – 1458, 1459 – 1460, 1460 – 1462, 1462 – 1463, 1463 – 1469. Měl dům na Poříčí mezi domy Řehoře a Mičana soukeníků, dvě zahrady – jednu za Poříčskou branou, druhou na Špitálském a 140 k. gr. m. peněz. Odkazuje k sv. Petru faráři 1 k. gr., žákům 1 k. gr. , na olej k lampě 1/2 k. gr. Dva postavy sukna rozdat chudým. Byl dvakrát poručníkem a svědkem 36x.

Vzchodecký Jan, či ze Vzchodce: 113b, 218a (latinsky) 1464, 1476, soukeník, patřil ke služebně nejzasloužilejším radním, radním byl celkem patnáctkrát a to v letech 1448 – 1449, 1450 – 1451, 1451 – 1452, 1452 – 1453, 1453 – 1454, 1454 – 1455, 1455 – 1456, 1456 – 1457, 1457 – 1458, 1458 – 1459, 1459 – 1460, 1460 – 1462, 1462 – 1463, 1463 – 1469, 1471 – 1475. Napsal dva testamenty. Patřil mu dům se sladovnou na Koňském trhu vedle domy radního Jana Korunky. Odkázal špitálu pod Vyšehradem 10 k. gr., sv. Petru 2 k. gr. , sv. Michalu v Opatovicích 20 k. gr., sv. Vojtěchovi 20 k. gr. Byl poručníkem 24x a svědkem 59x.

Zelenohorský Brož: 2095, 288a–b, 1529. Byl radním třikrát, v letech 1510 – 1512, 1514 – 1515, 1515 – 1516. Vlastnil 2 domy, hotové peníze, klenoty a svršky.

Zelenohorský Jan: 1506, radním byl 1483 – 1484, 1484. Veškerý blíže nespecifikovaný majetek odkázal manželce včetně 100 k. gr. m. dluhu. Byl šestkrát poručníkem a 6x svědkem.

Zpurný Jan: 2095, 218b, 1504. Radním byl jednou v letech 1497 – 1502. Vlastnil dům v Opatovicích, odkázal peníze a zbroj. Byl desetkrát poručníkem a 20x svědkem.

Žalud Kliment: 247b–248a, 1479, postřihač a kráječ sukna, radním byl jednou v letech 1476 – 1479. Byl vlastníkem domu na Poříčí ležícího vedle domu Václava z Nymburka a sklepa na Starém Městě řeč U radlice v Kotcích, odkázal kráječské nástroje, šperky (2

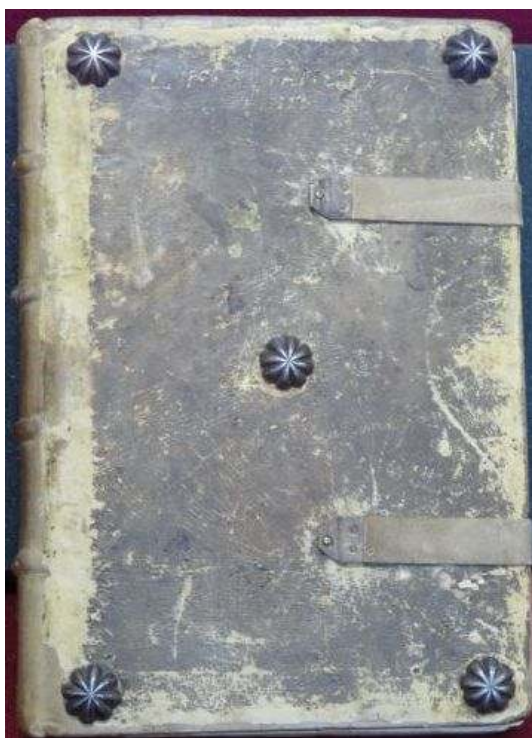
stříbrné koflíky, 15 zlatých prstenů, 7 pozlacených, perlový věneček, korálový páteř, stříbrné žaludy a jiné stříbrné věci, Kliment Žalud byl za Jiřího z Poděbrad polním hejtmanem ve válce s jednotou Zelenohorskou a králem Matyášem. Odkázal sv. Klimentovi na Poříčí 3 k. gr., knězi Lukášovi tamtéž 3 k. gr., žákům 1 k. gr. , sv. Petru na Poříčí 2 k. gr., žákům 1 k. gr. Po 3 léta na suché dny má být topena lázeň chudým a jídlo. Také odkazuje knihy – Prokop. Byl jednou poručníkem a svědkem.

Žatecký Václav: 332b–333a, 1493, členem rady byl pětkrát v letech 1475 – 1476, 1484 – 1486, 1486 – 1488, 1489 – 1490, 1490 – 1497. Testament psal zdrav, ale obávající se nebezpečí života. Odkazuje v něm klenoty a plat. Odkázal 1 k. gr. m. na vinici v Košířích na víno. Byl poručníkem dvanáctkrát a svědkem 29x.

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

1. Tři rukopisy knih testamentů Archivu hlavního města Prahy

2. AMP, rukopis 2096

3. AMP, rukopis 2094

4. AMP, rukopis 2095

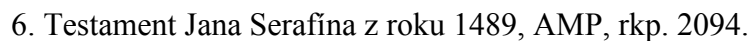
8

73

my p. jf. p. at. co. esse. p. e. u. e. / Jof. u. d. t. e. my p. jf. p. o. f. u. s. m. a. r. i. t. u. s.
 Jue. q. e. q. e. h. e. e. s. s. o. n. e. t. e. o. my p. jf. p. o. f. u. s. p. e. u. e. N. i. c. o. l. a. u. s. m. i.
 g. e. g. e. s. jf. m. jf.

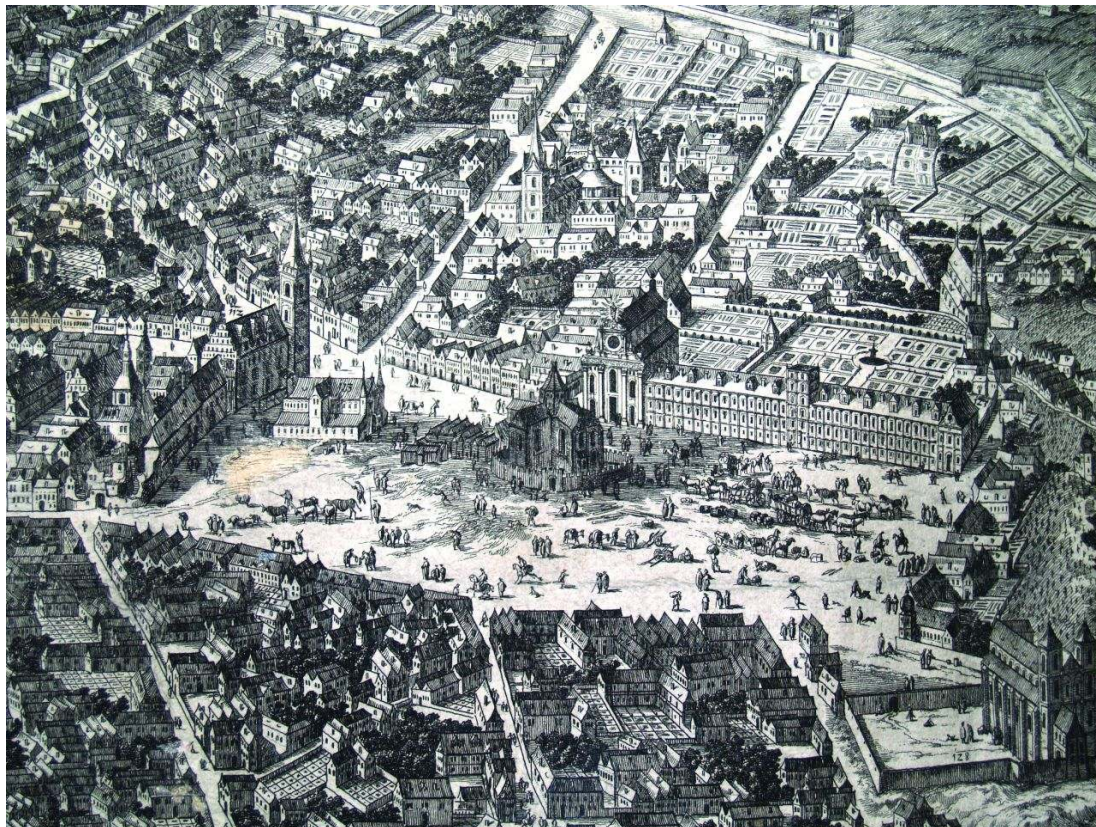
me. g. u. e. n. o. f. u. e. a. n. e. w. o. d. i. e. l. n. e. d. i. o. g. i. q. e. a. n. j. a. a. p. u. l. a. s. t. o. b. r. a. d. a. t. i. v.
 S. u. b. i. m. t. o. p. o. l. u. m. i. e. s. s. t. n. o. a. j. p. a. d. h. o. l. i. m. i. e. t. z. e. a. t. o. l. o. p. o. r. u. q. u. e. n. s. i. v. i. e.
 m. e. t. o. q. i. m. m. a. v. s. t. a. m. u. g. i. m. o. q. u. e. s. t. o. a. n. a. y. w. i. s. s. e. l. o. p. o. r. u. q. u. i. t. a. o. p. a.
 t. e. n. e. s. t. o. a. p. u. e. v. a. l. e. m. i. a. k. a. b. u. S. u. b. i. m. t. a. i. n. m. S. m. i. f. f. a. m. l. o. n. i. q. a.
 b. e. n. e. s. s. e. f. f. a. m. l. o. n. i. q. i. d. e. m. o. k. a. p. u. e. s. t. o. p. e. p. a. r. e. t. o. m. e. z. w. l. a. s. s. i. e. m. i. l. e.
 g. i. n. z. o. d. i. v. i. e. z. i. m. a. d. u. s. s. a. m. n. a. d. g. m. e. l. i. d. i. z. e. o. m. i. t. o. m. e. p. o. r. u. q. e.
 s. i. v. i. e. g. e. d. u. s. t. i. a. p. o. s. a. b. i. m. b. u. d. i. m. e. d. l. e. m. e. t. o. r. o. z. l. a. z. a. n. i. e. d. o. l. e. p. s. a. n. e.
 p. r. a. p. e. r. o. d. e. k. a. z. u. g. i. jf. g. f. d. o. d. o. s. t. e. l. a. o. p. e. n. a. n. a. p. o. r. u. q. i. e. a. s. t. e. y.
 d. o. l. a. m. p. a. b. y. h. o. r. z. e. l. a. k. u. p. o. z. i. m. o. s. t. i. d. i. e. l. a. a. l. i. m. e. p. a. m. a. n. a. s. s. i. e. t. o.
 u. p. i. p. o. d. o. l. e. d. i. z. t. e. k. o. p. y. s. t. a. m. a. j. e. f. n. a. w. i. m. o. k. s. l. u. s. t. i. e. d. o. z. i. e. d. o. r. e. h. o. z.
 d. o. s. t. e. l. a. o. d. e. k. a. z. u. g. i. k. o. p. y. g. f. a. n. a. d. o. p. i. m. e. n. i. e. d. o. s. t. e. l. a. t. e. h. o. z. t. a. l. e. o. d. d. i.
 m. i. m. g. e. d. u. m. k. o. p. y. g. f. j. e. f. k. u. e. z. y. a. p. a. t. i. e. g. e. r. m. i. b. i. d. i. e. z. o. d. e. k. a. z. u. g. i. z. a. l. o. m.
 n. o. m. y. q. e. s. t. y. m. p. i. f. u. e. z. y. j. e. f. d. e. m. u. z. k. u. e. z. y. a. p. a. t. i. e. g. e. r. m. i. o. u. z. d. u. i. k. e. m.
 g. e. k. u. e. z. y. m. a. p. u. l. a. s. s. e. m. o. d. e. k. a. z. u. g. i. g. e. d. k. o. p. y. g. f. j. e. f. z. a. l. o. m. b. i. d. i. e. z.
 d. o. s. t. e. l. a. o. d. e. k. a. z. u. g. i. d. i. m. a. p. l. a. t. t. a. v. h. o. r. z. e. l. a. d. a. l. e. a. p. i. s. t. m. a. g. l. a. m. o. r. m. i. o. i. o.
 g. e. d. o. k. u. e. z. y. m. i. d. o. b. e. t. h. l. e. e. m. a. o. d. e. k. a. z. u. g. i. t. e. p. i. k. o. p. y. g. f. j. e. f. a. p. i. s. t. j. a. m. o.
 m. i. o. g. e. d. o. k. u. e. z. y. m. i. i. d. o. s. i. l. g. i. o. d. d. a. r. a. m. i. d. i. v. i. e. k. o. p. y. g. f. j. e. f. k. u. e. z. y. m. i.
 k. o. s. t. e. l. a. o. d. e. k. a. z. u. g. i. g. e. d. k. o. p. y. g. f. a. k. u. e. z. y. m. i. i. d. o. l. e. u. g. a. r. t. u. o. d. d. a.
 m. i. m. t. a. l. i. g. e. d. k. o. p. y. g. f. d. a. l. e. d. u. o. m. u. m. o. y. o. m. i. e. s. s. i. s. s. i. b. e. m. k. i. e. z. y. l. e.
 z. y. p. o. d. l. e. d. i. v. i. e. z. y. d. i. e. m. u. l. o. m. y. o. z. o. d. e. k. a. z. u. g. i. d. o. s. t. e. l. a. d. o. c. l. i. m. e. n. t. a.
 u. p. o. r. u. q. i. e. a. b. y. g. e. i. p. o. r. u. q. u. i. q. y. m. o. g. i. f. i. r. e. t. h. u. s. s. a. m. p. r. o. d. a. d. u. q. e. y.
 o. b. e. r. a. l. i. y. p. e. n. e. z. e. n. a. o. l. e. y. n. a. w. i. m. o. y. n. a. g. m. e. p. o. r. u. q. e. b. y. t. o. l. o.
 d. o. s. t. e. l. a. m. e. d. l. e. f. i. n. e. o. p. a. r. u. o. s. t. i. z. a. l. o. z. g. i. m. t. o. l. o. m. i. e. z. y. m. i. d. a. l. e. a. p. i. s. t.
 a. b. y. u. f. u. e. d. p. o. m. e. f. u. e. t. i. r. o. z. d. a. l. i. o. f. u. p. o. s. t. a. m. o. r. m. i. d. u. b. n. a. m. e. d. s. p. e. c. i. o.

5. Ukázka z testamentu Mikuláše Bradatého z roku 1439, rkp. 2096

1529
 Brože zelenohorské
 My purgyně a Radka zé zvaná gymně hmla bytá zic slozq ofobine
 uphine radle vrozeny mladý pan Jan Velenký gymně hmla a Jan
 Jan Dohel zpuslovet nebozla brože zelenohorské waly se křtily m. g.
 zrozeni wšpinedyly zic tito své postkdm porozyeni křtily své a křtily
 kolonaly gym zic qis wšstem statet prucej moiriti y nemowiti domy
 dnu kolone pemze klenoty dlyho swatky y gym wšstem statet kř a naze
 by ten kaly zalezat a nebo walem nich by gmeně gmenowa byt moz
 one dnu a hmla křtily porozyeni dorothe nanzelge své křmien
 a ge křzwaní bez přelazy křtily gmeně a ge nanzelku swa
 to moiriau porozyeni gym a hmla přezdama g kradie a kupomogy
 porozyeni zalyba fucara zvealku wondzege kaly zkrzyho a zana
 zlu kaly mnestuany své alyba zřt a bartholomege zkradyšie
 a wazlawa křtily gym mzeze nadgma kři zic w wmyemz neopisti
 wšst ona dorothe nanzelka ma zlo statu se sweti me aby w
 dala křadyšie do Gindrydha ff ff ff gely napotzeby by nazyby g pan
 porozyeni radky a to dani aby se křowato nanzas křduzy. ten poro
 mi pšez zlamelary aby nanzelka ma wzdala křtilyet přezbe

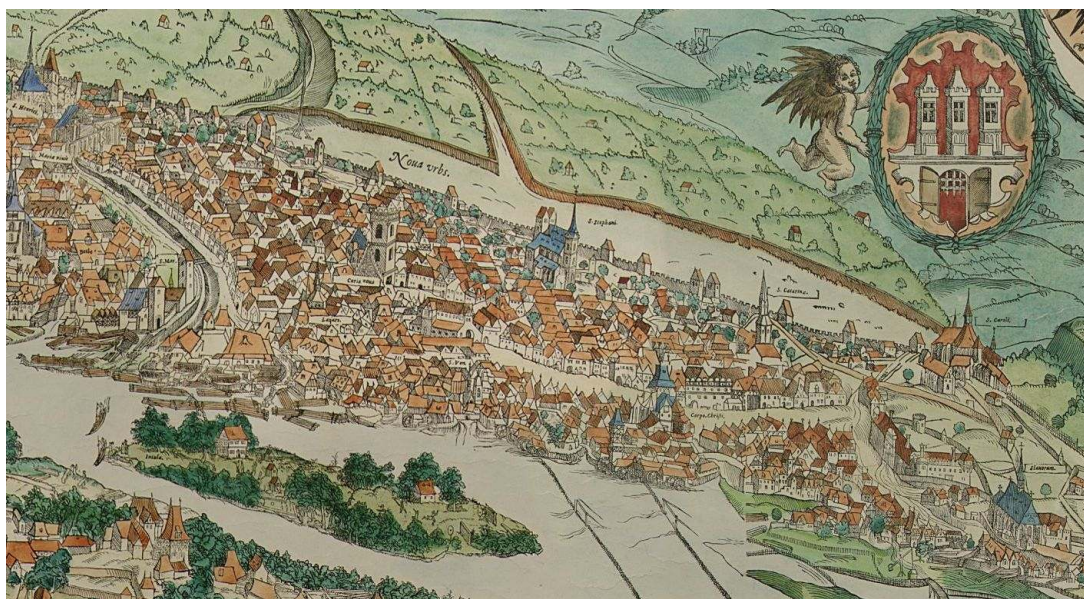
8. Testament Brože Zelenohorského z roku 1529, AMP, rkp. 2095

10. Detail novoměstského Rynku z plánu Quden Qulena z roku 1676–1679, s radnicí a kaplí Božího těla

11. M. Wolgemut, Panorama Prahy ze Schedelovy Světové kroniky, 1493

12. M. Peterle, Panorama Prahy z roku 1562 – pohled na Nové Město pražské

13. Rytina P. van de Bosche, 1606, část Rynku Nového Města

14. Epitafní panny Kateřiny z roku 1543 v kostele sv. Jindřicha

15. Mázhaus Novoměstské radnice

16. Kaple a špitál sv. Lazara, anonym, 1845

17. Tanec kostlivců ze Schedelovy Světové kroniky, 1493

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

NEVYDANÉ PRAMENY

Sbírka rukopisů Archivu hlavního města Prahy

Kniha pamětní Nového Města pražského, rkp. 989

Kniha pamětní Starého Města pražského, rkp. 992

Knihy testamentů Nového Města pražského – rkp.. 2094, 2095, 2096, 2141

Liber memorabilium xenochii S. Pauli, rkp. 2901, 1546–1780,

Manuál radní Nového Města pražského běžný – rkp.. 88, 89, 10, 11,

Manuál radní Nového Města pražského větší – rkp. 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089

VYDANÉ PRAMENY

Archiv český XXVI, (ed.) Josef TEIGE, Praha 1909.

Archiv český XXVIII, (ed.) Josef TEIGE, Praha 1912

BOUBÍN Jaroslav, ZACHOVÁ Jana (ed.): Žaloby katolíků na Mistra Jana z Rokycan. Státní okresní archiv Rokycany 1997.

ČELAKOVSKÝ Jaromír, Codex Iuris Municipalis I, Praha 1886.

TÝŽ, Codex Iuris Municipalis II, Praha 1895.

ERBEN Karel Jaromír (ed.), Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, Praha 1852.

JANÁČEK Josef (ed.), O pokoření stavu městského léta 1547, Praha 1950.

JIREČEK Josef (ed.), Práva městská království českého a markrabství moravského od M. Pavla Kristyana z Koldína, Praha 1876.

JIREČKOVI Josef a Hermenegild (ed.), M. Bričího z Licka práva městská, Praha 1880.

KADLEC Jaroslav, NEDVĚDOVÁ Milada (ed.), Jiříkovo vidění, Próza českého středověku, Praha 1983, s. 205–232.

KACZMARCZYK Kazimerz, Akta Radzieckie Poznańskie I, 1434–1470, Poznań 1925.

TÝŽ, Akta Radzieckie Poznańskie II, 1471–1501, Poznań 1931.

KYBAL Vojtěch, (ed.) Matěj z Janova, Regulae veteris et novi testamenti, sv. I, Innsbruck 1908.

MAREŠ František, (ed.) Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae, Praha 1908.

PALACKÝ František, Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527, Praha 1829.

SPÁČILOVÁ Libuše, SPÁČIL Vladimír (ed.), Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528, Olomouc 2004.

STRNAD Josef, Listář a listinář města Plzně I, Plzeň 1891.

TÝŽ, Listář a listinář města Plzně II, Plzeň 1905.

ŠIMEK František (ed.), Postilla Jana Rokycany I a II, Praha 1929.

TÝŽ, (ed.), Staré letopisy české, Praha 1937.

TÝŽ, (ed.), Staročeské zpracování Postily studentů svaté univerzity pražské Konráda Waldhausera, Praha 1947.

Die Wiener Testamentsbücher 1395–1430. Teil 1: 1395–1400, hrsg. Wilhelm BRAUNEDER – Gerhard JARITZ (Fontes rerum austriacarum, III. Abteilung: Fontes Iuris, 10/1, Wien – Köln 1989; Die Wiener Testamentsbücher 1395–1430. Teil 2 – Köln – Weimar 1998; Die Wiener Testamentsbücher 1395–1430. Teil 3: 1406–1411, hrsg. Von Wilhelm BRAUNEDER, Gerhard JARITZ – Christian NESCHWARA (FRA III, 10/3), Wien – Köln – Weimar 2006.

TOBOLKA Zdeněk V. (ed.), M. Pavla Židka Spravovna, Praha 1908.

LITERATURA

ALLIK K. Rutt, Revaler Testamente aus dem 15. Jahrhundert, Das Testament des Revaler Bürgers Gerd Stzem (1491), Zeitschrift für Ostmitteleuropa-forschung 46/1, 1997, s. 178–204.

ARIÉS Philippe, Dějiny smrti I–II, Praha 2000.

AUŠTECKÁ Božena, Jan Želivský jako politik, Praha 1925.

BARTOSZEWICZ Agnieszka, Czas i datacja czynności kancelaryjnych w małych miastach późnego średniowiecza (w:) Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 607–614.

TÁŽ, Czas w małych miastach. Studium z dziejów kultury umysłowej późnośredniowiecznej Polski, Warszawa – Pułtusk 2003.

BAŤKOVÁ Růžena a kol., Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady. Praha 1998.

BAUR Paul, Testament und Bürgerschaft, Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz, Sigmaringen 1989.

BĚLINA Pavel, Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové (s edicí „Knihy zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411“), FHB 3, 1981, s. 77–102

BERGER Wolfgang, Das St. Georgs-Hospital zu Hamburg. Die Wirtschaftsführung eines mittelalterlichen Großhaushalts (Beiträge zur Geschichte Hamburgs 8), 1972.

BERTRAM Martin, Mittelalterliche Testamente. Zu Entdeckung einer Quellengattung in Italien, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, Bd. 68, 1988, s. 151–233.

TÝŽ, Hundert Bologneser Testamente aus einer Novemberwoche des Jahres 1265, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken Bd. 69, 1898.

TÝŽ, Bologneser Testamente. Erster Teil: Die urkundliche Überlieferung, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, Bd. 70, 1990.

TÝŽ, Bologneser Testamente. Zweiter Teil: Sondierungen in den Libri Memoriali, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, Bd. 71, 1991, s. 195–240.

TÝŽ, „Renaissance Mentality“ in Italian Testaments? *The Journal of Modern History* 67, 1995, s. 358–369.

BERGDOLT Klaus, Černá smrt v Evropě, Praha 2002.

BERGER Beate, Testamente im Stadtarchiv Leipzig, in: Räume voll Leipzig '94. Leipzig 1994, S. 104-123 (= Arbeitsberichte des Stadtarchivs Leipzig. Neue Reihe 1994).

BERGER Wolfgang, Das St. Georgs-Hospital zu Hamburg. Die Wirtschaftsführung eines mittelalterlichen Großhaushalts (Beiträge zur Geschichte Hamburgs 8), 1972.

BETTIN Hartmut, VOLKSDORF Dietmar, Pielgrzymki w testamentach mieszczańskich jako zwierciadło mieszczańskiej religijności, in: Kult św. Jakuba większego apostoła w Europie środkowo-wschodniej, ed. Ryszard Knapieński, Lublin, s. 211–234.

BISINGEROVÁ Marie, Správa města Kutné Hory v 15. a 16. století a instituce městských písařů, AUC 1992, s. 47–52.

BISINGEROVÁ Marie, VANĚK Lubomír, Agenda kutnohorské městské správy v 16. století ve světle radních manuálů, in: Práce okreního archivu v Kutné Hoře 1984, s. 1–28.

BLÁHOVÁ Marie, Vývoj špitálů v raněfeudální Evropě a problematika nejstaršího špitálu v Praze, *Documenta Pragensia* VII/1, 1987, s. 44–59.

BLAŽÍČEK Oldřich, KROPÁČEK Jiří, Slovník pojmů z dějin umění, Praha 1991.

BOGUCKA Maria, SAMSONOWICZ Henryk, Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986.

BOCKMANN Hartmut, Leben und Sterben in einer spätmittelalterlichen Stadt. Über ein Göttinger Testament des 15. Jahrhunderts, Göttingen 1985.

BORECKÝ František, Mistr Jakoubek ze Stříbra, Praha 1945.

BOROVSKÝ Tomáš, Kaplani, oltářníci a jejich benefícia v kostele sv. Jakuba v Brně (od nejstarších zmínek do roku 1521), Brno v minulosti a dnes 15, 2001, s. 271–31.

TÝŽ, Kutná Hora 1437–1461, *Časopis Národního muzea, Řada historická* 167, 1998, s. 17–36.

TÝŽ, Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře, in: Historie '96. Studentská vědecká konference, Hradec Králové 1997, s. 59–83.

TÝŽ, „Zu der Ere Gots und meiner Seele zu Selikeit“, Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410–1530, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, 1999, s. 79–96.

BRANDT Ahasver von, Mittelalterliche Bürgertestamente. Neuerschlossene Quellen zur Geschichte den materiellen und geistigen Kultur, Heidelberg 1973.

TÝŽ, Regesten der Lübecker Bürgertestamente des Mittelalters, Bd. 1 (1278–1350). Lübeck 1964 a Bd. 2 (1351–1361), Lübeck 1973.

BRAUN Rüdiger, Die älteste Rechnung des Bürgerspitals von 1495 (Schriften des Stadtarchivs Würzburg Heft 15), 2005.

BRÄUER Helmut, „Inventarium gelaßner guetter...“. Über einige Chemnitzer Quellen zur spätmittelalterlichen Sozialgeschichte, in: Beiträge zur Heimatgeschichte von Karl-Marx-Stadt 27 (1984), S. 17–25.

BŮŽEK Václav, Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době, Opera historica 1, 1991, s. 43–73.

BŮŽEK Václav - Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. Prameny, metody, stratifikace, Jihočeských sborník historický 59, 1990, č. 2, s. 65–79.

BYLINA Stanisław, Cłowiek i zaświaty. Wizje kar pośmiertnych w Polsce średniowiecznej, Warszawa 1992.

TÝŽ, Czysciec u schyłku średniowiecza, Kwartalnik historyczny 90, 1983, s. 729–744.

TÝŽ, Kultura ludowa Polski i Słowiańszczyzny średniowiecznej, Warszawa 1999.

CERMANOVÁ, Pavlína, „Trpěti velim užitečněje jest.“ Bolest a utrpení ve středověké duchovní literatuře, Kuděj 5, 2003, s. 3–18.

COHN Samuel Kline, Death and Property in Siena 1205–1800: Strategies for the Afterlife, Baltimore – London 1988.

TÝŽ, The Cult of Remembrance and the Black Death: Six Renaissance Cities in central Italy. Baltimore – London 1997.

TÝŽ, Women in the Streets. Essays on Sex and Power in Renaissance Italy. Baltimore – London 1996.

CRAEMER Ulrich, Das Hospital als Bautyp des Mittelealters, Köln 1963.

CZACHAROWSKI Antoni, Bürgertum und Rittertum im Spätmittelalter, Toruń 2001.

CZAJA Roman, Patrycjat Starego Miasta Torunia i Starego Miasta Elbląga w średniowieczu, in: Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku, Toruń 1995, s. 13–50.

TÝŽ, Rozwój szpitali miejskich w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach, in: Szpitalnictwo w dawnej Polsce, Maria DĄBROWSKA, KRUPPÉ Jerzy (ed.), Warszawa 1988, s. 135–144.

TÝŽ, Socjotopografia miasta Elbląga w średniowieczu, Toruń 1992.

TÝŽ, Tożsamość mieszczaństwa hanzeatyckiego w średniowieczu, Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 182–191.

Urzędnicy miejscy Torunia. Spisy. Część I: do roku 1454, Toruń 1999.

ČÁP Jaroslav, Náchodská nejstarší kniha kšaftů a místní řemesla a živnosti v 16. století, in: Procházka staletími. Sborník příspěvků k padesátinám PhDr. Vladimíra Wolfa, Hradec Králové 1993, s. 51–68.

ČAREK Jiří, Městské knihy Archivu hlavního města Prahy, Praha 1956.

ČECHURA Jaroslav, Obyvatelé – zapomenutá vrstva moravských královských měst ve středověku (14.–16. století), Časopis moravského muzea LXXIII, ½, 1988, s. 97–116.

TÝŽ, Patriciát ve struktuře českých a moravských měst 14.–16. století, Časopis Národního muzea, 157, 1988, s. 31–51.

TÝŽ, Vývoj majetkové diferenciacie ve Stříbře ve druhém desetiletí 15. století, ČNM 156, 1987, s. 20–39.

ČELAKOVSKÝ Jaromír, O právech městských Brikcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním, Praha 1880.

TÝŽ, Soupis rukopisů chovaných v archivu král. hlav. města Prahy, in: Sborník příspěvků k dějinám hlav. města Prahy, Praha 1920.

ČORNEJ Petr, Epidemie a kalamity v letech 1419–1471 očima českých kronikářů, Documenta Pragensia VII/2, 1987, s. 193–224.

TÝŽ, Lipanská křižovatka, Praha 1992.

TÝŽ, Nové Město pražské na počátku a v závěru husitské revoluce, ČČH 96, 1998, s. 736–753.

TÝŽ, Slavnosti husitské Prahy, Documenta Pragensia XII, s. 75–103.

- TÝŽ**, Smolař, Hedvika, *Velvae et alii*, in: *Pax bello potior*. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 43–62.
- TÝŽ**, *Velké dějiny zemí koruny české. 1402–1437*, V. svazek, Praha 2000.
- TÝŽ**, Zapomenutá oběť bouřlivého roku 1422, in: *Vlast a rodný kraj v díle historika*. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi, Praha 2004, s. 215–230.
- TÝŽ**, Pád Jana Želivského, ČČH 101, 2003, s. 261–305.
- DELUMEAU Jean**, *Strach na západě ve 14.–18. století I.*, Praha 1987.
- DINZELBACHER Peter**, *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očištec ve středověku*. Praha 2004.
- TÝŽ**, *Mentalität und Religiosität des Mittelalters*, Klagenfurt Wien 2003.
- DLUGOŃSKI Wiesław**, *Elita władzy miasta Malborka w średniowieczu*, Malbork 2004.
- DRAGOUN Michal**, Vybavení kostela sv. Bartoloměje v Plzni v pozdním středověku, *Kuděj* 1, 1999, str. 3–13.
- DVOŘÁK Karel**, *Humanistická etnografie Čech*, Praha 1975.
- DUBY Georges**, *Věk katedrál*, Praha 2002.
- EKERT František**, *Posvátná místa král. Hlav. Města Prahy*, svazek II, Praha 1996.
- ELBEL Petr**, *Knihovna olomouckého probošta mistra Pavla z Prahy ve světle testamentu z 1. 2. 1441*, in: *Ad vitame et honorem*. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, edd. Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda. Brno 2003, s. 595–610.
- TÝŽ**, *Testamentum meum de libris meis*. Knihovna olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (1451–1457) opět v centru pozornosti, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*, Brno 2005.
- TÝŽ**, Testament olomouckého probošta Pavla z Prahy († 1441), ČMM 123, 2004, s. 3–46.
- FEJTOVÁ Olga**, *Kniha v testamentární praxi měšťanů v 17. století*. *Opera romanica* 9. 2006, s. 377–396.
- TÁŽ**, *Die Schulbücher in den bürgerlichen Bibliotheken als Nachweis des Standardes der bürgerlichen Bildung in der Frühen Neuzeit*, konference „Bildung. Facetten der wissenschaftlichen Kommunikation“, Nisa 19.–23.10. 2005.

FISCHER Thomas, Städtische Armut und Armenfürsorge im 15. und 16. Jahrhundert. Sozialgeschichtliche Untersuchungen am Beispiel der Städte Basel, Freiburg i. Brsg. und Straßburg, Göttingen 1979.

FLODR Miroslav, Brněnské městské právo. Zakladatelské období (–1359), Brno 2001.

FRANCEK Jindřich, Úřad kostelníků v Jičíně a jejich kniha záduší z let 1431–1508, SAP XXXI, 1981, s. 75–104.

FROLÍK Jan, Nálezy 14.–17. století z hradčanského špitálu, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 106–112.

GAŚIOROWSKI Antoni, Mieszczanie w notariacie publicznej późnośredniowiecznej Polski, in: Czas, prezstrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Herykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą urodzin, red. Andrzej Wyborisz – Michał Tymowski, Warszawa 1991, s. 343–348.

TÝŽ, O mieszczanach na uniwersytecie krakowskim w XV wieku, in: Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 653–663.

GELLNER Gustav, Jan Černý a jiní lékaři čeští do konce doby jagellonské, Praha 1935.

GEREMEK Bronisław, „Člověk na okraji ve středověku“, in: Středověký člověk a jeho svět, (ed.) Jacques LE GOFF, Praha 1999, s. 291–312.

TÝŽ, Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu XIV–XV wiek, Poznań 2003.

TÝŽ, Najemna siła robocza w rzemiośle Paryża XIII–XV wiek, Warszawa 1962.

TÝŽ, Slitování a šibenice, Praha 1999.

GILEWSKA-DUBIS Janina, Z życia religijnego mieszczan wrocławskich w średniowieczu, in: Memoriae amici et magistri, Studia historyczne poświęcone pamięci Prof. Waława Korty, Wrocław 2001, s. 275–291.

GOLIŃSKI Mateusz, Cechy a wspólnoty sąsiedzkie w średniowiecznych miastach śląskich (Na przykładzie rzemiosł włókienniczych), in: Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu, Tom 1, Studia Polonica Historiae Urbanae. T. 1., Toruń 1996, s. 93–108.

TÝŽ, Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia, Wrocław 1997.

TÝŽ, Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy, Część 1, Wrocław 2000.

TÝŽ, Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy, Część 2, Wrocław 2003.

TÝŽ, Wrocławskie spisy zastawów, długów i mienia żydowskiego z 1453 roku. Studium z historii kredytu i kultury materialnej, Wrocław 2006.

GONON Marguerite, La vie familiale en Forez au XIV siècle et son vocabulaire d'après les testaments, Macon 1961.

GRAUS František, Pest - Geissler - Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit, Göttingen 1987.

TÝŽ, Městská chudina v době předhusitské, Praha 1949.

TÝŽ, Struktur und Geschichte. Drei Volksaufstände im miettealterlich Prag, Sigmaringen 1971.

GUREVIČ Aaron, Nebe, peklo, svět, Praha 1996.

GUZZETTI Linda, Venezianische Vermächtnisse. Die soziale und wirtschaftliche Situation von Frauen im Spiegel spätmittelalterlicher Testamente, Stuttgart und Weimar 1998.

HAAS, Antonín, „Ženský nábytek“ v magdeburské oblasti českého městského práva. SPFFBU 9, 1960, řada C 7, s. 141–150.

TÝŽ, Omezení odúmrti a vdovská třetina v starém českém městském právu. Právněhistorické studie 17, 1973, s. 199–218.

HÁSKOVÁ Jarmila, Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejích obyvatel na přelomu 15. a 16. století, SNM, řada A, 36/1, 1982, s. 1–44.

HEINRITZ Herbert, Das Bürgerhospital in Kulmbach von seinen Anfängen bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Stadt. In: Archiv für Geschichte von Oberfranken 80, 2000, S. 79–168.

HLAVÁČEK Ivan, Dvě zastavení u vztahu Václava IV. a českých měst, in: Pocta Josefu Petráňovi, Praha 1991, s. 55–78.

TÝŽ, Husovy knihy, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, Praha 1995, str. 90–95.

TÝŽ, Knihy a knihovny v českém středověku, Praha 2005

TÝŽ, Pronikání cizích prvotisků do českých knihoven v 15.století, Knihtisk a Univerzita Karlova, Praha 1972, str. 69–73.

TÝŽ, Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích, Praha, 1965.

TÝŽ, Zum Alltag des Rates der Prager Neustadt im Spiegel der Rechnungen vom Anfang des 15. Jahrhunderts, in: Symbole des Alltags. Alltag der Symbole. Festschrift für Harry Kühnel zum 65. Geburtstag, Graz 1992, s. 309–322.

TÝŽ, Veřejný notariát, in: Jindřich ŠEBÁNEK a kol., Česká diplomatika do roku 1848, Praha 1971, s. 187–189.

TÝŽ, Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny (Od počátku do husitství), Studie o rukopisech 14, 1975, s. 5–25.

HLAVÁČEK Ivan, **HLEDÍKOVÁ Zdeňka**, Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382, Praha 1973.

HLAVÁČEK Petr, Kadaňská městská kniha jako pramen k dějinám gotického umění, Gotické sochařství a malířství v severozápadních Čechách, Ústí nad Labem 1999, s. 155–163.

HLEDÍKOVÁ Zdeňka, Donace církevních institucím v Čechách v prvním dvacetiletí 15. století (Statistický přehled), in: Husitství – renesance – reformace, s. 251–259.

TÁŽ, Fundace pražských měšťanů do roku 1419, Documenta Pragensia IV, Praha 1984, s. 121–137.

TÁŽ, Pražské klášterní špitály od 13. Do počátku 15. století, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 74–90.

TÁŽ, Religiozita v pražských městech v době Husově, Dějiny a současnost 4, 2002, s. 1–6.

HOFFMANN František, České město ve středověku, Praha 1992.

TÝŽ, K oblastem českých práv městských, Studie o rukopisech 14, 1975, a. 39–46.

TÝŽ, Rozšíření Koldínových Práv městských v českých, německých a latinských podobách, Studie o rukopisech 18, 1979, s. 49–114.

HOFFMANOVÁ Petra, Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny, s. 107–122, s. 87–106.

HOMOLKA Jaroslav a kol., Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526), Praha 1985.

HORSKÁ Pavla a kol., Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha 1990.

HRADILOVÁ Marta, Dorota z Hobzí (Pokus o portrét jihočeské šlechtičny jagellonského období), Tábořský archiv 10, 2000–2001, s. 175–212.

TÁŽ, Soběslavské kšafy z let 1455–1523, Tábořský archiv 4, 1992, s. 47–107.

HRUBÁ Michaela, Bratrstva a cechy z pohledu měšťanských testamentů královských měst severozápadních Čech předbělohorské době, in: Od středověkých bratrstev k moderním spolkům, Documenta Pragensia 18, 2000, s. 27–49.

TÁŽ, Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech, in: Města severozápadních Čech v raném novověku (ed. Michaela Hrubá), 2000, s. 7–34.

TÁŽ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době, Ústí nad Labem 2002.

HRUBÝ Karel, Struktury a postoje husitských skupin pražského politického systému, AUC-HUCP 9, 1, 1968, s. 29–78.

CHARTIER Roger, Die Praktiken des Schreibens. In: Ariès, Ph. – Chartier, R. (Hg.): Geschichte des privaten Lebens. 3. Band. Von der Renaissance zur Aufklärung. Frankfurt a. M. 1991, s. 115–165.

TÝŽ, Die Welt als Repräsentation. In: Middel, M. – Sammler, S. (Hg.): Alles Gewordene hat Geschichte. Die Schule der Annales in ihren Texten 1929–1992. Leipzig 1994, s. 320–347. (Franc. Le monde comme représentation. Annales ESC 44/6, 1989, s. 1505–1520)

CHAUNU, Pierre, Mourir à Paris (XVIe–XVIIe–XVIIIe siècles). Annales ESC 31, 1976, s. 29–50.

TÝŽ, La mort à Paris. XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles. Paris 1978.

TÝŽ, La civilisation de l'Europe des lumières. Paris 1993 (1. vyd. 1971).

CHIFFOLEAU Jacques, La Comptabilité de l'au-dela. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon a la fin du Moyen Age, Roma 1980.

IRSIGLER Franz, LASSOTA Arnold, Bettler und Gaukler, Dirnen und Henker, Köln 1993.

IWAŃCZAK Wojciech, Prostytucja w późnośredniowiecznej Pradze, in: Biedni i bogaci, Warszawa 1992, s. 95–103.

JANÁČEK Josef, Městské finance a investice: Praha 1420–1457, ČsČH XXV, 1977, s. 408 – 426.

TÝŽ, Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, Praha 1959

TÝŽ, Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu, Praha 1963.

JARITZ Gerhard, Die "Armen Leute" im Spital. Zur Aussage der Kremser Spitalmeisterrechnungen aus den Jahren 1459 bis 1461. In: Mitteilungen des Kremser Stadtarchivs 21/22, 1981/82, s. 21–64.

TÝŽ, Leben um zu sterben, in: Alltag im Spätmittelalter, Wien - Graz - Köln 1986.

TÝŽ, Österreichische Bürgertestamente als Quelle zur Erforschung städtischer Lebensformen des Spätmittelalters, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 8, 1984, str. 249–264.

TÝŽ, Die realienkundliche Aussage der sogenannten "Wiener Testamentsbücher". in: Das Leben in der Stadt des Spätmittelalters (Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 2) Wien 1977 [2. Auflage 1980], 171–190.

TÝŽ, Religiöse Stiftungen als Indikator der Entwicklung materieller Kultur im Mittelalter, in: Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Spätmittelalter, hg. Gerhard Jaritz, Wien 1990, s. 13–35.

TÝŽ, Seelenheil und Sachkultur. Gedanken zur Beziehung Mensch-Objekt im späten Mittelalter. In: Europäische Sachkultur des Mittelalters (Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 3) Wien 1980, 57–81. **TÝŽ**, Seelgerätstiftungen als Indikator der Entwicklung materieller Kultur im Mittelalter. In: Materielle Kultur und religiöse Stiftung im Mittelalter (Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 12 = Sb. Ak. Wien, phil.-hist. Kl. 554), Wien 1990, 13–35.

TÝŽ, Zur Alltagsleben und Sachkultur in österreichischen Städten des Spätmittelalters, Rotterdam Papers IV, 1982.

TÝŽ, Zwischen Augenblick und Ewigkeit. Einführung in die Alltagsgeschichte des Mittelalters, Wien - Köln 1986.

JENNIGS John M., London and the Statute of Mortmain: Doubts and Anxieties among Fifteenth-century London Testators, in: Mediaeval Studies 36, 1974, 174–177;

TÝŽ, The Distribution of Landed Wealth in the Wills of London Merchants 1400-1450, in: Mediaeval Studies 39, 1977, s. 261–280.

JENSEN Selch Carsten, Stellvertretende Pilgerfahrten in lübischen Testamenten, in: Pilgerreise in Mittelalter, Odense 2003, s. 22–51.

JIREČEK Hermenegild (ed.), Extrakt hlavnějších a přednějších artikuluov z práv Saských aneb magdeburských a Srovnání Prav Pražských s Právy magdeburskými, Spisy právnické o právu českém v XVI. století, CIB IV, Praha 1883.

JIROŠOVÁ – NOVÁKOVÁ Jana, Nové Město pražské a jeho rady v letech 1437–1547, diplomová práce, Praha 1966.

JÍŠOVÁ Kateřina, Lakomcova smrt a tanec smrti, in: Pozdně středověké testamentsy v českých městech. Prameny, metodologie, formy využití, (ed.) Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ, Praha 2006, s. 11–13.

JÍŠOVÁ Kateřina, FEJTOVÁ Olga, Měšťanské testamentsy jako badatelské téma. Projekt zpracování pražských testamentů od 15. do 17. století na základě počítačové databáze, in: Pozdně středověké testamentsy v českých městech. Prameny, metodologie, formy využití, ed. Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ, Praha 2006, s. 15–27.

JÍŠOVÁ Kateřina, Novoměstské radní elity v 15. století, Documenta pragensia 22, 2004, s. 81–96.

TÁŽ, Odkazy knih v pozdně středověkých testamentsch Nového Města pražského, Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků NK ČR 19, 2005–2006, s. 4–17.

TÁŽ, Péče o nemocné a chudé na Novém městě pražském v pozdním středověku, Medievalia Historica Bohemica 10, 2005, s. 323–352.

TÁŽ, Spása duše a očištec u novoměstských měšťanů. K religiozitě novoměstského měšťanstva v pozdním středověku, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, ed. Eva DOLEŽALOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP, Praha 2004, s. 253–268.

TÁŽ, Testamentsy pražských měšťanů v pozdním středověku. Religiozita, sociální rozvrstvení, majetkové a rodinné poměry novoměstských měšťanů (1421–1533), in: Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów, Poznań 2007, s. 295–308.

JORDÁNKOVÁ Věra, SULITKOVÁ Ludmila, Zásady testamentární praxe královského města na jihu německém právu (na příkladu Brna), in: Pozdně středověké testamentsy v českých městech, Praha 2006, s. 39–53.

KALOUSEK Josef, O staročeském právé dědickém a královském právé odúmrtím na statcích svobodných v Čechách i na Moravě. Praha 1894.

KAPAVÍKOVÁ Marie, Kutnohorské radní knihy z let 1462–1527 a městská správa v tomto období, SAP XXIII–1, 1973, s. 106–155.

KAPAVÍKOVÁ Marie, VANĚK Lubomír, Kutnohorští městští písaři 15. a 16. století (písaři městských knih), Kutná Hora 1984.

KAPRAS Jan, Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému (= Knihovna Sborníku věd právních a státních, A7). Praha 1908.

KAŠIČKA František, NECHVÁTAL, Bořivoj, Vyšehradské podhradí s bývalým kostelem sv. Alžběty, Památková péče 33, 1973, s. 193–205.

KAŠPAR Zdeněk, Zbožnost a milosrdenství olomouckých měšťanů v první polovině 16. století na základě rozboru testamentů. Střední Morava 18, 2004, s. 43–51.

KEJŘ Jiří, Dvě studie o husitském právnictví, Rozpravy ČSAV, ŘSV 64-5, 1954.

TÝŽ, O manželském právu husitů, Právník 92, 1953, s. 50–58.

TÝŽ, Počátky městského zřízení v českých zemích, Praha 1999.

TÝŽ, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958.

KLASSEN John, Gifts for the Soul and Social Charity in Late Medieval Bohemia, Materielle Kultur und Religiöse Stiftung im Spätmittelalter, Wien 1990, s. 63–81.

TÝŽ, Household composition in medieval Bohemia, Journal of Medieval History 16, 1990, s. 55–75

KLEEN Michael, Anlass und Zeitpunkt des Testamentserrichtung im Spiegel lübischer Bürgertestamente des Spätmittelalters (Hausarbeit im Hauptseminar II „Die spätmittelalterliche Stadtgesellschaft im Spiegel norddeutscher Bürgertestamente“, Westfälische Wilhelms-Universität Münster 1999).

KLEINSCHMIDT Wolfgang, Die Festgebäcke in den Rechnungen des Spitals St. Goerg zu Speyer als Beispiel für die archivalische Sachvolkskunde. In: Wandel der Volkskultur in Europa. Festschrift für Günter Wiegmann zum 60. Geburtstag, 1988, s. 389–406.

KLOSTERBERG Brigitte, Zur Ehre Gottes und zum Wohl der Familien – Kölner Testamente von Laien und Kleriken im Spätmittelalter, Kölner Schriften zu Geschichte und Kultur, Bd 22, Köln 1995.

KNEFELKAMP Ulrich, Oratio und cura infirmorum. Von Tagesablauf in einem spätmittelalterlichen Spital, in: Rhythmus et Saisonalität, Sigmaringen 1995, s. 101–116.

TÝŽ, Stiftungen und Haushaltsführung im Heilig-Geist-Hospital in Nürnberg 14.–17. Jahrhundert. Geschichte, Struktur, Alltag (Nürnberger Forschungen 26), 1989.

KNEIDL František, Špitálsko za branou Poříčskou od dávných časů do založení Karlína, Praha 1923.

KOLMER Lothar, Spätmittelalterliche Testamente, Forschungsergebnisse und Forschungsziele. Regensburger Testamente im Vergleich, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 52, 1989, s. 475–500.

- KOPEČKOVÁ Jana**, Předbělohorská kniha kšaftů města Domažlic a možnosti jejího využití k výzkumu každodenního života, Západočeský historický sborník 6, Plzeň 2000, s. 117–144.
- KOŘÁN Ivo**, Knihovna Mistra Jeronýma Pražského, Český časopis historický 94, 1996, s. 590–600.
- KOPIČKOVÁ Božena**, Jan Želivský, Praha 1990.
- TÁŽ**, Želivského Praha, FHB 3, 1981, s. 103–134.
- KOPIŃSKI Krzysztof**, Gospodarcze i społeczne kontakty Torunia z Wrocławiem w późnym średniowieczu, Toruń 2005.
- KRÁL Pavel**, Heiratsverträge und Testamente in Böhmen im 16. und 17. Jahrhundert., In: Pauser, J. – Scheutz, M. – Winkelbauer, T. (Hg.): Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch (= MIÖG, Ergänzungband 44). Wien – München 2004, s. 477–494.
- TÝŽ**, Mezi životem a smrtí, České Budějovice 2002.
- TÝŽ**, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004.
- KRATOCHVÍL Miloš**, Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě pražském do roku 1547 a jejich knihy. Staroměstský šestipanský úřad, in: Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy VI, Praha 1930, s. 161–162.
- KRŠÁKOVÁ Světlana**, Poznámky k místopisu a dějinám farní osady svatohaštalské, Staletá Praha XVI, 1986, s. 63–74.
- KRZENCK Thomas**, Böhmisches Bürgertestamente des 15. Jah. Das Beispiel der Prager Neustadt, Husitství - reformace - renesance, 1994, s. 627–648.
- TÝŽ**, Böhmisches Bürgertestamente des 15. Jahrhunderts. Regestenverzeichnis, Archiv für Diplomatik Schriftgeschichte Siegel- und Wappenkunde, Bd. 44, 1998, str. 141–185
- TÝŽ**, Böhmisches Testamente aus der Hussitenzeit, Bohemia 34, 1993, s. 7–28.
- TÝŽ**, Books in Late Medieval Wills in Bohemia, Annual of Medieval Studie at CEU, Vol. 7, Budapest, 2001, s. 187–208.
- TÝŽ**, Bücher in böhmischen Bürgertestamenten des Spätmittelalters. Tábořský archiv 11, 2002, s. 39–65.
- TÝŽ**, Die Hussitenkriege und das Alltägliche Leben in böhmischen Städten. Überlegungen zu einem Forschungsdesiderat, Jihlava a basilejská kompaktata, 1992, s.161–175.

TÝŽ, Methodische und methodologische Probleme bei der Erfassung und Auswertung spätmittelalterlicher Bürgertestamente unter besonderer Beachtung böhmischer Quellen, in: *Mediaevalia Historica Bohemica* 9, 2003, s. 211–242.

TÝŽ, Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts, *Documenta Pragensia* XIII, 1996, s. 69–79.

TÝŽ, Prager und Pilsener Frauentestamente der Hussitenzeit im Vergleich, *MHB* 4, 1995, s. 265–278.

TÝŽ, Reflexionen auf der Grundlage überlieferter Bürgertestamente, *Husitský Tábor* 11, 1994, s. 29–37.

KUBECOVÁ Milada., Pozemské statky pražských měst v l. 1420–1547, diplomová práce, katedra PVH FF UK, Praha 1957.

KŮRKA Pavel B., Tu, kdež nyní slove u sv. Valentina na Rynečku“ – Dějiny a místopis kostela a farnosti sv. Valentina Starém Městě pražském, *PSH* 33, 2005, s. 109–180.

TÝŽ, Urozenost, ctnost, krása i umění. Za nic nestojí, když peněz není“. Správa a majetek záduší kostela sv. Valentina na Starém Městě pražském v raném novověku, *PSH* 34, 2006, s. 93–126.

KYBAL Vlastimil, M. Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení. Praha 1905.

LAMBACHER Hannes, Das Spital der Reichsstadt Memmingen. Geschichte einer Fürsorgeanstalt, eines Herrschaftsträgers und wirtschaftlichen Großbetriebes und dessen Beitrag zur Entwicklung von Stadt und Umland. - Verl. für Heimatpflege Kempten 1991.

LE GOFF Jacques, Peníze a život, Praha 2005.

TÝŽ, Středověká imaginace, Praha 1998.

TÝŽ, Zrození očiště, Praha 2003.

LE GOFF Jacques, Jean-Claude SCHMITT, Encyklopedie středověku, Praha 2002.

LE GOFF Jacques, Nicolas TRUONG, Tělo ve středověké kultuře, Praha 2006.

LEMINGER Emanuel, Co vypravují staré testaments, *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 6, 1932, s. 5–13.

LINDGREN Uta, Beduerftigkeit, Armut, Not. Studien zur spätmittelalterlichen Sozialgeschichte Barcelonas, Münster 1980.

LOOSE Hans-Dieter, Erwerbstätigkeit der Frau im Spiegel Lübecker und Hamburger Testamente des 14. Jahrhunderts, in: Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde (ZLGAK), 60, 1980, s. 9–20.

TÝŽ, Hamburger Testamente 1351–140 (=Veröffentlichungen aus dem Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Hamburg 11), Hamburg 1970.

LORCIN Marie-Thérèse, Le temps chez les humbles: passé, présent et futur dans les testaments foréziens (1300– 1450), Revue historique 566, 1988, s. 313–336

LORENC Vilém, Nové Město pražské, Praha 1973.

LOSKOT František, Konrad Waldhauser, Praha 1909.

MACEK Josef, Tábor v husitském revolučním hnutí I, Praha 1952.

TÝŽ, Věk Jagellonský I, Praha 1992.

TÝŽ, Věk Jagellonský II, Praha 1994.

TÝŽ, Věk Jagellonský III, Praha 1998.

TÝŽ, Věk Jagellonský IV, Praha 1999.

TÝŽ, Vira a zbožnost jagellonského věku, Praha 2001.

MACK Dietrich, Testamente der Stadt Braunschweig, 5 Bde. Göttingen 1988–1995 (=Beiträge zu Genealogien Braunschweiger Familien 3, 1-5).

MALÝ Tomáš, „Mentalita“, zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16.–18. století). Chrudimský vlastivědný sborník 7, 2003, s. 19–70.

TÝŽ, „...nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly...“ (Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi). Chrudimský vlastivědný sborník 8, 2004, s. 55–100.

TÝŽ, Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži kšaftovali (Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi). In: Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 23–46.

MACHÁČKOVÁ Veronika, Církevní správa v době jagellonské (na základě administrátorských akt), FHB 9, 1985, s. 235–287.

MACHÁČKOVÁ Veronika, Antonín MAŘÍK, Praha v činnosti administrátorů pod jednou v letech 1450–1550, Documenta Pragensia IX/2, 1991, s. 407–415.

MAKÓ LUPESCU Mária, „Item lego...“ Gifts for the Soul in late medieval Transylvania, Annual of medieval studies at the CEU 7, 2001, s. 161–186.

MANIKOWSKA Halina, Nadzór i represja. Władza i społeczeństwo w późnośredniowiecznej Florencji, Warszawa 1993.

- TÁŽ**, Religijność miejska, in: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. Halina Manikowska i Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 36–36.
- TÁŽ**, Szkoły: nauczanie szkolne i uniwersyteckie, in: *Kultura Polski średniowiecznej. XIV–XV.w.*, red. Branislav Geremek, Warszawa 1997, s. 308–365.
- MAREK Jaroslav**, Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století, Praha 1965.
- MAREK Jindřich**, Dej Pane Bože jasný večer, když náš život zachází: K recepci artis moriendi ve staročeských rukopisných textech pozdního středověku, in: RADIMSKÁ, Jitka (ed.): *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven: Vita morsque et librorum historia. Opera romanica*, 9. České Budějovice, 2006, s. 109–126.
- TÝŽ**, Husitské postily připisované mistru Václavovi z Dráchova. In: *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků. Rok 2003-2004*, č. 18, s. 4–144.
- MAREŠ František**, Český hospic v Římě, ČČM 64, 1890, s. 65–100.
- TÝŽ**, Prokopa písaře novoměstského česká „Ars dictandi“, *Rozpravy české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, Praha 1909.
- MAŘÍK Antonín**, Praha v činnosti administrátorů pod jednou v letech 1450–1550, *Documenta Pragensia* IX/2, 1991, s. 407–415.
- TÝŽ**, K postavení katolické církve v Čechách v době poděbradské (Činnost katolických administrátorů za Jiřího z Poděbrad), *FHB* 7, 1984, s. 101–196.
- TÝŽ**, Teritoriální rozsah katolické církevní správy v době Jiřího z Poděbrad na základě administrátorských akt, in: *Utrakvistická církevní správa a možnosti jejího studia*, in: *Acta Universitatis Carolinae*, 1999, s. 213–240.
- MAUR Eduard**, Mory v Praze 1348–1419 ve světle úmrtnosti farního kléru, *Documenta Pragensia* VII/1, 1987, s. 145–156
- MENDL Bedřich**, Hospodářské a sociální poměry v městech pražských 1378–1434, ČČH 22, 1916, s. 422–445.
- TÝŽ**, Tak řečené právo norimberské, *Rozpravy ČAVU*, tř. 1, č. 38, 1938, s. 49–52.
- TÝŽ**, Z hospodářských dějin středověké Prahy, in: *Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy* V/2, 1932.
- MEZNÍK Jaroslav**, Mor z roku 1380 a příčiny husitské revoluce, ČČH 93, 1995, s. 702–710.

- TÝŽ**, Mory v Brně ve 14. století, MHB 3, 1993.
- TÝŽ**, Národnostní složení předhusitské Prahy, Sborník historický 17, 1970, s. 5–30.
- TÝŽ**, Praha před husitskou revolucí, Praha 1990.
- TÝŽ**, Pražská řemesla počátkem 15. století, Pražský sborník historický 7, 1972, s. 5–38.
- TÝŽ**, Tábor a Staré Město pražské, ČsČH 19, 1971, s. 45–52.
- TÝŽ**, Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské, Praha 1965.
- TÝŽ**, Vlastnictví rent na Starém Městě počátkem 15. století, PSH 7, 1972, s. 50–61.
- MIKA Marian M.**, Studia nad patrycjatem poznańskim, Poznań 2006.
- MIKULSKI Krzysztof**, Elity władzy wielkich miast pruskich w XIII–XVIII wieku, in: Genealogia – rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym, Toruń 1996, s. 311–342.
- TÝŽ**, Polskie badania nad genealogią i elitami miejskimi w średniowieczu, Genealogia, Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym, Toruń 2003, s. 149–156.
- TÝŽ**, Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku, Toruń 1999.
- TÝŽ**, Socjotopografia Torunia i Elbląga w późnym średniowieczu, in: Sociální svět středověkého města, Colloquia mediaevalia Pragensia 5, 2006, s. 107–118.
- TÝŽ**, Urzędnicy miejscy Torunia. Spisy, Część II: 1454–1650, Toruń 2001.
- TÝŽ**, Wymiana elity władzy w Toruniu w drugiej połowie XV wieku, in: Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus króloweskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku, Toruń 1995, s. 51–87.
- TÝŽ**, Zasady wymiaru powinności wojskowych kupców toruńskich w świetle wykazów z 1400–1420, in: Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 192–198.
- MILITZER Klaus**, Das Markgröninger Heilig-Geist-Spital im Mittelalter. Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte des 15. Jahrhunderts, Thorbecke 1975.
- MOLNÁR Amedeo**, Aktywność ludu w ruchu reformatorskim. Świadection kazań husitskich, in: Kultura elitarna, s. 77–120.
- MORAWSKI Zbigniew**, „Intra muros“. Zarys prolematyki cmentarza miejskiego w średniowieczu, in: Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane

Herykowi Samsonowiczowi w sześćdziestą urodzin, red. Andrzej Wyborisz – Michał Tymowski, Warszawa 1991, s. 93–99.

MOSLER-CHRISTOPH Susanne, Die materielle Kultur in den Lüneburger Testamenten 1323 bis 1500 (dissertation), Göttingen 1998.

MOŽEJKO Beata, Gdański mieczaczanin w obliczu śmierci. Zapisy testamentowe z II połowy XV W. (Na podstawie księgi ławniczej), in: Mieszczanie, wasale, zakonnicy, Studia z dziejów średniowiecza 10, 2004, s. 129–162.

NAVRÁTIL Karel, Paměti hlavního kostela farního, fary a školy sv. Jindřicha a sv. Kunhuty v Novém Městě pražském, Praha 1869.

NAVRÁTILOVÁ Alexandra, Narození a smrt v české lidové kultuře, Praha 2004.

NAWROCKI Stanisław, WISŁOCKI Jerzy, Inwentarze mieczaczańskie z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania, Poznań 1961.

NECHVÁTAL Bořivoj, Vyšehrad, Praha 1976.

TÝŽ, Vyšehrad pohledem věků, Praha 1985.

NEMEŠ Jaroslav, Testament jako prameň materiálnej kultúry stredoveku (uhorské duchovenstvo), Studia Archeologica Slovaca Mediaevali II, Bratislava 1999, s. 113–127.

NĚMEC Jaroslav a kol., Slova a dějiny, Praha 1980.

NIKODEM Jaroslav, Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza, Poznań 2003.

NODL Martin a ŠMAHEL František, Člověk českého středověku, Praha 2002.

NODL Martin, Lékař a mor aneb Intelektuál rezignující i bojující, Listy filologické 24, 2001, č. 3–4, s. 259–273.

TÝŽ, Morová epidemie na Rakovnicku v roce 1380, in: Fakta probant homines, 1998, s. 301–310.

TÝŽ, „Sahaje vína rozlíš piva“. Sladovníci, krčmáři a pijáci, Dějiny a současnost 6/2002, ročník XXIV, s. 7–12.

TÝŽ, Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví, in: Sociální svět středověkého města, Colloquia mediaevalia Pragensia 5, 2006, s. 3–96.

TÝŽ, Strach, ďábel a muka pekelná českého středověku, Jean Delumeau, Strach na západě ve 14.–18. století, Praha 1997.

TÝŽ, Západočeské Stříbro v roce 1380. (Kvantitativní analýza vlivu moru na demografický vývoj středověkého města, in: *Minulostí západočeského kraje* 29, 1993 [vyd. 1994], s. 7–14.

NOGA Zdzisław, Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy, Kraków 2003.

NOODT Birgit, Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts, Lübeck 2000.

NOVÝ Rostislav, Pražské předhusitské špitály, *Documenta Pragensia* VII/1, Praha, 1987, s. 62–73.

TÝŽ, Městské knihy V Čechách a na Moravě 1310–1526. Katalog. *AUC Philosophica et historica* 4, Praha 1963.

NUHLÍČEK JOSEF, Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských, Praha 1940.

OBRAZOVÁ Pavla a VLK Jan, Svatý kníže Václav, Praha 1994.

OHLER Norbert, Cestování ve středověku, Praha 2003.

TÝŽ, Smrt a umírání ve středověku, Praha 2001.

OLIŃSKI Piotr, Fundacje i legaty religijne kobiet świeckich w wielkich miastach pruskich, in: *Kobieta i rodzina w średniowieczu i na pragu czasów nowożytnych*, red. Z. Nowak a A. Radzimiński, Toruń 1998, s. 143–160.

TÝŽ, Rola średniowiecznych bractw religijnych w życiu miejskim na przykładzie toruńskiego bractwa religijnego klatników, torebkarzy i rękawiczników, in: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, Tom 1, *Studia Polonica Historiae Urbanae*. T. 1., Toruń 1996, s. 77–91.

OLSZEWSKI Wojciech, Testament jako źródło do badań życia miasta w średniowieczu, *Archaeologia Historica Polona* 7, 1998, s. 79–92.

OPATRŇÝ Josef, Záduší kostela sv. Mikuláše na Starém Městě pražském, diplomová práce, katedra PVH FF UK, Praha 1957

PAŠKOVÁ Lenka, Plzeňské knihy kšaftů konce 15. a v 16. století a možnosti jejich pramenného využití, diplomová práce FF UK, Praha 1988.

PAVLICOVÁ Sylvia, Prokop, písař Nového Města pražského, *Documenta Pragensia* XVII, 1998, s. 135–143.

PÁTKOVÁ Hana, Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434, Praha 1996.

TÁŽ, Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách, Praha 2000.

TÁŽ, Novoměstská zbožnost – kultovní činnost bratrstev a cechů na Novém Městě pražském ve středověku, *Documenta Pragensia*, XVII, 1998, s. 93–103.

TÁŽ, Pražská bratrstva mezi husitstvím a reformací, *Documenta Pragensia* XVIII, 2000, s. 13–18.

PEKAŘ Josef, Postavy a problémy českých ději. Praha 1990.

PERNOUDOVÁ Regine, Žena v době katedrál, Praha 2002.

PEŠEK Jiří, Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1566–1620, *FHB* 2, 1980, st. 306–315.

TÝŽ, Pražské knihy kšaftů a inventářů, *PSH* XV, 1982, s. 63–92. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské, *Pražský sborník historický* 15, 1982, s. 63–92.

TÝŽ, Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, *Opera historica* 1, 1991, s. 30–42.

PETRÁŇ Josef a kol., Dějiny hmotné kultury I a II, Praha 1985.

TÝŽ, Současný stav bádání o dějinách cen a mezd, *ČsČH* 1, XXI, 1973, s. 45–72.

PIPER Hennig, Testament und Vergabung von Todes wegen im braunschweigischen Stadtrecht des 13. bis 17. Jahrhunderts, Braunschweig 1960.

POECK Dietrich W., Rituale der Ratswahl. Zeichen und Zeremoniell der Ratsetzung in Europa (12.–18. Jahrhundert), Köln –Weimar- Wien 2003.

POLÍVKA Miloslav, K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době, *FHB* 5, 1983, s. 95–118.

TÝŽ, Vývoj zbrojních řemesel v Praze na konci 14. a v první polovině 15. století, *Documenta Pragensia* VI/1, 1986, s. 47–74.

POHL-RESL Brigitte, Family, Memory and Charity in late Medieval Vienna, *MAQ* 35, Krems 1996, s. 125–131.

TÁŽ, Rechnen mit Ewigkeit. Das Wiener Bürgerspital im Mittelalter, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Efgänzungsband 33, Wien 1996.

POTKOWSKI Edward, Książka w mieście polski XV w., in: *Czas, prezstrzeń, praca w dawnych miastech. Studia ofriarowane Herykowi Samsonowiczowi w sześćdziestą urodzin*, red. Andrzej Wyborisz – Michał Tymowski, Warszawa 1991, s. 265–275.

PROKEŠ Jaroslav, M. Prokop z Plzně, Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské, Praha 1927.

- RAK Petr**, Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století, SAP 2, roč. XLVIII, 1998, s. 3–106.
- RATAJOVÁ Jana**, Pražské testamenty (1600–1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur, Pražský sborník historický 30, 1998, s. 90–125.
- REJCHRTOVÁ Noemi**, Studie k českému utrakvismu, zejména doby jagellonské, habilitační práce ETF UK, Praha 1984.
- REINHART Uta**, Lüneburger Testamente des Mittelalters 1323 bis 1500. Hannover 1996 (=Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Niedersachsen und Bremen 37).
- RHEINHEIMER Martin**, Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850, Praha 2003.
- RIETHMÜLLER Marianne**, „to troste miner sele“. Aspekte spätmittelalterlicher Frömmigkeit im Spiegel Hamburger Testamente (1310-1400) (=Beiträge zur Geschichte Hamburgs, hrsg. v. Verein für Hamburgische Geschichte, Bd. 47), Hamburg 1994.
- RISS Josef**, Život a literární působení Sixta z Ottersdorfu, ČČM 35, 1861, s. 72–84 a 159–170.
- ROUČKA Bohumil**, Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu, Právněhistorické studie 12, 1961, s. 41–90.
- RUFFER Vojtěch**, Historie vyšehradská neb vypravování o hradu, o kapitole a městu hory Vyšehradu u Prahy v království Českém, Praha 1861.
- RÜTHER Stefanie**, Prestige und Herrschaft. Zur Repräsentation der Lübecker Ratsherren in Mittelalter und Früher Neuzeit (= Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und Früher Neuzeit), Köln-Weimar-Wien 2003.
- RYBA Bohumil**, K pramenům práv městských mistra Brikcího z Licska, Strahovská knihovna 8, 1973, s. 5–18.
- ŘÍČAN Rudolf**, Johlín z Vodňan, křížovník kláštera zderazského, Věstník KČSN 1929, tř. fil.-hist.-jazz., s. 1–150.
- ŘÍHOVÁ Milada**, Dvorní lékař posledních Lucemburků, Praha 1999.
- Středověký lékař, in: Člověk českého středověku, (ed.) Martin NODL, František ŠMAHEL, Praha 2002, s. 309–336.
- TÁŽ**, Vyšehradský probošt Albík u Uničova, in: Královský Vyšehrad II, Praha 2001, s. 154–169.

SAKAŘ, Vladimír, Klášter Na Slovanech v období husitského revolučního hnutí a jeho doznívání, in: *Z tradic slovanské kultury v Čechách*, Praha 1975, s. 187–201.

SAMSONOWICZ Henryk, *Badania nad kapitałem mieszczańskim Gdańska w II połowie XV wieku*, Warszawa 1960.

TÝŽ, Mieszańska dobroczynność prywatna w Polsce późnego średniowiecza, in: *Cultus et cognitio*, *Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, s. 505–511.

SCZANIECKI Paweł, Gest modlitewny w późnym średniowieczu, in: *Kultura elitarna*, s. 41–52.

SECKÝ Rudolf, *Staropražské špitály*, Praha 1928.

SHAHAR Shulamith, *Kindheit im Mittelalter*, München 1991.

SCHILDHAUER Johannes, „Ad pias causas“. Vermächtnisse an die Kirche und an die Armen – auf der Grundlage der Stralsunder Bürgertestamente (Anfang des 14. Jahrhunderts bis zur Reformation), in: *Czas, prezstrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofriarowane Herykowi Samsonowiczowi w sześćdziestą urodzin*, red. Andrzej Wyborisz – Michał Tymowski, Warszawa 1991, s. 291–301.

TÝŽ, Hansestädtischer Alltag. Untersuchungen auf der Grundlage Stralsunder Bürgertestamente vom Anfang des 14. bis zum Ausgang des 16. Jahrhunderts. Listen sämtlicher Testatoren in chronologischer und alphabetischer Reihenfolge, in: *Akteure und Gegner der Hanse – Zur Prosopographie der Hansezeit*, hrsg. Detlef Kattinger und Horst Wernicke, Weimar 1998, s. 327–363.

TÝŽ, Tägliche Leben und private Sphäre des spätmittelalterlichen Stadtbürgertums, Untersuchungen auf der Grundlage Stralsunder Bürgertestamente, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 7/1988.

SCHMIDT Hans-Joachim, „...jako bychom ještě žili...“. Politický rozměr vládařských testamentů 13. století. *ČMM* 122, 2003, s. 3–19.

SCHMITT Jean-Claude, *Revenanti*, Praha 2002.

SCHULZ Gabriele, *Testamente des späten Mittelalters aus dem Mittelrheingebiet. Eine Untersuchung in rechts- und kulturgeschichtlicher Hinsicht*, Bonn 1976.

SCHWARZ Gesine, *Männersache, Frauensachen. Sachgut des spätmittelalterlichen Bürgertums und Adels nördlich des Harzes nach schriftlichen Quellen*, in: *Tradition und Erinnerung in Adelsherrschaft und bäuerlicher Gesellschaft*, hg. Werner Rösener, Göttingen 2003, s. 43–79.

SKVARICS Helga, Volksfrömmigkeit und Alltagskultur. Zum Stiftungsgeschehen Wiener Neustädter Bürger im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit (14. Jh. - 16. Jh.), Frankfurt am Main 2000.

SKÝBOVÁ Anna, K politickým otázkám dvojvěří v Českém království doby předbělohorské, Husitský Tábor 4, 1981, s. 145–157.

SŁON Marek, Szpital jako centrum kultu miejskiego, in: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowieczym*, red. Halina Manikowska i Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 361–373.

TÝŽ, Szpitale średniowiecznego Wrocławia, Warszawa 2001.

SOWINA Urszula, Kilka uwag o późnośredniowiecznych inwentrzach rzeczy w najstarszych zachowanych krakowskich księgach wójtowskich, in: *O rzeczach minionych, Scripta rerum historicarum Annae Rutkowka-Płachińska oblata*, red. Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA i JERZY KRUPPÉ, Warszawa 2006, s. 311–318.

TÁŽ, Najstarsze testamenty mieszczkańskie z początku XVI w. Analiza źródłoznawcza, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 1991, s. 3–25.

TÁŽ, Przestrzeń miejska w późnym średniowieczu – rynek w Sieradzu, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 40, 1992, s. 317–324.

TÁŽ, Sieradz. Układy przestrzenne i społeczeństwo miasta XV–XVI w., Warszawa – Sieradz 1986.

TÁŽ, Testament pewnego kmiecia. Przyczynek do badań nad relacjami międzystanowymi w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności, in: *Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*, Wrocław-Praha 2002, s. 209–214.

TÁŽ, Testaments of the burghers from Sieradz 1500–1538, *Acta Poloniae Historica* 67, 1993, s. 47–78.

TÁŽ, Testamenty mieszczan krakowskich o przekazywaniu majątku w późnym średniowieczu i we wczesnej nowożytności, in: *Sociální svět středověkého města, Colloquia mediaevalia Pragensia* 5, Praha 2006, s. 173–183.

SPÁČILOVÁ Libuše, Ausgewählte Phraseologismen in den Textsorten Testament und Ehevertrag im Olmützer Kodex Wenzels von Iglau aus den Jahren 1430–1492, in: Marek Nekula, Steffen Höhne (vyd.): *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien – Slowakei* 2003. Berlin – Prag 2004, s. 7–23.

TÁŽ, Deutsche Testamente von Olmützer Bürgern. Entwicklung einer Textorte in der Olmützer Stadtkanzlei in der Jahren 1416–1566, in: Schriften zur diachronen Sprachwissenschaft Bd. 9, Wien 2000.

TÁŽ, Die Entwicklung der Textsorte Testament in der Olmützer Stadtkanzlei in den Jahren 1416–1566, in: Michael Elmentaler (ed.): Regionalsprachen, Stadtsprachen und Institutionssprachen im historischen Prozess. Schriften zu diachronen Sprachwissenschaft. Sv. 10. Wien 2000, s. 201–222.

TÁŽ, Testamenty olomouckých měšťanů, in: Ivo HLOBIL – Marek PERŮTKA (edd.), Od gotiky k renesanci, III. Olomouc, Olomouc 1999, s. 110–118.

STARNAWSKA Maria, Szpitalnictwo zakonów krzyżowych w średniowiecznych miastach polskich, in: Szpitalnictwo w dawnej Polsce, Marii DĄBROWSKA, KRUPPÉ Jerzy (ed.), Warszawa 1988, s. 87–96.

STEHLÍKOVÁ Dagmar, Pražští zlatníci v letech 1400–1471, Staletá Praha XIV, Praha husitská, 1994.

STEJSKAL Karel, Obrazy smrti ve výtvarném umění a jejich divadelní inspirace, Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 4, 1987, s. 303–335.

STEJSKALOVÁ Jana, Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti, Opera historica 1, 1991, s. 74–80.

SULITKOVÁ Ludmila, Vývoj městských knih v Brně ve středověku, Praha 2004.

SUNTRUP Rudolf, VEENSTRA Jan R., Stadt, Kanzlei und Kultur im Übergang zur Frühen Neuzeit, Frankfurt am Main 2004.

SVATOŠ Michal, Pražská lékařská fakulta a zdravotnictví v pražských městech 14.–16. století, Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 225–233.

TÝŽ, Univerzitní kniha před husitstvím a po něm, Documenta Pragensia X/1, 1990, s. 119–129.

SVOBODNÝ Petr, HLAVÁČKOVÁ Ludmila, Pražské špitály a nemocnice, Praha 1999.

SZENDE Katalin, Families in Testaments. Some aspects of demography and inheritance customs in a Late Medieval Hungarian town, MAQ 35, 1996, s. 107–119.

TÁŽ, From mother to daughter, from father to son? Intergenerational patterns of bequeathing movables in late medieval Bratislava, Annual of medieval studies at the CEU 7, 2001, s. 209–232.

- TÁŽ,** Testaments and Testimonies. Orality and Literacy in Composing Last Wills in Late Medieval Hungary,” in: *The Oral History of the Middle Ages. The Spoken Word in Context.* eds.: Gerhard Jaritz and Michael Richter, *Medium Aevum Quotidianum*, Sonderband XII = CEU Medievalia Vol. 3., Krems and Budapest, 2001, 49–66.
- ŠEBÁNEK Jindřich,** Testamenty našich nižších duchovních feudálů do roku 1310, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada archeologická E* 10, 1965, s. 286–301.
- ŠEVČÍKOVÁ Helena, ZILYNSKYJ Bohdan,** Seznam rychtářů Nového Města pražského z let 1377–1518, *Documenta Pragensia* V/2, 1985, s. 192–213.
- ŠIMEČEK Zdeněk,** České Budějovice a Staré Město pražské, *PHS* 15, 1971, s. 115–139.
- ŠIMEK Eduard,** Ceny nemovitostí v Kutné Hoře v druhé polovině 15. Století, *ČNM* 133, 1964, s. 145–159.
- ŠIMEK František,** Učení M. Jana Rokycany, Praha 1938.
- ŠIMEK Josef,** Ze kšaftů kutnohorských, *Český lid* 25, 1925, s. 191–195.
- ŠMAHEL, František,** Ceny rukopisných knih v Čechách do roku 1500, *SH* 14, Praha, 1966, s. 5 – 48.
- TÝŽ,** (a kol.) *Dějiny Tábora I/1*, České Budějovice 1988.
- TÝŽ,** Epilog husitské revoluce: Pražské povstání 1483, in: *Acta reformationem bohemicam illustrantia*, Praha 1978, str. 45 –127.
- TÝŽ,** *Husitská revoluce I – IV*, Praha 1993.
- TÝŽ,** *Husitské Čechy*, Praha 2001.
- TÝŽ,** *Knihovní katalogy Koleje národa českého a Koleje Rečkovy*, AUC, Praha, 1961, s. 59– 85.
- TÝŽ,** „Lidé na okraji“ pozdněstředověké společnosti, in: *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 460–481;
- TÝŽ,** *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002.
- TÝŽ,** *Praha minulosti a současnosti očima Pavla Židka*, in: *V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných V. Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, Praha 2007, s. 79–86.
- TÝŽ,** *Pražská města mezi dvěma převraty*, *Documenta Pragensia* IV, 1984, s. 152–168.
- TÝŽ,** *Pražské povstání 1483*, *PSH* 19, 1986, s. 35–102

TÝŽ, Tábořská obec a městská samospráva v letech 1420–1452, HT 6–7, 1984, s. 145–180.

TÝŽ, Základy města: Tábor 1432–1452, HT 5, 1982, s. 7–134.

TÝŽ, Ženy na okraji husitské společnosti: konkubíny vesnických farářů, in: Mezi středověkem a renesancí, Praha 2002, s. 72–84.

ŠTAJNEROVÁ Michaela, Církevní donace litoměřických měšťanů první polovině 16. století ve světle kšaftovní knihy. In: Homolka, J. – Hrubá, M. – Hrubý, P. – Ottová, M. (usp.): Gotické umění a jeho historické souvislosti (= Ústecký sborník historický 2001). Ústí nad Labem 2001, s. 261–268.

TÁŽ, Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527–1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur, s. 87–106.

ŠTROBLOVÁ Helena, Úloha peněžních hotovostí v odkazech kutnohorských měšťanů na přelomu 15. a 16. století, Zprávy Krajského muzea východních Čech 7, 1980, s. 21–29.

TANDECKI Janusz, Kobieta w rzemiośle wielkich miast pruskich na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych, in: Kobieta i rodzina w średniowieczu i na pragu czasów nowożytnych, red. Z. Nowak a A. Radziwiński, Toruń 1998, s. 161–174.

TECL Rudolf, Neznámý tábořský kšaft z druhé poloviny 15. století, Jihočeský sborník historický 63, 1994, s. 153–157.

TEIGE Josef, Kniha městských práv Staroměstských, Almanach královského hlavního města Prahy, ročník V, Praha 1902; ročník VI, 1903; ročník VII, 1904.

TÝŽ, Základy starého místopisu Pražského (1437–1620), Díl I, Praha 1910; Díl II, Praha 1916.

THALLER Manfred, Kleio: ein fachspezifisches Datenbanksystem für die historischen Wissenschaften; Update des Handbuches der Version 2.1.1. zur Version 2.2.1, Göttingen 1989.

TLAPÁKOVÁ Věra, Testamentární praxe ve Znojmě v 15. století, in: Jižní Morava 41, 2005, s. 29–43.

TÁŽ, Testamenty znojemských měšťanů v pozdním středověku (do roku 1479), nepublikovaná diplomová práce obhájená na FF MU v Brně, 2004.

TÁŽ, Zbožné odkazy v testamentech znojemských měšťanů do roku 1479, in: Ročenka ve Znojmě 2004, Znojmo 2005, s. 13–23.

TOMEK Václav Vladivoj, Dějepis města Prahy I–XII, Praha 1871–1901.

TÝŽ, O církevní správě strany pod obojí v Čechách od r. 1415 až 1622, ČČM 22, 1848, s. 365–383 a 441–468;

TÝŽ, Rozdíly v náboženství a církevním zřízení v Čechách v 15. století, ČČM 1891, s. 145–169.

TÝŽ, Základy starého místopisu Pražského. Oddíl II, Praha 1870.

TYSZKA Przemysław, Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców, Lublin 2001.

TYSZKIEWICZ Jan, Szpitale w Polsce średniowiecznej. O zakresie problematiki i inne uwagi, in: Szpitalnictwo w dawnej Polsce, Marii DĄBROWSKA, KRUPPÉ Jerzy (ed.), Warszawa 1988, s. 33–40.

UHLÍŘ Zdeněk, Prokopa písaře „Liber de arte moriendi“, Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Tomus 30, fasc. 2, Praha (UK) 1990, s. 25–40.

UITZ Erika, Die Frau in der mittelalterlichen Stadt, Stuttgart 1988.

URBÁNEK Rudolf, K počátkům kronikářské činnosti kancléře Nového města pražského Prokopa Písaře, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 2, s. 157–178.

TÝŽ, Věk poděbradský I–IV, Praha 1915–1962.

VACEK František, Dějiny vinic na území nynějších královských Vinohrad od počátku XV. století do r. 1526, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy VIII, 1938, s. 79–228.

TÝŽ, Královský Vyšehrad v 15. a 16. století, Sborník historického kroužku XVII, 1916, s. 125–177.

TÝŽ, Prokop, radní písař Nového Města pražského, in: Sborník historického kroužku 26, 1925, s. 65–83.

VANĚČEK Václav, K právníckému dílu bakaláře Prokopa, nejvyššího písaře Nového Města pražského. In: Městské právo v 16.–18. století v Evropě. Praha, 1982, s. 299–302.

VERDON Jean, Volný čas ve středověku, Praha 2003.

VLK Jan a kol., Dějiny Prahy I, Praha 1997.

VOGEL Barbara, WECKEL Ulrike (hrsg.), Frauen in der Ständegesellschaft. Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit (Beiträge zur deutschen und europäischen Geschichte 4), Hamburg 1991.

VOIT Petr, Encyklopedie knihy, Starší knihtisk a příbuzní obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století, Praha 2006. **VOJTÍŠEK Václav**, O vývoji samosprávy pražských měst, Praha 1927.

VORAGINE de Jakub, Legenda Aurea. Uspořádala Anežka Vidmanová, ě. vyd. Praha 1998.

WIESIOŁOWSKI Jacek, Biedni, bogaci, przeciętni. Stratyfikacja społeczeństwa polskiego w końcu XV w., in: Biedni i bogaci, Warszawa 1993, s. 145–154.

TÝŽ, Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania, Poznań 1997.

WIESIOŁOWSKI Jacek, WOJCIECHOWSKA Zofia, Władze miasta Poznania, tom I 1253–1793, Poznań 2003.

WINTER Zikmund, Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století, Praha 1906.

TÝŽ, Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku, I –II. Praha 1890, 1892.

TÝŽ, Měšťanské libráře v XV a XVI věku, ČČM LXVI, 1892, s. 65–79 a 281–292.

WÓLKIEWICZ Ewa, Testament Anny Isenecher jako zdroj do badań mikrohistorycznych. Próba ustalenia kręgu towarzyskiego śląskiej mieszcanki z XIV. wieku, Prace naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Zeszyty Historyczne 6/2000, s. 385–399.

WONDRÁK Eduard, Historie moru v Českých zemích. O moru, morových ranách a boji proti nim, o zoufalství, strachu a nadějích i o nezodpovězených otázkách, Praha 1999.

WOUDE van der Ad, SCHUURMAN Anton, Probate Inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development. Papers presented at the Leeuwenborch Conference (Wageningen, 5.–7. may 1980), A. A. G. Bijdragen 23, 1980.

WUNDER Heide, Vermögen und Vermächtnis - Gedenken und Gedächtnis. Frauen in Testamenten und Leichenpredigten am Beispiel Hamburgs, in: Barbara VOGEL; Ulrike **WECKEL (Hgg.)**, Frauen in der Ständegesellschaft. Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit (Beiträge zur deutschen und europäischen Geschichte 4), Hamburg 1991, s. 227

ZAHND Martin, Spätmittelalterliche Bürgertestamente als Quellen zu Realienkunde

und Sozialgeschichte, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte 96, 1988, s. 55–78.

ZAREMSKA Hanna, Bractwa w średniowiecznym Krakowie, Wrocław 1971.

TÁŽ, Człowiek wobec śmierci: wyobrażenia i rytuały, in: Kultura Polski średniowiecznej. XIV–XV.w., red. Branislav Geremek, Warszawa 1997, s. 485–510.

TÁŽ, Lidé na okraji, in: Encyklopedie středověku, (ed.) Jacques LE GOFF, Jean-Claude SCHMITT, Praha 2002, s. 344–355.

TÁŽ, Miasto: struktury społeczne i styl życia, in: Kultura Polski średniowiecznej. XIV–XV.w., red. Branislav Geremek, Warszawa 1997, s. 189–238.

TÁŽ, Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XV wieku, in: Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza, red. Branislav Geremek, Wrocław – Warszawa- Kraków – Gdańsk 1989, s. 25–40.

TÁŽ, Proskrypcja i kara wygnania w Krakowie w XIV–XV w., in: Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Herykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą urodzin, red. Andrzej Wyborisz – Michał Tymowski, Warszawa 1991, s. 349–360.

TÁŽ, Żywi wobec zmarłych. Brackie i cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – pierwszej połowie XVI w., Kwartalnik Historyczny 81, 1974, s. 733–749.

ZDRENKA Joachim, Główne, stare i młode miasto Gdańsk i ich patrycjat w latach 1342–1525, Toruń 1992.

ZELL Michael, Fifteenth and Sixteenth Century Wills as Historical Sources', Archives, XIV, 1979.

ZILYNSKÁ Blanka, Svěcení kněžstva biskupem Filibertem v Praze v letech 1437–1439, Documenta Pragensia IX/II, s. 361–358.

TÁŽ, Utravistická církevní správa a možnosti jejího studia, in: Acta Universitatis Carolinae, 1999, s. 39–54.

TÁŽ, Zádusí, in: Facta probant homines, Sborník příspěvků k jubileu prof. Zdeňky Hledíkové, (ed.) Ivan HLAVÁČEK a Jan HRDINA, Praha 1998, s. 535–547.

ZILYNSKYJ Bohdan, Jednota pražských měst v době husitské, Documenta Pragensia 4, 1984, s. 138–149.

TÝŽ, Ještě ke knihám kšaftů Nového Města pražského (s ohledem na Tábor a Tábořsko), TA 4, 1992, s. 42–46.

TÁŽ, Kolínsko a Kutnohorsko v prvních dvou knihách kšaftů Nového města pražského (1436-1494), PMK 4, 1987, s. 89–104.

TÝŽ, Podblanicko v nejstarších knihách kšaftů Nového Města pražského (1436–1494), Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25, 1984, s. 169–185.

TÝŽ, Postavení utrakvistické církve a katolické konfese na Novém Městě pražském v letech 1436–1459, Documenta Pragensia IX/II, 1991, s. 389–405.

TÝŽ, Poznámky k vývoji vztahu pražských měst a husitských polních vojsk, DPr 6/1, 1986, s. 109–120.

TÝŽ, Praha v době chebského soudce, in: Soudce smluvený v Chebu, 1982, s. 211–215.

TÝŽ, Rukopis 992 Archivu hlavního města Prahy (K problematice jeho edičního zpřístupnění), in: Seminář a jeho hosté, 1992, s. 89–94.

TÝŽ, Špitály Nového Města pražského v pohusitské době (do roku 1518), Documenta Pragensia VII/1, 1987, s. 91–105.

TÝŽ, Tři glosy k Táboru 15. Století z pražských městských knih, Tábořský archiv 2, 1989, s. 37–46.

TÝŽ, Zápisy novoměstské knihy útrpných vyznání o trestné činnosti na Novém Městě v roce 1402, Documenta Pragensia 2, 1981, s. 219–237.

TÝŽ, Zápisy o činnosti nižší šlechty v době druhého zajetí Václava IV. z novoměstské knihy útrpných vyznání, DPr 1, 1980, s. 126–145.

TÝŽ, Zprávy o Táboře a jeho obyvatelích v nejstarších knihách kšaftů Nového Města pražského (1436 - 1494), Tábořský archiv 1, 1987, s. 61–67.